Hollós Ervin/Lajtai Vera

Hidegháború Magyarország ellen/1956

Hollós Ervin
Lajtai Vera

Hidegháború Magyarország ellen/1956

Kossuth Könyvkiadó / 1982

LEKTORÁLTA

KOMORNIK VILMOS

PÁLOS TAMÁS

ISBN 963 09 2061 1

© HOLLÓS ERVIN, LAJTAI VERA, 1982.

(3513)

Az 1956. októberi lázadás jellege

Forradalom vagy ellenforradalom?

Az elmúlt negyedszázad során világszerte nagyon sok vitát folytattak arról, mi történt 1956 októberében Magyarországon. E polémiák résztvevői számos szempontot érintettek, sokféle összefüggésben közelítették meg a témát. De az alapvető kérdést, az események jellegének megítélését senki sem kerülhette meg: tehát demokratikus, népi forradalom robbant-e ki azokban az októberi napokban Magyarországon, avagy a nép hatalmának felszámolására irányuló ellenforradalom?

Megkönnyíti a történtek megértését, ha felidézzük, miképpen vélekedtek 1956. október 23-a eseményeiről a világ különböző tájain.

1956 október–novemberében a világsajtó figyelme hazánk felé fordult. A legjelentősebb polgári újságok, folyóiratok már október 23-a előtt érzékelték a kibontakozó válságot. Az október 23-a utáni napokban szinte minden jelentős nyugati polgári lap, folyóirat állást foglalt a magyar „forradalom" mellett, sőt egyértelműen felajánlotta az együttműködést annak kibontakoztatása, győzelme érdekében. A vezető tőkés országok politikusai, vezetői ugyancsak messzemenő rokonszenvvel, együttérzéssel nyilatkoztak. Eisenhower, az Amerikai Egyesült Államok elnöke például az elsők között ajánlotta fel segítségét, s ezt követően több ízben is síkraszállt a „forradalom" mellett.

Nem furcsa, hogy a kapitalista országok kormányai, vezető körei, az irányításuk alatt álló jelentős tömegkommunikációs intézmények egy forradalom vagy szabadságharc mellé állnak, azt népszerűsítik? Ha nem ismernénk az események menetét befolyásoló és meghatározó osztályerőket, a különféle politikai szervezetek összetételét, programjait; ha nem tudnánk arról a szerepről, amit a hatalmuktól megfosztott egykori uralkodó osztályok és szövetségeseik egy része játszott 1948 és 1956 között; ha nem ismernénk – legalábbis részben – az amerikai, an-

gol, francia, nyugatnémet hírszerző szervezetek közreműködését 1956 tragédiájában, továbbá a Szabad Európa Rádió (SZER), az Amerika Hangja, a BBC és más rádióadók akcióit, s csupán azt tudnánk, hogy az említett államférfiak, politikusok, kormánykörök, újságok, rádióadók forradalomként és szabadságharcként köszöntötték, ami nálunk 1956 októberében történt, már ennek önmagában is óvatosságra, körültekintésre kellene késztetni bárkit, aki tárgyilagos módon kíván foglalkozni a történtekkel, az események jellegének megítélésével.

A polgári társadalmak hatalmi tényezőinek nagy lelkesedése, amellyel az 1956-os magyar felkelést fogadták, elmélkedésre késztette az események 20. évfordulóján a *The New York Times*-ban megjelent cikk szerzőjét is: „A kétkedők joggal tehetik fel a kérdést: egy rövid, sikertelen felkelés évfordulóját a demokratikus világban miért kell megünnepelni?... Ezt sokan különösnek tarthatják, minthogy a forradalom csupán nem egészen két héten át tartott." A szerző mindazonáltal nyomatékosan leszögezte: „... a világ nem felejtheti el... a magyar forradalmat".[1]

Nos, a kérdés éppen ez: miért üdvözölte akkoriban oly lelkesen a polgári világ a magyarországi felkelést, és miért ápolja még ma is oly buzgón az emlékét, ha – mint mondják – ez a felkelés igazi népforradalom volt, sőt – a BBC-nek az események 10. évfordulóján sugárzott adása szerint – egyenesen „a világ első kommunista forradalma"? Tegyük hozzá, hasonló értékelést adott a tíz évvel később, 1976 szeptemberében Párizsban tartott kollokvium is. Jóllehet „a résztvevők sokféle ellentmondó tézist hirdettek, valamennyien autentikus népi és szocialista forradalomnak minősítették a magyar októbert".[2]

Valami itt nincs rendjén! Vajon az Egyesült Államok elnökei, a különféle burzsoá politikusok, újságírók, politológusok miért nem ünneplik 1917 októberét? Miért nem tartanak megemlékezést 1943 novemberéről, a jugoszláv népforradalom kimagasló évfordulójáról? Miért nem tekintik saját ünnepüknek a kubai forradalom győzelmét? S még hosszan sorolhatnánk azokat a győztes vagy levert népi, demokratikus, szocialista forradalmakat, amelyekről meg sem emlékeznek, vagy ha igen, kifejezetten ellenséges hangnemben. Vagy miért nem ünneplik 1919. március 21-ét, az első magyar szocialista forradalom győzelmét? A nagytőkés vállalkozók tulajdonában levő lapok, a tőkés kormányok televíziós szócsövei, rádiós társaságai a világ

Az amerikai sajtó az 1956-os magyar eseményekről

sok-sok népi, szocialista forradalma közül miért csupán ezt az egyet zárták a szívükbe?

Az úgynevezett magyar üggyel foglalkozó ENSZ-különbizottság 1957. május 2-i ülésén Henry Cabot Lodge, az Egyesült Államok állandó ENSZ-képviselője beterjesztette az amerikai kormány hivatalos állásfoglalását. Az első pont így hangzott: „A magyar forradalom, amely október 23-án és 24-én kezdődött, pontos meghatározás szerint: forradalom volt. Az ellenforradalom meghatározásnak, amelyet Magyarország jelenlegi vezetői használnak, a valóságban nincs értelme... Magyarországon a valóságban nem volt forradalom október 23-át megelőzően... A Magyar Kommunista Párt 1948. évi hatalomátvételét nem lehet a világforradalom elfogadott meghatározásával összeegyeztetni..."[3]

Lehetetlen nem csodálkozni ezen az érvelésen. Lám, az Egyesült Államok kormánya a „forradalomra" kezd hivatkozni, mégpedig annak általánosan elfogadott meghatározására. Nem különös, hogy az amerikai kormány szinte a marxizmus–leninizmus forradalomelméletének védelmében lép föl? Nem tér ez el kissé az amerikai kormány által önmaga számára meghatározott szereptől, az Egyesült Államoknak a világban elfoglalt helyétől?

Vajon milyen forradalomról és szabadságharcról lehetett szó 1956-ban, ha az Egyesült Államok elnöke, az amerikai államok kormányzói, nagyvárosainak vezetői, képviselő-testületei leglelkesebb támogatói közé sorakoztak fel? Hiszen ezeket nemigen szokta senki manapság forradalmi intézményeknek tekinteni, sem vezetőiket olyanoknak, akik forradalmakat, nemzeti függetlenségi mozgalmakat támogatnának. Ha csak az 1945–1956 vagy az 1956–1976 közötti időszakok forradalmi megmozdulásait, nemzeti függetlenségi küzdelmeit tekintenénk át, akkor is azt kellene tapasztalnunk, hogy nem volt olyan reakciós, gyarmattartó, népellenes hatalom és kormány, amelyet az Egyesült Államok vezetése nem támogatott. Akkor hát miért éppen Magyarországon segítették volna a forradalmat, a szabadságharcot?

Hogy e megmozdulás „forradalmi" és „népi" jellegét illetően merülhetnek fel kétségek, azt a polgári sajtó egyes orgánumai már annak idején érzékelték, és a maguk módján ki is fejezték. A *Le Monde* című francia polgári lap 1956. október 31-i számában ez áll: „... a felkelők között nagyon különböző szemléletű és célú csoportok találhatók". A cikk szerzője hosszan töpren-

Henry Cabot Lodge

gett azon, hogyan egyeztetik majd össze a különböző irányzatú csoportok harcát, s „az esetleges közös irányítás kifejezetten antikommunista értelemben nyilvánul-e majd meg"? A *Le Monde* e cikke világosan feltette a kérdést: vajon a felkelésből „demokratikus uralom születik, vagy kísérlet a háború előtti félfeudális rezsimhez való visszatéréshez"?

Ugyanez az újság 1956. november 4-i számában már némiképp más nézőpontot tükrözve azt írta, hogy Magyarország „felszabadította" magát. Ám, hogy ez a felszabadulás valójában mit jelent, arról a *Newsweek* című amerikai hetilap november 5-i számából sajátos képet kapunk: „... ez polgárháború volt... a kommunizmus végét követelték... Megrohanták a kormány- és pártépületeket, a »forradalmi kormányzótanácsok« nevében elfoglalták egész Nyugat-Magyarországot... Magyarország példája jeladás lehet más rab nemzetek számára."

A *The Nation* című amerikai folyóirat a magyarországi eseményekről közölt terjedelmes cikkében mély rokonszenvvel, együttérzéssel szólt a fennálló rendszer ellen megindult támadásról, nem csinált viszont titkot abból, hogy ez ellenforradalom. Éppen ebből kiindulva vetette fel: a győztesen előretörő ellenforradalom támogatása érdekében az Egyesült Államok kormányának valódi kelet-európai politikára van szüksége. „Most, amikor elkezdődött az ellenforradalom, a Nyugat már nem engedheti meg magának, hogy politika nélkül lavírozzon." Amerikának – írja a cikk – nagylelkű segítséget kell nyújtania

azoknak a „marginális kommunistáknak", akik részt vesznek az ellenforradalom vezetésében. Az amerikai kormánynak ugyanakkor minden befolyását latba kell vetnie, hogy „hatalomra juttassa azokat az emigránsokat, akik az elmúlt 7–8 év során »úri gazdálkodók« voltak Washington közelében".[4]

Még sokszínűbbek és egyúttal egymásnak – nemritkán önmaguknak is – ellentmondóak azok a vélemények, amelyek az 1956. októberi események 20. évfordulóján kibontakozott, meglehetősen nagyarányú kampány idején kaptak hangot. A washingtoni rádió – amely egyébként hangsúlyozta, hogy „a magyar forradalom" utat mutatott a „rab nemzetek" országainak – kijelentette: „A magyar forradalom mindenekelőtt nemzeti felkelés volt... de egyben szerves része a nemzetközi kommunista mozgalomban végbemenő folyamatnak."[5] A szélsőjobboldali beállítottságú *Europa Magazine* egész oldalas cikkében úgy írt a „forradalomról", mint ami „az egész kommunista rendszer ellen irányult", hozzátéve: ezért volt igazi népi jellegű forradalom. Ez egyébként épp annyira igaz, mint amennyire igaz a folyóirat másik megállapítása, miszerint a magyar nép az ukrán nép egyik törzse.[6]

A *Corriere della Sera* című olasz lap 1976. november 6-i számának egyik cikkében olvasható ez a figyelemre méltó mondat: „A magyarok megtanulták, hogy nem lehet szó tőkés restaurációról." Ezzel szemben az *Hebdo* című belga hetilap nem rejtette véka alá, hogy ebben az időben megjelentek a fasiszta erők, a tőkés elemek: „Magyarország 1956. október végén... megszűnt... népi demokrácia lenni."[7]

Ennek ellenére – meglepő fordulattal – azt állította, hogy az 1956-os magyar „forradalom" szocialista jellegű volt.

A kereszténydemokrata irányzatú holland televíziós társaság, az NCRV úgy jellemezte az eseményeket, mint amelyek irányzata nem szocialista, hanem antikommunista, kereszténydemokrata volt.[8] Egészen másképpen vélekedett Raymond Aron francia szociológus, filozófus, aki a *Le Figaró*ban megjelent cikkében írta: 1956 októbere „egy 19. századi típusú, azaz nemzeti és liberális forradalom volt, amelyet egyetemisták és munkások vittek előre".[9]

Az angol *Observer* 1976. október 22-i száma szerint „a forradalom kommunisták forradalma volt kommunisták ellen". A *The Guardian* viszont olyan népfelkelésnek nevezte októbert, amely a totalitarizmus ellen robbant ki.[10]

Sok-sok oldalon keresztül idézhetnénk még ilyen és hasonló,

egymást erősítő vagy cáfoló véleményeket a polgári sajtó hasábjairól, a hírközlő eszközök adásaiból. Megalapozottságuk iránt már önmagukban belső ellentmondásaik is erős kételyeket támaszthatnak. Még kevesebb marad igazukból, ha a tények mérlegére tesszük őket. Ebből a szempontból is érdemes elemezni a *Stern* című nyugatnémet hetilapban 1976 őszén K. Hermann tollából megjelent hatrészes cikksorozatot, amely szintén abból indult ki, hogy 1956. október 23-án forradalom kezdődött Magyarországon, de részletesen bemutatta a lumpen elemek, a reakciósok, a jobboldaliak és szélsőjobboldaliak szerepét is. A szerző, miután megpróbálta bemutatni a felkelés kibontakozását, megjegyezte: „... a Magyarországért vívott harc nem volt népi háború. Csak néhány ezren vettek részt a fegyveres ellenállásban. Budapest és néhány vidéki város védelme inkább szimbolikus volt, még ha a nagyon fiatal harcosok közül sokan hittek is a SZER kitartásra buzdító jelszavainak."

A cikk azt is leírja, hogy miután a kormány fegyverszünetet kötött a „szabadságharcosokkal", azoknak a radikálisokhoz tartozó többsége tovább folytatta a harcot: „... behatoltak a házakba... megnyitották a börtönöket, a Horthy-idők háborús bűnösei és a köztörvényesek is kiszabadultak. Sokan fegyvert szereztek. Az utcán most már ők voltak a leghangosabbak és legradikálisabbak, átvették olyan csoportok parancsnokságát, amelyek többségükben tanulatlan munkásokból, diákokból és aszociális elemekből álltak." Jóllehet siet hozzátenni, hogy e fegyveresek csak a felkelők töredékét képviselték, mégis kimondja: október vége felé „ők határozták meg a budapesti utcák képét, lincselésekkel és fosztogatásokkal". A cikk egyébként a Corvin közi és más felkelő csoportok összetételéről és vezetőiről sem ad éppen hízelgő képet. S bár a *Stern* demokratikus forradalomról ír, ezzel nem éppen teljes összhangban megjegyzi, hogy „a felkelés idején sok helyen lincseltek", és a Köztársaság téren „hasonló megmozdulásokra került sor".

A Szabad Európa Rádió valóságos szerepét sem leplezi a cikksorozat. Mint írja, a SZER „a legtöbb magyar számára a legfontosabb információforrás volt, mindent megtett, hogy a Nagy Imre-kormányt diszkreditálja a nép körében". De az Egyesült Államok felelősségét illetően sem hagy kétséget olvasóiban a szerző. Leírja, hogy az amerikai ENSZ-nagykövet, Cabot Lodge megígérte: „Sohasem hagyjuk cserben a magyarokat!" Ezt a mondatot a SZER újból és újból sugározta Magyarországra, amiből a *Stern* megállapítja: „Lodge ígéretével a

radikális csoportokat újabb követelésekre és katonai akcióra ösztönözték. A magyarok többsége arra várt, hogy az égből kék ENSZ-sisakot viselő amerikai ejtőernyősök fognak hullani."

Figyeljük csak a *Stern* következtetését: „Jobboldali veszély valóban fenyegetett. Az új pártok közül féltucatnyi a keresztény jelzőt viselte, ami a múltban konzervatívot, reakciót, sőt fasisztát jelentett. Mindszenty József bíboros csak október 30-án szabadult ki házi őrizetéből. Az első hét forradalmi vezérei nem gondoltak a legmagasabb katolikus méltóság viselőjére. Nyugaton azonban a bíboros első nyilvános fellépését a felkelés csúcspontjaként ünnepelték. Mindszenty egy sokértelmű rádióbeszédben a kormányt a megbuktatott rendszer haszonélvezőjének és örökösének nevezte, és a magántulajdon elve mellett tett hitet. A SZER ösztönzésére konzervatív csoportok gyűltek össze, amelyek szövetségre törekedtek Mindszenty és a Kilián Laktanya védője, Maléter Pál között. Céljuk idővel egy jobboldali diktatúra volt."[11]

Ezzel az értékeléssel alapjában véve egyet lehet érteni, hozzátéve, hogy a jobboldali diktatúra voltaképpen már ki is bontakozott. Elősegítette, megkönnyítette ezt, hogy az úgynevezett forradalmi bizottságok és nemzeti bizottmányok jobboldali és szélsőjobboldali befolyás alá kerültek, egyre több pozíciót szereztek meg, és a *Stern* által is jelzett pártokon túlmenően, majd minden régi és új pártban előretörtek, vezető szerephez jutottak a jobboldali politikusok.

A *Stern* cikkének szerzője fölfigyelt a Horthy-rendszer emigrált képviselőinek az országba való visszatérésére is. Mint írja, ezek „politikai jogokat és jóvátételt követeltek. Szervezeteik fegyvereket csempésztek át a határon. A Nyugat önjelölt szószólói Budapestre zarándokoltak, és nagyszabású beszédeket tartottak."

A nyugatnémet lap leírja azt is, hogy az üzemek, a munkáskerületek biztosították a kormányt a munka újrafelvételéről, de erre a SZER dühödten reagált. Részletesen felidézi, miként támogatta a SZER azokat az irányzatokat, amelyek a jobboldalt képviselték a felkelésben. Mint írja, a Washingtonból naponta érkező útmutatások alapján a magyar szerkesztők – többnyire a Horthy-rendszer egykori hívei – mindent megtettek annak érdekében, hogy meggátolják a szocialista demokrácia kiépítését. A rádióadó „rágalmazta Nagy Imrét, és egy horthysta típusú klerikális-fasiszta rendszert propagált, Mindszenty bíboros vezetésével".[12]

Bár az idézett cikksorozat érzékelteti a jobboldal és a szélsőjobboldal jelentkezését, szerepüket mégsem tárja fel teljes mélységében. Ennek teljes és valóságos ábrázolása ugyanis szükségképpen elvezetne ahhoz a végső következtetéshez, hogy az események menetére, ennek következtében jellegére is a jobboldal, a szélsőjobboldal nyomta rá bélyegét. Ebből pedig logikusan következik, hogy e megmozdulás nem lehetett forradalom: se szocialista, se népi, se demokratikus. Márpedig az utóbbi évek burzsoá propagandájában mind erőteljesebb hangsúlyt kap az 1956. októberi megmozdulás szocialista, népi jellegének bizonygatása. Szoros összefüggésben az ideológiai harc aktuális szükségleteivel, megerősödött az álobjektív, a differenciáltabb hangvétel.

A megmozdulás valóságos osztálytartalmát, társadalmi szerepét azonban a bizonygatásoknál sokkal jobban tükrözi, hogy kik sorakoztak fel a 20. évfordulón a magyar ellenforradalom méltatói, ünneplői közé. Megemlíthetjük Alfons Goppel bajor tartományi miniszterelnököt, a Keresztényszociális Unió (CSU) tagját, aki az úgynevezett Páneurópai Unió által rendezett müncheni ünnepség vezérszónokaként kiemelte, hogy a magyar felkelés a kommunista diktatúra ellen irányult, egyben felhívás volt Európa szabad részének népeihez a szabadság megőrzésére, a szabadságban való egyesülésre. Habsburg Ottó – aki szintén beszédet mondott, már csak azért is, mert ő a Páneurópai Unió elnöke – azt hangoztatta, hogy ezt a forradalmat csak a történelem menetének helyes ismerete alapján érthetjük meg. Joggal jegyezte meg a torontói *Új Szó:* „Jaj annak a szabadságharcnak, amelynek nevében a monarchista Habsburg Ottó szónokol magyar szabadságharcról, demokráciáról és felszabadításról!"[13]

Említést érdemel az Amerikai és Magyar Forradalmak Megünneplésének Bizottsága, 1776–1976 elnevezésű szervezet létrejötte, működése is. A bizottság elnöke Frank Horton kongresszusi képviselő volt, díszelnöke pedig Carl Albert, az Egyesült Államok képviselőházának akkori elnöke, valamint Robert Dole szenátor a Köztársasági Párt volt alelnökjelöltje. Alelnökei között szerepeltek a Demokrata Párt és a Köztársasági Párt képviselőházi csoportjainak akkori vezetői, New Orleans érseke, George Meany, az AFL–CIO (Amerikai Munkásszövetség–Ipari Szervezetek Kongresszusa) azóta elhunyt, szélsőségesen reakciós elnöke és Donald S. Dawson, az Egyesült Államok légierejének nyugalmazott tábornoka.[14] Mint látjuk, azok szer-

vezték a 20. évforduló megünneplését akik nagyon is érdekeltek a szocialista országok elleni akciókban.

Donald Rumsfeld, az Egyesült Államok akkori honvédelmi minisztere 1976. október 4-ére konferenciát hívott össze a Pentagonba, amelyen újságírók, egyesületi vezetők voltak jelen. Meghívták a Magyar Szabadságharcos Világszövetség elnökét is. Az 1956-os magyarországi események tanulsága is hozzájárult az előadók és a hallgatóság egybehangzó véleményének kialakításához: „Az Egyesült Államok katonai erejének kell változatlanul a legerősebbnek lenni a világon."[15]

A *Krónika* című lap 1976. decemberi száma tudósít arról, hogy a Kanadai Magyar Kultúrközpont díszbankettjén szövetségi és tartományi miniszterek, Toronto érseke, képviselők és városi vezetők jelenlétében emlékeztek az 1956-os szabadságharcra, s „az est fénypontja Mindszenty József hercegprímás életnagyságú portréjának leleplezése volt". Több szónok is kijelentette: „A magasztos eszmék, amelyekért Budapest és Magyarország síkraszállt, Mindszenty hercegprímás eszméi voltak."[16]

Ez a megközelítés azonban nem volt általánosan jellemző a 20. évforduló megemlékezéseire. Az imperialista politikusok, a kutatóintézetek, történészek, a lélektani hadviselést irányító szakemberek ugyanis, tanulmányozva a nemzetközi imperializmus és a belső reakció 1956-os magyarországi vereségének okait, kénytelenek voltak levonni azt a következtetést, hogy túl korán indítottak általános támadást a kommunista párt, a népi demokratikus rendszer egésze ellen, és az amúgy is jobbra siető magyar reakciót – még ha voltak is erre kísérletek – nem fogták vissza kellő erővel. Ez a tanulság az utólagos propagandában is mind jobban érvényesült, hatott. Amíg az ellenforradalom 5. és 10. évfordulóján még az az állítás volt az uralkodó, hogy az 1956-os felkelés a kommunizmus egészét utasította el, hogy általános antikommunista forradalom volt, a 15. és különösen a 20. évforduló idejére már bizonyos módosításokat eszközöltek, és azt bizonygatták: a „forradalom" nem általában a kommunizmus ellen lépett föl, hanem az „igazi szocialista" eszméket, sőt a szovjetellenes kommunizmust szolgáló megmozdulás volt.

Ez a hangsúlyeltolódás szorosan összefügg az imperialista taktikában bekövetkezett módosulásokkal. Megfigyelhető, hogy valahányszor jelentősebb változások történtek a burzsoá taktika érvényesítésében, annyiszor történtek – még a lényeget is érintő – változások a magyar ellenforradalom megítélésében.

A magyar tragédiából még sok évvel később is politikai hasznot próbálnak kovácsolni, és a korábbi, az úgynevezett felszabadítási taktikát ért vereség tanulságait igyekeznek az új taktikai elképzelések érvényesítése során hasznosítani. Ezért aztán ugyanazok a rádióadók, újságok, folyóiratok, politikusok, az úgynevezett kommunizmuskutató intézmények hol azt állították előtérbe a magyar 1956-ról szólva, hogy Magyarország népe fel akart szabadulni a szovjet elnyomás alól és egyben elutasított magától mindenféle kommunizmust, hol azt, hogy jobb kommunizmust akart.

Az elmúlt években az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa által kialakított politikai elképzeléseknek és taktikai irányvonalnak megfelelően, a Szabad Európa is átértékelte 1956 októberét. Azokban a napokban a SZER még egyértelműen antikommunista forradalomnak tekintette a megmozdulást. Később megkezdődött az átértékelés. Megmaradt a forradalom, de már nem antikommunista jelleggel: „a magyar forradalom a világkommunizmus egyik legjelentősebb eseménye volt".[17]

Térjünk vissza még egy pillanatra az Egyesült Államok kormányának említett, 1957. májusi állásfoglalására. A hatodik pont szerint a lázadás célja olyan rendszer bevezetése volt, „amely hasonlatos lehetett volna a nyugat-európai demokráciákhoz".

Fogadjuk el, hogy a megmozdulás célja egy nyugat-európai típusú demokrácia megteremtése volt. Pontosabban – és a valósághoz híven – azt mondhatnánk: a benne részt vett irányzatok közül a polgári liberális és a kereszténydemokrata csoportok egy része a nyugati demokráciákhoz hasonló államformát, társadalmi berendezkedést tűzött ki célul. De szocialista viszonyok között miért lenne ez forradalom? Miért lenne forradalom a kapitalizmus visszaállítása? Hiszen azt senki sem tagadhatja, hogy Nyugat-Európában tőkés társadalmi rendszer van, és nem szocializmus. Ha pedig egy szocializmust építő társadalom helyébe kapitalista társadalmat kívánnak létrehozni, ez még akkor is a társadalmi haladás visszafordítása, még akkor is ellenforradalom, ha annak a kapitalista társadalomnak a politikai fölépítménye a legfejlettebb nyugati típusú demokrácia.

Csakhogy 1956-ban az ellenforradalomban részt vevő irányzatok közül azok a liberális politikai tömörülések és pártok, amelyek nyugati típusú demokráciát akartak, kisebbségben voltak. A többségnek nem ez volt a célja. Egyértelműen mutat-

ják ezt akkori programjaik, módszereik, de nem kevésbé jelenlegi állásfoglalásaik is.

Az 1956-os ellenforradalom különféle irányzatai közötti nézetkülönbségek szembetűnően jelentkeztek a 20. évfordulón közzétett értékelésekben is.

Hiába kísérleteztek az imperialista propaganda irányítói, a lélektani hadviselés szakemberei az átértékeléssel, a szélsőjobboldali magyar emigráns politikusok változatlanul nem fogadtak el semmiféle olyan megítélést, amely szerint 1956 októberében valamilyen szocialista forradalom tört ki Magyarországon, ami netán egy „humánus kommunizmust" tűzött volna célul. Nem, az általuk megjelentetett anyagok változatlanul antikommunista forradalomként vagy szabadságharcként emlegették 1956-ot, és az emigráció polgári liberális, revizionista vagy harmadikutas irányzatai elleni politikai küzdelmeikben az októberi események értékelését illetően is éles, nemegyszer egyenesen durva hangú vitákat folytattak.

A harmadikutas és polgári liberális áramlat képviselői 1947 és 1956 között elszigetelten tevékenykedtek, ahogy a hozzájuk közel álló revizionista irányzat sem tudott idehaza vezetésre szert tenni az ellenzéki és úgynevezett ellenállási mozgalmakban. Ennek mélyreható okai vannak, amelyekre még visszatérünk. Most csak annyit kívánunk megemlíteni, hogy 1956 jellegének megítélésében húsz esztendő elteltével is szemléletesen megmutatkoztak az ellentétek az emigráció különböző irányzatai között.

A revizionista, harmadikutas emigráns irányzatok egyébként maguk sem voltak mentesek a belső véleményeltérésektől, ellentmondásoktól. A Münchenben megjelenő *Új Látóhatár* 1976. decemberi számának egyik cikkében például ez olvasható: „ha a nemzet 1956-ban... a kommunista legalitás medrében marad, igen hamar visszakényszerítik a zsarnokság régi keretei közé. Október azonban ezeket a régi kereteket elemi erővel széttörte, elpusztította."[18] Ugyanebben a folyóiratban olvashatjuk a következőket is: „Magyarországon viszont az 1956-os forradalom villámgyorsan mozgó 13 történelmi napja alatt a demokratikus kommunizmus teljes mértékben megvalósulhatott... Amit a magyar kommunisták csináltak, azt annak idején nemzeti kommunizmusnak nevezték. Természetesen a magyar kommunistáknak a forradalommal együttműködő szárnyáról beszélünk."[19] Az *Új Látóhatár* szerzői tehát maguk

sem tudnak megegyezni abban a kérdésben, hogy milyen jellegű volt az 1956. októberi „forradalom".

A *Hídfő* című, Londonban megjelenő szélsőségesen jobboldali emigráns lap ugyanakkor még demokratikus forradalomnak sem tekintette 1956-ot, hanem a kommunizmus egésze elleni megmozdulásnak, melynek Mindszenty volt a jelképe.[20] De a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) vezetőinek, valamint a Magyar Szabadságharcos Szövetség (MSZSZ) irányítóinak is hasonló a véleményük, amint az visszaemlékező cikkeikből kitűnik.

Még messzebb ment a nyilaskeresztes eszméket ma is elevenen őrző *Szittyakürt:* 1956. október 23-át egyenesen 1944. október 15-ével, a nyilas hatalomátvétel napjával hozta közös nevezőre. Szerinte a magyar forradalom azért nem kapott segítséget, mert az Egyesült Államok már elvesztette függetlenségét, a világ zsidóságának „sleppjévé" vált, amely viszont a bolsevizmus révén kívánja uralmát létrehozni és fenntartani.[21]

A *Nemzetőr* című emigráns lap 1977 januárjában azt írta: „... nem ismertük fel, nem értékelhettük helyesen a Nyugat valódi állapotát. Az volt a tévedésünk, hogy hittünk a Nyugat önérdektől kormányzott józan eszében, hogy azt gondoltuk, él még benne legalább az önfenntartás ösztöne." Ez a lap a magyar októbert kereszténynek, nemzetinek, konzervatívnak jellemezte.[22]

Az események megértéséhez az idézett megnyilatkozások is hozzásegíthetnek bennünket, de nem kevésbé figyelmet érdemlő, hogy a szélsőjobboldali, újfasiszta mozgalmak szinte mindenütt „a magyar forradalom" mellé álltak, emlékeztek rá, ünnepelték, magukénak vallották eszméit.[23]

Mondjuk meg: nem teljesen alaptalanul. És a *Hídfő,* a *Nemzetőr,* a *Szittyakürt* szerkesztői sem teljesen jogtalanul álltak 1956 ünneplői közé. Elvbarátaik tevékenyen részt vettek az akkori megmozdulásokban. Természetesen nem kívánjuk azt állítani, hogy kizárólag a szélsőségesen jobboldali, reakciós csoportok műve volt az, ami hazánkban 1956 október–novemberében történt, de az eltelt években éppen elég olyan dokumentum került napvilágra, amely cáfolhatatlanul bizonyítja jelenlétüket.

Elegendő betekinteni azokba a dokumentumkötetekbe, amelyeket az ország különböző megyéiben állítottak össze az ellenforradalom után az 1956. őszi eseményekről. Ha megnézzük a résztvevők, a megmozdulások vezetői névsorát, nem kevés egy-

kori földbirtokost, volt horthysta tisztviselőt, katonatisztet, csendőrt, az 1945 előtti jobboldali és szélsőjobboldali pártok számos vezetőjét találjuk köztük. A helyileg megalakult fegyveres csoportok élén nagyon gyakran ők álltak, és döntő szerepet játszottak a különféle atrocitásokban, erőszakoskodásokban.[24]

Szemtanúk emlékezéseiből tudjuk, miként tűntek fel 1956 novemberének legelső napjaiban a Parlament épületében a régi úri világ képviselői: egykori dzsentrik, horthysta katonatisztek, földbirtokosok, különböző jobboldali pártok vezetői. Egy ügyvéd például, aki annak idején a fasiszta Sajtókamarát megszervező Kolosváry-Borcsa Mihály bizalmi embere volt, e napokban a Magyar Újságíró Szövetség „nemzeti bizottságának" elnökeként kívánt tárgyalni. Másvalaki azzal fordult a kormányhoz, hogy szeretné az elvett 150 holdját visszakapni. Jelentkezett a kormánynál egy korábban elítélt Gestapo-ügynök is, aki követelte: azonnal helyezzék őt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, vezető állásba. Ezek az esetek önmagukban, illetve külön-külön nem perdöntőek a „forradalom vagy ellenforradalom?" kérdésének eldöntésében. De az események láncolatába helyezve őket, elmondhatjuk: e jelenségek híven tükrözték a mögöttük meghúzódó lényegi összefüggéseket.

S e lényeg nem egyéb, mint hogy az 1956 októberében kitört fegyveres lázadás megkezdte az egykori uralkodó osztályok, a burzsoázia hatalmának visszaállítását. A kibontakozó diktatúra alapvető jellegzetessége volt az erőszak. A kilengések – az események, a tények bizonyítják – nem a véletlen művei, hanem a folyamat lényegéhez tartoztak. Október végén, november elején Budapesten, több városban és községben az ellenforradalom osztagai lincseltek, széles körű letartóztatási hullám vette kezdetét. A korlátot nem ismerő terror még a Szabad Európa Rádiót is arra indította, hogy megkísérelje azt törvényes keretek közé terelni. Politikai érzékük sugallta, hogy a Budapesten, Miskolcon, Győrött és más városokban az ellenforradalom által feltüzelt csoportok által végrehajtott lincseléseknek valamiféle „törvényes" formát kellene találni. A Köztársaság téri pártház elfoglalása utáni brutális leszámolás ugyanis országszerte, sőt világviszonylatban is ellenszenvet kezdett kiváltani. A szocialista országokban megdöbbenve figyelték a szabadjára eresztett ellenforradalmárok rémtetteit. A fasizmust idéző könyvmáglyák fénye megvilágította a demokratikusnak minő-

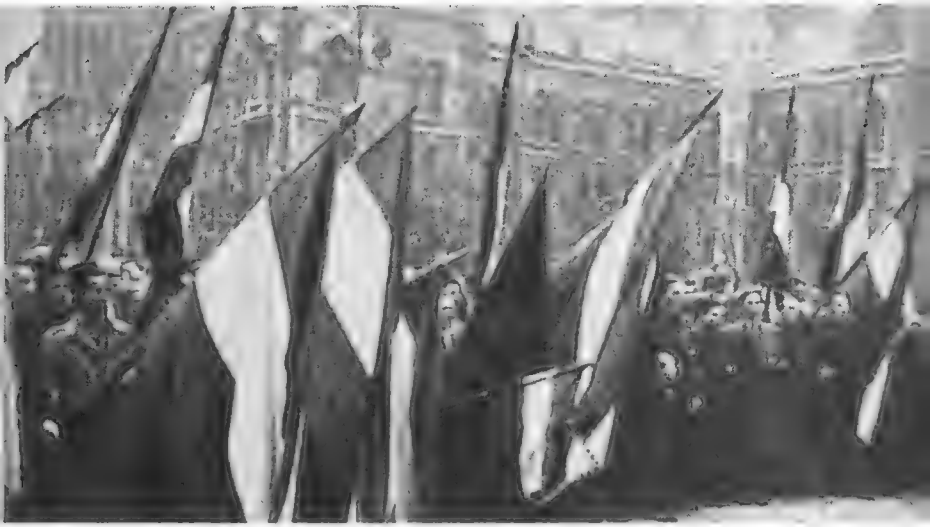

Tüntetés a Parlament előtt, 1956. október 23.

A Magyar Rádió bejárata az épület elfoglalása után

sített forradalom lényegét. Ezt a lényeget akarták bizonyos mértékig elfedni az utcán kibontakozó fehérterror törvényesítésével, jogi formába öltöztetésével. Ezért buzdította a SZER az ellenforradalmárokat: szerezzék meg az ügyészséget, a bíróságot, a rendőrséget, és e pozíciók segítségével törvényes úton számoljanak le a népi demokratikus rendszer híveivel.

Az e napokban oly sűrűn hangoztatott „szabadságjogok" kivívása tehát a valóságban szabadságot jelentett mindazoknak, akik a szocialista rendszer ellen léptek fel. Szabadságot azoknak, akik a magántulajdont akarták visszaállítani, szabadságot az egykori horthysta hadsereg tisztjeinek, a csendőrség kötelékébe tartozóknak, a régi horthysta államapparátus vezető tisztviselőinek, szabadságot az egykori földbirtokosoknak, nagygazdáknak, gyár- és háztulajdonosoknak. Demokráciát a volt fasiszta pártok vezetőinek és tagjainak, az ellenforradalmi szervezkedőknek. De elnyomást, diktatúrát, mégpedig egyre inkább a legbrutálisabb diktatúrát a munkásosztály politikai képviselőinek. Október 23-tól november 4-ig fokozatosan, ám gyorsan terebélyesedve egyre erőteljesebbé vált a munkásosztály és a dolgozók politikai képviselőinek üldözése. Először a kommunista párt tagjainak és vezetőinek egy része ellen léptek föl, majd egyre inkább ezek többsége és a velük együttműködő demokratikus irányzatok képviselői ellen is. Miközben a nyugati lapok, a SZER és az ellenforradalom újságjai nem győzték méltatni a kivívott szabadságjogokat, a demokráciát, a valóságban klerikofasiszta típusú diktatúra bontakozott ki.

1956-ban és később is nem kevesen állították, hogy a Nyugatnak semmi köze nem volt ahhoz, ami Magyarországon történt. Valóban, nem a tőkés országok vezető körei hozták létre azokat a politikai viszonyokat, amelyek közepette lehetővé vált a reakció föllépése, a tömegek egy részének átmeneti megnyerése. Ehhez sem erejük, sem lehetőségük nem volt. De hogy ennek kialakításában és főleg kihasználásában nagyon is közreműködtek, azt a tények sokasága bizonyítja. Könyvünk további fejezeteiben az olvasó számos meggyőző bizonyítékot talál majd erre vonatkozóan, melyek képet nyújtanak a tőkés hatalmak vezető köreinek, propagandaintézményeinek, hírszerző szerveinek a magyar népi demokratikus rend aláásására irányuló sokrétű tevékenységéről.

E helyen most csupán magának az ellenforradalomnak az

Dwight Eisenhower és John Foster Dulles

időszakából említünk néhány jellegzetes és tanulságos tényt. Hogy a nyugati világ hivatalos köreit mennyire foglalkoztatták a hazánkban zajló események, azt jól mutatja Eisenhower amerikai elnök 1956. október 25-i nyilatkozata: „Amerika teljes szívével a magyar nép mellett áll. Az Egyesült Államok a Magyarországon jelenleg lezajló eseményeket úgy tekinti, mint a magyar nép intenzív szabadságvágyának ismételt kifejezését." Az elnök nyilatkozatát az egész nyugati sajtó átvette, rádióadóik naponta többször is ismertették. Október 31-én az Egyesült Államok elnöke rádió- és televízióbeszédet mondott. Ebben – többek között – kijelentette: „Ma láthatólag új Magyarország születik ebből a küzdelemből... olyan Magyarország, amely – szívből reméljük – megismeri a teljes és szabad nemzeti létet. Örömünk telt a történelmi eseményekben." Ez a beszéd már az október 30-i Köztársaság téri események után hangzott el.

Amikor november 1-én Nagy Imre miniszterelnök bejelentette Magyarország semlegességét, ezt az egész tőkés világ fordulatnak tekintette Magyarország történetében, mert a semlegességi nyilatkozat nyitott ahhoz, hogy hazánkat kiszakít-

Mindszenty az őt kiszabadító fegyveresek között

sák a szocialista országok táborából. Az Egyesült Államok elnöke azonnal jelentős összegű segélyt kínált fel. „Eisenhower elnök 20 millió dollárt, élelmiszer- és más segélyszállítmányt ajánlott fel a forradalmi Magyarországnak... Eisenhower kijelentette, hogy fölhatalmazást ad az azonnali juttatás kiutalására a rendkívüli alapból, annak a törvénynek az alapján, amely szükségsegélyt tesz lehetővé a baráti népek számára."[25] Megjegyzendő, hogy e 20 milliós dollársegély nem érkezett meg Magyarországra, mert miután november 4-én megkezdődött az ellenforradalom felszámolása, az Egyesült Államok vezetői mindjárt nem tekintették a magyar népet barátnak.

1956. november 1-e az Egyesült Államok elnöke számára azzal kezdődött, hogy „Allen Dulles áttekintést adott a hírszerző szolgálat jelentéseiből" a magyarországi eseményekről. E jelentések alapján az Egyesült Államok elnöke „arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon az a probléma, a felkelőknek nincs erős, tekintélyes irányítójuk; Nagy Imre kudarcot vallott, a felkelők lemondását követelik. Mindszenty bíboros a lehetséges vezető, ha a magyar nép katolikus buzgalma támogatja; a ma reggeli lapok jelentették, hogy kiszabadult házi őri-

A börtönökből kiszabadítják a rabokat

zetéből és visszatért Budapestre."[26] Ezek után a Szabad Európa Bizottság (SZEB) vezetőitől utasítás érkezett a Szabad Európa Rádió müncheni központjához: „A jelszó: Élre Mindszentyvel!"[27]

1956. október 24-én Washingtonban még attól tartottak, hogy a magyar kormány összetételében nem megy végbe olyan mély változás, amely lehetővé tenné a Varsói Szerződésből való kilépést. De egy hét múlva Nagy Imre felmondta a Varsói Szerződést. Az amerikai vezető körök egy része, néhány reálisan vagy reálisabban gondolkodó amerikai politikus már ekkor felhívta a figyelmet, ahogy ezt a *The Reporter* is megfogalmazta: „Magyarországon túl gyorsan haladnak az események."[28] Ekkor kapott a budapesti amerikai ügyvivő utasítást: látogassa meg Nagy Imrét és szólítsa fel: „... szíveskedjék némi bizalmatlanságot mutatni a Nyugat iránt, legalább addig, amíg a szovjet csapatok végleg el nem hagyják az országot".

Mint a *The Reporter* cikkének szerzője is felismerte, az amerikai kormány, az elnök tanácsadói túl gyors ütemet diktáltak:

Utcai harcok Budapesten

Maléter Pál

Könyvmáglyák Budapest utcáin

„Az a felszólításuk Nagy Imréhez, hogy ne számolja fel túl gyorsan a kommunizmust, az adott helyzetben teljesen helyes volt. Baj volt viszont, hogy ezt a tanácsot túl későn adtuk neki, és anélkül, hogy azt megfelelő felelős szerv alátámasztotta volna. Különben is érvénytelenítették azt más hivatalos és nemhivatalos amerikai ténykedések, amelyek fokozták a népi nyomást, hogy Magyarország teljesen és azonnal szakítson a kommunizmussal... Az amerikai akciók közül talán a legveszélyesebb... Mindszentynek a kommunizmussal szembeni ellenállás szimbólumaként való felhasználása volt."

Szélsebesen váltak valóra e napokban az imperialisták, a SZER követelései. Nagy Imre kormánya, bár lépésről lépésre, de egyre gyorsuló ütemben engedett az ellenforradalmi restauráció és a nemzetközi imperializmus nyomásának. Egymás után adta fel a szocialista forradalom pozícióit, s ezáltal egyre inkább szorongatott helyzetbe került. A folytonos átalakítások mindjobban megváltoztatták a kormány jellegét. Ám az ellenforradalom ennyivel sem érte be: a kormány átalakításával és a hatalmi pozíciók megszerzésével párhuzamosan megindult a harc egy Mindszenty vezette új kormányért. S ez nem elszigetelt csoportosulások követelése volt, hanem az ellenforradalomban részt vevő fő erőké.

Amikor később keresték a felelősöket a felkelés elbukásáért, Nyugaton is sokan állították, hogy a dolgot a forrófejűek, a „radikálisok" rontották el, akik nem voltak reálpolitikusok, elég mértéktartóak, elég türelmesek. Holott valójában az ellen-

forradalom fő erőinek a taktikája volt „sietős". Ebből eredt, hogy túl gyors ütemben tértek át az ellenforradalom első, úgynevezett burkoltabb szakaszáról az ellenforradalom második, a fennálló viszonyok megsemmisítését célzó szakaszára. Ennek stratégiáját, taktikáját azonban jelentős mértékben az események nyugati irányítói dolgozták ki, fogalmazták és hirdették meg.

Hogy az ellenforradalom permanenciája ilyen gyors és egyértelmű volt, abban természetesen kifejezésre jutottak bizonyos objektív törvényszerűségek, amelyek hazánk akkori osztályviszonyaiból fakadtak. A népi demokratikus rendszerrel szemben állók között a legradikálisabbak nyilvánvalóan az egykori uralkodó osztályok és szövetségeseik szélsőjobboldali körei voltak. Elsősorban ez az osztályerő hatott az említett irányban az eseményekre. Ennek az osztályerőnek olyan képviselete volt, amelynek, miután lehetőségekhez jutott és új erőkkel gyarapodott, nőni kezdett a befolyása. Annyi taktikai érzékkel még rendelkezett, hogy „szocializmust" hirdessen, hogy szabadságról, többpártrendszerről, szabad és titkos választásokról szónokoljon. De annyival már nem, hogy miután lehetősége nyílott a hatalom egy részének megszerzésére, ne indítson azonnal általános támadást a hatalom egészéért. De mindez – ismételjük - a legkevésbé sem az amerikai politikusok, a Központi Hírszerző Hivatal (CIA), a Szabad Európa Bizottság és a SZER ideológusai ellenére történt így, hanem nagyon is egybevágott az általuk akkor követett taktikával.

Széles amerikai körök reményeinek adott hangot a *New York Herald Tribune* október 31-i vezércikke, amely a következőképpen reagált Nagy Imrének a többpártrendszer visszaállítását bejelentő és a szovjet csapatok kivonását követelő beszédére: „A magyarországi forradalom gyümölcsei kezdenek beérni... Mindez a kommunista ellenőrzés alatt álló Magyarország megszűntét jelenti." Kétségtelen, hogy ezekben a napokban valóban megnyílt az út a népi hatalom vívmányainak felszámolása, a tőkés rendszer visszaállítása felé.

Az október 23-án kirobbantott ellenforradalmi lázadás azonban nemcsak a Magyar Népköztársaság létét, nemzeti szuverenitásunkat, függetlenségünket fenyegette, de támadás volt az egész szocialista világ ellen, sőt felidézte a világháború veszélyét is. Hiszen egyidőben zajlott az ellenforradalom Magyarországon, a szocializmussal szembekerülő erők aktivizálódása Lengyelországban, Anglia, Franciaország és Izrael háborúja Egyiptom ellen. Európa és az egész világ a világháború szélére sodródott. „A harc nemcsak a magyarországi forradalmi és reakciós erők ütközete, hanem egyben a haladás és a reakció, a szocializmus és az imperializmus, a háború és a béke nemzetközi erőinek összecsapása volt."[29]

Ez a rendkívül súlyos helyzet, a magyar nép szocialista vívmányainak, népköztársaságunknak, a békének a megvédése új forradalmi központ létrehozását követelte, amely tömöríti a szocializmus erőit, és megalkuvás nélkül szervezett harcot indít az ellenforradalom szétzúzásáért. A magyar kommunisták Kádár János vezetésével életre hívták az új, forradalmi centrumot, a párt új központi bizottságát, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. A párt újjászervezése megteremtette a munkások, a dolgozó parasztok, az értelmiségiek, a fiatalok forradalmi tömörítésének alapját.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása szükségszerű volt. Történelmi érdeme, hogy tömörítette a munkásosztályt, a forradalomhoz hű tömegeket, megszervezte az ellenforradalom elleni ellentámadást, politikai és katonai eszközökkel megvédte a munkáshatalmat, a nép hatalmát, helyreállította a népköztársaság állami rendjét.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és az MSZMP ideiglenes központi vezetése mindenekelőtt saját erejére támaszkodott, de segítséget kért a Szovjetunió kormányától is, hogy „el-

Tüntetés a Bem-szobornál

Fegyveres ellenforradalmárok egy csoportja

Harcok a József körúton

Ellenforradalmi tüntetés Győrött

hárítsa a nyugati imperialisták fegyveres beavatkozását, és elkerülje a hosszabb polgárháborút",[30] hogy megmentse az országot. Az új forradalmi centrum így reális célként tűzhette ki: „az elmúlt tizenkét év nagy vívmányaira támaszkodva, és ezeket az eredményeket minden becsmérlő támadással szemben megvédve kell kijavítani a régi vezetés által elkövetett súlyos hibákat".[31]

A november 4-i fordulat bizonyította, hogy az ellenforradalom kibontakozását egy megfelelő programmal föllépő forradalmi központ meg tudja állítani, fel tudja számolni. Mint ahogy az ellenforradalom előretörését rendkívüli módon megkönnyítette, hogy nem volt olyan forradalmi centrum, amely megszervezte és biztosította volna az utcára lépő és támadásba lendült ellenforradalom időbeni elszigetelését, leverését.

Október 23-án és az azt követő napokban megvolt minden lehetősége annak, hogy a kirobbant ellenforradalmi fölkelést - amely saját céljainak megfelelően törekedett kiaknázni a politikai válságot - visszaszorítsák és fölszámolják. Annak ellenére, hogy már a tüntetés idején, október 23-a délutánján és estéjén nehéz helyzet alakult ki, ami különösen súlyossá és tragikussá a fegyveres harcok kirobbanása után vált, nem utolsósor-

ban annak következtében, hogy a rendőri és katonai egységek egy része – részint mert nem értették meg a helyzetet, részint mert nem kaptak határozott parancsot – semlegessé vált vagy maga is belesodródott a felkelésbe, illetve csatlakozott hozzá.

Megkönnyítette ezt, hogy az ellenforradalom nem igazi jelszavaival, célkitűzéseivel lépett fel, s hogy a megmozdulás résztvevőinek tábora igen széles volt: a hibákat kijavítani akarók különböző csoportosulásaitól a szélsőjobboldalig terjedt. A népi hatalom elleni támadás azonban mindenekelőtt azért tudott kibontakozni, mert a párt vezetésében, a kormányban egyre inkább a revizionista irányzat tört előre, amely nem tudta és nem is akarta a forradalmi erőket tömöríteni, nem volt képes pozitív programot adni. Ez a vezetés meghátrált, engedményt engedmény után tett, s ezáltal a fegyverrel támadók táborát erősítette, lehetőséget adva soraik kibővítésére. A vezetés magatartása igen nagy mértékben gyengítette és bénította a rendszerhez hű erők ellenforradalom elleni küzdelmét.

A szocialista forradalom hívei még azokban a napokban is jelentősebb tömegerőt képeztek, mint amekkorával az ellenforradalom rendelkezett, amikor Budapest utcáin nyílt fehérterror bontakozott ki. De szervezetlenek voltak, nem volt vezetőjük, a tömegerő nem tudott kibontakozni a vezetésben bekövetkezett árulás, a szektarianizmus és a revizionizmus együttes hatására megindult bomlás miatt. A vezetés, amely nem adott határozott programot, nem tanúsított hajlékony politikai és hajlíthatatlan katonai magatartást a népi demokratikus államrend védelmében, igen súlyos helyzetbe hozta a szocializmus híveit.[32]

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége azzal az elképzeléssel vonta be a vezetésbe és javasolta miniszterelnöknek Nagy Imrét, hogy segít majd leküzdeni a súlyos helyzetet. A Központi Vezetőség jelentős része tisztában volt vele, hogy Nagy Imre és közvetlen munkatársai 1953–1956 között komoly jobboldali hibákat követtek el, ennek ellenére az volt a véleményük, hogy e nehéz helyzetben mégis segíteni fognak a népi hatalomnak. Nem ismerték teljes mértékben elméletüket, politikai platformjukat, szervező tevékenységüket, a hatalom megszerzése érdekében tett lépéseiket, s még kevésbé a revizionista mozgalom összefonódását az ellenforradalmi mozgalmakkal.

Az MDP Központi Vezetősége 1956. október 24-ére virradóan rendelkezett megfelelő elképzeléssel, harci programmal. En-

nek lényege az volt, hogy aki fegyverrel támad a Magyar Népköztársaságra, azt fegyverrel kell visszaverni. Politikailag tömöríteni kell és harcba kell hívni a népköztársaság minden hívét, csatasorba állítva a hadsereget, a karhatalmat, fölfegyverezve a megbízható munkásokat. A népi hatalom intézményeinek fegyveres védelme mellett a Központi Vezetőség szükségesnek tartotta politikai eszközökkel is segíteni a kirobbant ellenforradalmi felkelés elszigetelését. A politikai fellépés mindenekelőtt annak a súlyos helyzetnek a megoldását célozta, amely abból eredt, hogy az ellenforradalmi irányzatokkal közös frontba kerültek olyanok, akik nem ellenforradalmat akartak, akiknek gondolkodását és cselekvését a hibák kijavítására irányuló törekvés vezette. Ezt az egységfrontot kellett megbontani, kivonva a reakció befolyása alól a dolgozó tömegeket.

A kialakult szocialistaellenes egységfront alapvető jellegzetessége volt a reakció befolyásának erősödése a dolgozó tömegek között. A tömegek jelentős része ugyanis azt hitte: akik a harcot vezetik, a szektás-dogmatikus hibák és csakis e hibák ellen lépnek föl. És mivel az e hibák elleni fellépés lehetőséget teremtett a reakciós irányzatok számára átmeneti céljaik megvalósításához, képviselőik időlegesen homályba burkolták valóságos törekvéseiket.

A politikai vezetésnek ennek ellenére megvoltak az eszközei, hogy a szocialista állammal szemben álló frontot szétválassza, a dolgozó tömegeket maga mellé állítsa. A kommunisták tíz- és tízezrei álltak készen a harcra. A hadsereg és a belügyi karhatalom túlnyomó többsége alkalmas volt arra, hogy a politikai küzdelmet támogatva, ahol szükséges, karhatalmi intézkedésekkel is harcoljon az ellenforradalom ellen. Mód volt tehát a politikai és a katonai megoldás ésszerű és célravezető kombinálására.

E helyett az egyetlen helyes alternatíva helyett azonban az történt, hogy a pártban és kormányban előretört revizionista vezetők egymás után adták föl a politikai és katonai pozíciókat, lépésről lépésre engedtek az ellenforradalom nyomásának és követeléseinek. Ennek következtében először a politikai vezetés hullott szét, majd dezorganizálódott a katonai vezetés és a karhatalmi irányítás is. A harcoló politikai, katonai és karhatalmi erőket hátba támadták.

Ilyen körülmények között is folyt a harc a népköztársaságért, a munkáshatalom védelméért a párt Központi Vezetőségében, a kormányban, a minisztériumokban, a főhatóságoknál.

Az ellenforradalom hazai sajtója

Katonai, rendőri, államvédelmi alakulatok harcoltak a fegyveres ellenforradalmárok ellen. Politikai küzdelem folyt a munkástanácsokban, a nemzeti bizottságokban, a forradalmi tanácsokban, a rádiónál, az országos és helyi lapoknál.

Annak következtében, hogy az állami és pártvezetés mindinkább a revizionisták kezébe került, az állam és a párt legkülönbözőbb szektorainak képviselői csatlakoztak az alakuló tanácsokhoz, bizottságokhoz, remélve: ily módon menthetik a menthetőt, feltartóztathatják a sokuk számára mindinkább láthatóvá vált ellenforradalmat. Ez a helyzet kihatott az állami szervek, a pártszervezetek, a fegyveres testületek, az ifjúsági szervezetek különböző ágazataira, és elősegítette sokak átsodródását a barikád túlsó oldalára. Egy részük később – többen még november 4-e előtt – felismerte, hogy az események ellenforradalomba torkolltak. Nem kevesen azonban csak későn jöttek rá erre, és voltak akik jóvátehetetlenül átsodródtak vagy tudatosan átálltak az ellenforradalom táborába.

A revizionisták valóságos szerepét szemléletesen jellemezte egy nyilatkozatában Kádár János: „Így érkezett el október 23-a: Nagy Imre és csoportja töltötte be a házmester szerepét, szélesre tárva a kapukat. Ekkor bámulatra méltó gyorsasággal változott meg minden. A háttérben álló alakzatok az első vonalba nyomultak előre; azok pedig, akik elöl álltak, egyre inkább háttérbe szorultak. November 3-án már Mindszenty játszotta a legfőbb szerepet."[33]

Bár legkevésbé sem ez volt a szándéka, végeredményben ezt a megállapítást támasztja alá Bill Lomax könyve is.[34] Lomax megpróbálja elemezni, milyen politikai irányzatok befolyásolták és vezették azokat a tömegeket, amelyek részt vettek az 1956. októberi megmozdulásokban. Ennek során kimutatja, hogy az események menete a felkelés pillanatában kicsúszott az ellenzék ellenőrzése alól. „... az írók és értelmiségiek elitjét – korábban az ellenzék magvát – a tömegek országos méretű felkelése lesodorja a színpadról" – írja.[35] Majd így folytatja: „Az események azonban hamarosan túlhaladták őket, és a Nagy Imre-csoport ezután csakhamar részeire bomlott, tagjai mind saját útjukat járták." A szerző szerint az ellenzék radikális csoportjai is tartottak attól, hogy a forradalomban minden elveszhet „az engedetlen csőcselék viselkedése miatt"[36].

De ha nem a revizionista ellenzék vezette a „forradalmi tömegeket", akkor ki? Bill Lomax elismeri: „jelen voltak reakci-

ós, ellenforradalmi erők", bár szerinte „ezek... nem jutottak túlsúlyra".[37] Mégis, amikor könyvében Szegedről, Győrről, Pécsről ír, kénytelen megállapítani, hogy e városokban ellenforradalmi fejleményekre került sor.

Lomax szerint a Szabad Európa Rádió, továbbá a szélsőségesek, az egykori fasiszta és nyilaskeresztes párt tagjai rontották a helyzetet. „Ezek az elemek kétségtelenül felelősek azért, hogy a tömeg alkalmanként elkeseredetten kommunistaellenes hangulatba került..."[38] Azt is észleli, hogy a fegyveres csoportokban szerepet játszottak reakciósok, fasiszták. Mint megjegyzi: „a magyar forradalom nem volt makulátlan. Szélsőséges, nacionalista, fasiszta és antiszemita jelszavak hangzottak el néha Budapest utcáin. Számos kerületi pártházat és rendőrségi hivatali helyiséget támadtak meg és raboltak ki." „De az ilyen incidenseket nem szabad eltúlozni" – teszi hozzá gúnyosan, bizonygatva, hogy nem a reakciósok és fasiszták határozták meg az események jellegét.[39]

A valóságban azonban nem az történt – mint Bill Lomax véli –, hogy a kétségtelenül hibákkal terhelt proletárdiktatúra helyébe egy demokratikus munkáshatalom lépett, nem is a párt- és állami apparátus elleni „új forradalom" bontakozott ki a munkásosztály valódi hatalmának megteremtéséért, s a revizionisták által meghirdetett „demokratikus szocializmus" sem valósult meg. Az események menetében ennek a „demokratikus szocializmusnak" a hirdetői fokozatosan, de gyors ütemben háttérbe kerültek, és egyre inkább kiszorultak a hatalomból. S ez nem a véletlennek tudható be, vagy annak, hogy rossz politikusok voltak, még annak sem, hogy a SZER hibás taktikát alkalmazott. Mindezeknek volt szerepük, de az alapvető a folyamat belső logikája volt.

A párt ellen ádáz harcot kezdeményezni, ellenzéki tömegmozgalmat kifejleszteni a bürokratikus jelenségekkel szemben, a szocializmus építésének sajátos útját, a történelmi múltat és a nemzeti sajátosságokat úgy értelmezni, hogy abból a Szovjetunióval és a szocialista országokkal való kapcsolat felszámolása következzék – több, mint súlyos tévedés. A lenini pártvezetési és pártépítési elvek érvényesülésének, a demokratikus centralizmusnak a megsértése és bürokratikus irányban való eltorzítása, ennek talaján néhány vezető szerepének és jelentőségének mértéktelen eltúlzása súlyos hiba, de erre nem felelet a demokratikus centralizmus elméletének és gyakorlatának elvetése, a pártfrakciók és irányzatok szabadságának meghirdetése, min-

den tekintély elvetése. A munkáshatalom bürokratikus vonásainak megerősödése torzulásokat eredményez, de erre a válasz nem a munkáshatalom olyasféle bonapartista diktatúraként való értékelése, amely ellen jogos és indokolt tömegmozgalmat indítani. S ha valaki a munkáshatalom hibáira, gyengeségeire feleletként „új forradalmat" hirdet az úgynevezett „új bürokrácia", a párt- és államapparátus ellen, annak számolnia kell azzal, hogy ez az „új forradalom" a gyakorlatban, a valóságban összefonódik a burzsoázia és mindenféle jobboldali irányzat ellenforradalmával.

A nemzetközi és a belső reakció támogatja a revizionizmust a marxizmus–leninizmussal, a munkáshatalommal szemben. Támogatja és felhasználja a párt- és az államapparátus elleni „második forradalom" gondolatát és hirdetőit, olyan átmeneti szövetségesként, melynek elméleti és politikai célkitűzése egybeesik saját minimális programjával, kezdeti (a meglevőt lerombolni kívánó) törekvéseivel.

Nem véletlen az összefonódás, az összekeveredés, az egy zászló alatti menetelés. Nem véletlen, hogy a revizionisták egy frontba kerülnek azokkal, akik valamikor ádáz ellenségeik voltak. Az a megdöbbentő, bizarr és különös nemzeti egység, amely 1956 nyarán és őszén létrejött, nemcsak a rossz taktika, a rossz politika következménye, hanem a revizionizmus belső mozgástörvényének kifejeződése.

A revizionisták által a munkáshatalom torzulásaira és hibáira adott felelet – függetlenül egyesek szándékától és céljától – nem a munkásosztály valódi érdekeit fejezte ki. Nem a marxizmus-leninizmus elméletének alapvető gondolatait fejlesztették tovább és alkalmazták, hanem a hibák és a bajok gyökereit éppen az elmélet alapvető gondolataiban vélték megtalálni. Ha a demokratikus centralizmus eltorzulhat a bürokratikus centralizmus irányába, úgy fel kell adni a demokratikus centralizmus elvét – vélték. Ha a munkásállamban megtalálható bürokratikus kinövésekből bürokratikus torzulás jöhet létre, akkor föl kell adni a munkásállam, a proletárdiktatúra elméletét. Ha az apparátusok a választott szervek fölé kerülnek, akkor le kell rombolni az apparátusokat. Ha a szocialista forradalom menetében türelmetlenség és előreszaladás van, akkor az egész szocialista forradalom elsietett, koraérett – vonták le a következtetést –, s ezért vissza kell térni a szocialista forradalmat megelőző periódushoz. És amikor mindezt megvalósítják, mivel lehetőséget kapnak rá, mert a párt- és állami vezetés átmegy a ke-

zükbe, pillanatok alatt kiderül: ezek az elméletek az adott körülmények és viszonyok között az ellenforradalom kibontakozását segítik elő.

A jobboldali opportunisták sikermámorának pillanatában már létrejöttek vereségük feltételei is, mert tegnapi szövetségeseik azon nyomban túlléptek rajtuk. Csak néhány nap kellett, hogy teljesen félreszoruljanak, csaknem eltűnjenek. Ehhez ugyanakkor szükséges volt, hogy előzőleg bekerüljenek a hatalomba, látszólagos irányító szerephez jussanak. Ahhoz ugyanis, hogy ezt a hatalmat megkíséreljék megőrizni, részleteiben, szeletekben, de mind gyorsabban föl kellett adniuk. Hogy megpróbálják széthulló erőiket egybetartani, tegnapi szövetségesükre befolyást tudjanak gyakorolni, szüntelenül ez utóbbi után kellett futniuk, jelszavakban és tényleges cselekedetekben egyaránt. A tegnapi szövetséges pedig folyamatosan előbbre lépett, hogy a hatalmat minél gyorsabban elvegye tőlük.

Ez a sajátos politikai szituáció eredményezte, hogy az események lényegi tartalma, meghatározó jellegzetessége nem volt olyan világosan szembetűnő, annyira egyértelműen érzékelhető, mint a „klasszikus" ellenforradalmak esetében (beleértve egyebek között az 1973. évi chilei katonai államcsínyt). A jóhiszemű résztvevők, illetve megfigyelők és elemzők tévedése végeredményben erre vezethető vissza. Az ellenforradalom 1956-ban nem úgy jelentkezett, mint 1919-ben. Nem hirdette önmagáról, hogy ellenforradalom. Sőt, míg 1919 augusztusa után szinte mindent el akartak takarítani, ami a legkisebb mértékben is emlékeztetett a forradalomra, addig 1956-ban forradalomnak minősítette önmagát. 1919 őszén az ellenforradalom megbüntette a városokat, elsősorban Budapestet – 1956 őszén a városokban, elsősorban Budapesten a legerősebb. 1919 őszén az ellenforradalom mindentől óvakodott, irtózott, ami plebejus, ami forradalmi – 1956 őszén plebejusi, népi köntösbe öltözött. 1919 őszétől az ellenforradalom minden ellen harcolt, ami munkásmegmozdulást, sztrájkot, forradalmi mozgalmat jelzett – 1956 őszén a megmozdulások, a sztrájkok első soraiban találjuk azokat, akik 1919 őszétől 1945-ig hivatott vezetői voltak a sztrájkok, az utcai tüntetések, a barikádharcok elleni küzdelmeknek.

Az ellenforradalom átalakulva, sok tekintetben még a befolyása alatt álló tömegeket is megtévesztve tért vissza, s igyekezett nem hasonlítani 1919 őszére. Ebben az értelemben 1956 októbere új típusú ellenforradalom volt. Ezért tudott megnyer-

ni számottevő dolgozó tömegeket is: a benne részt vevők jelentékeny része úgy vélte, forradalomban vesz részt. S ez még – ha lehet – csak fokozta a tragédiát. Sokan ugyanis éppen azért nem hitték, hogy ellenforradalom tört ki 1956 őszén, mert azt csak úgy és csak olyannak tudták elképzelni, amilyen 1919 őszén volt. Az ellenforradalomnak azonban, hogy önmagát megvalósítsa, ezúttal forradalmi jelmezbe kellett öltöznie. Így lehetett képes azután a szocializmus érdekében fellépőket, a rendszer védelmében harcolókat reakcióként és ellenforradalmárként feltüntetni. Minden fordítva volt igaz. S az igazság ilyetén megfordításának az összekuszált viszonyok közepette sokan estek áldozatul.

1956 ellenforradalma, mondhatni, semmiben sem hasonlított az 1919-eshez, „csak" a lényegben, „csak" osztálytartalmában volt vele azonos. A jól ismert fasiszta diktatúrát az érte küzdő osztályerők képesek voltak álcázni, elrejteni, hisz taktikai okokból is szükségük volt a megtévesztésre. Emiatt a legreakciósabb irányzatok egy része is igyekezett elhitetni önmagáról, hogy szocialista célkitűzései vannak, és hogy föllépése csak a bajok, a nehézségek, a hibák ellen irányul. De a megtévesztés csak átmenetileg sikerült. Bármennyire is újnak, soha nem látottnak tüntették föl magukat a valóságos osztálytörekvések, lényegük napvilágra került. Ha nehezen, zűrzavarosan, ellentmondásosan is, de 1956 ősze végül is föltárta ennek az új típusú ellenforradalomnak a lényegét.

Az ellenforradalom valóságos céljainak leplezését megkönnyítették az objektív körülmények is. Az 1956. őszi eseményeket megelőző tizenkét év ugyanis mélyreható átalakulásokat hozott az ország gazdasági életében, a tulajdonviszonyokban, hazánk osztályszerkezetében. Felosztották a nagybirtokokat, államosították a gyárakat, a tőkés és a földbirtokos osztály megszűnt osztályként létezni, tagjai szétszóródtak. Ez utóbbi történt a horthysta államapparátus tisztviselőivel, a hivatásos csendőrökkel és katonatisztekkel, mint ahogy ez történt a különböző volt jobboldali és szélsőjobboldali pártokhoz tartozókkal is.

Ám tizenkét év történelmileg rövid idő, így a múlt még erőteljesen élt, és belejátszott a jelenbe. A szétszóródás még nem volt olyan mély és előrehaladott, hogy – mivel a társadalmi valóság alakulása maga is fékezte a beilleszkedés folyamatát – ne kísérje egy ellentétes folyamat, a jelentős mértékű reorganizálódás.

Az említett osztályok, rétegek, politikai csoportok tagjai kö-

zül sokan kerültek üzemekbe, szövetkezetekbe, jelentős tömegeik mindennapi létükben a munkások, parasztok, tisztviselők, a kisemberek, a dolgozók életét élték. Jó részük sorsában ez súlyos törést jelentett. Főleg azok esetében, akik üzemekbe vagy állami gazdaságokba kerültek és tényleges fizikai munkát voltak kénytelenek végezni. Többségük gondolkodása, politikai felfogása, világnézete emiatt nem változott. (Annak ellenére is igaz ez, hogy nem lebecsülhető azoknak a száma, akik gondolkodására, politikai magatartására pozitív hatást gyakorolt a társadalmi átalakulás.)

Ezek a rétegek kétféle eszme iránt voltak különösen fogékonyak, mégpedig többségük egyidőben és egyszerre: egyrészt a kifejezetten reakciós, nyíltan antikommunista és szovjetellenes, másrészt a különböző kispolgári szocialista nézetek iránt. És mert a fasizmus és az újfasizmus sem tartózkodott soha a „radikális" és „forradalmi" jelszavaktól, e rétegekben ötvöződött és összekapcsolódott a kifejezetten reakciós politikai fölfogás és magatartás a „forradalmi gondolattal", a „szocializmus eszméivel".

Az e társadalmi osztályokhoz és rétegekhez tartozók többsége, midőn lehetősége nyílt a cselekvésre, jól tudta, mit akar. Tudta, hogy ellene van a népi hatalomnak, szembeszáll a kommunista párt vezető szerepével, föl akarja számolni Magyarország szövetségét a szocialista országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval. Változtatni akartak a tulajdonviszonyokon úgy, hogy valamilyen formában helyreálljon a termelőeszközök magántulajdona.

A hatásuk alá került emberek számára viszont mindez nem volt világos. Hiszen sokakat éppen azért tudtak befolyásuk alá vonni, mert azt tapasztalták, hogy ők azok, akik a legérzékenyebben reagálnak a hibákra, a bajokra, az igazságtalanságokra, s forradalmat és szocializmust hirdetve lépnek föl azok ellen. E tömegek nem látták, hogy a „forradalom" és a „szocializmus" jelszavai mögött valójában a szocializmust építő társadalmi rendszer felszámolásának szándéka húzódik.

Az az elmélet, amely szerint a felkelés szocialista forradalom volt, forradalom a forradalmon belül a párt- és állami bürokrácia ellen, nem akarja vagy nem képes észrevenni, hogy az úgynevezett antibürokratikus forradalom ilyen körülmények között nem lehet más, mint előkészítője, szövetségese, szállascsinálója a klasszikus ellenforradalomnak. Az olyan antibürokratikusnak nevezett forradalom, amely a munkáshatalmat akarja

fölszámolni, tényleges tartalmát tekintve egyenlő az ellenforradalommal. Objektív szerepe az, hogy elősegítse olyan társadalmi csoportok mozgósítását és bevonását a restaurációs célok megvalósításába, melyek maguk nem érdekeltek az ellenforradalomban és szubjektíve sem akarnak ellenforradalmat. A népi demokratikus rendszer elleni fegyveres felkelés így lett annak a törekvésnek az eszköze, hogy a munkásosztály hatalma helyébe, annak fölszámolásával a korábbi uralkodó osztályok hatalmát állítsák.

Még egy kérdésről kell ezzel kapcsolatban szólni. Arról, hogy az ellenforradalom a nemzet védelmezőjeként lépett föl. Nemzeti sérelmeket tűzött zászlajára, messzemenően visszaélt a nemzeti érzésekkel, kihasználva azt az előnytelen helyzetet, amit a második világháborúban játszott szerepével a reakció és az ellenforradalom hagyott örökül a népi Magyarországra. A reakció számára a nemzeti érzéssel való visszaélést megkönnyítette, hogy az MDP vezetése egy időszakban nem fordított kellő figyelmet a nemzeti sajátosságokra, a proletár internacionalizmus és a nemzeti érdekek megfelelő egyeztetésére, esetenként megsértette a nemzeti érzéseket is. Mindettől azonban az ellenforradalom nem lett nemzeti és a felkelés sem szabadságharc.

A Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolat nélkülözhetetlen forrása és feltétele volt azoknak az eredményeknek, amelyeket hazánk a szocializmus építésében elért. A Szovjetunióval kötött gazdasági egyezmények előnyösek voltak országunkra nézve. Hazánk nem volt függő vagy kizsákmányolt helyzetben. Semmiféle nemzeti felkelésnek nem voltak tehát objektív alapjai. Ellenkezőleg: a szocialista országoktól való elszakadási törekvés, a semlegesség meghirdetése, a Varsói Szerződésből való kilépés éppen az ország függetlenségének és szuverenitásának aláásásához nyitott utat. Az ENSZ-hez fordulás, a Nyugattól való segítségkérés következményeként – ha erre sor kerül – a vezető kapitalista hatalmaktól, mindenekelőtt az Egyesült Államoktól függő állapotba jutott volna hazánk.

Az ellenforradalom, hogy megerősödjön és népszerűséget szerezzen, már az előkészítő periódusban, de a fegyveres harc időszakában is napirendre tűzte a határok revízióját. A reakció a második világháború következményeinek, a békeszerződésnek a felülvizsgálását kívánta a magyar külpolitika tengelyébe

állítani. Ez a politika a háború politikája volt, mégpedig egy világháborúé. A magyar reakció hű maradt önmagához: 1956-ban is háborús külpolitikát kívánt folytatni. Ez nem a nemzeti függetlenség és szabadság útja volt, hanem a nemzeti érdekek alávetése a burzsoá restaurációnak. Ugyanakkor a nemzeti jelszavak hangoztatása az adott pillanatban kétségtelenül nagymértékben elősegítette, hogy az ellenforradalom magához tudja vonzani a lakosság jelentős részét.

Találkozni lehet olyan érvekkel is az események jellegének megítélésénél, hogy nem lehet ellenforradalom az, amelyben népi tömegek is részt vesznek. A történelemben azonban egyáltalán nem ismeretlenek az olyan esetek, amikor reakciós irányzatoknak sikerült félrevezetniük a dolgozó tömegeket, és saját osztályérdekeik ellen fölvonultatni őket. Ilyen esetekben a dolgozó tömegek, szubjektív szándékuk és akaratuk ellenére, a velük ellentétes érdekű társadalmi osztályok érdekeit szolgálták. Elég csak az olasz és a német fasizmus hatalomra kerülésének történetét említeni.

Forradalom alatt a társadalmi élet olyan gyökeres átalakulását értjük, amelyben a termelési viszonyok mélyrehatóan megváltoznak, mégpedig úgy, hogy egy alacsonyabb típusú társadalmi rendszert fejlettebb vált fel, az államhatalom pedig a kor haladó osztályának vagy osztályainak kezébe kerül. A szocialista forradalom a munkásosztályt juttatja hatalomra, lehetővé teszi, hogy ennek birtokában széleskörűen kibontakoztathassa a szocialista viszonyokat és olyan politikai felépítményt teremtsen, amely elvezet a kizsákmányolás felszámolásához. A szocialista forradalom a szocializmust építő rendszer megteremtéséhez nyit utat, az ellenforradalom viszont – a történelem eddigi tanúsága szerint – olyan társadalmi jelenség, amely reakciós irányzatokat és osztályerőket juttat hatalomra, egy magát már történelmileg túlhaladott politikai és gazdasági struktúrát állít vissza.

A forradalmak jellegét – mint ahogy általában a társadalmi jelenségek jellegét, minőségét – nem az szabja meg, hogy milyen az abban részt vevők szándéka és törekvése, hanem mindenekelőtt az, hogy milyen társadalmi feladatokat old meg és milyen osztályérdekeket szolgál, milyen célkitűzések megvalósításán munkálkodik, és hogy ezekben milyen embercsoportok, osztályok vannak objektíve érdekelve.

Helyesen mutatott rá Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára az OKP VIII. kongresszusát előkészítő ér-

tekezleten: ahhoz, hogy forradalmi megmozdulásról beszélhessünk, nem elegendő a munkáserők jelenléte. Egy mozgalom akkor forradalmi, ha forradalmi erők irányítása alatt cselekszik, amelyek világosan látják maguk előtt a célokat, és elég bátrak ahhoz, hogy a helyzetet uralják. Togliatti e beszédében aláhúzta, hogy a magyarországi eseményekben a tömegek, bennük a munkások is, az ellenforradalom befolyása alá kerültek. Hogy ez így történhetett, arra a magyarázat a párt- és állami vezetés alapvető hibáiban keresendő.

Az 1956. őszi megmozdulásban jelentős tömegek is részt vettek. De ez mit sem változtat azon, hogy a felkelés, amely egy forradalmi, haladó osztály hatalmának megdöntését célozta, amely elősegítette a korábbi, reakciós uralkodó osztályok politikai képviseletének újjászerveződését és hatalomhoz jutását: ellenforradalom volt.

Az ellenforradalom okai

Amikor az 1956. októberi magyarországi események ellenforradalmi jellegét, a volt uralkodó osztályoknak és az imperializmusnak az események alakulásában játszott szerepét hangsúlyozzuk, távolról sem állítjuk, hogy ezek az erők önmagukban képesek lettek volna régóta dédelgetett céljaik elérésére. Miként az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-én, az eseményeket elemezve megállapította: a felkeléshez négy fő ok vezetett. „A párt Központi Bizottsága 1956. decemberi határozatában egyértelműen, marxista–leninista módon tisztázta az események osztályjellegét és okait, helyesen állapította meg, hogy az ellenforradalmat négy együttesen ható tényező: a Magyar Dolgozók Pártja régi, szektás vezetőinek hibái, a Nagy Imre-féle revizionista csoport áruló tevékenysége, a belső burzsoá ellenforradalmi erők és döntően a nemzetközi imperializmus aknamunkája idézte elő."[40]

Az ötvenes évek első felében elkövetett hibák – olvasható a VII. kongresszus idézett határozatában – „súlyosan ártottak a szocializmus építése ügyének, de nem változtattak azon az alapvető történelmi tényen, hogy a felszabadulás óta eltelt másfél évtized a párt vezetésével elért nagyszerű demokratikus és szocialista vívmányok korszaka volt népünk életében".[41]

Az MDP Központi Vezetőségének szektás és dogmatikus politikája, bürokratikus vezetési módszerei mindazonáltal

rendkívül súlyos hibákhoz vezettek, akadályozták a szocialista demokrácia kiszélesítését, megsértették a szocialista törvényességet. Olyan gazdaságpolitikát valósítottak meg, amely nem számolt hazánk adottságaival, de egyéb kérdésekben is gyakorta figyelmen kívül hagyták az ország nemzeti sajátosságait. A lenini elvektől és normáktól idegen módszerek szakadást idéztek elő a párt vezetésében, a párt és a munkásosztály, illetve a munkásosztály és szövetségesei között.

Az ellenforradalom másik fő oka a Nagy Imre és csoportja által képviselt irányzat tevékenysége volt, amely a szektás politikával szemben revizionista alapról folytatta a harcot, de oly módon, hogy tovább rombolta a párt tekintélyét, aláásta a magyar népi demokratikus rend állami alapjait.

A belső ellenség: a még létező horthysta, fasiszta elemek, a tőkés földesúri osztályok maradványai alapvető szerepet játszottak az ellenforradalom előkészítésében és kirobbantásában. Az ellenforradalomnak jelentős erői léteztek illegálisan Magyarországon. Még jelentékenyebb szervezett erővel rendelkeztek a nyugati világban: a Német Szövetségi Köztársaságban, Ausztriában, Franciaországban, az Egyesült Államokban és másutt. Az ellenforradalom különböző erői, amelyek 1945-ben, majd 1948-ban súlyos társadalmi, politikai vereséget szenvedtek, akár itthon maradtak, akár elhagyták az országot, nem mondtak le arról, hogy visszaállítsák a tőkés-földesúri rendszert.

Döntő hatással volt az események előidézésére a nemzetközi imperializmus. Az imperialista hatalmak, mindenekelőtt a világ vezetésére igényt tartó Amerikai Egyesült Államok már 1945-től segítették a magyar burzsoáziát, a belső reakciót haladás elleni harcában. Támogatták fellépésüket a különféle demokratikus és szocialista vivmányok, kiváltképp a bányák, a gyárak államosítása ellen. Különösen 1953 után pedig mindent megtettek, hogy az elkövetett hibákat mértéktelenül eltúlozva felhasználják azokat a népi demokratikus rendszer elleni harcukban, azzal a céllal, hogy ne csak az ellenforradalom, de a népi demokratikus rendszer híveit, sőt a kommunistákat is a Magyar Népköztársaság ellen fordítsák.

E négy tényező sajátos módon összefonódott és hatott egymásra, s már jóval 1956. október 23-a előtt egyidőben, egymásba kapcsolódva, egymással kölcsönhatásban jelentkezett. Az MDP vezetésének, mindenekelőtt Rákosi Mátyás csoportjának szektás, dogmatikus politikája lehetőséget teremtett a revizio-

nista irányzat kibontakozására. A revizionizmus politikai és elméleti föllépése erősítette a szektarianizmust. A szektarianizmus és a revizionizmus együttesen gyengítették az MDP vezetését, rombolták tekintélyét, megbontották a párt egységét, olyan mértékű belső harcot eredményeztek, amelynek következményei nemcsak a pártra, de az állami és gazdasági élet leglényegesebb szektoraira is kihatottak. A nemzetközi és belső reakció messzemenően élni tudott az ebből adódó lehetőségekkel.

Az 1956 óta eltelt évtizedek történelmi távlatából még inkább szemmel látható a négy ok kölcsönhatása. A párt hibás politikája – a kétségtelen eredmények ellenére – éreztette hatását a gazdaságpolitikában, a mezőgazdaság átszervezésében, de mindenekelőtt az elkövetett törvénytelenségekben. Mindez megzavarta, súlyos politikai, sok esetben erkölcsi konfliktus elé állította az MDP vezető kádereinek és tagságának jelentős részét. A szektás hibákra történő reagálásként egy idő után igen erőteljesen jelentkezett a revizionista irányzat, amely ideológiailag lazította a pártot, gyengítette a munkáshatalmat, és már 1956. október 23-a előtt a különböző reakciós irányzatok megerősödését idézte elő. A nemzetközi imperializmus sokirányú, sokoldalú támogatást adott az országban szervezkedő ellenforradalmi áramlatoknak, és hatékonyan közreműködött abban, hogy ezek az erők messzemenően kihasználják a szektarianizmus és a revizionizmus által nyújtott lehetőségeket. A szektarianizmus már korábban is érzékelhető csődje október 23-án nyilvánvalóvá vált. A revizionista irányzat árulásának leleplezéséhez még további tíz napra volt szükség. Így fonódott össze, így jött létre a sajátos kölcsönhatás az ellenforradalom fő okai és tényezői között.

A nemzetközi imperializmus, sőt az ellenforradalom megmaradt belső erői sem tudtak volna önmagukban ellenforradalmi helyzetet kialakítani. Ezt csak a szektarianizmus és a revizionizmus által előidézett politikai válság tette lehetővé. Jóllehet az MDP-ben három irányzat küzdött, az ország, a dolgozó nép és a párt tragédiája volt, hogy a tényleges forradalmi irányzat – amely képes lett volna kétfrontos harcban leküzdeni a szektarianizmust és a revizionizmust – csak az ellenforradalom menetében bontakozhatott ki.[42]

A kommunista párt a hatalomért folytatott harc időszakában, 1945–1948 között kiemelkedő eredményeket ért el. A magyar társadalom előtt álló jelentős feladatok megoldásán fáradozva, a burzsoázia politikai képviseletével folytatott harcban

győzelemre tudta vinni a munkásosztály ügyét, ki tudta vívni a munkáshatalmat. A kommunisták és a népi demokratikus forradalom győzelméért velük együtt küzdő baloldali szociáldemokraták, paraszt- és kisgazdapártiak meg pártonkívüliek élni tudtak azzal a lehetőséggel, amelyet a második világháború befejezése, a Szovjetunió felszabadító harca, a horthysta rendszer veresége teremtett. Lehetőség nyílt a népi demokratikus forradalom kibontakoztatására, s a haladó erők politikai és társadalmi küzdelmének eredményeként 1948-ra a többi dolgozó osztállyal és réteggel szövetséges munkásosztály megszerezte a hatalmat.

A hatalom megszerzése és kiépítése után azonban egyre inkább eluralkodott az önteltség és az elbizakodottság. Teret hódított az a felfogás, hogy ha a hatalom minden eszköze rendelkezésre áll, az emberek meggyőzése, megnyerése már nem olyan fontos. Ha nyíltan nem is fogalmazódott meg, a mindennapi gyakorlati munkában egyre erősebben érvényesült ez a szemlélet, s főleg 1949 és 1953 között jelentős mértékben befolyásolta azt. Ez magyarázza, hogy a párt vezetése és káderei távolról sem reagáltak olyan érzékenyen az egyes dolgozó rétegek, de még a munkások problémáira sem, mint ahogyan azt 1945 és 1949 között tették.

Az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozata föltárta az 1949–1953 között elkövetett hibák túlnyomó többségét: a gazdaságpolitikában az ország adottságait szem elől tévesztő, irreális terveket, a kisipar felszámolásának negatív hatását, a mezőgazdaság szocialista átszervezése során követett helytelen módszereket, az életszínvonal ezekből adódó romlását; a pártéletben a lenini elvek megsértését, a hibás vezetési stílust. „Feltárta az összes lényeges hibákat és helyesen jelölte meg az utat: hogyan és miképpen kell azokat kijavítani."[43] Az akkor elhangzott elemzés és önkritika kétségtelenül megrázkódtatást okozott a párt és az ország közvéleményében. De a közvélemény jelentős része bizalommal tekintett a Magyar Dolgozók Pártjára, annak Központi Vezetőségére, hitte, hogy van politikai bátorsága és ereje a hibák kijavításához, új eredmények kivívásához. Kétségtelen: az elkövetett hibák, amelyekre a Központi Vezetőség 1953. júniusi ülése rámutatott, csökkentették a párt tekintélyét, befolyását, de a párt addigi össztevékenysége alapján olyan politikai tőkével rendelkezett, amellyel visszaszerezhette volna befolyását, ha sikerül a határozatokat végrehajtani, a feltárt hibákat kijavítani.

Mind a párttagság, mind a lakosság jelentős része egyetértett a párt vezetése által megjelölt feladatokkal. A párttagság, a párt káderei hozzáfogtak az új politikai irányvonal megvalósításához. Bizonyos idő után azonban új értékelés született, amely sok tekintetben visszatérést jelentett az 1953 júniusa előtti irányvonalhoz. Ez újabb konfliktusokkal, egyeseknél kiábrándulással járt. Voltaképpen az 1953. júniusi, az 1954. októberi, az 1955. márciusi központi vezetőségi ülések mind egy-egy irányváltoztatást jelentettek a párt politikájában. Mindez rendkívül károsan hatott a párt belső életére, a párt és a tömegek viszonyára. „Nyilvánvaló, hogy a tervezésben, a törvényesség megsértésében, a parasztpolitikában 1953 júniusában feltárt bizonyos hibák nagy kárt okoztak a pártnak, az országnak és a népnek is. De azt hiszem, kijelenthetem, hogy az eredeti hibáknál tízszer nagyobb kárt okozott az, ami a kijavításuk körül történt"[44] – állapította meg az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletén Kádár János.

A kialakult helyzet tükrözte azt a politikai folyamatot, amelyben a párt vezetése és maga a párt is három irányzatra szakadt. Az egymást követő irányváltozásokban a párt belső küzdelmei tükröződtek. A párttagság többsége, sőt a dolgozók jelentékeny része megértette, hogy forradalmi átalakulás nem mehet végbe hibák elkövetése nélkül. Azt azonban nem értette és nem is érthette meg, hogy miután felismerték a hibákat, miért változtatják meg minduntalan az értékelést és a politika fő vonalát. Ezért 1956 tavaszára a párttagság jelentős részében és az ország közvéleményében széles körű, jogos elégedetlenség lett úrrá. Különösen 1956 márciusában vált kritikussá a helyzet. Mint a későbbiekben az MSZMP VII. kongresszusának értékelése rámutatott: a pártvezetés nem tudott élni azzal a történelmi jelentőségű ideológiai és politikai segítséggel, amit az SZKP XX. kongresszusa nyújtott a nemzetközi kommunista mozgalom, így a magyar kommunisták számára is.[45]

Kétségtelen, hogy 1945-től óriási társadalmi változások mentek végbe: az agrárforradalom, az ipar, a bankok, a kereskedelem államosítása; a városokban ipari szövetkezetek létrehozása, a falvakban gépállomások létesítése, állami gazdaságok szervezése, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése, a kulturális forradalom kibontakozása. Ezek az egész társadalom életére gyökeresen ható átalakulások emberek millióinak az életét változtatták meg.

Mindezek ellenére a társadalom életében nem szűntek meg

az ellentmondások. 1956-ban még a régi ellentmondások is éreztették hatásukat, bár az antagonisztikus ellentmondások átalakulóban voltak, ugyanakkor megjelentek már a szocialista fejlődés ellentmondásai is, ami természetes, hiszen a társadalmi fejlődés mindig ellentmondások keletkezésén és megoldásán keresztül megy végbe. A baj az volt, hogy a szocializmus építése során keletkezett ellentmondásokat nem kezelték megfelelően, nem tárták fel időben, megoldásukat elodázták, s ez kiélezte a korábbi, az előző társadalmi alakulattól örökölt, kibékíthetetlen ellentmondásokat is.

Az újonnan keletkezettek talaján felerősödött régi ellentmondásokat hordozó áramlatok lehetőséget láttak arra, hogy az ellentmondásokat a végsőkig kiélezve, saját céljaik érdekében hasznosítsák azokat. Ennek a szituációnak a kialakulása alapvetően szubjektív tényezőkkel magyarázható, és csak annyiban voltak objektív okai, amennyiben a párt vezetése nem figyelt föl idejében az újonnan keletkezett ellentmondások megoldásának elhúzódására, a korábbiakkal való veszélyes összefonódásukra. Ez pedig megkönnyítette, hogy a szocializmus talaján keletkezett ellentmondások – bár nem szükségszerűen, nem elkerülhetetlenül – elősegítsék a múltból örökölt antagonisztikus ellentmondások robbanáshoz vezető kiéleződését.

Ma is figyelmet érdemlő tanulság, hogy a szocializmus építése során keletkezett ellentmondások nem oldhatók meg robbanásszerűen. Amennyiben a helyzet így alakul, ez egyúttal magával hozza a munkásosztály és a burzsoázia közötti kibékíthetetlen ellentmondás visszatérését is, mégpedig oly módon, hogy a munkásosztály súlyosabb és nehezebb körülmények közé kerül. Mindenekelőtt azért, mert ez esetben a szocializmus építése során keletkezett ellentmondásokat nem a munkásosztály pártjának vezetésével, a munkásosztály érdekében oldják meg, hanem a burzsoázia vagy a szerepét vállaló erők vezetésével, a burzsoázia érdekében.

Fontos tanulság az is, hogy a múltból örökölt ellentmondások ugyan a fejlődés során általában fokozatosan veszítenek erejükből és hevességükből, de az új ellentmondások helytelen kezelése erőt és lendületet kölcsönözhet nekik.

Hazánkban 1956 tavaszán tovább élezte a helyzetet, hogy a Rákosi-féle vezetés nem akarta és nem merte levonni a szükséges következtetéseket az SZKP XX. kongresszusából, nem tudott idejében változtatni politikáján, s ez kihatott a párton belül három éve folyó belső harcra, felerősítette azt. A felerősödő

belső küzdelem pedig soha nem látott reményt nyújtott a magyar reakciónak elképzelései, célkitűzései megvalósításához.

A párton belüli harc és meghasonlás a szakadás elmélyüléséhez vezetett, ami természetszerűen kihatott az egész társadalomra, mint ahogy a társadalomban zajló folyamatok is hatással voltak a párton belüli szakadásra, a különböző csoportok kibontakozására és azok küzdelmére.

Mindazonáltal az 1956. július 18–21-i központi vezetőségi ülés lehetőséget teremtett a párt belső válságának megszüntetésére, nem utolsósorban azáltal, hogy felmentette Rákosi Mátyást a Központi Vezetőség első titkári funkciója alól, és jelentős változtatásokat hajtott végre a legfelső vezetésben. Gerő Ernő első titkárrá választását azonban a revizionista és az ellenforradalmi irányzatok további támadásra használták fel. Ennek ellenére 1956 júliusa olyan politikai fordulatot hozott, amely megteremtette az előfeltételeket a párt válságának felszámolásához a szocializmus további építése talaján, az eredmények, a pozitívumok megvédésével és továbbfejlesztésével, a hibák felszámolásával. Joggal állapította meg az MSZMP VII. kongresszusa: „1956 júliusában a következetes marxista–leninista politikáért harcoló erők győzelmeként megszületett a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az a határozata, amely építve saját forradalmi tapasztalatainkra, felhasználva a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának útmutatásait, megmutatta a válságból kivezető utat. E határozat alkalmas volt arra, hogy kedvező változást hozzon a párt és az ország életébe. A revizionista elemek azonban, hogy megakadályozzák a párt válságának leküzdését, szervezetten és teljes erővel a párt és a rendszer ellen támadtak, és mindent megtettek, hogy meggátolják a júliusi határozat végrehajtását."[46]

De nemcsak a hazai revizionista és ellenforradalmi erők fáradoztak ezen. A vezető kapitalista hatalmak erre hivatott intézményei is óriási erőfeszítéseket tettek 1956 júliusa után annak érdekében, hogy az MDP vezetése és a kormány ne tudjon kikerülni a korábbi években keletkezett és 1956 nyarára elmélyülő válságból. A különböző irányból induló és támadó erők 1956 nyarán és őszén találkoztak. Céljaik ugyan korántsem voltak azonosak, de közös törekvésük volt megakadályozni azt, hogy az MDP vezetése és a Magyar Népköztársaság kormánya társadalmi robbanás nélkül küzdje le és oldja meg a politikai válságot. E találkozásból született az a „nemzeti egység",

amelynek látható vezetői a revizionisták, de valóságos, tényleges irányítói az ellenforradalmi reakció képviselői voltak.

A helyzet jellemző és egyben legveszélyesebb vonása éppen ez a különös és bizarr „egységfront" volt, amely az MDP tagjainak egy részétől az egykori nyilaskeresztes párt funkcionáriusáig terjedt. „1956 nyarán a hazai ellenforradalmi erőknek sikerült a revizionista összeesküvők csoportjától a horthystákig és a nyilasokig terjedő, széles körű politikai blokkot összekovácsolniuk a proletárdiktatúra ellen. Bomlasztották a párt sorait, zavart idéztek elő a kormányzati szervekben, megosztották a néphatalom híveinek táborát, s ily módon előkészítették a talajt a néphatalom elleni fegyveres támadásra."[47]

1956 nyarán mind a pártban, mind a pártonkívüliek különböző rétegeiben erősödött a változtatás igénye. De alapvető minőségi különbség volt abban, hogy ki milyen változást akart.

A pártban teret nyert az a felismerés, hogy a munkáshatalom megszilárdítása érdekében elengedhetetlen a vezetés megújhodása. A párttagság olyan új vezetést akart, amely képes a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazására, az elkövetett hibák felszámolására, s amely az elért eredményekre támaszkodva meg tudja védeni, erősíteni a szocializmus alapjait, a szocialista forradalom vívmányait.

Az egykori burzsoázia, a megmaradt arisztokrácia, a Horthy-rendszer államapparátusának alkalmazottai, a korábbi szélsőjobboldali, jobboldali pártok tevékeny tagjai s a régi rendszer más prominens képviselői viszont arra törekedtek, hogy a szocializmust építő rendszer alapjában változzék meg. (Ezzel nem állítjuk azt, hogy az egész egykori burzsoázia akart rendszerváltozást.)

A váratlan és sokszor nagy megrázkódtatással járó fordulatok egyik következménye az lett, hogy a létszámában felduzzadt pártban repedések keletkeztek. A tagság egyes rétegei, bár nem léptek ki a pártból, eszmei-politikai értelemben egyre inkább eltávolodtak tőle. A belső harc eredményeként különböző áramlatok jelentkeztek a pártban; ezek nem túl jelentős számú képviselőire az volt a jellemző, hogy visszatértek korábbi politikai elveikhez, ám oly módon, hogy valamit megőriztek abból is, amivé 1945–1953 között váltak politikailag és ideológiailag. Így keletkeztek olyan áramlatok, amelyek visszatérést jelentettek a szociáldemokráciához vagy a népiességhez, olykor a polgári liberalizmushoz is. Számosan akadtak, akikről kitűnt, hogy egyszerűen karrierizmusból, az érvényesülés érdekében

léptek be az MDP-be. Megnövekedett azoknak a száma, akik eltávolodtak a párttól, s eközben kapcsolatba kerültek a párton kívül jelentkező, 1953 és 1956 között megerősödött hasonló áramlatokkal.

Csak egy egységes, a marxizmus–leninizmus elméletét következetesen és alkotó módon alkalmazó párt képes arra, hogy a különböző politikai élményekkel, gondolatokkal soraiba kerülő embercsoportokat átformálja, kommunistává nevelje. Ez a folyamat nálunk is lejátszódott tíz- és tízezer esetben. Ám olyan körülmények között, amelyek még magukon viseltek sok mindent abból, amit a régi Magyarország jelentett.

A párt soraiban ezekben az években együtt voltak az 1945 előtti kommunisták, azok, akik a felszabadulás után, a hatalomért folytatott osztályküzdelmekben váltak kommunistákká, a volt szociáldemokraták, akik kommunistákká lettek vagy megindultak a kommunistává válás útján, s végül olyanok is akadtak, akik korábban különböző polgári politikai irányzatok vagy ideológiák befolyása alatt állottak, azokon nevelkedtek. A pártválság következtében ez utóbbi nézetek a párton belül fölélénkültek, megerősödtek, és többségében a revizionista irányzat támaszaivá váltak.

Az akkori magyar revizionizmus eltérése a nemzetközi revizionizmus más irányzataitól – ha úgy tetszik sajátossága alighanem mindenekelőtt abban állt, hogy saját talaja, amelyből kinőtt, szárba szökkent, viszonylag szűk volt. Szélesebb volt a kibontakozását segítő idegen osztályerő. Ez a tény volt a legfőbb oka annak, hogy a magyar revizionizmus mint irányzat nem tudott és nem is akart elhatárolódni a nyílt ellenforradalmi áramlatoktól, hiszen ebben az összefonódásban rejlett az ereje. De mert ez kölcsönzött és átmeneti erő volt, ez vált egyúttal gyengeségévé és győzelmében vereségévé.

1955–1956-ban a revizionista irányzat frakcióvá szerveződött. E frakció fellépésének és tevékenységének elvi alapjául azok a tanulmányok szolgáltak, amelyeket Nagy Imre 1955-ben és 1956-ban írt. Az „Erkölcs és etika", „A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve", a „Néhány időszerű kérdés" című tanulmányokban munkálta ki azt a politikai programot, amely alkalmas volt a reakcióval való szövetség megteremtésére.

Az „Erkölcs és etika" és a „Néhány időszerű kérdés" című írásokban Nagy Imre lényegében programjába vette a népi demokráciával szemben álló erőkkel kötendő szövetséget. Kifejtette, hogy a munkásosztály uralmát feladva, vissza kell állítani

a többpártrendszert, valamint azzal együtt a koalíciós kormányzatot. „A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve" című írásában úgy foglalt állást, hogy Magyarországnak ki kell lépnie a Varsói Szerződésből.

Az idézett tanulmányokat „olyan külföldi hatalmakhoz is eljuttatták, amelyektől támogatást reméltek".[48] A frakció megbeszélésein többször megvitatták egy féllegális, illetve teljesen illegális szervezet létrehozását, amely irányítaná és összefogná az irányzatukhoz tartozókat.[49]

A revizionista csoport 1956 nyarán és őszén főként a sajtóban, a rádióban, a folyóiratokban, az újságírók és írók között tett szert erőteljes befolyásra. A hatása alatt álló vagy részben hatása alá került lapok, folyóiratok mind erőteljesebben támadták a párt politikáját, felnagyítva és eltorzítva a hibákat, tagadva az eredményeket. A revizionista irányzatú sajtótermékek cikkeinek, tanulmányainak hangvétele egyre kevésbé volt megkülönböztethető a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, illetve a római rádió adásaiétól.

A revizionisták vezetése alá került a Dolgozó Ifjúság Szövetsége által támogatott Petőfi Kör, amely eredetileg az értelmiségi ifjúság vitafórumának szerepét töltötte be. A Petőfi Kör így olyan politikai fórummá vált, ahol nyíltan hangot kaphattak a revizionista, demagóg, sőt közvetlenül ellenséges megnyilatkozások is.[50]

A revizionista csoport 1956 szeptember októberében úgy értékelte a kül- és belpolitikai helyzetet, hogy közeledik a párton belüli hatalomátvételnek és a kormány megszerzésének az időpontja. Ezért napirendre tűzték a „teljes őrségváltást" a vezetésben. Ez tág teret nyújtott a váltás olyan értelmezésének, amely szerint annak a pártközponttól az alapszervezeti párttitkárokig, a kormánytól a falusi tanácselnökökig kell terjednie.

A revizionizmus kibontakozását, megerősödését és előretörését a tőkés országok illetékes szervei is messzemenően támogatták, ösztönözték. Ezek a tőkés körök a stratégiát illetően egyetértettek, ellentétek akörül voltak, hogy szükséges-e egy átmeneti szakasz, vagy pedig közvetlen és azonnali célként tűzhető ki a népi demokratikus rendszer teljes felszámolása.

Az október 23-a és november 4-e közötti időszak a párt és a kormányzat válságának ellenforradalmi megoldását jelentette. Másképpen fogalmazva: a párt és a kormány politikai válságából a revizionizmus, a reakcióval szövetkezve, ellenforradalmi kiutat keresett.

Az ellenforradalmi blokk mindenekelőtt a pártot támadta, tudva, hogy ha a munkásságot, a dolgozó tömegeket megfosztják vezető és irányító erejétől vagy legalábbis legyengítik ezt a vezető erőt –, lehetőségük nyílik a munkásság, a dolgozók egyes rétegeinek megnyerésére. Megfigyelhető, hogy elsősorban a munkásság olyan csoportjaiban vált ez valósággá, amelyek a munkahelyükön a velük együtt dolgozó egykori tőkések, fasiszták, horthysta állami tisztviselők befolyása alá kerültek. Ezek az elemek a párt vezetésének meggyengülése miatt számos munkástanácsban hegemón szerepre tettek szert, amit megkönnyített, hogy a szektás hibák sok munkást kiábrándítottak, továbbá hogy – elsősorban az árulás következtében a párt nem tudta harcba vinni a munkásosztály alapvető tömegeit saját hatalmuk megvédésére.

A falvakban az ellenforradalmi felkelés mozgósította a volt gazdagparasztok egy részét és a falusi reakciót. Ezek az erők is gyorsan újjászerveződtek. De a dolgozó parasztok nagy többsége nem állt az ellenforradalom mellé, mert az általuk személyesen is ismert gazdatiszt, földesúr, kulák gyors megjelenése nyugtalanságot, tartózkodást, jó néhány helyen szembeszállást váltott ki, elsősorban a tsz-tagok, a volt agrárproletárok és a kisparasztok között.

Az 1956 őszén történtek alapvető tanulsága, hogy a munkásosztály csak forradalmi pártja vezetésével őrizheti meg hatalmát, és csak akkor képes erre, ha a párt egységes. A párt vezetése nélkül a munkásosztály elveszíti a hatalmat. Tegyük hozzá: a forradalmi párt szerepével és jelentőségével a nemzetközi imperializmus és a honi reakció vezetői teljesen tisztában voltak.

A pártvezetés válságának egyik alapvető tényezője volt a szocialista törvényesség megsértése, az elkövetett törvénytelenségek sorozata. Megítélésünk szerint ez a régi pártvezetés legsúlyosabb vétke. Elsősorban ez rendítette meg a pártaktivisták, a párttagság zömének bizalmát. A gazdaságpolitikában, az iparfejlesztésben, a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elkövetett hibák is nagymértékben rontották a párt és a dolgozó tömegek kapcsolatát, de a legkárosabb hatásuk a törvénytelenségeknek volt. Ez idézte elő a Rákosi Mátyással, a párt első titkárával szemben kibontakozó bizalmi válságot is, amit a pártvezetés nem tudott idejében megoldani. Ennek elhúzódása azután előidézte a pártvezetés válságát, ami az egész párt válságának forrásává vált.

Ha idejében, 1953 júniusában, de legkésőbb 1956 márciusá-

ban azok a kommunisták vehették volna kezükbe a párt vezetését, akik erre képességük, tapasztalataik, múltjuk alapján alkalmasak voltak, ez megteremtette volna a legfőbb feltételét annak, hogy a pártvezetés és a párt válsága megoldódjék. Lehetőséget adott volna a pártegység időbeni helyreállítására. A törvénytelenségekért felelős személyeknek a vezetésben maradása viszont megnehezítette, sőt lehetetlenné tette a pártvezetés és a párt hatékony védelmezését. Ezt a lehetőséget a revizionizmus, a burzsoá reakció és a nemzetközi imperializmus messzemenően kihasználta.

A törvénytelenségek nem voltak szükségszerűek, mint ahogy nem volt az a személyi kultusz kialakulása sem. Ezek a marxizmus–leninizmustól idegen jelenségek nem elkerülhetetlen velejárói a szocializmus építésének. Nem előreviszik a szocializmus ügyét, hanem rendkívül súlyos károkat okoznak ennek az ügynek. A személyi kultusz letérés a marxizmus–leninizmus alapjairól, amelytől mélységesen idegen bármely személyiség kultusza, istenítése, a tömegek alkotó szerepének lebecsülése. De idegen tőle az a két sztálini tétel is, amely szerint a szocializmus építésének előrehaladásával az osztályharc szükségszerűen egyre éleződik, valamint hogy az osztályellenség a párton belül tud a leghatékonyabban fellépni, és ezért elsősorban ott kell keresni. E tételek az ötvenes évek elején erőteljesen befolyásolták az akkori magyar pártvezetés politikai irányvonalát.

A törvénytelenségek szorosan összefüggtek ezekkel a téves, de általánosan elfogadottá vált tételekkel. Ezek alapján mesterségesen felidézték az élesedő osztályharc légkörét, feleslegesen fokozták az adminisztratív intézkedéseket, megnehezítették az egykori uralkodó osztályok tagjai és politikai szövetségeseik egy részének a megnyerését és beilleszkedését, megbontották a munkás-paraszt szövetséget, valamint a dolgozó osztályok szövetségét a kispolgári és értelmiségi rétegekkel. Az osztályharc helytelen megítélése nyilvánult meg abban a súlyos bizalmatlanságban is, amely a párton belül és a párton kívül elharapódzott. Súlyos károkat okozott a pártélet lenini normáinak háttérbe szorítása, a kollektív vezetés felszámolása, a párton belüli nézeteltérések adminisztratív úton való megoldása is. Az említett negatív jelenségek következtében a vezetők, a pártkáderek nem tudták időben elősegíteni annak a vezető testületnek az újjáalakulását, amelytől nagymértékben függött a hibák felszámolása, a dolgozó tömegekkel való kapcsolat helyreállítása.

Ez volt végső fokon a nemzetközi imperializmus taktikai si-

kereinek, átmeneti győzelmének kulcskérdése. Soha nem került volna sor ellenforradalomra, ha a pártvezetés válságát idejében és megfelelő módon megoldják.

Az ötvenes évek sajátos magyarországi viszonyai között azonban a válság megoldása helyett annak fokozódó elmélyülése következett be. S ebben - mint erről már több összefüggésben szóltunk - történelmi felelősség terheli a revizionista áramlatot. Ez az irányzat a meglevő gazdasági és politikai hibákat, a törvénytelenségeket - amelyek önmagukban is súlyosak voltak, és kijavításuk jelentős erőfeszítéseket igényelt volna - olyan mértékben nagyította föl, túlozta el, hogy ezáltal jóformán teljes egészében elvetette a szocialista forradalmat, a proletárdiktatúrát, a szocializmust építő államot. Bírálva és helytelenítve a túlzott iparosítást, a revizionizmus tagadta a nehézipar fejlesztésének jelentőségét, s a könnyűipar korábbi háttérbe szorítására úgy reagált, hogy egyoldalú előtérbe állítását szorgalmazta. A szektarianizmus az irodalom és a művészet számára szűkkeblűen agitációs feladatokat írt elő, a revizionizmus viszont a hibák leleplezését jelölte meg hivatásaként. A szektarianizmus elhanyagolta az osztályharcban a nemzeti mozzanatot, a nemzeti érzékenységet és a nemzeti sajátosságokat, egyoldalúan hangsúlyozta az általános törvényszerűségeket, a szovjet tapasztalatokat gyakran gépiesen alkalmazta. A revizionizmus viszont a nemzeti mozzanatot, a nemzeti sajátosságokat abszolutizálta, s az osztályharc általános törvényszerűségeit becsülte le, a Szovjetunió és az SZKP tapasztalatait pedig teljesen mellőzte. A szektás politika megbontotta a munkásosztály és a parasztság szövetségét, a dolgozó tömegek egységét, és ezáltal megnehezítette a nemzeti összefogás megvalósítását, a revizionizmus a nemzeti összefogás politikáját szembeállította a munkásosztály vezető szerepének érvényesülésével. A szektarianizmus az államépítésben túlzottan nagy figyelmet fordított az adminisztratív eszközökre, a proletárdiktatúra elnyomó funkciójára, a revizionizmus viszont elhanyagolhatónak vélte ezt a funkciót.

A revizionizmus a valódi demokrácia elengedhetetlen kritériumává tette a többpártrendszert, sőt a gyakorlatban partnerévé fogadta a különböző pártok 1956 őszén előtérbe került jobboldali irányzatait is, amelyek pedig ellenségesen viszonyultak a szocialista átalakuláshoz.

Nemcsak az említett irányzatok fogtak össze a revizionistákkal: egy ideig mögöttük sorakozott fel a reakció, a jobboldal

valamennyi áramlata. Ahhoz ugyanis, hogy a belső reakció korábbi, elszigetelt helyzetéből a politikai élet centrumába, majd innen a hatalomba kerülhessen, kezdetben szüksége volt rá, hogy a szocializmust építő rendszer talaján keletkezett ellenzéki irányzatok mögé sorakozzon fel. Az objektív és a szubjektív tényezők egyaránt arra késztették, hogy a harc bizonyos periódusaiban háttérben maradjon. Ugyanezeknek a tényezőknek az alakulása indította arra is, hogy a mozgalom nyílt kibontakozása után már ne a rendszer talaján létező ellenzéki irányzatok mögött lépjen fel, hanem törekedjen magához ragadni a vezetést. S mert a revizionisták és szövetségeseik nem határolták el magukat a reakciótól, nagymértékben megkönnyítették, hogy a reakció, önálló politikai arculatát fel nem adva, szervezeti kereteit mind hatékonyabbá kiépítve, gyors ütemben megszerezze a vezetést.

Ennek a politikai folyamatnak törvényszerű iránya volt, hogy a korábban perifériára szorult reakciós szervezetek mindinkább előtérbe kerüljenek. Ebben a sodró erejű mozgásban az egykor elszigetelt reakció a lázadás folyamán igen hamar a politikai élet alapvető jelentőségű tényezőjévé vált.

1955–1956-ban, pontosabban 1956. október 23-ig a reakció és a revizionizmus nem tud egymás nélkül létezni. Ebben a periódusban összefonódnak, nélkülözhetetlenek egymás számára, egymásból merítik az erőt. A revizionizmus támaszkodik a reakcióra, hogy céljait megvalósítsa, a reakció szövetséget köt a revizionizmussal, hogy az számára utat nyisson a hatalomhoz. Mindezek folytán a hatalomból korábban kiszorult és szétszórt reakció politikai képviselete bizonyosfajta, nem teljes, ám október 23-a után már teljessé váló legalitást nyer.

A szektarianizmus, képviselőinek akaratától függetlenül elősegítette, hogy a kommunista párt és a tömegek közötti nélkülözhetetlen jó kapcsolat megromoljék, s ezzel előmozdította a reakció tömegbefolyásának kiterebélyesedését. Ez a politika objektív törvényszerűségeiből fakadt, amelyek következtében valamely politikai irányzat egy adott helyzetben önmaga ellentétébe is átcsaphat, s hordozóinak szándékától függetlenül, a legjobb indulat ellenére is azoknak az osztályoknak kedvezhet, amelyek ellen eredetileg irányult. Hasonlóan alakult a helyzet a revizionizmussal. Képviselőinek egy része szubjektíve igencsak messze állt attól, hogy ellenforradalmi irányzatokat támogasson, különösen pedig, hogy hatalomra juttassa azokat. A revizionista irányzat programja, elmélete, politikája objektíve még-

sem a munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség tényleges érdekeit fejezte ki, hanem végső soron – s ez a gyakorlatban bebizonyosodott az egykori uralkodó osztályok és szövetségeseik érdekeit.

A volt uralkodó osztályok, a nemzetközi és a belső reakció részéről természetes törekvés volt, hogy kihasználják a politikai válságból adódó kedvező helyzetet. Hiszen a vezető imperialista hatalmak politikusai, kormánykörei, az erre hivatott intézmények szüntelenül kutatták, miként szerezhetnék vissza befolyásukat a szocializmust építő országokban, hogyan érhetnének el eredményeket a népi demokratikus rendszer felszámolásában. S nemcsak keresték az ilyen szituációkat, de tevékenyen igyekeztek ilyen irányban alakítani és befolyásolni az eseményeket.

Az 1956 őszén Magyarországon kialakult válságot nem egyedül a külső és belső reakció tevékenysége idézte elő. De ez a válság lehetőséget teremtett az aktív reakciós szervezetek és irányzatok kibontakozásához, felszínre kerüléséhez, majd a rendszerrel szembenállók nyílt politikai fellépéséhez. A változásba bele nem törődő, a szocializmussal szemben addig is aktívan fellépő rétegek vonzóereje a politikai válság közepette megsokszorozódott. Az addig passzív irányzatok és embercsoportok aktívabbakká váltak. A volt uralkodó osztályokhoz tartozók azon rétegeiben, amelyek már-már belenyugodtak a helyzetbe és kezdtek semlegessé válni, megerősödött a cselekvésre törekvés. A kialakult helyzet alapján azt remélték, hogy a társadalmi változásokat, a termelőeszközök kisajátítását, s mindazt, ami 1945 óta történt, vissza lehet fordítani. Ezért immár nem látták értelmét a beilleszkedésnek, semlegességük megtört. A volt uralkodó osztályok azon csoportjainak a befolyása erősödött meg, amelyek eddig is aktív képviselői voltak osztályuk érdekeinek.

Az 1956. őszi magyarországi politikai válság nem volt eleve ellenforradalmi válság, de azt az ellenforradalomban érdekelt osztály- és politikai erők egy ellenforradalmi fordulat megteremtése érdekében használták ki.

A vezető tőkés hatalmak ellenforradalmi szervező tevékenysége Magyarországon 1956 őszén nem tudta volna érdemben elősegíteni egy számukra kedvező helyzet kialakulását, ha csak 1956 tavaszán vagy nyarán látnak munkához. Ez a tevékenység azonban akkor már jelentős múltra tekinthetett vissza. Az amerikai, angol, francia és később a nyugatnémet vezető körök, an-

tikommunista központok, hírszerző szervezetek, tömegkommunikációs eszközök, az általuk támogatott reakciós magyar emigráns egyesületek 1945 óta folytatták a harcot a magyar népi demokratikus átalakulás ellen. E harc a legkülönbözőbb formákat öltötte, mindig igazodva az adott politikai és társadalmi helyzethez. S mindaz, ami 1956 októberében történt, nem érthető meg e tevékenység mélyreható és alapos ismerete nélkül.

A csalódottak

1956 óta gyakran volt vitatéma a nyugati tőkés hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok vezetésének a magyar ellenforradalomban játszott szerepe. Nagymértékben megnehezítette a tényleges befolyás megállapítását – s ennek következménye a mai napig érződik –, hogy az 1948 és 1956 közötti időben nem értékeltük reálisan a nemzetközi imperializmus szerepét a hazai ellentmondások, feszültségek alakulásában. Egy ideig fontosabbnak tekintettük ezt a tényezőt, mint amekkora az a valóságban volt, s ez a túlbecsülés kihatott a világhelyzetre vonatkozó következtetésekre, az általános politikai irányvonalra is. 1954 és 1956 között viszont lebecsültük szerepüket.

De jelentős helyet kapott ez a kérdés a magyarországi ellenforradalmat elemző nyugati történészek, politológusok munkájában is. Vannak közöttük, akik kissé reálisabb helyzetképet próbálnak felvázolni, s így nem tudják elkerülni az Egyesült Államok és a nyugati hatalmak szerepének felvetését. Mások igyekeznek ezt kétségbe vonni, tagadni. A felelős nyugati politikusok megnyilatkozásai ugyancsak tele vannak ellentmondásokkal, s ez mondható el a magyar emigráció különböző képviselőinek állásfoglalásairól is.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének különbizottsága nem sokkal az események után – hivatkozva arra az öthónapos vizsgálatra, amelynek célja volt feltárni, mi is történt Magyarországon - a következő megállapításokat tette: „A bizonyítékok megmutatták, hogy az a lázadás, amely 1956 októberében kezdődött Magyarországon, spontán nemzeti felkelés volt, és nem részesült külföldi segítségben."[1]

Váli A. Ferenc, az ellenforradalom egyik „szakértője" ugyanezt hangsúlyozta: „Eltérően attól, amit a jelenlegi rendszer állít, a nép tudja, hogy a forradalom spontán esemény volt, és azt diákok és munkások vívták meg . . ."[2] Az emigráció vezetőinek többsége szerint is a nép felkelése volt a magyar ellenforradalom, minden vezetés nélkül: „. . . a magyar forradalom

lényege az ... hogy a nép egyszerű fiai, első ízben történelmünk folyamán, maguk, vezetés nélkül fogtak fegyvert ..."[3]

A *Látóhatár* című folyóirat cikkei hasonló módon foglaltak állást. Az 1957. szeptember–októberi számban ezt olvashatjuk: „... a magyar forradalom rövid történetében két tény emelkedik ki. Az egyik az, hogy a siker a magyar nép spontán felkelésének volt köszönhető."[4] Az idézett cikk fontosnak ítéli, hogy vitába szálljon „a történelemhamisítókkal", akik azt állították, hogy az ellenforradalom egyik fő oka a vezető kapitalista hatalmak politikája volt. A *Látóhatár* szerint: „Az igazság az, hogy a Nyugatnak semmi köze nem volt a magyar forradalom kirobbantásához... a Nyugat, ha valamiért, akkor azért felelős, hogy... semminemű hathatós segítséget nem tudott nyújtani."[5] A Columbia Egyetem Orosz Intézetének igazgatója szerint is a külső támogatás hiánya volt a magyar forradalom egyik legjellemzőbb vonása.[6]

Hasonló szellemben nyilatkozott az ellenforradalom 5. évfordulóján az Egyesült Államok külügyminisztériuma is, kiemelve, hogy a nyugati hatalmaknak és a múltat visszaváró politika exponenseinek nem volt szerepük a felkelésben.[7]

Az amerikai Kongresszus képviselőházának külügyi bizottsága 1962 júniusában napirendre tűzte a kelet-európai államok belső helyzetének megtárgyalását, és ez alkalommal meghallgatta - többek között – a Szabad Európa Bizottság elnökét, John Richardsont. A SZEB elnöke az elhangzott vádak ellen tiltakozva mondotta: „A SZEB sem a múltban nem javasolta, sem most nem javasolja, hogy a rab népeket felkelésre biztassák. Azonban minden erőfeszítést meg kell tenni, minden lehetséges erőforrás felhasználásával, hogy fenntartsuk és megerősítsük a rab nemzetek ellenállását. Ha emellett kitartunk, a rab nemzetek is tudni fogják, hogyan gyakoroljanak fokozódó nyomást rendszereikre..." Ugyanakkor a SZEB eredményeiről szólva idézte a „magyar példát", hozzátéve: „A lakosság széles körű ellenállása Kelet-Európában nagy szerepet játszhat az Egyesült Államok külpolitikájában."[8]

A SZEB elnöke tehát egyrészt arra hivatkozott, hogy soha nem biztattak Magyarországon senkit felkelésre, másrészt a bizottság munkájának eredményeiről szólva éppenséggel Magyarország példáját, az ottani „széles körű ellenállást" emelte ki.

Figyelemre méltó az is, milyen állásfoglalások hangzottak el a későbbiekben abban a kérdésben, hogy miért nem sietett az

Egyesült Államok és a többi nyugati ország katonai erővel az ellenforradalom segítségére. Mindazok, akik beosztásuknál, hivataluknál fogva meghatározott szerepet játszottak az eseményekben, a későbbi években minduntalan visszatértek e témához, nemegyszer úgy fogalmazva, miért hagyták cserben az Egyesült Államok és szövetségesei a „magyar forradalmat"? E számonkérés azon alapult, hogy az 1956-ot megelőző években megszámlálhatatlan ígéret, biztatás hangzott el, különösen az Egyesült Államok hivatalos és nem hivatalos fórumai, képviselői részéről azok felé, akik hazánkban rendszerváltozásban reménykedtek.

Az emigráns körök állásfoglalásaiban csalódottság és kiábrándultság tükröződött: mást vártak az amerikai vezetéstől. 1957 áprilisában például Kisbarnaki Farkas Ferenc volt horthysta tábornok, az úgynevezett Magyar Szabadságmozgalom vezetője kijelentette: „Ha a magyar nép valamiféle segítséget kapott volna Nyugatról, akkor a többi csatlós állam népe is fellázad, de a Nyugat cserbenhagyott bennünket."[9]

A *Hadak Útján* című szélsőjobboldali újság egyenesen tetemrehívást hirdetett, mert a Nyugat nem sietett 1956. október 23-án a „forradalom" segítségére: a „Nyugat elfelejtkezett arról az aktív segítségről, amelyre - éppen a nyugati hidegháborús propaganda alapján otthon az emberek számítottak". Mindjárt hozzátette azt is: „Szégyenkezve, szomorú fájdalommal állapítjuk meg, hogy mi is sokat mulasztottunk... nem tudtunk odáig sem eljutni, mint ahová »fasiszta« elődeink eljutottak."[10]

E lap többször is visszatért a „cserbenhagyott magyar forradalom" ügyéhez. A „legkellemetlenebbé akkor vált a magyar ügy, amikor 1956 októberében a magyar ifjak és munkások meg akarták valósítani azokat az elveket, amelyeket a nyugati rádiók, államférfiak, hatalmas példányszámú világlapok hirdettek nekik".[11] De nem részletezte, milyen nyugati adók adásaira, világlapok cikkeire, mely államférfiak nyilatkozataira gondol, és milyen jelszavak, politikai célkitűzések voltak azok, amelyeket a lap szerint is hatásosan hirdettek a magyarok számára. Az sem lett volna érdektelen, ha a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége beszámol arról, mit tett ez a szervezet Nyugaton és Magyarországon az e nyugati rádióadók és államférfiak által hirdetett eszmék megvalósítása érdekében. E téren azonban érthetően - óvakodtak a konkrétumok megemlítésétől.

Nem kevés folyóirat, újság, könyv azzal magyarázza az Egyesült Államok 1956. októberi magatartását, hogy szövetsé-

gesei: Anglia, Franciaország és Izrael teremtettek olyan helyzetet Egyiptom megtámadásával, a szuezi háborúval, melynek következtében képtelen volt megfelelő támogatást nyújtani a magyarországi ellenforradalomnak. „Ha Európában és a széles nagyvilágban mindenütt, ahol szabad véleménynyilvánítás lehetséges, általános részvét kísérte is a magyar ügyet, a nemzetközi helyzet akkori kompliḳációi közt – a szuezi kérdés éppen akkor borította lángba a Közel-Keletet! – nem volt lehetséges az annyira remélt nyugati segítség, főleg a diplomáciai közreműködés Magyarország megsegítésére ..."[12]

Voltak, akik nyíltabban fogalmazták meg az emigráció véleményét: „Ha valaki figyelemmel kísérte az eseményeket a második világháború befejezése óta, egy furcsa ellentmondást fedezhetett fel Észak-Amerika magatartásában. Kezdettől fogva, sajtóban, könyvekben, kiváló szakemberek cikkeiben, vezető politikusok nyilatkozataiban és írásaiban, választások előtt, vagy politikai életből való távozásuk után, vagy a jelöltségük tartama alatt... olyan kijelentések történtek, amikből örömmel állapíthattuk meg, hogy nézeteink mennyire azonosak, hogy milyen jól ítélik meg a helyzetet, milyen jól tudják, mit kell tenni... Gondolok éppen Dulles, Eisenhower nyilatkozataira... És aztán jött a keserű csalódás, a hivatalos közegek megalkuvása, az örökös ingadozás..." Jött 1956 októbere, és „Észak-Amerika lassan elvesztette tekintélyét!".[13]

A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* az ellenforradalom 20. évfordulójához kapcsolódó vezércikkében meg is fogalmazta, hogy a mulasztásért elsősorban John Foster Dulles akkori külügyminiszter volt a felelős, és csak részben Eisenhower. A cikk idézi az ENSZ 1956. november 1-i rendkívüli közgyűlését, ahol Dulles kijelentette: „... nem lehetünk teljesen elfoglalva a közel-keleti üggyel anélkül, hogy kizárnánk a segítséget Magyarország függetlenségének visszaszerzésében".[14] A cikk szerzője siet hozzátenni: „Jelentős kijelentés, mert segítséget említett... véleményem szerint Dulles kijelentése inkább ártott, mint használt... mert a hazai magyarság a SZER útján erről értesült, így nagy reményeket fűztek hozzá." De még hány és hány mondatot lehetne idézni Eisenhower, Allen Dulles, illetve más politikusok olyan beszédeiből, írásaiból, amelyekben arra biztatták magyarországi híveiket, hogy cselekedjenek, s amelyeket a SZER, az Amerika Hangja adásai mind ismertettek, népszerűsítettek.

Megszólalt ez ügyben Guido Romanelli ezredes is. Neve nem

ismeretlen Magyarországon: 1919 tavaszán-nyarán az olasz misszió vezetőjeként tevékenyen részt vett az ellenforradalom támogatásában, a Tanácsköztársaság elleni politikai és katonai lépések kidolgozásában. Romanelli ezredes is elítélte az erőtlen Nyugatot, amely képtelen volt Magyarországot „kiragadni a bolsevizmus karjaiból, mint ahogy ez 1919 őszén történt".[15]

Mindszenty József szintén keményen bírálta a nyugati hatalmak szerepét. Szerinte 1956-ban a Nyugat még a trianoni békeszerződésnél is „végzetesebb szerepet játszott".[16] Nem adta föl mégsem a reményt, hogy a Nyugat segíteni fog a kommunizmus elleni küzdelemben, de ehhez – mint írta – az egész nemzethű emigráció összefogása szükséges. Érthető Mindszenty elégedetlensége, aki meglehetős alapossággal ismerte az Egyesült Államok politikai elképzeléseit, hiszen 1945 és 1948 között az amerikai kormányzat tevőleges segítségével szállt harcba a népi demokratikus forradalom feltartóztatása érdekében. Átmenetileg mintha arról is megfeledkezett volna, hogy 1956. október 30-a után az Egyesült Államok vezetői kezdeményezték az ő személye előtérbe állítását. 1973. november 5-én, amikor megírta levelét a magyar emigrációhoz, csalódottság élt benne, mert úgy érezte, az Egyesült Államok cserbenhagyta őt és az általa képviselt ügyet.

Hosszan idézhetnénk még azokat a véleményeket, amelyek a Nyugat felelősségét érintik, többségükben felületesen, egy részük mentegetve a Nyugatot, nem kevesen csupán szemrehányásokra szorítkozva. De úgy gondoljuk, a fentiekből is érzékelhető egyrészt a kiábrándultság, másrészt az a szándék, hogy a további küzdelemhez megnyerjék a nyugati hatalmak támogatását.

A *Nemzetőr* című lap már nem sokkal az ellenforradalom leverése után hangoztatta: „Dulles mai népszerűtlenségét, elsősorban a magyaroknál, annak köszönhette, hogy elhamarkodottan betű szerint vették szavait." A cikk szerzője megállapította, hogy Dulles sohasem törődött politikájának erkölcsi oldalával, felszólította a népeket, áldozzák fel fizikai létüket, de támogatásuknál fontosabbnak tartotta saját politikai egzisztenciáját. Azután, mintha csak megijedt volna e kritikus hangvételtől, gyorsan hozzátette, hogy a Nyugat, az Egyesült Államok sok mindent tett és tesz a magyarokért, a kelet-európai népek felszabadításáért. Majd mégis a következő mondattal fejeződik be a cikk: „A Nyugat azonban nem kerülheti ki felelősségét azokkal szemben, akik Kelet-Európában szabadságukért harcolnak, nem szabad őket ismét átejteni."[17]

Napvilágot láttak olyan írások is, amelyek a lényeget jobban érintve foglalkoztak az Egyesült Államok és Nyugat-Európa vezető hatalmainak szerepével. Szalay Jeromos például, aki egyébként Horthy Miklós rendszerét tartotta az ideális államformának, a következőket írta könyvében: Közép-Európa és Kelet-Európa népei „azonban valamennyien csalódtak... mást vártak, mint amit az amerikaiak nyújtottak nekik".[18]

A szerző szerint az Egyesült Államok vezetésének Kelet-Európával kapcsolatos korábbi elképzelései nem bizonyultak hatásosaknak. Biztatóbbá vált a helyzet, „miután az amerikai külpolitika vezetése John Foster Dulles és Eisenhower kezébe került".[19] A felszabadítás jelszava – írja – az 1952-es elnökválasztáson Eisenhowernek igen sok szavazatot szerzett. De Kelet-Európa népeinek csupán azt a szerepet szánták, hogy „kísérletezzenek rajtuk a kommunistaellenes propaganda számára". Ezért biztatták őket egy évtizedig, hogy „elégedetlenkedjenek, felkeléseket szervezzenek".[20]

E szerzőt gyűlölete és elfogultsága annyira vakká tette, hogy még évekkel később is képtelen volt valamelyest is reálisan érzékelni az erőviszonyokat. Az idézeteket, véleményeket annak alátámasztására sorakoztatja fel, hogy az amerikaiak 1945-től támogatást, segítséget ígértek, útmutatást adtak, és voltak emberek, akik ebben hittek. De az amerikai, az angol, a francia kormány süket maradt, nem értette meg az események történelmi jelentőségét, nem látta, hogy a magyar szabadságharc a kommunizmus végének kezdete lehetett volna. A Nyugat elhagyta a magyarokat, „a magyarok egyedül maradtak". Szalay azonban továbbra is bízott benne, hogy lesz még az Egyesült Államoknak, a Német Szövetségi Köztársaságnak olyan vezetése, amely nem zúzza szét Kelet-Európa népeinek reményeit. Ez egyébként már olyan vezetés lesz, amely felül fogja vizsgálni a háborús bűnösöket elítélő nürnbergi bíróság ítéleteit is.[21]

E szerző is kesereg azon, hogy: „A SZER éveken keresztül izgatott... A magyar fölkelés megmutatta, hogy bűnös dolog a népeket arra biztatni, hogy magukat felszabadítsák akkor, amikor nem tudjuk másképpen őket segíteni, mint rádiószózatokkal."[22]

Részletesen taglalja Szalay Jeromos, hogy a „szabadságharcosok" annyi rádión érkezett lelkesítés után sem ismerték pontosan az amerikaiak álláspontját. Mert az más volt, mint amit a „vasfüggöny mögötti népekkel elhitettek". Pedig a „szabadságharcosok hittek és bíztak az amerikaiakban". Végül is levonja a

következtetést: az Egyesült Államok vezetése nem gondolta komolyan az általa hirdetett „felszabadítást".

A mi megítélésünk szerint más történt. Nem az akarat hiányzott: az Egyesült Államoknak nem volt meg a politikai és katonai ereje ahhoz, hogy keresztülvigye a szocializmust építő népi demokratikus rendszer felszámolását, katonai segítséget nyújtva ehhez az ellenforradalomnak.

Számosan tárgyalták azt a szerepet is, amelyet azokban a napokban az Egyesült Nemzetek Szervezete játszott, illetve kellett volna játszania. A *Katolikus Magyarok Vasárnapjá*nak korábban idézett cikke szerint: „Sajnos, Hammarskjöld nem állt feladata magaslatán." Elismerte ugyan, hogy az ENSZ főtitkára nem adta föl a harcot, mégis komoly mulasztással vádolta, mert amikor november 1-én felgördült „Magyarországon a vasfüggöny", nem utazott oda. A cikk idézi Fabregat professzort, Uruguay fődelegátusát, a magyar ügyet vizsgáló úgynevezett Ötös Bizottság tagját, aki kijelentette: „A főtitkárnak fehér repülőgépen kellett volna Budapestre repülnie."[23]

Szó, ami szó, éppenséggel megkérdezhetnénk e cikk írójától és a hozzá hasonlóan vélekedőktől, mikor vette programjába

Az ENSZ Ötös Bizottságának feladata a magyar események megvizsgálása

az Egyesült Nemzetek Szervezete, hogy Magyarországot „fel kell szabadítani", társadalmi rendjét meg kell változtatni, kormányzatát meg kell dönteni? Milyen alapon hivatott az ENSZ főtitkára állást foglalni például abban, hogy ki legyen Magyarországon a miniszterelnök? Úgy gondoljuk, e cikk írója – másokhoz hasonlóan – olyan szerepet tulajdonított a világszervezetnek és főtitkárának, amit azok eleve nem tölthettek be.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete védelmében írta meg könyvét Sir Leslie Munro, az Ötös Bizottság volt vezetője 1960-ban. Egyik legfőbb érve: „A legtöbb bírálat az Egyesült Nemzetek Szervezetét a magyar ügyben érte, de akik az ENSZ kudarcát említik, elfelejtik, hogy az ENSZ ebben az esetben is mint a tagállamok kormányainak végrehajtó eszköze szenvedett kudarcot."[24]

Munro szerint az ENSZ kudarcát az okozta, hogy tagállamai nem adták meg a szükséges katonai segítséget a magyar ellenforradalomnak. „1956-ban igen sokan elítélték az ENSZ-et, mert nem segítette a magyarokat, de jellemző módon egyetlen tagállam polgárával sem találkoztam, aki elítélte volna saját országa kormányát, mert nem küldött csapatokat a magyar forradalmárok megsegítésére. Voltak, akik úgy vélték: a szuezi válság akadályozta az ENSZ-et, hogy cselekedjék... Hajlandó vagyok elfogadni az érvelést... Ha nem lett volna szuezi válság, elképzelhető, hogy az Egyesült Államok beavatkozásra bírja az ENSZ-et Magyarországon. Ám ha igaz, hogy a szuezi válság megakadályozta az ENSZ beavatkozását Magyarországon, akkor igaz az is, hogy a szuezi válságért nem az ENSZ, hanem bizonyos kormányok a felelősek."[25]

A szerzőnek igaza van: az Egyesült Nemzetek Szervezete abban az időben olyankor tudott érdemben tenni valamit, ha a vezető tőkés hatalmak készek voltak a cselekvésre. Ezt mutatja Korea példája is. 1950 nyarától a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság elleni háború az ENSZ lobogója alatt folyt, a világszervezet 16 tagállama vett részt az intervencióban, de fő ereje az Egyesült Államok volt. Ez a háború azonban nem hozott dicsőséget sem az ENSZ-nek, sem az Egyesült Államoknak. 1956 októberében a politikai, gazdasági és katonai erőviszonyok még inkább eltolódtak. Az ENSZ lobogója alatt beavatkozni a magyar ellenforradalom mellett világháborús veszélyt, sőt minden bizonnyal világháborút jelentett volna.

Az ENSZ székházáról letépik a magyar zászlót

Amellett semmi garancia nem volt arra, hogy ez a háború a vezető kapitalista nagyhatalmak győzelmével végződne. Ezért is riadtak vissza az Egyesült Államok és szövetségesei attól, hogy fegyverrel siessenek az ellenforradalom megsegítésére. Ilyen értelemben joggal szögezi le Munro: „A magyar válságban sem az Egyesült Államok, sem Anglia, sem a többi nyugati nagyhatalom nem volt hajlandó vállalni a háborús kockázatot."[26]

Molnár Miklós könyve azok egyike, amelyek megpróbálják megtalálni az ellenforradalom szerepét, helyét az 1956-os nemzetközi viszonyokban[27] – egész fejezetet szentel e témának. S egyet kell értenünk a szerző alábbi véleményével: a felkelőknek hinniük kellett abban, hogy az „USA »felszabadítási« propagandája nem fedezetlen csekk".[28]

Molnár e könyvében kijelenti: az Egyesült Államokat semmilyen különös érdek nem késztette arra, hogy beavatkozzék a magyar ügybe. Sőt „nem követett semmiféle különös politikát Magyarországgal szemben".[29] Ugyanakkor kénytelen megállapítani: „Egy sor tévedés, félreértés és becstelenség is vezetett ahhoz a különös helyzethez, amelybe 1956-ban az USA került a botcsinálta doktor szerepében."[30]

Állítása szerint Magyarországon senki sem csodálkozott azon, hogy a közel-keleti tét sokkal jobban érdekelte Franciaországot és Nagy-Britanniát, mint a magyar ügy. Mintha számítottak volna erre, „a magyarok már régóta Amerikára függesztették tekintetüket, az egyetlen nagyhatalomra, amelyről úgy látszott, hogy politikájában konkrétan foglalkozik a »másik Európával«, azzal, amely a vasfüggönyön túl van".[31]

Molnár Miklós is utal arra a könyvünk további részében általunk is elemzett tényre, hogy Dulles nem elégedett meg a kommunizmus megféke-ésének politikájával, mert abban a status quo elismerését látta. Ezért meghirdette, hogy „a kommunizmust pszichológiai és politikai offenzíva útján meg kell szüntetni". Véleménye szerint az Egyesült Államoknak nyíltan kell hirdetnie, hogy kívánja és várja a rab népek felszabadítását. De – mint Molnár megjegyzi – Washington nem jelölte meg közelebbről, milyen módon és milyen mértékig számíthatnak rá. A felszabadítási politika hirdetői 1956 nyarán ismét elkötelezték magukat „a csatlós államok felszabadítása mellett". A program azonban nem határozta meg, hogy ez milyen eszközökkel fog megtörténni. „Változatlan célok, meggyengült elhatározás, békés eszközök íme az amerikai politika dióhéjban a magyar forradalom előestéjén."[32]

A szerző szerint a magyar „forradalmárok" ezt nem vették észre, s továbbra is bíztak a keresztes hadjárat útján történő felszabadításban. De ha az Egyesült Államok politikája nem adott volna alapot arra, hogy legyenek emberek, akik hisznek felszabadítási küldetésében, akkor a szerző nem juthatott volna ilyen megállapításra: „Az Egyesült Államok politikája a keleti országokkal szemben soha, még a hidegháború korszakában sem volt olyan álszent és csalárd, mint 1954–1956-ban."[33]

A magyar ellenforradalom nemzetközi összefüggéseit igyekszik vizsgálni Gombos Gyula is „Huszonegy év után" című könyvében. Mint írja, Eisenhower és Dulles idején „az Egyesült Államok egyik legfőbb külpolitikai céljává nyilvánította a közép- és kelet-európai országok felszabadítását". Gombos Eisenhower politikáját 1956 kapcsán bírálja: „1956-ban... eltökélt tartózkodással... hagyta elbukni a magyar felkelést. Pedig ez volt az első, és egyben utolsó alkalom is, hogy gyors és határozott fellépéssel, nem szükségszerűen katonai beavatkozással, Európa kettéosztottságát felszámolják, legalább részben. Az Egyesült Államok stratégiai fölénye Oroszországgal szemben ekkor még abszolút volt."[34]

Gombos Gyula következtetése találkozik Molnár Miklóséval. E gondolatmenet logikája szerint, ha az Egyesült Államok kormánya 1956 októberében nem védte meg a magyar forradalmat, akkor ebből az következik, hogy Eisenhower az előző években sem fáradozott a „felszabadítás" érdekében. Így jut el a megállapításhoz: az Egyesült Államok vezetése semmit sem tett azért, hogy 1956 októberére sor kerüljön. Holott valójában az Egyesült Államok vezetésének felelőssége éppen abban van, hogy sok minden olyat tett, amivel elősegítette az ellenforradalom előkészítését. Ha valamit az Eisenhower-Dulles-féle vezetés javára lehet írni, akkor az éppen az, hogy 1956 októberében végül is visszarettentek a világháború felidézésétől. Ez egyébként éppenséggel nem arról tanúskodik, hogy az Egyesült Államok stratégiai fölénye a Szovjetunióval szemben ekkor még abszolút volt, inkább arról, hogy elvesztette stratégiai fölényét, megszűnt atommonopóliuma. Azóta sok katonai szakértő megállapította: 1956 októberében a Szovjetunió és szövetségesei már olyan erővel rendelkeztek, amely lehetetlenné tette az Egyesült Államok számára, hogy egy világháborúban őket legyőzze.

Érdemes néhány felelős amerikai vezető véleményét is felidézni. 1956 októberében az Egyesült Államok akkori külügyi

államtitkára, Robert Murphy kijelentette: nem számított arra, hogy forradalom támad Magyarországon.[35] Érdekes módon Christian M. Ravndal, az Egyesült Államok budapesti követe ezzel szemben azt állította, hogy ő számított erre, csak egy kicsit későbbi időpontban. A követet egyébként Robert Murphy úgy jellemezte könyvében, mint aki kitűnő munkát végzett Budapesten és október 23-a előtt jó jelentéseket küldött a „megelőző mozgásokról".[36]

Murphy nem tartja valószínűtlennek, hogy „az amerikai rádióállomástól érkező magyar biztatások segítettek számos hazafias lázadót, és ez hitelesíteni látszott azt a szóbeszédet, mely szerint az Egyesült Államok részt vesz a felkelésben".[37] De vajon a Szabad Európa Rádió biztatásai, mégha magyar nyelven, a rádió magyar alkalmazottainak szájából hangzottak is el, milyen biztatások voltak? A SZER - mint köztudott - amerikai intézmény, szigorúan centralizált vezetéssel, amelyben egyetlen szó sem hangozhatott el az igazgatóság jóváhagyása nélkül.

Murphy utólag sajnálatosnak tartja, hogy egy felhívás, amelyet Eisenhower elnök küldött, megerősítette a benyomást: az amerikai kormány támogatja a magyar felkelést.[38] Utólag elhatárolja magát Eisenhower szavaitól, megjegyezve, hogy ezek rossz időben hangzottak el. Majd számot ad arról, hogy október 23-a után az Egyesült Államokban mozgalom bontakozott ki a magyar fölkelés támogatására. „...az Egyesült Államok Külügyminisztériumát elárasztották a javaslatok, amelyek között katonai akciók éppúgy szerepeltek, mint menekültek ezreinek befogadása".[39] A Külügyminisztériumot megkeresték szenátorok és mások, akik közvetlen akciót sürgettek. Mint írja, a látogatók, de különösen a szenátorok előtt „elemeztem a Magyarország felszabadítására alkalmas »akció« lehetőségeit, és hangsúlyozni kívántam, hogy a rendelkezésre álló eszközök aligha változtatják meg az ügy kimenetelét".[40]

Az amerikai közvélemény jelentős része azonban csak azt kérte számon az elnöktől és a Külügyminisztériumtól, amit azok éveken keresztül hirdettek. S hogy miért nem lépett föl az amerikai kormány katonailag, és miért nem adott még légi úton sem segítséget az ellenforradalomnak, ezt az egykori államtitkár a következőképpen indokolja: „Magyarország földrajzi helyzete ezt megvalósíthatatlanná tette. Repülőgépeink nem szállhattak el a kommunisták által ellenőrzött Kelet-Németország, Csehszlovákia vagy Jugoszlávia felett, és így mi Magyarországot csak Ausztrián keresztül közelíthettük volna

meg. Nos, Ausztria határozott szavakkal kijelentette, ellen fog állni annak, hogy az ország felett átrepüljünk."[41]

1953 és 1956 között talán nem tudta az amerikai kormányzat, hogy a Német Demokratikus Köztársaság, Csehszlovákia, Jugoszlávia „kommunisták által ellenőrzött" államok? Nem számolt azzal, hogy Ausztria 1955-ig négyhatalmi megszállás alatt állott, utána pedig a négy nagyhatalom által garantált semleges státusa lett? Minderre csak 1956. október 23-a után jöttek rá? Murphy megemlíti, hogy kritizáló, javaslattevő látogatóival élénk vitába bonyolódott, s ezek majdnem mindig úgy fejeződtek be, hogy „megkérdeztem a reklamálókat, vajon ők támogatnának-e egy olyan amerikai politikát, amely óhatatlanul az amerikai fegyveres erőknek az orosz fegyveres erők elleni közvetlen katonai támadásához vezethet. A magyar üggyel rokonszenvezők mindig azt válaszolták: úgy gondolták, hogy egy segítő akció kiküszöböli a háborút."[42]

Murphy arra is hivatkozik, hogy a szocialista világ, a Szovjetunió egész kelet-európai biztonsági rendszere forgott kockán. Talán pontosabb, ha úgy fogalmazunk, hogy az ellenforradalom győzelme háborús tűzfészek létrejöttét jelentette volna. Nemcsak a magyarországi szocialista fejlődés ügye került veszélybe, hanem az európai szocialista országok, a Szovjetunió biztonsága is.

Hogy mentesítse az amerikai kormányzatot a felelősség alól, Murphy is hivatkozik a szuezi eseményekre.[43] Egyiptom 1956 júliusában államosította a Szuezi-csatonát. Az ellene indított angol, francia és izraeli imperialista támadás azt jelentette, hogy 1956 októberében az imperialista hatalmak szerették volna összekapcsolni a szocialista országok és a nemzeti függetlenség útjára lépett, egykori gyarmati népek elleni küzdelmet. A francia, az angol és az izraeli kormány vezetői a nemzetközi kommunista mozgalom és az egyes szocialista országok nehézségeit, a válságos magyarországi helyzetet arra akarták felhasználni, hogy föllépjenek az 1945 óta mind erőteljesebbé váló függetlenségi mozgalmak, nemzeti szabadságharcok ellen. Ez a túlságosan mohó politika, az egyszerre két fő irányban indított támadás azonban megosztotta az imperializmus erőit. Az amerikai kormánykörök ezért nem is helyeselték az Egyiptom elleni háborút.

A Szovjetunió és szövetségesei számára a kialakult helyzet azt jelentette, hogy egyrészt segítséget kellett nyújtaniuk a Magyar Népköztársaságnak az ellenforradalom fölszámolásához,

és segítséget kellett nyújtaniuk Egyiptomnak az imperialista támadás elhárításához. Ha a Szovjetunió és szövetségesei haboztak volna a Magyar Népköztársaság megsegítése és az Egyiptom érdekében történő föllépés tekintetében, az biztatás lett volna mind az amerikai háborúspártiak, mind a háborúskodás útjára lépett angol, francia, izraeli kormányok számára. A Szovjetunió és a szocialista országok gyors fellépése és segítségnyújtása tehát további súlyos lépések elhárítását szolgálta.

Murphy, sőt Eisenhower emlékirataiból, nyilatkozataiból és más dokumentumokból is kiderül, hogy az Egyesült Államok vezetőit a megváltozott erőviszonyok tartották vissza attól a lépéstől, amelyet a legagresszívabb amerikai körök követeltek: az ellenforradalom melletti katonai beavatkozástól. Murphy így ír: „A magyarországi és az egyiptomi katonai műveletek belső összefüggése a legsúlyosabb felelősséget hárította az amerikai Külügyminisztériumra a második világháború befejezése óta eltelt időszak során. Ez a felelősség azzal járt, hogy én és néhány más külügyminisztériumi vezető 24 órákat dolgoztunk, míg Dulles külügyminiszter New Yorkba ment, hogy személyesen irányítsa Lodge nagykövettel az Egyesült Nemzetek Szervezete folyamatban levő tevékenységével kapcsolatos teendőket."[44]

Szeretnénk az olvasó figyelmét fölhívni az emlékirat szerzője is utal rá – a magyarországi és az egyiptomi katonai műveletek belső összefüggésére. Az Egyiptom elleni invázióval foglalkozó irodalom egy része is érinti ezt. Többen rámutatnak arra, hogy az Egyiptom elleni támadást eredetileg 1956 szeptemberére tervezték, de az amerikai kormány nyomására az elnökválasztások utánra, tehát november 10-e körülre halasztották. Később azonban a magyar események miatt – de még október 23-a előtt – az angol, francia és izraeli vezetők úgy döntöttek, október 27-e és 30-a között támadják meg Egyiptomot.[45]

E helyütt csak a két esemény közötti összefüggésre kívánjuk fölhívni a figyelmet, és arra a veszélyre, amely a világ békéjét fenyegette a magyar ellenforradalom és az Egyiptomot ért támadás következtében. Az Egyiptom elleni támadás tervezői számoltak a magyarországi eseményekkel. Az angol francia és izraeli hírszerzés kellő információkkal rendelkezett a magyarországi válsághelyzetről. Sőt maguk is részt vettek ennek a válsághelyzetnek az előkészítésében és ellenforradalmi fordulattá való fejlesztésében, jóllehet a vezető szerepet az amerikai kormánykörök és intézmények játszották.

Anglia, Franciaország és Izrael kormányai saját külön imperialista érdekeiket akarták érvényesíteni, építve a magyarországi eseményekre és kihasználva azokat. De ahogyan rosszul terveztek – és elszámították magukat – az amerikai vezetők, ugyanúgy jártak az angol, francia, izraeli kormánykörök is. Bebizonyosodott, hogy 1945 óta az erőviszonyok gyökeresen átalakultak, a világháború nem elkerülhetetlen többé, mert nemcsak az imperializmus törvényszerűségei érvényesülnek, hanem a létrejött és megerősödött szocialista világrendszer törvényszerűségei is hatnak, s ezek megakadályozhatják egy új világháború kirobbanását. Az erőviszonyok ilyen alakulását tapasztalhatta a világ az 1950–1953-as koreai háború időszakában, és ismételten 1956 október–novemberében. Az amerikai kormány azért tért ki ekkor a háború elől, mert olyan ellenféllel került volna szembe, amely kellő politikai, gazdasági és katonai erővel rendelkezett ahhoz, hogy megvédje a szocialista világot, a felszabadult, függetlenné vált népeket és nemzeteket.

Nem érthetünk tehát egyet Murphyvel, aki emlékiratában azt írja: „A történelem talán bebizonyítja, hogy a szabad világ igenis beavatkozott volna és megszerezhette volna a magyaroknak a hőn áhított szabadságot. A Külügyminisztériumban egyikünknek sem volt meg a képessége vagy a képzelőereje, hogy az ehhez vezető utat kidolgozza."[46] Meggyőződésünk, hogy nem a tehetséggel és a képzelőerővel volt a baj, hiszen az amerikai Külügyminisztérium és más intézmények vezetői nem csekély képzelőerőt és tehetséget mutattak a lélektani hadviselés legkülönbözőbb akcióinak megtervezése során.

Az Egyesült Államok hidegháborús politikájáról az egyik leghitelesebb tanú Eisenhower elnök. 1961 novemberében a Columbia Broadcasting System (CBS) „Eisenhower elnöksége" címmel egy speciális programban, különböző témák mellett, felidézte az egykori elnök nézeteit „a magyar forradalomról". A riporter, Walter Cronkite első kérdése így hangzott: „... amikor mi az embereknek a szabadság iránti általános törekvéséről beszélünk, akkor Magyarországról beszélünk. Melyek voltak azok a korlátok, amelyek visszatartottak bennünket attól, hogy megmozduljunk Magyarország felé?"[47]

Eisenhower szerint az egyetlen járható út „egy koalíciós szövetség lett volna".[48] A volt elnök ugyan nem utalt a Korea elleni háborúra, amely az ENSZ lobogója alatt, 16 ország részvételével folyt, mégis feltételezhető, hogy ilyen jellegű háborúra gondolt, amikor egy koalíció létét hiányolta. Ezt azért is fon-

tosnak tartotta, mert – mint indokolta – „nem lehet átmenni Németország, Ausztria vagy Franciaország fölött vagy akármelyik más irányból Magyarország felé, mert ezt különben nem engedték volna meg".[49]

Eisenhower nem teljesen úgy indokolta a beavatkozás elmaradását, ahogyan Robert Murphy, aki mindenekelőtt a szocialista országok létére és Ausztria semlegességére hivatkozott. Eisenhower szavaiból az derül ki, hogy az Egyesült Államok szövetségesei nem támogattak volna egy olyan katonai lépést, amely világháborúhoz vezethet. Ezt kifejezetten ki is emelte válaszában: „Nem volt európai ország, és valóban nem hiszem, hogy a mi országunk hajlandó lett volna azt mondani: belépünk a dologba és megkíséreljük megszabadítani Magyarországot a kommunista befolyás alól. Nem hiszem, hogy abban az időpontban rendelkeztünk volna az Egyesült Nemzetek támogatásával, ha belépünk az ügybe, és abból egy teljes háborút alakítunk ki."[50]

A volt elnök nehéz helyzetbe került, amikor a riporter emlékeztette őt azokra a beszédeire, amelyeket 1952 őszén és az azt követő években, 1953–1956 között tartott, s amelyekben megígérte a „vasfüggöny" mögötti népek „felszabadítását". A következőket válaszolta: „Én mindig gondosan megválogattam mondanivalóimat az 1952-es választási hadjárat során. Én mindig azt mondtam: »Mindent békés eszközzel!« Azt mondtam, sohasem fogjuk elfogadni azt az elméletet, hogy ezeknek a nemzeteknek örökre rabszolgáknak kell maradniuk. Mi nem lépünk háborúba, hogy fölszabadítsuk őket. Mi minden számunkra rendelkezésre álló, békés eszközt fölhasználunk, és úgy gondolom, hogy nekünk mindig ezt kell tennünk."[51]

John Kennedy éppen az eisenhoweri felszabadítási politika kudarcának tanulságait levonva kezdeményezte új, körültekintőbb, hajlékonyabb politikai irányvonal kidolgozását.[52] „A külpolitika újszerű megközelítése" című beszédében, amelyet 1960. június 14-én tartott a szenátusban, 12 pontban foglalta össze külpolitikai irányvonalát. Észrevételei kritikai elemeket is tartalmaztak. A 9. pont egy új külpolitika alapjait hirdette meg: „Hajlékonyabb és realisztikusabb eszközöket kell kidolgoznunk és készenlétben tartanunk a Kelet-Európában való felhasználás céljaira. A nyolc évvel ezelőtt büszkén hirdetett »felszabadítási« politika csapdának és csalódásnak bizonyult. A kelet-németországi, lengyelországi és magyarországi tragikus lázongások világosan megmutatták, hogy sem szándékunkban

nem állt Kelet-Európa felszabadítása, sem képesek nem vagyunk rá – az ígéreteink által kiváltott hamis reményeket pedig kegyetlenül összetörték."[53]

De a felszabadítási politika vereségét, Kennedy állításával ellentétben, nem az idézte elő, hogy az Egyesült Államoknak nem állt szándékában Kelet-Európa úgynevezett felszabadítása. A történelmi eseményekből az tűnik ki, hogy az Egyesült Államok vezetése nagyon is törekedett a kelet-európai országok társadalmi rendszerének megváltoztatására. Kennedy megállapításából csupán annyi igaz, hogy az Egyesült Államok nem volt képes e politika megvalósítására. Az erőviszonyok átalakulása akadályozta meg, hogy az Egyesült Államok meg tudja változtatni a kelet-európai szocialista országok társadalmi berendezkedését.

Kennedy elismerte, hogy hamis reményeket keltettek, s e tekintetben messzebbre ment, mint Eisenhower. De ez érthető is: ő inkább lehetett önkritikus. Eisenhower és Dulles saját „bizonyítványukat" magyarázva állították a későbbiekben, hogy ők soha nem biztatták Kelet-Európa népeit – a magyarokat sem – felkelésre. Kennedy már egy 1957-ben tartott szenátusi beszédében rátapintott: lehetetlen egyfelől felszabadító politikát hirdetni, másfelől a későbbiekben azt állítani, hogy nem biztatták Kelet-Európa népeit lázadásra. Amikor Kennedy idézte, mit mondott az Egyesült Államok elnöke, alelnöke, külügyminisztere a „felszabadításról", valamint az Egyesült Államok elnökének 1956. november 14-i beszédét, hozzátéve: milyen csalódást keltett az Kelet-Európában, világosan kimondta, hogy a felszabadítási politika hirdetésével és a megvalósítására tett gyakorlati lépésekkel éppen hogy lázadásra biztattak.

A felszabadítási politika meghirdetésével és annak hivatalos állami rangra emelésével, „minden csatlós állam iránt", az Egyesült Államok elkötelezettséget vállalt. Sőt 1956-ban, különösen az őszi hónapokban olyan nyilatkozatok hangzottak el hivatalos helyeken, amelyek azt a meggyőződést erősítették, hogy az Egyesült Államok kormánya kifejezetten a „forradalom", a felkelés irányában van elkötelezve. Nem volt hát súlyosan felelőtlen az amerikai külpolitika? Nem provokálta valósággal a bekövetkezett véres eseményeket? Nem mulasztották el az erőviszonyok időben történő felmérését?

Csak miután előmozdították a magyar tragédia kialakulását, akkor figyeltek föl arra, hogy milyen súlyos következményekkel járhatnak további ilyen irányú lépéseik. Vitathatatlan: az

agresszív, háborúpárti politikai és katonai vezetőkkel szemben az amerikai vezetésben 1956. november 4-étől a józanabb megfontolás került előtérbe. Visszarettentek attól a lépéstől, ami világháborút idézhetett volna fel. Mindezek tükrében látható: a szovjet kormány és a szocialista országok gyors segítségnyújtása olyan következménnyel is járt, hogy az amerikai vezetésben erőteljesen jelenlevő háborúpárti politikusok és katonai vezetők befolyása és politikai súlya meggyengült. A szocialista országok részéről megnyilvánult határozottság, a szovjet kormány által a magyar néphatalom megmentéséhez, az ellenforradalom fölszámolásához nyújtott segítség elősegítette, hogy Eisenhower és más politikusok ne tegyék meg azt a lépést, amelynek beláthatatlan következményei lettek volna. Ez azonban nem mentesíti Eisenhowert és kormányát, a Külügyminisztériumot, a CIA-t a magyarországi viszonyok felforgatására tett lépések felelőssége alól.

Az Egyesült Államok kormánya a katonai beavatkozáson kívül a későbbiekben is mindent megtett, mindenfajta hidegháborús eszközt fölhasznált, hogy akadályozza a magyarországi konszolidációt. Ilyen eszköz volt az ENSZ többségének szavazógépként való fölhasználása is. Az ENSZ 1956. október 27-től 1963. február 8-ig jó néhányszor foglalkozott az úgynevezett magyar üggyel. A Közgyűlés ez idő alatt huszonöt határozatot hozott Magyarországgal kapcsolatban. Ezek közül kifejezetten politikai jellegű tizenhárom volt, nyolc magyar képviselet megbízatásával volt kapcsolatos, hármat humanitáriusnak és egyet ügyvitelinek minősítettek. Az ENSZ 11. ülésszakán, 1957. január 10-én különbizottságot hívtak életre a magyar ügy kivizsgálására, amely jelentésében megpróbálta az Egyesült Államok és a nyugati hatalmak szerepét az ellenforradalom előkészítésében teljesen negligálni, homályba borítani.

A *The Hungarian Quarterly* (New York) 1961. januári száma közölte Thomas J. Dodd szenátor cikkét, amely bírálta az Egyesült Államok magatartását az 1956-os „forradalom" kapcsán, kifogásolva, hogy Lodge a Biztonsági Tanács 1956. november 2-i ülésén olyan javaslatot támogatott, amely a magyar kérdésről folytatandó vita elhalasztását szorgalmazta. Dodd szenátor bírálatára válaszolva Henry Cabot Lodge idézte a Biztonsági Tanácsban elhangzott hozzászólásának teljes szövegét. Ebből kiderült, hogy azért volt az egy- vagy kétnapos halasztás

(Not printed at Government expense)

Congressional Record

PROCEEDINGS AND DEBATES OF THE 85th CONGRESS, SECOND SESSION

Freedom for Hungary

(Not printed at Government expense)

Congressional Record

of America

The Desperate Plight of the Hungarian People

Hon. EVERETT McKINLEY DIRKSEN
Hon. MILWARD L. SIMPSON
Hon. JOHN G. TOWER

Hon. THOMAS J. DODD

IN THE SENATE OF THE UNITED STATES

Wednesday, May 26, 1965

Mr. DIRKSEN. Mr. President, there is deep and abiding anxiety among the people of Hungarian descent in the United States for the plight of their countrymen who still feel the heavy hand of Russian Communist domination in their European homeland. The heroic efforts of the Hungarian people in the bloody revolution of 1956 will long be remembered by the free peoples of the world as an unequivocal assertion of their desire for freedom and self-determination, and a testament to their bravery in the face of insurmountable odds. But today they continue to pay the toll for rebellion in the face of tyranny, and this toll is being exacted in a manner calculated to annihilate the Hungarian people and their culture, should it be allowed to continue.

Mr. President, the loss of Hungarian lives during the last 20 years has been overwhelming. Through war, liquidation, deportation, and mass exile, the population was decimated to the point where gradual extinction would result without the stimulus of a large and healthy new generation to rebuild the national population, and with it, the national spirit and cultural unity. However, there has been no resurgence in the Hungarian population. Where life-saving new blood was needed to rebuild [illegible] the growth rate was but 3.1 in 1962, [illegible] today is lower than the death rate in the major cities of Hungary, an ominous omen of the gradual extinction which must necessarily follow if this condition is allowed to continue.

Mr. President, this destruction of the Hungarian peoples can be traced directly to the fact that surgical abortions are encouraged by the present Hungarian Government, a policy which was invoked by an edict in 1956. Surgical abortions in Hungary today outnumber live births by two to one. When people find themselves faced with intolerable tyranny, when they face only economic deprivation and the memory of a struggle for independence once lost, when they are encouraged by a totalitarian government to so limit the future generation, one can see what a temptation it might be to save unborn children from similar suffering.

Mr. President, since the bloodletting in the city streets and the country lanes of Hungary 9 years ago, the United Nations has repeatedly adopted resolutions condemning the brutalities perpetrated there upon a freedom-loving people. Yet the decimation of the Hungarian populace continues. Americans of Hungarian descent, many of whom fought in the revolution of 1956 to regain their stolen freedom, urge their adopted nation to call upon the imposed government of their homeland to repeal the edict which is slowly destroying the population of Hungary and nibbling away at the proud cultural heritage which has been theirs for centuries.

Mr. SIMPSON. Mr. President, I am pleased that Senators have chosen to make comments today regarding the continuing effort of Hungarians and other Eastern Europeans to realize a measure of individual freedom and independence. It is particularly fitting that [illegible] people as the Senate nears the end of debate on a historic voting rights bill.

We have debated for more than a month the right of minorities in the United States to enjoy an electoral voice in our governmental processes. Our concern is perhaps justified, but what about the right of Eastern Europeans for representation through the vote?

Even as the Senate has debated the voting rights bill, there has been a barrage of speeches from protagonists and antagonists of the administration's Vietnam and Dominican policy. I am pleased that the bulk of the comment has been in support of the administration's action on both fronts. And yet again the paradox emerges. What about Eastern Europe? Why are voices stilled on the right of these peoples to fight for freedom?

The administration, despite its firmness and determination in support of the American commitment against Communists in Santo Domingo and southeast Asia, is making utterances on the subject of "building bridges" to Communist-controlled Eastern Europe.

Mr. President, as these paradoxes unfold, I think it well to comment on the captive nations in the light of American conduct elsewhere in the world and in the Congress.

The Senate concerns itself properly with voting rights and civil rights, but what about these issues in Eastern Europe? The World Federation of Hungarian Freedom Fighters, headquartered in New Jersey, points out that even as of Americans, there is a "minority" of something like 98 percent of the Hungarian people who do not have the basic human rights of self-government, freedom of travel, freedom of speech, equal justice under law, freedom of religion, freedom to grow in a competitive econ-

mellett, mert arra számított, ez „tényleges lehetőséget fog adni a magyar kormány számára, hogy megvalósítsa azon bejelentett kívánságát, hogy elérje a szovjet csapatok rendben és azonnal történő visszavonását... Az Egyesült Államok megtette, amit megtehetett, hogy segítse Magyarország kommunistaellenes kormányát, és nem akadályozta azt... Washington számára az elhamarkodott cselekvés rendkívüli meggondolatlanság lett volna. Az Egyesült Államok kormánya mindent megtett, amit megtehetett, kivéve azokat a lépéseket, amelyek háborúhoz vezethettek volna."[54]

Noha az Eisenhower-kormányzat valóban „mindent megtett, amit megtehetett", még az Egyesült Államok Kongresszusában is számon kérték tőle, miért nem cselekedett úgy, ahogyan azt az előző években hirdette. Ezt tükrözte a Kongresszus 1957. január 7–10-e között lefolyt vitája.[55]

Az Egyesült Államok képviselőháza abban az időben – 1957 januárjában – foglalkozott a magyar helyzettel, amikor még – ha visszavonulóban is – léteztek ellenforradalmi irányzatok Magyarországon, sőt egyes helységekben ellenforradalmi megmozdulásokra is sor került. Még folyt az úgynevezett Márciusban újra kezdjük mozgalom szervezése. Tegyük hozzá: már maga az a tény is ugyancsak különös, hogy az amerikai Kongresszus napirendre tűzte a magyar helyzetet. Honnan vette az amerikai Kongresszus képviselőháza a felhatalmazást, a jogot ahhoz, hogy egy másik ország helyzetét megvitassa és erről határozatot hozzon?!

A képviselőházi vita igen éles hangnemben bírálta az ENSZ-et is, mert nem tett és tesz meg mindent „a magyar forradalom megsegítéséért". De a 85 oldalas jegyzőkönyvből kitűnik, hogy mindenekelőtt az amerikai kormány politikáját marasztalták el. Feigham képviselő például hosszan beszélt az amerikai kormány Jugoszláviával kapcsolatos politikájáról. Arra a következtetésre jutott: kárba veszett mindaz, amit az amerikai kormány Jugoszláviáért tett, mert nem nyílt lehetőség rá, hogy „amerikai önkéntesek Jugoszlávián keresztül Magyarországra mehettek volna".[56] Majd levonta a következtetést: úgy látszik, tudomásul kell venni, hogy „az Egyesült Államok adófizetőinek Jugoszláviára költött dollármilliói elpazarolt pénzek".[57]

A képviselőház vitájában – ha árnyaltan is – megfogalmazódtak olyan kritikai megjegyzések és észrevételek, amelyek egybevágtak széles körben jelentkező véleményekkel. M. Bently, aki a legaktívabb volt, hosszan fejtegette, hogy a nyuga-

ti világ és mindenekelőtt az amerikai kormány nem sietett a magyar forradalom megsegítésére. „Hittek a segítség lehetőségében a nyugati világ részéről, a legnagyobb nyugati hatalmak részéről, az ENSZ-től is. Igazuk volt ebben a hitükben, hiszen a szabad világ csatáit vívták... vajon nem a mi saját ügyünk... a szabad nemzetek ügye, amiért küzdöttek? Rendkívüli keserűség volt a számukra, amikor realizálták, és jogosan estek kétségbe, amikor megtanulták, hogy nem jön segítség a nyugati világtól..."[58] Vitába szállva azokkal, akik a felszabadítás politikáját csak békés eszközökkel képzelték el, a képviselő hangoztatta: „Lehet, hogy a végső alkalmat nem mulasztottuk el. Lehet, hogy az isteni gondviselés még ad nekünk másik alkalmat is... Lehetséges, hogy ennek a Kongresszusnak módja lesz halhatatlan dicsőséget biztosítani önmaga számára oly módon, hogy akciót foganatosít..."[59]

A megfékezéstől a felszabadításig

Az első lépések

Az 1956-os magyarországi ellenforradalom a hidegháború egyik igen jelentős eseménye volt. Nemcsak mi mondjuk ezt: az 1956-os eseményeket a hidegháború történetének részeként tárgyalja számos polgári történész és politikus is. Így tesz például „A hidegháború... és ami azután következik" című könyv szerzője, aki egyértelműen úgy foglal állást, hogy lényegbevágó összefüggés volt a magyarországi politikai válság fegyveres felkeléssé való átalakulása és a nyugati hatalmak hidegháborús politikája között.[1] A szerző utal arra, hogy az 1955 utáni éveket a nyugati hatalmak a szocialista országok kritikus éveinek tekintették, 1956-ot pedig a válság évének. Az e válsághelyzetben rejlő lehetőségekkel élt azután a nyugati hatalmak egy csoportja.

Igen sok más nyugati szerző is közvetlen kapcsolatot lát az Egyesült Államok hidegháborús politikája és 1956 októbere között. Így például „A hidegháború története" című könyv szerzője, John Lukács[2], aki bár ellenszenvvel viseltetik a kommunistákkal szemben, kénytelen elismerni a hidegháború és az 1956. októberi felkelés összefüggését.

William Pfaff pedig azt fejtegeti könyvében,[3] hogy a hidegháborús hullám által kiváltott nacionalista mozgalmak megerősödése nagy szerepet játszott az 1956-os eseményekben. A szerző – voltaképpen teljes joggal – a hidegháború szerves részének tekinti azokat a törekvéseket, amelyek a szunnyadó vagy háttérbe szorult nacionalista irányzatokat ismét cselekvőképesekké próbálták formálni.

A neves politológus – később Carter elnök nemzetbiztonsági tanácsadója –, Zbigniew Brzezinski is a hidegháború történetének egyik eseményeként említi az 1956-os eseményeket.[4] A következetesen kommunistaellenes Brzezinski, az Egyesült Államok hidegháborús politikájának kritikai védelmezője több sza-

kaszra osztja a hidegháború történetét, s az 1956. október–novemberi magyarországi eseményeket a harmadik szakaszhoz sorolja.[5]

Messzemenően egyetértünk az említett szerzőkkel abban, hogy az Egyesült Államok vezetésének és szövetségeseinek külpolitikai törekvései és az 1956-os magyarországi események között szoros összefüggés áll fenn, hiszen mindazok számára, akik osztályhelyzetük, politikai meggyőződésük vagy múltjuk alapján nem tudták elfogadni a társadalmi változásokat, a hidegháborús lépések azt jelezték: az Egyesült Államok komolyan törekszik „a kommunizmus által leigázott népek felszabadítására". Éppen ezért érdemes és szükséges szemügyre venni és elemezni ezeket a törekvéseket, formálódásukat s a körülöttük kialakult polémiákat.

A második világháború után a világban végbemenő változások kiindulópontja az antifasiszta koalíció győzelme volt. Roosevelt elnök 1945 áprilisában bekövetkezett halála után azonban az amerikai vezetésben elszigetelődött az az irányzat, amely képes volt reálisan tekinteni a világra. Roosevelt helyébe Truman lépett, és vele előretört a hatalomban korábban is jelenlevő szélsőséges irányzat. Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreit különösen az nyugtalanította, hogy a hitleri fasizmus feletti győzelem eredményeként a Szovjetunió is számottevően megerősödött, s hogy a népi, baloldali erők teret nyertek Közép- és Kelet-Európában.

A Szovjetuniónak és a népi demokratikus országoknak alapvető érdekük fűződött ahhoz, hogy az antifasiszta koalíció résztvevőinek együttműködése a háború után is megmaradjon. A béke fenntartása és védelme nélkülözhetetlen volt számukra a háborúban keletkezett súlyos károk felszámolásához, az újjáépítéshez. Nem rajtuk múlott, hogy az események más irányt vettek, hanem azon, hogy az amerikai vezetésben mindinkább a szélsőséges monopolista csoportok érdeke és politikája érvényesült. Ezért hirdették meg a hidegháborút, ezért fogtak hozzá a szocialista országok ellen irányuló katonai szerződések, szövetségek, szervezetek létrehozásához.

Az amerikai politikában fokozatosan jelentek meg a hidegháborús elemek. Az első ilyen természetű megnyilatkozások közé sorolható az Egyesült Államok elnökének 1945. október 27-én tartott beszéde, melyben kifejtette, milyen elvek érvényesítését tartja szükségesnek az Egyesült Államok világpolitikai szerepe biztosítása érdekében. Tizenkét pontba foglalva ismer-

tette kormányának külpolitikai elvei. Beszédét figyelmeztetésnek szánta, különösen a következő mondatokat: „A Hirosimára és Nagaszakira hullott atombomba legyen jel, nem arra a régi folyamatra vonatkozó jel, amely széthúzást jelentett, hanem legyen egy új korszak jele, a békés népek mind szorosabb egységének és barátságának a jele."[6]

De miképpen lehet az atombomba a béke, az együttműködés és a barátság jele? Az Egyesült Államok elnöke valójában az atommonopóliumra épülő politikát hirdette meg – mint az Egyesült Államok világpolitikájának alapvető tartozékát. Erről tanúskodik, hogy Truman e beszédében felsorolta azt is, hol és milyen katonai bázisokra van szüksége az Egyesült Államoknak, felvázolta egy nagyarányú katonai fejlesztésre vonatkozó terveit, melyek a világ vezetésére való igény alátámasztására szolgáltak.

Az Egyesült Államok, de más tőkés országok vezetőit is főként „az új hatalmi egyensúly" nyugtalanította.[7] Graebner, az az e korszakkal foglalkozó amerikai történész tanúságtétele szerint az Egyesült Államok vezető körei csak nehezen vették tudomásul, hogy a második világháború „elpusztította mindazt, ami Kelet- és Közép-Európában a régi hatalmi egyensúlyból maradt. 1945-re Németország romokban hevert, Anglia és Franciaország visszavonhatatlanul legyengült... Az amerikai vezetés aligha volt felkészülve azokra a nagy változásokra." Megállapítja azt is, hogy a második világháború „az Egyesült Államokat a világ színpadának középpontjába helyezte, mint a nyugati világ uralkodó erejét".[8] Ezzel együtt azonban kénytelen elismerni, hogy az antifasiszta koalíció győzelme „elképzelhetetlen volt a határtalan szovjet erőfeszítések nélkül".

A Közép- és Kelet-Európában végbement változásokkal szemben az Egyesült Államok vezetése nemcsak bizalmatlan volt, hanem még ezeknek a népeknek azt a létérdekét sem tudta elfogadni, hogy a térségben a Szovjetunióval baráti kormányok létezzenek. A népi erők felszínre kerülését kihívásnak tekintette, a kommunista pártoknak a hatalomba való bekerülését mélyen elítélte. A kelet-európai országok mindegyikében ragaszkodott a polgári, sok esetben kifejezetten reakciós politikusoknak a kormányban való részvételéhez. Továbbá 1945–1947-ben rendkívüli erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a Szovjet Hadsereg hagyja el a kelet-európai országokat, miközben az Egyesült Államok és Nagy-Britannia hadserege Európában

marad. Ezzel párhuzamosan akciósorozatot indított a népi kormányok megbuktatására.

Ekkoriban még az Egyesült Államok nem minden vezetőjét ragadta magával ez a szemlélet. Az uralkodó körök megosztottságát érzékeltette Henry A. Wallace kereskedelmi miniszter fellépése is. A roosevelti örökséget képviselő Wallace 1946. szeptemberi beszédében megkísérelt nagyobb összhangot kialakítani az amerikai vezetés szavai és cselekedetei között. Azt javasolta: „... az Egyesült Államok ismerje el, hogy hatalmának, érdekeinek korlátai vannak Kelet-Európában ..."[9]

Wallace azt az álláspontot képviselte, amely szerint igazi békére van szükség az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Ehhez azonban – mondotta – „a magunk részéről el kell ismerni, hogy nekünk nincs több közünk a kelet-európai ügyekhez, mint amennyi Oroszországnak van Latin-Amerika, Nyugat-Európa és az Egyesült Államok politikai ügyeihez".[10]

Hasonló szellemben értékelte az amerikai külpolitikát Walter Lippmann, a neves publicista is. Mint írta: a nyugati hatalmaké volt „Németország kétharmada, az övék volt Japán, vezető pozíciójuk volt Kínában, közeli társuk volt Franciaország, továbbá Nyugat-, Észak- és Dél-Európa magasan civilizált nemzetei. Övék volt a Földközi-tenger. Övék volt a Közép-Kelet. Övék volt egész Afrika. Övék volt Dél-Ázsia. Övék volt az egész gyarmati világ. Övék volt az egész tőkés rendszer. Túlsúlyuk volt az Egyesült Nemzetek Szervezetében. Ők parancsoltak valamennyi tengeren. Övék volt az atombomba." Az Egyesült Államok és Anglia mégis, más kapitalista kormányokkal szövetségben, Kelet-Európa „visszaszerzését" tekintették a legfontosabbnak. Walter Lippmann ezt elhibázott politikának tartotta, ami csak ártott Kelet-Európában levő híveiknek. „Ennek eredményeképpen kompromittálták a politikai vezetőket és pártokat... Kezeskedtünk értük anélkül, hogy ténylegesen támogatni tudtuk volna őket."[11]

Ebből is érzékelhető, hogy még az Egyesült Államok uralkodó osztálya, vezető csoportjai sem voltak teljesen egységesek a szocializmus útjára lépett államok elleni küzdelem kérdésében. Léteztek olyan irányzatok, amelyek továbbra is békés viszonyokra törekedtek a Szovjetunióval. Ez még vezető, kulcspozícióban levő politikusok véleményében is kifejezésre jutott.[12]

A megfékezés

Az erőviszonyok módosulására hidegháborús szellemben reagáló imperialista politika jegyei koncentráltan tükröződtek Winston Churchill 1946. márciusi, fultoni beszédében. A volt angol miniszterelnök föllépett azokkal az amerikai és angol politikusokkal szemben, akik fenn akarták tartani az antifasiszta koalíciót és a megegyezés útját keresték, bizonyos mértékig megértve a kelet-európai változásokat. E beszédben hangzott el a hírhedtté vált „vasfüggöny" kifejezés. A világban végbement változások, az európai népi demokratikus országok elleni kemény politikát sürgetett. Felszólította az angolul beszélő népeket, hogy tömörüljenek baráti szövetségbe: „Egyesítenünk kell minden tengeri és légi erőt, amely bármelyik ország birtokában van a világon bárhol." Meghirdette az erőpolitikát: „Meg vagyok győződve arról, hogy Oroszország semmit sem csodál jobban, mint az erőt."[13] Churchill e beszédével nyílt kezdeményezője lett a hidegháborús politikának.

A következő nagy lépést ezen az úton egy esztendővel később, 1947 márciusában tették meg, amikor Truman elnök az Egyesült Államok Kongresszusához intézett üzenetében hivatalosan is rögzítette az antifasiszta koalíció fölbomlasztására irányuló politikáját, és meghirdette az úgynevezett Truman-elvet. Üzenetében hangoztatta, hogy a szabadság és a demokrácia megőrzése érdekében le kell győzni a görög kommunistákat, meg kell menteni a görög és a török „demokráciát" és „szabadságot". Ebben az üzenetben hangzott el először a Szovjetunió és a kommunisták megfékezése az Egyesült Államok külpolitikájának alapelveként. Truman nem átallotta kijelenteni: az Egyesült Államok feladata a kommunizmus visszaszorítása, megfékezése, és ennek érdekében – a „szabadság" és a „demokrácia" védelmében – szükség esetén „a világ minden pontján be fog avatkozni".

A Truman-elv meghirdetését követően Nyugat-Európa országaiban szinte azonnal megerősödtek a reakciós, konzervatív politikai irányzatok, és megkezdődött az antifasiszta küzdelemben jelentős szerepet játszó baloldal visszaszorítása. A hidegháborús politika következményeképpen mind gyakoribbá vált az Egyesült Államok és Anglia beavatkozása a kelet-európai országok belpolitikai életébe. Föllépéseik hozzájárultak ahhoz, hogy ezekben az országokban élesebbé és hevesebbé vált a hatalomért folytatott harc. Ez a küzdelem azzal végződött,

Winston Churchill

hogy a népi demokratikus forradalom hívei a politikai harc eszközeivel kiszorították a hatalomból a burzsoáziát.

A Truman-doktrína elképzeléseit volt hivatva előmozdítani az 1947 júniusában meghirdetett, úgynevezett Marshall-segély is. Az amerikai külügyminiszter által kidolgozott program tényleges célja az amerikai befolyás biztosítása és a nyugat-európai kapitalista rendszer konszolidálása volt.

1947-ben megkezdődött az antikommunista paktumok létrehozása. Angol-francia szerződés született, amelyhez 1948 márciusában a Benelux-államok is csatlakoztak. Ennek az egyezménynek már nyíltan kommunistaellenes jellege volt. Ez a folyamat vezetett el az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a NATO 1949. április 4-i megalakításához. A NATO – mint ahogy ez az erről szóló igen terjedelmes irodalomból, az időközben nyilvánosságra hozott titkos szerződésekből is kiderül – nem csak szerződés volt, hanem egy szerteágazó szervezet is, amely megalakulásától kezdve vezérkarokkal, hírszerző központokkal, a politikai hadviselésben szerepet játszó intézményekkel bővült, terebélyesedett. A NATO létrehozását újabb két- és többoldalú katonai szerződések és szövetségek követték, amelyek a világ egyre újabb területeire terjedtek ki, s támaszpontok sorozatával vették körül a Szovjetuniót és szövetségeseit. 1950 júniusában az imperializmus kirobbantotta a koreai háborút, amelyben kapitalista és szocialista országok immár fegyveresen is szembekerültek egymással.

Az imperialista hatalmak az 1950-es években szüntelenül

Harry Truman elnök aláírja a NATO-szerződést 1949-ben

azon fáradoztak, hogy Kelet-Európában – így hazánkban is – és Ázsiában felszámolják a fiatal népi demokratikus országokat, ha kell, akár katonai erővel is. Ezért politikai elképzeléseikben a harmadik világháború is szerepet kapott, jóllehet atommonopóliumuk megszűnt. 1949. szeptember 25-én ugyanis a Szovjetunióban kísérleti robbantást hajtottak végre, ami nyilvánvalóvá tette, hogy a Szovjetunió is rendelkezik az atom titkával. A NATO-ba tömörült országok széles körű fegyverkezéshez fogtak, s fegyverkezési versenyt kényszerítettek a világra.

Az Egyesült Államok tehát az erő pozíciójára építette politikáját. Propagandája azt hirdette, hogy az erőre építve nemcsak lehetőségük, de joguk is van a nekik nem tetsző változásokat visszafordítani. E célból nagy mennyiségben láttak napvilágot olyan könyvek és tanulmányok, amelyek igyekeztek eszmeileg igazolni az Egyesült Államok, az Atlanti Szövetség céljait.

Az amerikai vezetők illúziókban éltek: a kommunizmus fölszámolása illúziójában. És az illúziók nehezen halnak meg. A hidegháború kezdetétől fogva az Egyesült Államok diplomáciáját olyan politikai és ideológiai teherrel rakták meg, amelynek viselésére nem volt alkalmas. E politika kiindulópontja az a (tegyük hozzá: mindmáig élő) feltevés volt, hogy az Egyesült Államoknak alapvető hivatása a világ minden részén küzdeni a kommunizmus ellen. Az amerikai közvélemény jó része úgy látta: „Az egész világ a kommunizmus elleni csatatér."[14]

A kommunizmus megfékezésének hidegháborús külpolitikáját részleteiben George F. Kennan fogalmazta meg,[15] bár a megfékezés fogalmát először Truman használta említett, 1947. márciusi kongresszusi beszédében. Kennan, aki nem tartozott a szélsőséges politikusok közé, nem tartotta elegendőnek, ha csupán szidalmazza a kommunizmust mint elméletet és mozgalmat. Hogy az ellene folyó küzdelmet hatékonyabbá tegye, megpróbálta a kommunistaellenes politikát elméletileg is igazolni és alátámasztani.

Kennan az amerikai monopolburzsoázia háború utáni koncepcióját próbálta megfogalmazni, szilárd elméleti alapot teremtve ahhoz a politikához, amelyet a kommunizmussal, a Szovjetunióval szemben folytatott. Legfőbb mondanivalója az volt, hogy „az Egyesült Államok Szovjetunióval szembeni politikájának a Szovjetunió terjeszkedési szándékainak hosszú lejáratú, türelmes, de szilárd és éber megfékezésének kell lennie. Szükséges megjegyezni azonban, hogy egy ilyen politikában semmi helye nincs a színészkedésnek: a fenyegetéseknek, heves kitöréseknek, a külső »keménység« felesleges gesztusainak."[16] A megfékezéshez azt a reményt is fűzte – s ez a későbbiekben másoknál újra meg újra visszatér –, hogy ez az amerikai politika a nemzetközi kommunista mozgalomra is hat majd, s abban belső súrlódásokat, konfliktusokat válthat ki. Megfogalmazott néhány fontos premisszát a megfékezés eredményessé tételére. Fontosnak találta az Egyesült Államok azon képességét, hogy kikerülje a gazdasági depressziókat, a belpolitikában pedig szükségesnek ítélte a határozatlanság, az egyenetlenség, a belső nyugtalanság jeleinek csökkentését.

Kennan az Egyesült Államok vezető szerepe és hivatása érvényesülése eszközének tekintette a megfékezést.

E politikának volt egy sajátos kihatása a Szovjetunió és a népi demokratikus országok belső életére. Az Egyesült Államok hidegháborús politikája által rájuk kényszerített fegyverkezés

olyan terheket rótt rájuk, amelyek nehezítették az élet minőségének javítását, az életszínvonal emelését, a társadalom minden oldalú fejlesztését, a szocialista viszonyokban rejlő lehetőségek kibontakoztatását. Ennek következtében a belső konfliktusok, ellentmondások is nehezebben oldódhattak fel.

A hidegháborús politika jegyében hívták életre 1948-ban az Egyesült Államokban a Nemzetbiztonsági Tanácsot. Ennek tagjai voltak: az elnök, az alelnök, a külügy-, a hadügy- és a pénzügyminiszter, a nemzetbiztonsági és anyagi javak vezető testületének elnöke, valamint tanácsadói minőségben a CIA igazgatója. Ez a szervezeti lépés nagyon lényeges tartalmi változásokat is jelentett. A Nemzetbiztonsági Tanács főként külügyi kérdésekkel foglalkozott, ezért az elnökön kívül a külügyminiszternek és a CIA igazgatójának volt benne a legnagyobb szava. Létrehozása jelezte, hogy „a külpolitikai döntések a modern időkben többé már nem szűk értelemben vett diplomáciai elhatározások, hanem olyanok, amelyek katonai, pénzügyi, kereskedelmi, hírszerzési és egyéb következményeket vonnak maguk után".[17]

1948-tól kezdve a legfontosabb külpolitikai és hadügyi döntések a Nemzetbiztonsági Tanács direktíváinak formáját öltötték. Míg e testület létrehozása előtt az Egyesült Államok kormányának nem volt egységes és összehangolt külpolitika kidolgozását szolgáló szerve, addig létrejöttével megnyílt az út minden, e területhez kapcsolódó intézmény összefogására és koordinálására.

Ez az összehangolt tevékenység a hidegháborús irányvonal minél eredményesebb megvalósítását célozta. Ennek az irányvonalnak tömör és világos jellemzését adta másfél-két évtized múltán a korszak egyik amerikai kutatója, Charles Lerche: „A hidegháború elméletének célja a kommunizmusnak mint doktrínának és mint társadalmi rendszernek a megsemmisítése, valamint a Szovjetuniónak mint nemzeti államnak a megalázása volt, és nem adott helyet semmilyen más stratégiai koncepciónak, mint annak, hogy az Egyesült Államok állandóan támad és a konfliktusok még eltűrhető legnagyobb fokú eszkalációjára törekszik."[18]

„A hidegháború... és ami azután következik" című könyv szerzője azt állítja, hogy az Egyesült Államok stratégiai koncepciójának lényegi alkotóelemévé vált „a nemzet nagyságának és küldetésének új tudata". Ezt a második világháborúban aratott győzelemmel indokolja, és azzal a vezető szereppel, „ame-

lyet a nemzet kénytelen volt betölteni".[19] A „világ vezetésével" járó felelősség vállalásának gondolata egyre gyakrabban hangzott el az amerikai vezetők részéről. Ez a közvéleményben olyan megítélést alakított ki, hogy az Egyesült Államok játsza majd a legnagyobb szerepet abban a tevékenységben, „amely megadja a világnak a maga végleges formáját".[20] Az Egyesült Államoknak ezért kézbe kellett vennie a politikai és taktikai kezdeményezést, és – mint Lerche írja – abban a szakaszban, amelyet a kommunizmus megfékezésének neveznek, minden lehetséges eszközt igénybe vettek ehhez, „beleértve a meglehetősen nagyarányú ellenségeskedést Koreában".[21]

Az Egyesült Államok vezetése e tanulmány szerint már 1946–1947-ben kialakította azt a koncepciót, amely szerint „a nemzetközi kommunizmus" a fő ellenség, s „arra a következtetésre jutott, hogy a világ igazi stabilitása addig nem érhető el, amíg ezt a rosszakaratú erőt a nemzetközi életből ki nem pusztították".[22] Tehát aligha lehet defenzív jellegűnek tekinteni a megfékezés politikáját, hiszen az Egyesült Államok vezetőinek törekvése szerint a kommunizmust a nemzetközi életből úgymond „ki kell pusztítani".

Az „egész szovjet blokkot kellett körbevenni", egy „logikus és összefüggő akcióprogramot alkotni" – jellemzi e politikát Lerche. Ez az 1956-os ellenforradalommal való összefüggés szempontjából is sokatmondó megállapítás.

Az 1950-es évek legelején Dean Acheson akkori külügyminiszter is foglalkozott a megfékezési politika és az erőviszonyok kapcsolatával. Ezen a külügyminiszter szerint „lokalizált konfrontációkat kell érteni, amelyekben az Amerika vezette erő az adott helyszínen annyira fölülmúlja majd a kommunista erőket", hogy azok meghátrálnak.[23]

E politikai koncepció szerves része volt a regionális biztonsági szövetségek bonyolult hálózatának kiépítése: az Egyesült Államok összesen 44 országgal kötött katonai szerződést.

A megfékezési doktrína mindazonáltal sok vitát váltott ki, mivel az amerikai monopoltőke katonai-ipari komplexumának agresszív képviselői számára ez a politika az említettek ellenére sem volt eléggé támadó jellegű. Sokan „passzívnak és várakozónak" minősítették, „ahogyan azt türelmetlen, csalódott, »cselekvés« után kiáltozó amerikaiak haragosan fejtegették éveken át".[24]

A megfékezési politika heves támadói közé tartozott Joseph McCarthy szenátor is, aki néhány hónap alatt hírhedtté vált

Joseph R. McCarthy szenátor

nemcsak az Egyesült Államokban, hanem világszerte. A szenátort 1950. február 12-én tartott beszéde egy csapásra az amerikai politika reflektorfényébe állította, egyszersmind nevéhez fűződött egy hisztériába átcsapó, intenzív hidegháborús hullám elindítása, illetve kibontakoztatása. Joseph McCarthy azt állította, hogy a bajok és sikertelenségek oka nem az erőviszonyok változásában keresendő, hanem „a Külügyminisztériumon belüli árulás miatt következett be".[25]

1945-ben – fejtegette McCarthy – az Egyesült Államok volt a Föld legerősebb nemzete, szellemileg és erkölcsileg egyaránt. Övé volt a dicsőség. Amerika – írta patetikusan – fáklya lett a pusztulás sivatagában. „Sajnos, mi nyomorúságosan és tragikusan elmulasztottuk megragadni ezt az alkalmat. Tehetetlenségünk oka nem az, hogy erős potenciális ellenség megtámadta partjainkat, hanem azoknak az árulása, akikkel ez a nemzet olyan jól bánt."

A nemzetet elárulták – mondotta –, mégpedig azok, akiknek ez a nemzet mindent megadott. „Égbekiáltóan igaz ez a Külügyminisztériumra vonatkozóan", mert „a Külügyminisztériumot alaposan megfertőzték a kommunisták". Az Egyesült Államok Külügyminisztériumát és külügyi szolgálatát ellepték az árulók, akik rombolták ennek a fontos szövetségi hivatalnak az erkölcsét, akadályozták hatékony munkáját. A szenátor ezzel

kapcsolatban azt is kijelentette, hogy a kommunizmus megfékezésének jelszava is az ellenség műve, s emiatt nem tudta az Egyesült Államok a győzelmet elérni.

McCarthy vádaskodásai, egyszerű és mindenki számára könnyen felfogható állításai mind hevesebbé váló vitát váltottak ki, s végül egy addig szinte példa nélkül álló hisztérikus „ellenségkereséshez" vezettek. Ez a hisztéria egy olyan kül- és belpolitika talaján született, amely a szocialista világ létében látta az Egyesült Államok minden bajának gyökerét. Az antikommunista kül- és belpolitika a megváltozott világhelyzet irracionális értékelésére, a népek, nemzetek igényeinek, törekvéseinek lebecsülésére épült. Ezen a talajon bontakozott ki az, a józan amerikaiak által is elítélt jelenség, amely része volt a hidegháborús politikának, s egyúttal tovább erősítette, mélyítette azt.

A felszabadítás

A kommunizmus visszaszorításának hidegháborús koncepciója – például Koreában is – vereséget szenvedett. Ez késztette a szélsőségesebb amerikai köröket arra, hogy a mind erőteljesebben vitatott megfékezési politikát egy hatékonyabbal kíséreljék meg felváltani. Így lépett a megfékezés helyébe a „felszabadítás" politikai koncepciója.

A felszabadítási doktrínát Amerika hivatalos külpolitikájának jelszavaként 1952 őszén fogalmazták meg, az elnökválasztási kampány során. Eisenhower és az őt támogató politikusok, katonai szakértők javasolták a megfékezési politika felcserélését egy új koncepcióval. A „megfékezés vagy felszabadítás?" vitájában az Egyesült Államok uralkodó osztályának két irányzata csapott össze abban a kérdésben, hogy milyen politikai koncepció vezethet sikerre a Szovjetunió, a szocialista országok, a forradalmi mozgalmak elleni küzdelemben. A felszabadítási doktrína győzelme azt jelentette, hogy a szélsőségesebb irányzat került felül, ami mind az elképzelésekben, mind a módszerekben kifejeződött.

E politika elvi megalapozásában nagy szerepet játszott James Burnham, azok egyike, akik már 1950-ben bírálták a megfékezési politikát és egy agresszívabb külpolitikáért szálltak síkra.[26] „Megfékezés vagy felszabadítás?" című, 1953-ban megjelent, már idézett tanulmányában azután átfogó bírálat alá vette a korábban uralkodó koncepciót.[27]

A megfékezés alapproblémája a szerző szerint az, hogy „stratégiai szempontból védelmi jellegű". Egyik leglényegesebb kritikai észrevétele szerint a politika „nem követeli és nem engedi meg, hogy szovjetellenes erők a szovjet szférán belül hajtsanak végre valamilyen akciót".[28]

Burnham szerint nem elegendő csupán arra törekedni, hogy megjavuljon a nem kommunista országok gazdasági, társadalmi és katonai helyzete, s ezek védőbástyává épüljenek ki. A kapitalista országok megerősítése csak akkor igazán hasznos, ha ezzel párhuzamosan „kettős ellenoffenzívát" bontakoztatnak ki azzal a céllal, „hogy szétzúzza a belső kommunista mozgalmakat és visszavesse a szovjet államot. Minthogy az egész ragálynak a Szovjetunió a központi góca – a két cél szükségszerűen összefügg egymással." És mert a megfékezés nem tűzte ki ezt a kettős feladatot, nem megfelelő politika, hiszen „a szervezett kommunista mozgalmak nem hervadnak, nem fakulnak, nem tűnnek el. Szét kell őket zúzni."[29]

A megfékezés akkor sem hozhat kellő eredményt, ha sikerrel jár, mert a kommunizmus akkor is „megmaradna annak a területnek a határain belül, amit szovjet szféraként ismernének és fogadnának el". Vagyis Közép- és Kelet-Európa megmarad kommunista vezetés alatt, mégpedig azért, mert „a megfékezés politikája kizárja bármilyen akció kezdeményezését a szovjet szférában".[30]

Ez a megállapítás azonban nem pontos, nem a valóságos helyzetet tükrözi. A megfékezés politikája keretében ugyanis előirányoztak erőteljes akciókat a szocialista országokban: 1951-ben például az Egyesült Államok szenátusa 100 millió dollárt szavazott meg a kelet-európai szocialista országokon belüli ellenforradalmi mozgalmak támogatására és szervezésére. De ezt a módszert már korábban is alkalmazták, így Lengyelországban a felszabadulást követően jelentős fegyveres akciókra került sor, Nyugat-Ukrajnában és a Baltikumban ugyancsak működtek fegyveres szervezetek. A különbség az volt, hogy az 1940-es években ez még nem volt általános, és nem emelték a külpolitika rangjára olyan mértékben, ahogyan később Eisenhower és Dulles hirdette és James Burnham magyarázta.

A megfékezés politikájától való lényeges eltérés abban jutott kifejezésre, hogy a felszabadítás hirdetői szélesebb körű mozgalmakat, akciókat, megmozdulásokat akartak szervezni a szocialista országokban, összefogottabban kívántak fellépni a

kommunista pártok meggyengítése érdekében. A felszabadítás doktrínája agresszívabb külpolitikai koncepció volt. A megfékezés bírálói azonban igen erős túlzásokba estek kritikájukban. Burnham például egyebek között azt állította, hogy a megfékezés arra biztatja az embereket: „Maradjatok otthon, műveljétek földjeiteket, és mi nem avatkozunk bele semmibe."[31] Ha ez igaz lenne, minek tekintsük a görög polgárháborúba való beavatkozást, a Marshall-tervet, a NATO létrehozását? – hogy ne soroljuk tovább azokat a megnyilatkozásokat és akciókat, amelyekre a megfékezési politika időszakában került sor.

A megfékezés legalapvetőbb hibájának e kritika mégis azt tekintette, hogy képtelen megfelelni az Egyesült Államok „erkölcsi és szellemi követelményeinek", mert a megfékezés nem lelkesít, nem lehet érte szenvedélyesen harcolni. „Ki fog szívesen és önként szenvedni, áldozatokat hozni és meghalni a megfékezésért?"[32] Burnham levonja a következtetést: a kelet-európai „rab népek" nem fogják kockáztatni „az életüket egy ilyen politikáért"[33], majd rosszallóan megjegyzi: „Egyetlen kísérlet sem történt a Szovjetunió visszavetésére arról a nyugati határvonalról, amelyet 1947-ben ért el, vagy arról a keleti vonalról, amelyet 1950-ben ért el a kínai szárazföld meghódításával."[34] Nem kíséreltek meg behatolást a „szovjet szférába", kizárták az offenzívát például Berlin városában, „sohasem sugalmaztak portyázást a szovjet szektorban, sohasem fordult elő, hogy nyugati őrjárat elfoglaljon egy vitatott falut. Kelet-Berlin utcáin nem vonultak fel kommunistaellenes fiatalok... Isten és Acheson mentsen attól, hogy elraboljanak egy illusztris kommunistát."[35] A megfékezésnek az a bűne, hogy nem keresi, nem használja ki a gyenge pontokat, és ha mutatkozik ilyen, a megfékezés hirdetői diszkréten elfordítják róla tekintetüket. A komolyabb akciókat kezdeményező politikusokat kényszernyugdíjazták, azzal a jelszóval, hogy „minket nem fognak provokálni".[36]

A NATO erősítése sem hozott kielégítő eredményeket, és irreális elképzelésnek bizonyult, hogy valamely szocialista ország fennálló rendszere a megfékezés nyomása alatt belülről meggyengül. A megfékezés politikája lemond az „offenzív cselekvésről", „átengedi Moszkvának a csatlós országokat".[37] Ezért – mint állítja – Közép- és Kelet-Európa népei, így a magyarok is, kénytelenek beletörődni a „kommunista ellenőrzésbe".

Ezen nem segített az a propagandakampány sem, amely a lélektani hadviselés keretében igyekezett fölvilágosítani a „meghódított" népeket.[38] Burnham megítélése szerint a lélektani

hadviselést sem lehet eredményesen folytatni a megfékezés alapján, mert az nem ad olyan célt, amely fellelkesítené, harcba vinné „a csatlós népeket". Éppen ezért a kommunizmus megfékezésének politikája rossz: „nem kapunk eleget az időnkért és a pénzünkért".[39]

Végeredményben a megfékezési politikáról azt állapítja meg, hogy nem eléggé egységes, szűk keretek között mozog, nem kellően offenzív, nincsenek megfelelő céljai. Ezért meg kell vizsgálni – mondja –, miként lehetne ezeken a bajokon segíteni.

Mindenekelőtt azt szorgalmazta, hogy a forradalmi, munkás- és haladó mozgalmak ellen komplex módon lépjenek fel, mégpedig a szocialista országokra összpontosítva. Ehhez a diplomácia, a hírszerzés, a gazdasági és katonai eszközök, valamint a propaganda együttes fölvonultatását igényelte. Hangsúlyozta: egy kelet-európai stratégiai fellépés lehetővé tenné, hogy „szovjetellenes erők hassanak és működjenek az ellenfél bázisán, vonalain belül, frontja mögött".[40]

Akik Kelet-Európában elégedetlenek, antikommunisták, a Nyugat tényleges és potenciális szövetségesei, „hadosztályokat pótolhatnak". Ezért is keresni kell a szocialista országok gyengéit, nemcsak a gazdasági és kulturális szférában, hanem a szocialista országok közötti lehetséges ideológiai és politikai nézeteltérésekben is. Nagy reményeket fűzött a szocialista országok és Jugoszlávia konfliktusához. Azt hirdette, hasonló problémák a jövőben is támadhatnak, s az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek erre föl kell készülniük, sőt maguknak is részt kell venniük ellentétek kialakításában. Ezért a kommunista mozgalom jellegét tudományos alapon kell tanulmányozni. „... nem vagyok biztos benne, hogy a kommunizmus ellen vívott harc során sokkal fontosabb az atomtitok felfedezése, mint az a vizsgálat, amely a kommunista lélek titkait kutatja. Mindenesetre ennek a vizsgálatnak az eredményei a harc mindennapos taktikájára közvetlenül alkalmazhatók, és az ezzel kapcsolatos következtetéseket le is kell vonni."[41]

Az ilyen következtetések közé tartozott a nacionalizmus felhasználása. A kommunista pártok közötti konfliktusokban a nacionalizmusnak jelentős szerepe van – emeli ki Burnham –, „a nacionalizmus azonban finom átalakuláson megy át a kommunista olvasztókohóban".[42]

Egy másik gyengeségnek minősíthető pont – hirdette – a hatalom hatása az azt gyakorlókra. Fölvetette továbbá: mi történik akkor, ha Sztálin meghal? Ehhez igen nagy reményeket fű-

zött, fölvázolva a lehetőségeket: a polgárháborút, a Szovjetunió végleges meggyengülését, a kapitalizmus visszaállítását Kelet-Európában.[43] Ugyanakkor azt is felvetette: alapos ok van egy olyan távlat feltételezésére is, hogy a népi demokratikus rendszer megerősödik, „ha ezt megengedik neki".[44]

James Burnham javaslatai annak a forradalmi folyamatnak a megállítására és visszafordítására irányultak, amely 1917 októberében kezdődött, majd fellendült a második világháború után, és súlyos vereséget jelentett az imperializmusra. Az általa képviselt erők nem jutottak el annak felismeréséhez, hogy a szocialista országok létrejötte történelmileg elkerülhetetlen, s e folyamat olyan változásokat idézett elő Földünk politikai, társadalmi arculatán, melyeket felszámolni még egy világháború árán sem lehet. Különösen reménytelenné vált ez a törekvés azok után, hogy a Szovjetunió is rendelkezett a legmodernebb fegyverekkel.

A kérdést számukra csupán az jelentette, miképpen próbálják meg véghezvinni a szocialista rendszerek fölszámolását, a kapitalizmus helyreállítását, milyen módon tereljék vissza az imperialista rendszerből kiszakadt országokat, közöttük Magyarországot a világimperializmus keretei közé? Ez volt a dilemma, amelyre ezekben az években oly lázasan igyekeztek feleletet találni.

Az Egyesült Államok vezetése igényt tartott arra, hogy befolyásolja, sőt irányítsa azokat az irányzatokat és mozgalmakat, amelyek a szocialista országokon belül a kapitalizmus restaurációjára törekedtek. Ugyanakkor felismerte, hogy az ellenforradalmi mozgalmakat már nem lehet oly módon irányítani és befolyásolni, mint a XX. század első évtizedeiben, az első világháborút követő forradalmi hullám idején. A második világháború után bekövetkezett forradalmi fellendüléssel és az ennek nyomán született népi demokratikus rendszerekkel szemben sok tekintetben új jelszavakkal kellett föllépni. Enélkül nem lehetett volna törekedni a tömegek megnyerésére, az egykori uralkodó osztályoknál és azok közvetlen segédcsapatainál szélesebb bázis kiépítésére.

Az imperializmus stratégiájának kidolgozói jó érzékkel ismerték fel, hogy a népi demokratikus rendszer belső ellentmondásai, a meg nem oldott vagy elhúzódó társadalmi problémák bizonyos lehetőséget nyújtanak elgondolásaik valóra váltására. Ugyancsak okkal igyekeztek építeni Magyarországon is a múlt történelmi és társadalmi örökségére, így például a továbbélő

nemzeti, vallási ellentétekre. Gondosan számításba vették azt is, hogy az új államhatalom megteremtése, a gyökeresen új társadalmi viszonyok létrehozása során kialakulhatnak olyan konfliktusok, amelyek a lakosság egyes csoportjaiban ellenzéki hangulatot kelthetnek.

A szocialista forradalom megvalósítása mélyreható társadalmi átalakulást jelent. E folyamatban a földbirtokosok és tőkések kisajátítása politikailag könnyebb, mint a szocialista mezőgazdaság létrehozása, a kisipar és a kiskereskedelem szocialista vágányokra terelése. A közép- és kistulajdonosok átvezetése a szocializmus útjára hosszadalmas, türelmes, körültekintő munkát igényel. Ahol – mint hazánkban is – e társadalmi rétegekkel szemben türelmetlenséget tanúsítottak, a szocializmus építésének ütemét illetően e rétegek beállítottságával nem vetettek kellőképpen számot, ott e politika a kispolgári tömegek egy részét ellenzéki pozícióba szorította.

De még ha átgondolt és körültekintő módon történik is a szocialista átalakulás, a lakosság egy része számára mindenképpen fájdalmas folyamat. Miközben Magyarországon milliók szociális helyzetének javulását jelentette, a falvakban és városokban megszüntette a nyomort, munkások, dolgozó parasztok tízezreinek felemelkedéséhez nyújtott lehetőséget, százezrek és milliók számára nyitott utat a tanuláshoz, a kulturálódáshoz – egyúttal jelentős tömegek számára bizonyos gondokat, nehézségeket is okozott. Az életformaváltás, a társadalmi élet új normáihoz való igazodás szükségképpen személyes megrázkódtatásokkal jár sokak számára. S ha valamely országban – mint hazánkban is – a vezető párt politikai irányvonala nem veszi megfelelően figyelembe a realitásokat és a nemzeti adottságokat, azáltal még inkább elmélyíti és feleslegesen fokozza az új létrejöttével járó szülési fájdalmakat.

E talajon keletkezett az ellenforradalmi helyzet kialakításának komplex programja. Ezt szolgálta a hidegháborús politika, amely háborúval, sőt világháborúval fenyegette a szocialista világot, a fegyverkezés, a katonai erők mozgósítása, ennek a célnak a szolgálatába állították a diplomáciát, ezt kellett alátámasztania a gazdasági blokádnak, az embargónak, segíteni a hírszerzésnek, a propagandának, a belső ellenállás megszervezésének.

Az ellenforradalmi helyzet kialakításának programja összetett és átfogó volt. Ez nem jelenti azt, hogy csupán egyetlen terv létezett, de azt igen, hogy a sok különböző elképzelés és terv

végső fokon ugyanazt az alapvető célt szolgálta. Erőteljes, sokrétű, valósággal gigantikus küzdelmet indítottak a világforradalmi folyamat megállítására, visszafordítására, s e küzdelem centrumában az európai népi demokratikus országok – közöttük Magyarország – álltak.

E politika hivatott szószólóját John Foster Dulles személyében találták meg. Olyan tapasztalatokkal és családi környezettel rendelkezett, amely szinte predesztinálta őt ennek a külpolitikának az irányítására, a külügyminiszteri posztra. Dulles egy 1952 májusában megjelentetett cikkében hozzászólt a felszabadítási doktrína vitájához, és azt új elképzelésekkel „gazdagította".[45]

1953. január 23-án, már külügyminiszterként, úgy tájékoztatta a szenátus külügyi bizottságát, hogy „felszabadítási programja esetleg háború nélkül is felszabadítja a csatlós államokat".[46] E koncepciót Dulles és politikájának képviselői a győzelem stratégiájának tekintették. Azt állították, hogy ehhez csak az szükséges: az Egyesült Államok kerüljön el minden olyan megegyezést a Szovjetunióval, amely elismerné, törvényesítené a „rab államokat".

A kérdésről folytatott viták során nem kevesen már 1952–1953-ban rátapintottak e koncepció gyengéire. Véleményük szerint Eisenhowernak és Dullesnak nincs hatalmuk ahhoz, hogy „felszabadítsák Kelet-Európát, mint ahogy Truman kormánya sem tudta ezt megtenni".[47]

A demokrata párti Adlai Stevenson – Eisenhower vetélytársa az 1952-es választáson – azt állította, hogy a republikánusok felszabadítási ígérete cinizmus, célja nem más, mint hogy az Egyesült Államok kelet-európai származású választópolgárainak szavazatait megnyerjék. Találóan bírálta a felszabadítási koncepciót az angol *Economist* című lap is: „Sajnos a felszabadítás Kelet-Európa és Ázsia vonatkozásában vagy háborús veszélyt jelent, vagy nem jelent semmit."[48]

A republikánus kormányzat politikai irányvonalát átfogóan ismertető beszédében Dulles hét pontban foglalta össze elgondolásait.

1. A „rab államok" eredeti függetlenségének helyreállítása. Az Egyesült Államok semmiféle olyan tárgyalásba nem megy bele, amely elismerné az e népek feletti kommunista ellenőrzést.

2. Az Egyesült Államok kezdeményezze olyan politikai munkacsoportok létrehozását, amelyek a „rab nemzetek" számára

felszabadítási programokat dolgoznak ki. A munkacsoportok kipróbált hazafiakból álljanak, akik hazájukban és külföldön is tekintéllyel rendelkeznek, bizalmat élveznek.

3. Ösztönözni kell a „vasfüggöny" mögül olyan politikusok kiszökését, akik segíthetnek megfelelő programok megalkotásában.

4. Az Amerika Hangja és a különféle magántársaságok, így a Szabad Európa Rádió tevékenységét össze kell hangolni a felszabadítási programmal.

5. Az Egyesült Államok kormánya hozza összhangba gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatait a felszabadítási programmal. Ennek megfelelően kell kialakítani és időről időre módosítani ezeket a kapcsolatokat.

6. Meg kell szakítani a diplomáciai kapcsolatokat a kelet-európai államok kormányaival, ha ezzel a felszabadítás elősegíthető.

7. Az Egyesült Államok és más szabad nemzetek közösen proklamáljanak egy új függetlenségi nyilatkozatot, amelyben rögzítik a „rab nemzetek" irányában folytatandó politikát.[49]

1954 novemberében Dulles koncepciójában új elem jelenik meg, a „belülről történő felszabadítás": „Jobb is, ha belülről jön, s ha a reményt állandóan táplálja a külföld. Ezt a feladatot sokféleképpen láthatjuk el."[50]

Ebben az összefüggésben lehet megérteni az Egyesült Államok vezetésének a magyar népi demokráciával kapcsolatos politikáját, s e politikának a hazai viszonyokra gyakorolt hatását. Elválaszthatatlan kapcsolat volt az Egyesült Államok hidegháborús politikája, valamint a jobboldali magyar emigráció, a hírszerző szervezetek, a Szabad Európa Rádió és a magyar belső reakció politikai törekvései, társadalmi elképzelései között. Az Egyesült Államok vezetése által képviselt és hirdetett hidegháborús politika, a népi demokratikus rendszerek felszámolására való nyílt törekvés nemcsak politikai és pszichológiai csábítást jelentett a honi reakció számára, de erőteljes és közvetlen biztatást, anyagi és egyéb támogatást is az aktív fellépéshez.

Ez a csábítás és biztatás a hazai reakció valamennyi áramlatára hatott – azokra is, amelyek a második világháború idején szemben álltak az Egyesült Államokkal. Hiszen olyan tényeknek lehettek szemtanúi, mint a reakció, a nagytőke és részben a fasizmus erőinek átmentése Nyugat-Németországban, Franco fasiszta kormányának támogatása, Salazar portugál fasiszta diktátor bevonása a NATO-ba, a görög monarchofasiszta dik-

tatúra támogatása. E lépések azt jelezték, hogy az Egyesült Államok vezetése a hidegháborús elképzelések megvalósítása érdekében nemcsak a nagytőke, a reakció különböző irányzataira támaszkodik, de ahol szükségesnek találja, átmenti a fasizmus megmaradt erőit is. Ennek hatására a magyarországi szélsőjobboldal képviselői is átorientálódtak politikailag.

A felszabadítási politika jelszavai hazánk vonatkozásában nem kevesebbet jelentettek, mint közreműködést abban, hogy a szocializmust építő társadalmi rendszert, a kommunista párt vezető szerepét fölszámolják, a termelőeszközök társadalmi tulajdonát megszüntessék.

Az Egyesült Államok kormányának a kelet-európai népi demokratikus országokkal, köztük hazánkkal kapcsolatos tényleges szándékait a Nyugaton megjelent tanulmányok sokasága igencsak igyekezett elhomályosítani. Nem kevésbé voltak félrevezetőek az amerikai vezetők nyilatkozatai. Megfogalmazásuk szerint Amerika ragaszkodik ahhoz, hogy Kelet-Európában, benne Magyarországon, „reprezentáns kormányok kerüljenek hatalomra", s el kell érni reprezentáns politikai intézmények létrehozását Kelet-Európában.[51] A reprezentáns intézmény és kormány kifejezések azonban végeredményben azt a törekvést takarták, hogy burzsoá jellegű hatalmi szervek jöjjenek létre. Mint az idézett szerző nyíltan meg is írta: az amerikai Külügyminisztérium azt tartotta, hogy „a hagyományos pártok - amelyek minden kelet-európai országban léteztek a két háború közötti időszakban fogják szolgáltatni az alapot a reprezentáns kormányok létrehozásához".[52]

Az amerikai történészek egy csoportja szerint – írja Etheridge Davis – a „reprezentáns kormányok" amerikai támogatását az a vágy motiválta, hogy gazdasági piacokat szerezzenek Kelet-Európában és meggátolják a baloldal térhódítását egész Európában.[53] A „reprezentáns kormány" jelszavát hangoztatva „a Külügyminisztérium vezetői abban reménykedtek, hogy liberális, demokratikus államok létrejöttét fogják meglátni Kelet-Európában"[54], hazánkat is beleértve.

A kelet-európai országokban kialakult forradalmi folyamatot, a baloldal megerősödését, a népi demokratikus forradalmak kibontakozását és győzelmét ugyanakkor az amerikai vezetés kaotikus, zűrzavaros helyzetnek minősítette. Magyarországról is ezt állapították meg.[55]

A nyugati hatalmak sajátos, kombinált hadjáratot folytattak a népi demokratikus országok társadalmi berendezkedése el-

len. A külpolitika, a gazdasági és kereskedelmi intézkedések, a hírszerzés, a propaganda, a reakciós ellenforradalmi szervezetek támogatása, sőt sok esetben irányítása és szervezése mellett a vezető amerikai politikusok hivatalos megnyilatkozásai is ennek részét képezték.

Különös helyzet alakult ki. Magyarország és más szocialista államok diplomáciai kapcsolatban álltak az Egyesült Államokkal és az Atlanti Szövetséghez tartozó többi országgal. Hazánk 1955-től tagja volt az Egyesült Nemzetek Szervezetének. Rendszeresen – ha nem is gyakran – utaztak politikusok, diplomaták, kereskedők, művészek, sportolók, turisták egymás országaiba, s a hivatalos státus és elismerés ellenére az Egyesült Államok, valamint a NATO hivatalos fórumai nemcsak megkérdőjelezték a népi demokratikus országok kormányainak és társadalmi rendszereinek létjogosultságát, törvényességét, de egyenesen felhívtak annak megdöntésére. Sőt szüntelenül támogatást, segítséget ígértek és adtak azoknak, akik a törvényes kormány megdöntése és a társadalmi berendezkedés megváltoztatása céljából szervezkedtek.

Mindezen a nemzetközi feszültség 1954–1955-ben megkezdődő enyhülése sem változtatott. Az Egyesült Államok ugyanis ebben az időben sem mondott le a „rab országok felszabadításának" szándékáról. Ahogy Eisenhower emlékirataiban megfogalmazta: „Alapjában véve azt akarjuk, e népekben eleven maradjon a remény, hogy megszabadulnak kommunista gazdáiktól, tudtukra akarjuk adni, hogy a szabad világ törődik velük."[56]

Az 1953. júniusi kelet-berlini, majd az 1956. júniusi poznani mozgolódások és lázongások, úgy tűnt, egyenesen igazolják a felszabadítási politikát. A legmeggyőzőbb bizonyítéknak azonban a magyarországi ellenforradalom látszott. Dulles 1956. október 27-én a texasi Dallasban diadalittas beszédet tartott. Alkalmasnak tartotta a pillanatot, hogy a magyarok után a szláv népeket is megmozdulásra buzdítsa, mondván: „vegyék igénybe az Egyesült Államok segítségét gazdasági életük átállításához".[57]

De 1956-ban azoknak a véleménye nyert igazolást, akik kétségbe vonták, hogy a felszabadítási koncepció alkalmas politikai irányelv az Egyesült Államok és szövetségesei számára. Hiszen e politika logikája szerint az Egyesült Államoknak be kellett volna avatkoznia „a fellázadt magyar nép" oldalán, ám erre nem vállalkozott, mert felismerte, hogy - Eisenhower elnök

szavait idézve – „bármilyen amerikai erőfeszítés előidézheti a harmadik világháborút".[58] Ennek következtében a felszabadítási politika nem vezethetett máshoz, mint „azoknak a fokozatos kiábrándulásához, akik komolyan vették". Joggal szögezhette le Graebner: „az amerikai hivatalos körök a felszabadítási koncepciót nevetség tárgyává tették".[59]

Az amerikaiak katonai távolmaradása 1956 októberében a felszabadítási politika, a dullesi politika kudarcát jelentette. A „Hidegháborús diplomácia" című könyv szerzője ebből kiindulva marasztalta el a dullesi külpolitikát, mondván, hogy nem adott teret a diplomáciai manőverezésnek, az amerikai külpolitikát a „megrendíthetetlen szándékok tárházává" alakította. A Szovjetunió és szövetségesei törvényességét nem volt hajlandó elismerni, ám ezzel semmit sem ért el. Eközben „olyan háború szélén tartotta az amerikai népet, amely érzelmi és nem katonai jellegű volt. Nem készítette fel az elérhető béke valamilyen formájának elfogadására. Itt van a felszabadítás koncepciójának mély tragédiája. Arra tanítja az amerikai népet, hogy a békés eszközöktől olyasmit várjon el, amit valójában csak háborúval érhetne el."[60]

A „felszabadítás" iránti elkötelezettség azt a felelősséget rótta a vezetőkre, hogy „a nemzetet a saját érdekeivel szemben álló háborúba sodorhatják". A morális kötelezettség hangsúlyozása az Egyesült Államokat könnyen háborúba keverheti. Ha viszont válságos helyzetben megtagadja vállalt kötelezettségeit, akkor azt mutatja meg „a világnak, hogy hangsúlyozott elvei politikailag értelmetlenek voltak".[61]

A felszabadítási politika kudarca – melyet nem utolsósorban éppen Magyarországon szenvedett el – ismét mélyreható vitát váltott ki az Egyesült Államok felelős politikusai között. Ez a vita a politika újraértékeléséhez vezetett, s fokozatosan új elképzelések születtek. Egy ideig még ragaszkodtak a felszabadítás jelszavához, de aggályosan kerültek minden utalást az eszközökre. Olyan illúziót igyekeztek kelteni, hogy az Egyesült Államok morális elkötelezettsége valami mást tartalmaz, mint a közvetlen beavatkozás kötelezettségét.

A kommunizmusellenességéről ismert teoretikus, Adolph Berle „A válság hullámai" című, 1957-ben megjelent könyvében ennek megfelelően még csak a taktikában látott változtatnivalót. „... az ebben a viszálykodásban követett amerikai taktika feltétlenül revíziót igényel".[62]

E taktikai változások elvileg bizonyos mértékig utat nyithat-

nak a különböző berendezkedésű országok egymás mellett élésének. Az együttélés azonban ebben a felfogásban még igencsak részleges. Berle ugyanis hangsúlyozza: a taktikai változások nem eredményezhetik, hogy megváltozzék az Egyesült Államok kelet-európai politikája. A Szovjetunióval meg kell gondolni az együttműködést, de nincs meggondolnivaló sem Magyarország, sem más „rab közép-európai vasfüggöny-országok esetében".[63]

A szerző számot vet azzal a ténnyel, hogy a Közép- és Kelet-Európában 1945 előtt uralkodott állapotok „nem állíthatók helyre". Ugyanakkor a kialakult helyzetet nem tudja elfogadni. Ezért ezeknek az országoknak a politikai állapotát az Egyesült Államok nem ismerheti el tartósnak. Szerinte a felszabadítás politikájához azért kell az Egyesült Államoknak ragaszkodnia, mert ennek megtagadása egyenlő lenne az amerikai gondolkodás és cselekvés filozófiai alapjainak megtagadásával.

Az Egyesült Államok vezetésének azonban előbb-utóbb rá kellett döbbennie, hogy „a kelet-európai kommunista rezsimek nem átmeneti közjátékok... hanem tartós rendszerek". Semmilyen próbálkozás nem tudta megbuktatni e rendszereket, és ha az 1953–1956-os megmozdulások eredménytelenek voltak, „akkor e kormányok váratlan, erőszakos megdöntésére nincs kilátás".[64]

Dean Acheson azonban még a *Foreign Affairs*ben 1958 áprilisában megjelentetett cikkében is erősen bízott abban, hogy egy erőteljes és egységes Nyugat-Európa „sugárzó befolyással lehet a szovjet szférára... s megfelelő időben az egész szovjet rendszert felforgathatja". A volt amerikai külügyminiszter abban reménykedett, hogy a nyugat-európai életszínvonal emelkedése olyan politikai vonzást gyakorol, amely meggyengíti a Szovjetuniót, hatására csökken a Szovjetunió és az európai szocialista országok együttműködése, lehetővé válik a Német Demokratikus Köztársaság bekebelezése egy egyesített Németországba, ez újabb vonzerőt gyakorol Kelet-Európára és előmozdítja az ottani szocialista országok elszakadását a Szovjetuniótól, ezáltal tehát megoldható „felszabadításuk".[65]

1963-ban megjelentetett emlékirataiban Kennan, a megfékezés politikájának egykori kidolgozója is kitért e kérdésre.[66] Bírálta a felszabadítási politikát, hangsúlyozva, hogy e doktrínának kevés eshetősége van a sikerre, mert egyben politikai összeesküvést is jelent, s szerinte „mi a politikai összeesküvők szerepében nem voltunk annyira jók". De talán még lényegesebb egy

másik észrevétele: annak, aki igyekszik más országok politikai rendszerét megdönteni, valamiféle reális elképzeléssel kell rendelkeznie arról, mi kerüljön a megdöntött rendszer helyébe.[67] Ezt azonban – szerinte – a felszabadítási politika képviselői nem gondolták át megfelelően. Nem rendelkeztek megfelelő személyekkel, akiket a megdöntöttek helyére állítsanak, mert akik erre a szerepre jelentkeztek, azok – Kennan szerint – a demokratikus felfogás tekintetében nem voltak erre alkalmasak.

Kennan kitartott azon álláspontja mellett, hogy a szovjet társadalomnak az Egyesült Államok számára megfelelő irányú fejlődése más úton érhető el. Szerinte a Szovjetuniót és a szocialista országokat liberalizálni kell. És amikor ez bekövetkezik, „hadd mondhassuk el, hogy politikánk előmozdította ezt, nem pedig akadályozta előítéletekkel, türelmetlenséggel vagy kétségbeesett lépésekkel".[68]

Emlékirataiban Eisenhower – visszapillantva azokra az évekre, amikor küzdött az elnökségért és elnök lett – ugyanilyen véleményt fejtett ki.[69]

Sem a szocializmus világa, sem a kommunista mozgalom nem változott meg az Eisenhower által kívánt és remélt módon, s a „hozzáértő történészek" is meglehetősen kritikusan értékelték a későbbiekben a hidegháború első időszakának amerikai külpolitikáját. Bennet Kovrig például a hidegháború kezdeti éveit és a felszabadítási politikát olyan fordulatnak és időszaknak tekinti, amely erőszakosságában felülmúlta az azt megelőző és az azt követő időszakokat.[70] Ám a későbbi politikára sem talál túlságosan elismerő szavakat. Mint írja: miután a Nyugatnak meg kellett győződnie arról, hogy a Szovjetunió és a szocialista országok nem hagyják magukat sem „megfékezni", sem „felszabadítani", az Egyesült Államok volt kénytelen felszabadítási törekvéseit „felhígítani". Az 1956-os magyar lázadást követő évtizedben a politikai elképzelések és jelszavak „egymás után következése" – lett légyen szó visszaszorításról, megfékezésről, felszabadításról vagy hídépítésről – egy sor taktikai elképzelést hívott életre. Ezek „a kereskedelmi embargótól a lélektani hadviselésig terjedtek, magukba foglalták... a gazdasági segély megtagadását, a kulturális együttműködés felmondását, de a kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok felvételének szelektív alkalmazását is".[71] A szerző hozzáteszi: ezek az elképzelések a legtöbb esetben zsongító jellegűek voltak, de rosszabb esetben szándékukkal ellentétes célt értek el. A propaganda nem tudta megakadályozni a lázadás vereségét Magyar-

országon, mint ahogy a hídépítés politikája sem tudta Csehszlovákiában keresztülvinni azt a liberalizálást, amelyhez a Nyugat oly sok reményt fűzött.

Átmeneti eredményeket ki tudtak csikarni, amikor jelentős gazdasági, politikai, diplomáciai erőket koncentráltak. Felvonultatták a különleges hadviselés minden eszközét, de a múló sikerek igen sokba kerültek.

Különös hadviselés

A lélektani hadviselésnek, mint a vezető tőkés hatalmak hidegháborús politikájának érvényesítését szolgáló politikai eszköznek, megvolt a maga szerepe a magyarországi ellenforradalom előkészítésében. Nem célunk e kötetben a lélektani hadviselés egész történetét bemutatni, csupán azokkal az összefüggésekkel kívánunk foglalkozni, amelyek kapcsolódnak 1956 októberéhez. Ezt a kapcsolódást többen is világosan megfogalmazták, például Tom Sorensen „Ha senki sem szeret minket"[1] című könyvében.

Az említett szerző ebben a könyvében – egyebek mellett – utal arra az elemzésre, amelyet egy osztrák magánszervezet készített az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynöksége, az USIA megbízásából 410 magyar menekült meghallgatása alapján. „Az eredmény: a megkérdezettek fele minden fenntartás nélkül úgy vélte, a rádióadások azt a benyomást keltették, hogy felkelés esetén a Nyugat katonai segítséget fog nyújtani." Negyedrészük állította, hogy ilyen ígéretet kifejezetten nem hallott, s egyharmaduk véleménye szerint az Egyesült Államoknak „akkor is be kellett volna avatkoznia, ha az egy világháború kockázatával jár".[2]

1957 áprilisában az USIA az Egyesült Államok Kongresszusához intézett jelentésében szükségesnek tartotta leszögezni, hogy a jövőben el kell kerülni a magyarországi eseményekkel kapcsolatos propagandához hasonló esetek megtörténtét.[3] A jelentés a propaganda által okozott bajokért igyekezett a felelősséget az Egyesült Államok propagandaszerveinél alkalmazott emigránsokra hárítani, akik – úgymond – „szent háborút" folytattak, és akiket az illetékesek nem ellenőriztek megfelelően. Sorensen nem osztja ezt a véleményt: „Amennyiben az amerikai propagandisták és politikusok a magyar népet 1956 ősze előtt és az események alatt félrevezették, provokatívan és felelőtlenül cselekedtek, mert az ő hibájukból haltak meg férfi-

ak és nők, akik még ma is élhetnének." Emiatt – teszi hozzá – az Egyesült Államok presztízse jelentősen csökkent.

Sorensen kritikával illeti a lélektani hadviselés irányításának mindazon intézményeit, amelyek részt vettek az 1956. októberi magyarországi lázadás előkészítésében. Azt sem tartja helyesnek, hogy az USIA „hónapokkal és évekkel a felkelés után is tovább hagyta élni a magyar szabadságharc történetét". Publikálta az Egyesült Nemzetek Szervezetének Magyarországról készített különjelentését, százezerszámra és sok nyelven kiadta az ellenforradalomról szóló műveket, fényképalbumokat, filmeket, s nagy példányszámban terjesztette a *Life* című New York-i folyóirat 1956 októberével foglalkozó különszámát.[4]

Ha a magyarországi ellenforradalom és a lélektani hadviselés összefüggéseit kutatjuk, mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy az Egyesült Államok hidegháborút folytató vezetése nagy reményeket fűzött a lélektani hadviseléshez. Úgy vélték: a lélektani hadviselés a világháborúnak is alternatívája lehet, mert ha a lélektani hadviselés segítségével sikerül a „vasfüggönyt felgöngyölíteni", a kapitalista rendszert Magyarországon és Kelet-Európa más szocialista országaiban visszaállítani, akkor nincs szükség háborúra. Éppen ezért illeszkedett be az 1956-os ellenforradalom előkészítése és támogatása a lélektani hadviselés koncepciójába.

E koncepció azt követően bontakozott ki, hogy Truman elnök 1950-ben „új, nagy igazsághadjáratot indított, amelyet már akkor egy rendkívül erős lélektani offenzíva megindításának tekintettek".[5] Lényegét így fogalmazták meg: „A lélektani hadviselés fő feladata, hogy segítségével akaratunkat rákényszerítsük az ellenségre, hogy vezérelni, irányítani tudjuk cselekedeteit, a hagyományos katonai és gazdasági módszerektől eltérő eszközökkel."[6] Nem más tehát ez, mint amit az angolok politikai hadviselésnek neveztek.[7]

Amilyen mértékben szélesedtek a hidegháborús külpolitika akciói a szocialista országok ellen, olyan mértékben követeltek és vártak a lélektani hadviselés gyakorlatától mind nagyobb és hatékonyabb eredményeket. Ezekben az esztendőkben roppant buzgalommal keresték azokat a lehetőségeket, eszközöket, módszereket, amelyekkel véghezvihetik a népi demokráciák, köztük Magyarország szocialista viszonyainak fölszámolását. A politikai nyomás, a gazdasági embargó, a diplomáciai lépések, a provokációk, a katonai fenyegetőzés, a legkülönbözőbb ellenséges irányzatok támogatása mind helyet kapott eszköztá-

rukban. Hatalmas anyagi és szellemi energiát fordítottak stratégiai céljuk elérésére. A lélektani hadviselés volt hivatva arra, hogy e szerteágazó eszközöket marokra fogja, de ennek a követelménynek már nem felelt meg a lélektani hadviselésnek a második világháború idején és a közvetlenül utána következő években kialakított elmélete és gyakorlata. Ez tükröződik a fogalom, a meghatározás körüli vitákban, a definíció „fejlődésében".

Paul Linebarger meghatározása szerint az Egyesült Államok kül- és belpolitikáját olyan elképzeléseknek kell vezérelniük, amelyek megkönnyítik a befolyásolandó embercsoportok megnyerését, befolyásolását, akcióba vezetését.[8] A kül- és belpolitikát ezért mindig úgy kell alakítani, hogy ezt a célt segítsék elő, gyakoroljanak megfelelő hatást, adjanak érveket, eszközöket és lehetőségeket a propagandának a befolyásolandó ország lakosságának megnyerésére. Linebarger professzor fogalmazása egyenesen azt jelenti, hogy nem a külpolitika hasznosítja eszközként a lélektani hadviselést, hanem a külpolitikának kell a lélektani hadviselés céljait szolgálnia.

Valóban rendkívül nehéz elválasztani a gyakorlatban a hidegháborús politikát a lélektani hadviseléstől, olyan mértékben összefonódtak az 1950-es évek közepén, és gyakran lehetetlen annak kimutatása, hogy melyik szolgálta a másikat, melyik is volt az elsődleges. De egy biztos – és ezt a magyarországi tapasztalatok is igazolják –, mind a kettő súlyos veszélyt jelentett az emberi haladásra.

1947–1948-ban az Egyesült Államokban még bizonyos különbséget tettek a lélektani hadviselés, valamint a sajtókapcsolatok, a felforgatás, a diverzió, a titkos tájékoztatás között. Ezek az ágazatok szervezetileg elkülönültek, és nem is voltak megfelelően összehangolva. Sőt – összehasonlítva az 1953–1956 közötti időszak elméletével és gyakorlatával – nem is voltak olyan agresszív jellegűek, mint a későbbi években. A propagandát a felforgatás fontos – ha nem is egyedüli – eszközének tekintették, de az összes eszköz kombinálására, együttes bevezetésére még nem törekedtek. 1948-tól, a hidegháború kibontakozásától kezdték a lélektani hadviselést szélesebben értelmezni és alkalmazni. A különböző írók ekkor az Egyesült Államok külpolitikájának már négy fegyverét határozták meg: diplomáciai, katonai, gazdasági és propagandaeszközök.[9]

A lélektani hadviselést Eisenhower elnök egyik beszédében „az emberek gondolkodásáért és akaratáért folyó harcnak" ne-

vezte. A lélektani hadviselés helyét a vele elválaszthatatlanul összefonódó hidegháborúban pedig így fogalmazta meg: „Külpolitikánkat olyan »hidegháborús stratégiává« kell tennünk, amely egységes és összefüggő... úgy kell tekintenünk ezt a »hidegháborút«, mint esélyt arra, hogy győzelmet érhessünk el, áldozatok és veszteségek nélkül, hogy megnyerjünk egy versenyt, amely a szó szoros értelmében megmentheti a békét."[10] Így 1953-ra a lélektani hadviselést már „csaknem teljesen azonosították a hidegháborúval".[11]

1952 februárjában Richard H. S. Crossmann, e kérdéskör elismert angol szakembere előadást tartott. Érdemes elidőzni egy kicsit fejtegetésénél, mert jól összefoglalja a lényeget: „... a lélektani hadviselés célja... hogy demoralizáljuk az ellenséget... a belé nevelt nézeteket megingassuk, hogy megrendítsük parancsuralmi rendszerbe vetett hitében... és megkezdjük az átnevelés folyamatát... A másik oldalon barátaink is vannak... lélekben a mi oldalunkon állnak. Feladatunk, hogy először is megtartsuk őket a mi oldalunkon, és másodszor, hogy nyugalomra intsük őket... amíg tevékenységük hasznos lesz számunkra... Békében a feladat rendkívül korlátozott... a bizalom felkeltése és megszilárdítása, az ellenség tanulmányozása, azonkívül a szervezetet olyan állapotba kell hozni, hogy amikor eljön az agresszív propaganda ideje, azt hatásosan, eredményesen lehessen végrehajtani." A sikeres lélektani hadjáratnak három fázisa van, fejtegette: a defenzív fázis, az offenzív fázis, a megszállási fázis. A lélektani hadviselésből „több kár származik, mint haszon, ha nem hangolják pontosan össze a diplomáciai és katonai tevékenységekkel... A lélektani hadviselés harcosának úgy kell tekintenie magát, hogy ő a katonai szervezet egy része... A rádió, a röplap taktikai fegyver... A taktikai röplapok készítése igen nagy ügyességet igényel... kiváló propagandista az, aki igazat mond, vagy legalábbis az igazságnak azt a részletét, amely előfeltétele munkája sikeres voltának... Ha helyes információt adunk, a hamis információt is elfogadják... A propaganda igazi művészete nem abban áll, hogy hazugságot terjesszünk, hanem abban, hogy kiválasszuk azt az igazságot, amelyre nekünk szükségünk van, és azt vegyítsük olyan igazságokkal, amelyeket a hallgató hallani szeretne." Ezért „gondosan el kell olvasni minden hírszerzési jelentést, végig kell böngészni minden újságot... a propaganda igazi munkája nem abban áll, hogy valamiféle vad vitába szállunk az ellenséges kormánnyal... A propagandistának nem rokonszen-

vet kell éreznie az ellenség iránt, hanem bele kell élnie magát annak helyzetébe és gondolkodásába... A lélektani hadviselés hírszerzése nemcsak az ellenség gondolkodásának tanulmányozásához szükséges, hanem számos más feladathoz is... A propagandista feladata... hogy munkáját szigorúan tartsa a kormánya által lefektetett alapelvekhez."[12]

John Scott amerikai író és újságíró, akit ugyancsak a lélektani hadműveletek szakértőjének tekintettek, a gyakorlati tapasztalatokból kiindulva szólt hozzá a témához.[13] Könyvében a lélektani hadviselés egész tárházát vonultatja föl. A kimondott szó, a nyomtatott röplapok, könyvek, újságok, folyóiratok, a burkolt propaganda, amely megzavarja a hallgatóságot, s a félrevezetést szolgálja, mind ide sorolandók. A gazdasági hadviselést is fontosnak tekinti, mivel megfoszthatja a szocialista országokat a legszükségesebb nyersanyagoktól, felszerelésektől. A gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat – hangsúlyozza – ennek megfelelően kell alakítani.[14]

Mivel – szerinte - csak névlegesen van béke, tanáccsal látja el a szabotázsakciók szervezésére hivatott intézményeket. Szorgalmazza, hogy „erre alkalmas embereket kiválogassanak, begyakoroljanak és terveket készítsenek nagyobb szabotázsműveletek számára".[15]

Nem nélkülözheti ez a hadviselés a terrorizmust sem. Sőt már a terrorral való fenyegetés is hasznos, mert olyan „biztonsági, elővigyázatossági rendszabályokat" idézhet elő, amelyek „alkalmazása kényszeríti" a kommunista vezetőket, hogy izolálva legyenek a néptől, és megrendíti kollégáikba vetett bizalmukat.[16] Kell a provokáció is – veti fel -, hiszen ezzel jelentős zavarokat lehet okozni.[17] Úgy véli, hogy a gazdasági háború, a szabotázsakciók, a terror, a provokáció előbbrevalók, mint a propaganda és a tájékoztatás.[18]

Scott szerint számolni kell azzal is, hogy a világ számos országában ellenszenv alakulhat ki Amerika iránt, mivel „a nagyokat, a hatalmasokat ritkán szeretik". Az Egyesült Államoknak ezért tudnia kell: nem köszönet vagy szeretet fejében siet mások segítségére. Kötelessége ez „azzal a világgal szemben, amelynek földrajzi és történelmi események sorozatán keresztül vezetőjévé lett". Nem baj, ha Amerikát nem szeretik fejtegeti –, mi szeretjük azokat, akiken segíteni akarunk. El kell viselni, ha nem viszonozzák érzelmeinket és ajándékainkat.[19]

A burkolt rádióműveleteket is az alkalmazható eszközök közé sorolja. Ez olyan rádióadást jelent, amely úgy sugároz, mint-

ha Csehszlovákiában, Romániában vagy Magyarországon működne „egy szabad mozgalom rádióadója és partizánharcot szervezne".[20]

John Scott nem állt egyedül felfogásával. Voltak más szerzők is, akik azt hangsúlyozták, hogy a katonai, politikai és gazdasági eszközök együttes alkalmazása fokozza az ellenség demoralizálását.[21] Kiemelték, hogy a lélektani trükkök fellazíthatják az ellenfelet, egyenetlenséget, kétséget és zavart támaszthatnak. A lélektani hadviselés keretébe tartozik „az ellenállási mozgalmak bátorítása" és ezen keresztül „az ellenség feszültségben tartása".[22]

Akadtak, akik mindezt „újszerű hadviselésnek" nevezték.[23] Legnagyobb tekintélyként az angol Montgomery tábornokra hivatkoztak, aki úgy nyilatkozott, hogy „a »hidegháború« alapjában véve igen komoly ügy, amelyet meg kell nyerni, vagy el lehet veszíteni: de ha meg akarjuk nyerni, ugyanolyan ügyesen és határozottan kell magunkat a küzdelembe vetnünk, mint abban az esetben, ha éles, valóságos háborúba megyünk".[24]

Az újszerű hadviselés elvét vallók egyenesen a dolgok lényegébe vágnak: A „csatlós államokban" számos „olyan ember van, aki gyűlöli a kommunizmust... Mindamellett ezek szava nem hallható..."[25] Az újszerű hadviselés feladata ezek felé fordulni, talpra állítani őket. Figyelmünket – mondják – „a vasfüggöny mögött" élő barátainkra, a kommunizmus ellenfeleire kell fordítanunk. Ezek számát „azonban igen nehéz megítélni, mivel részben egyáltalán nem tevékenykednek, részben pedig illegálisan kénytelenek működni".[26]

Az újszerű hadviselés még nem „meleg háború" – írja Barclay –, hanem korlátozott háború, amely „megbízottakon keresztül, propaganda- és felforgató tevékenység útján" folyik. Összefoglalva: „A viszály szításának politikája, amely a háború kivételével minden lehető eszközt fölhasznál, azaz legalábbis olyan háború nélkül folyik, amely a Szovjetuniót nyílt küzdelembe sodorná." Rögtön hozzáteszi: „A »viszályszítás«, a »zavarkeltés« szó túl enyhének hangzik...", a törekvés sikere azt tételezi föl, hogy az ellenséges országok népei „országuk ellenségeihez húzva, saját államukat fogják elárulni".[27] Ehhez szükséges a propaganda, a földalatti háború, a szabotázs, a megfélemlítés, a megvesztegetés, a megbízottak útján vívott harc, s mindez különleges esetben földalatti szervezetekhez, mozgalmakhoz vezethet.[28]

Az újszerű hadviselés annyiban tér el a lélektani hadviselés-

től, hogy nagyobb helyet kap benne a földalatti harc. Kiindulópontja is az, hogy meg kell találni a népi demokratikus államokban a kommunizmus ellenségeit. Ezért jut eszerint jelentős szerephez a szabotázs, s nem utolsósorban a hírszerzés. Barclay vitába száll azokkal, akik ez utóbbit valamiféle romantikus feladatnak tekintik. Inkább rendkívül unalmas rutinmunka - magyarázza szerzőnk –, nem hasonlít a regények leírásaihoz, viszont helye van a kormányhivatalokban, a fegyveres erőknél, az iparban és másutt is. Hasonló módon taglalja a szabotázs célját, feladatát, technológiáját. A földalatti tevékenység kialakítását ecsetelve példaként említi Hitler szakértőit, akik kitűnően megszervezték „a nácikat mindazon országokban, amelyeket magukhoz akartak csatolni".[29]

A lélektani hadviselés előtérbe kerülése szorosan összefonódott azzal a fordulattal, amely a megfékezés politikájáról a felszabadítás politikájára való áttéréssel ment végbe az amerikai politikában. James Burnham a megfékezést nem utolsósorban azért is bírálta, mert szerinte összeférhetetlen a komoly lélektani hadviseléssel.[30] Nincs világos határvonal háború és béke között – jelentette ki Burnham –, éppen ezért a lélektani hadviselés a küzdelem elsődleges módja.[31]

Burnham vitába szállt azokkal, akik úgy vélték, lehetséges eredményes propagandát folytatni akkor is, ha a diplomácia, a kereskedelem vagy a katonai előkészületek más politikai irányvonalat fejeznek ki. „Csakhogy ez nem megy – figyelmeztet Burnham. – Ha a propaganda, a lélektani hadviselés nem áll összhangban az egyéb területeken folyó akciókkal, akkor senki sem hisz a propagandának, és az hatástalan marad." Márpedig az Egyesült Államok a felszabadítási doktrína elfogadásáig két politikával rendelkezett, vélekedett Burnham: volt egy nyílt politikája, a megfékezés és „egy titkos. . . amely erősebben szovjetellenes és bizonyos vonatkozásban megközelít egy felszabadítási politikát".[32]

Abban az időben a nyílt politika hatotta át a diplomáciát és a hivatalos propagandát, a rejtett politikát pedig nem ismert hivatalok, titkosügynökök, magánszervezetek intézték. Ez nem is lenne baj – teszi hozzá -, hiszen normális dolog, hogy bizonyos műveletek rejtettek; így van ez a hírszerzésben, de a propagandának is van olyan típusa, amelynek igazi forrása rejtve marad. A baj az, mondja, hogy ez a két dolog nem egy cél felé tör, nem egészíti ki egymást.[33]

Burnham hangsúlyozza: „a felszabadítás politikájának lé-

nyeges eleme az elkötelezettség egy cél mellett". Ez szilárdságot és rugalmasságot igényel, mert a történelem ravasz, és nem lehet minden intézkedést előre kidolgozni. Nem biztos, hogy „minden egyes kormányt, kivétel nélkül, teljesen meg kell dönteni". A változás történhet békés úton, vagy többé-kevésbé békés úton, de az is lehet, hogy „tömeges erőszak útján" megy majd végbe. Ami előre eldönthető, az csak annyi, hogy minden területen erősíteni kell azokat a tényezőket, amelyek hozzájárulnak „a kommunizmus meggyengítéséhez, a szovjet államrendszer feloszlatásához".[34]

Burnham fölveti: valamelyik kelet-európai országban létrejöhet olyan kormány, amely ugyan nem szakít a szocialista társadalmi rendszerrel, de el akar szakadni a Szovjetuniótól, és egy későbbi fázisban elismerést és védelmet kér. A Nyugatnak – mondja – egy ilyen kormányt segítenie kell.

Meg lehet-e oldani a dolgot „lövöldözés vagy általános nukleáris háború nélkül"? Nem lényegtelen a későbbieket illetően, amit Burnham válaszolt erre és amit még sokan mások is hirdettek: „... bizonyos, hogy lesz lövöldözés". S akik arról beszélnek, hogy nem szabad provokálni, azok elfelejtik, hogy „bármilyen a politika, továbbra is lesznek azt kiegészítő különféle katonai akciók".[35]

Újszerűen kell megoldani szerinte az ellenállási mozgalmak vezetését is. „Lehetővé kell tenni, hogy az Egyesült Államok Kongresszusának az eddigieknél lényegesebb szerepe legyen, mert az ellenállási mozgalmak hadműveleteinél a nemzet erőfeszítése éppen olyan fontos, mint egy szabályos háborúnál." Ezenkívül le kell mondani a nyilvánosságról, különösen a végrehajtó személyzetet illetően. Ezért a Kongresszusnak különleges kapcsolatot kell fenntartania a végrehajtás csúcsaival. E tevékenységet, jelentőségére való tekintettel, közvetlenül az elnöknek kell irányítania. Megfelelő kollégium kell az ügyek vezetésére, a hadügy, a külügy, a vezérkar és a hírszerzés központjai vezetőinek részvételével. Kívánatos, hogy számos műveletet ne állami intézmények, hanem magánszemélyek és -csoportok hajtsanak végre. Burnham tisztában van a kockázattal, hogy a magáncsoportok esetleg olyan ellenállási szervezeteket is támogathatnak, amelyeket nem kívánatos, de véleménye szerint ezt a rizikót vállalni kell, s az ilyen magántársaságokat is el kell látni szakemberekkel, anyagiakkal. Fontos figyelembe venni, hogy a lélektani hadműveletnek ez az ága, az ellenállási mozgalmak vezetése és irányítása nem hivatalos politikai hábo-

rút jelent. Még akkor is, ha nem történt formális hadüzenet, ami egyébként nem szükséges és nem is lehetséges semmilyen formában. Arra is figyelmeztet Burnham, hogy a lélektani hadviselés, az ellenállási szervezetek, mozgalmak irányítása nem nélkülözheti „az egykori kommunisták részvételét".[36]

James Burnham, amikor e könyvét írta, egyaránt használta a forradalom és az ellenforradalom kifejezéseket. A lélektani hadviselés későbbi művelői már csak forradalmat tartottak célszerűnek emlegetni, és csupán nagy ritkán szóltak ellenforradalomról. Burnham maga is utalt egy „belső forradalom" előkészítésének szükségességére, amihez elengedhetetlennek ítélte a tömegek megnyerését, mert „amíg a tömegek névtelenek és alaktalanok, nem képesek maradandó történelmi befolyást gyakorolni, csupán szórványos mozgalmakra képesek, amelyek átmeneti zavarokat okozhatnak ugyan, de eredményük nem lehet tartós".[37] Ezért szervezettségre, vezetésre van szükségük. Ez a szervezettség különböző irányokból alakulhat ki. Alapelv, hogy nem lehet ellenforradalom, amíg azt nem előzi meg „egy hasadás az uralkodó rétegen belül".

A következtetés már ebből adódik. A szocialista országokban csak akkor lehetnek megmozdulások, felkelések, ha az elégedetleneknek vezetőik is lesznek. E vezetés több irányból jön létre. Részben kívülről, ha az emigránsok egy csoportjának a nyugati hatalmak, különösen pedig az Egyesült Államok képviselőivel együttműködve sikerül valamilyen kapcsolatot találniuk. Ám „a külső vezetés rendszerint nem elegendő. Az országon belül legalább másod- és harmadrendű vezetőket kell találni."[38] Az érintett országokban is vannak még olyan erők, amelyeket a vezetés szempontjából figyelembe lehet venni. Lehetséges, hogy a tömegektől nem tervezett zavargások, sztrájkok, munkamegtagadások indulnak ki, de ha nincs vezetés, hatásuk nem lesz tartós.

Az ellenforradalom többszakaszos elmélete itt bukkan föl először: „Az első szakaszban csak a pártból jöhet létre vezetés (annak kivételével, amit kívülről lehet tenni), tehát egy párton belüli szakadás által. Ez a tény a legfőbb kulcsa mindenféle fordulatnak... Minthogy az amerikai politikának a rendszer megdöntése a legfőbb célja, így ez a tény egyúttal egy helyes amerikai stratégiának is az egyik legfőbb kulcsa, bár nem az egyetlen, mert az ajtót más módon is ki lehet nyitni."[39]

Mint látjuk, a szocialista átalakulás ellenségei hamar felismerték: a munkásosztály hatalma csak oly módon tartható

fenn, ha a munkásosztály és szövetségeseinek irányító forradalmi képviselete politikai céljaiban egységes marad. Amennyiben egysége megbomlik, veszélybe kerül a munkásosztály hatalma. Ezt Burnham nagyon jól megértette. Ezért fordított olyan nagy figyelmet az úgynevezett elitre, az abban történő szakadásra, illetve annak elősegítésére. A szocializmus vezető erejének mindenfajta megoszlása, „bármilyen legyen is annak jellege és bármin alapuljon az, hasznára válik a kommunizmus elleni harcnak. A legtöbb, amit egy szakadástól várhatunk az, hogy célunkat totális háború nélkül elérhetjük... Ezért akciótervünket át kell hatnia annak az alaptételnek, hogy igyekezzünk ilyen szakadásokat létrehozni, bővíteni, kihasználni és lehetőleg irányítani is."[40]

Burnham bizakodik egy belső ellenzék megszületésében. Egy ilyen ellenzék kialakulása a kommunista párt szakadásától függ. Erre a szakadásra nem kerülhet sor, ha azoknak a személyeknek, amelyek ezt létre tudnák hozni, nincsen pozitív kilátásuk, azaz nincs mit nyerniük. Márpedig perspektívát számukra egyedül az Egyesült Államok tud nyújtani.[41] Ezért az Egyesült Államoknak ki kell jelentenie az ilyen ellenzék vezetőinek, hogy készen áll a velük történő megegyezésre. Már jó előre biztosítani kell azokat, akik alkut szeretnének kötni, hogy erre megvan a lehetőség. Burnham oldalakon keresztül teszi a javaslatokat arról, mi lehet az alku tárgya és miben lehet megegyezni. E javaslatok lényege, hogy a kommunista mozgalmat fokról fokra kell gyengíteni, egészen addig, amíg az Egyesült Államok eléri a célját, a szocialista rend megszüntetését.

Magyarországon a későbbi években valóban létrejött a revizionista ellenzék. Nem elsősorban az Egyesült Államok munkálkodása következtében, de kétségkívül nem kis szerepe volt ebben a lélektani hadviselésnek is.

Intézmények – módszerek

A lélektani hadviselés intézményeit gyakran átszervezték és újjáalakították, illetve egyre újabb és újabb szervezeteket hoztak létre. Az új intézmények a Szovjetunió, a népi demokratikus országok, a kommunista pártok, a függetlenségükért küzdő népek és mozgalmak ellen irányuló stratégia hatékonyabb megvalósítását szolgálták. Az intézmények arra törekedtek, hogy közvetlenül részt vegyenek a különböző akciókban, de „a kor-

mány maga is nagyobb lélektani hadviselési akciókba szándékozott fogni".[42]

1952 februárjában Washingtonban kétnapos konferenciát rendeztek „Lélektani hadviselés a hidegháborúban" címmel. A konferencián a „vasfüggöny" mögötti terület „menekültjei", politikusok, pedagógusok, diplomaták vettek részt. A Szovjetunió és a népi demokratikus államok elleni pszichológiai hadviselés újabb technikáját vitatták itt meg. A legtöbb szó a földalatti csoportok létrehozásáról esett, valamint arról, miként lehetne az országokban „forradalmi" légkört teremteni. A konferencián felszólaló O. K. Armstrong képviselő[43] különösen a népi demokratikus országokra fordított figyelmet. Hangsúlyozta, hogy olyan akciótervekre van szükség, amelyek segítségével megfelelő időben – megdönthetik a kommunista rendszert. „Bátor és hatásos" külpolitikáért szállt síkra, amely lehetővé tenné, hogy az Egyesült Államok, barátaival együtt, „keresztes háborút indíthat az igazságért, a szabadságért, a rab népek fölszabadításáért".

Eisenhower még elnökjelölt volt, amikor egyik, San Franciscóban tartott beszédében kifejtette nézeteit a lélektani hadviselésről: „Sokan azt hiszik, hogy a lélektani hadviselés csupán a propaganda alkalmazását jelenti, úgy, amint azt a sokat vitatott Amerika Hangja teszi. Nem kétséges, a propaganda, az elhangzott és leírt szó, a gondolatok közlésére alkalmas minden eszköz jelentős szerepet játszik abban, hogy az embereket a magunk oldalára állítsuk. De nem a propaganda ennek a harcnak a leglényegesebb és legjelentősebb része..."[44]

Az elnökké választott Eisenhower egyik első lépése volt, hogy kinevezett egy nyolctagú bizottságot a lélektani hadviselés problémáinak tanulmányozására.[45] A bizottság munkájának messzemenő következményei lettek. Több szervezési és eljárási módosítást vezettek be, hogy „jelentősen fokozzák a lélektani hadműveletek eredményességét és hatásosságát".[46] Így a nemrégiben létrehozott intézményt, az Egyesült Államok Információs Ügynökségét (USIA) kivették a Külügyminisztérium hatásköréből, igazgatója közvetlenül az Egyesült Államok elnökének tartozott felelősséggel, bár a politikai irányítást a külügyminisztertől kapta. Az Amerika Hangja rádióadó, a sajtó, a film, a tájékoztatási központok, a különböző kiadványok, könyvtárak mind az USIA hatáskörébe tartoztak. Egyben feloszlatták az 1951-ben létrehozott Lélektani Stratégiai Tanácsot és életre hívtak egy Hadműveleti Koordinációs Bizottságot,

hogy összehangolja az Egyesült Államok külpolitikáját gazdasági, katonai és politikai téren, figyelembe véve a „lélektani tényezőt minden politikai akció tervezésénél".[47] Az új elnevezés – Hadműveleti Koordinációs Bizottság – már önmagában is arra utalt, hogy itt egy agresszívabb politikai törekvés megvalósítása volt a cél.

A változások eredményeként az Egyesült Államok elnökét számos „kiváló szakember" segítette a lélektani hadműveletek kidolgozásában, a tervek elfogadásában, új módozatok, akciók, kombinált, nyílt és titkos fellépések kimunkálásában.[48]

A felszabadítási politika győzelmének következményeként azonban nemcsak a lélektani hadviselés szervezetét alakították át, intézményeinek gyakorlati tevékenységét is felülvizsgálták. Tevékenyen részt vállalt e munkából a hírhedt Joseph McCarthy szenátor is, akiről már az első fejezetben szót ejtettünk. McCarthy és hívei elégedetlenek voltak a lélektani hadviselés addigi eredményeivel. Szerintük a vasfüggönyön túl, a „megszállt" országokban csak az Egyesült Államok szavára várnak. Csak azért nem robbantak ki eddig fölkelések, lázadások, forradalmak, mert az ennek előmozdítására hivatott amerikai minisztériumok és intézmények rosszul dolgoznak. Árulás, destrukció, kommunista aknamunka folyik a Külügyminisztériumban, az USIA-nál, az Amerika Hangjánál, a Szabad Európa Rádiónál, sőt a CIA-nél is.

A lélektani hadműveleteket az Egyesült Államok Kongresszusa elég gyakran tárgyalta. E viták alkalmával részletesen kitértek a stratégiai tervekre és az alkalmazott módszerekre, egyes esetekben még apró részletekbe is belementek.

Eisenhower a lélektani hadviselés és ezen belül az információs program erőteljes pártfogója volt. Bizottságokat, munkaközösségeket hozott létre a színvonal javítására, a programok végrehajtásának biztosítására. Első négyéves elnöki megbízatása idején több nyilatkozat hangzott el a propagandáról, mint bármely más elnök alatt. Egyetlen esetben sem hagyott jóvá olyan javaslatot, hogy mérsékeljék a lélektani hadműveletekre szánt összegeket.[49]

Az Egyesült Államok új kormányának szilárd meggyőződése volt, hogy a hatékony lélektani hadviselés képes Kelet-Európa – így Magyarország – lakosságát a népi demokratikus rendszer és a Szovjetunió ellen fordítani. Ezért a lélektani hadviselés problémáinak tanulmányozására kiküldött bizottság részletes elképzeléseket munkált ki: „...a vasfüggöny mögötti hallga-

tók... világos kommunistaellenes kijelentésekre várnak... a vasfüggönyön keresztül erőteljes és közvetlen, nem pedig szenvedély nélküli hangot kell használni". A bizottság terve abból indult ki, hogy a vasfüggönyt „vissza kell tolni".[50] Javasolta, hogy a lélektani stratégia ne álljon a hivatalos politikán kívül. Elfogadva azt a megállapítást, amely szerint minden diplomáciai, gazdasági, katonai akciónak van lélektani aspektusa és összefüggése, a bizottság ajánlotta egy olyan operatív és koordináló testület létesítését, amely egyenesen a Nemzetbiztonsági Tanács fennhatósága alatt működik, egyezteti a részletes operációs terveket, a Nemzetbiztonsági Tanács politikájának megfelelően összehangolja a különböző minisztériumok és intézmények lélektani hadviseléssel összefüggő cselekményeit. Ez valósult meg a Hadműveleti Koordinációs Tanács felállításával.

A lélektani hadviselés fellendítésében alapvető szerepet kapott az USIA. 1953 és 1956 között ez az intézmény igen nagy erőbedobással, aktivitással munkálkodott. 1955-ben 111 országban 301 intézménye volt, s összesen megközelítőleg tízezer munkatársat foglalkoztatott.[51]

Az ügynökségen belül 1953–1954-ben vita alakult ki arról, hogy a tömegekhez szóljanak-e, vagy pedig kisebb körre összpontosítsák erőfeszítéseiket: azokra, akik a közvéleményt formálják. Ez utóbbi megoldás előnyét abban látták, hogy ha megfelelő módon alakítják ki a „célpublikumot", abba beletartoznak a politikai és gazdasági hierarchia képviselői, illetve mindazok, akik hatalmon vannak, és végül olyanok is, „akiknél számítani lehet arra, hogy egyszer hatalomra kerülnek".[52] Ezért úgy döntöttek: elsősorban szerkesztőkre, egyetemi tanárokra, katonákra, politikai pártok vagy csoportosulások vezető személyiségeire, esetleg szakszervezeti és egyesületi funkcionáriusokra, diákvezetőkre kell figyelmet fordítani. Kidolgozták azokat a módozatokat is, amelyek segítségével céljaikat elérni remélték.

A lélektani hadviselés elgondolásai kezdettől érvényesültek tevékenységében. Intézményei igen aktívan közreműködtek az 1953. júniusi berlini ellenforradalmi megmozdulás propagálásában. Sorensen szerint ezerszámra osztogattak képeket, s „a fényképek és a megadott szöveg mindenhol mély benyomást keltettek".[53] Az USIA 1954 tavaszától világméretű kampányt kezdett. Az e célra válogatott könyvekből mind többet próbáltak átjuttatni a „vasfüggönyön" túlra. A rádióadásokban megnövelték a hírek számát, és a korábbinál sokkal több emigráns

politikusokkal, valamint a „másik oldalról jöttekkel" készített interjút iktattak be. A filmpropaganda megjavítása céljából az ismert filmrendezőt, Cecil B. De Mille-t főtanácsadóként szerződtették.

A lélektani hadviselésnek ezt az időszakát a téma egyes elemzői a későbbiekben úgy értékelték, a baj az volt, hogy nem tettek megfelelő különbséget a lehetséges és a politikailag kívánatos között. Mint Sorensen írja: ha ezt a különbséget világosabban felismerték volna, akkor az Egyesült Államok el tudta volna kerülni azt a kényszerhelyzetet, amelybe 1956-ban, a magyar felkelés által került. Ez a „kényszerhelyzet" ugyanis – s Sorensen megjegyzése teljesen jogos – szoros összefüggésben állt a hidegháborúval és az általa kiszélesített, agresszívvá formált lélektani hadviseléssel.

Mialatt az amerikai kormány új meg új problémák megoldásán munkálkodott, a szakértők új kifejezéseket, fogalmakat alkottak, hogy ezzel is hozzájáruljanak a hidegháborús politika elvi megalapozásához. Ilyen új fogalom volt a totális diplomácia és a totális stratégia. E fogalom megteremtői azzal érveltek, hogy az Egyesült Államok csak úgy tudja külpolitikai céljait megvalósítani, ha az államvezetés olyan stratégiát tesz magáévá, amely a rendelkezésre álló „valamennyi eszköz összehangolt alkalmazásán nyugszik".[54] A külpolitikai célt – bizonygatták – nem lehet eredményesen valóra váltani csupán egyetlen eszköz alkalmazásával, és úgy sem, ha egymástól függetlenül alkalmaznak különböző eszközöket. Az együttes alkalmazás totális stratégiai terv, vagy másképpen fogalmazva a lélektani hadviselés. A koncepció kialakítói hangsúlyozták, hogy a XX. század ötvenes éveiben csúcspontját érte el a lélektani eszközök alkalmazása, mert „az államvezetés valamennyi eszköze közül ez a legfontosabbak egyike".[55]

A lélektani hadviselés irányítóit erősen foglalkoztatta az a gondolat, hogy miként csinálhatnának hatásos propagandát a tettek révén, hiszen a tettek alapján, arra építve lehet hatékony politikai befolyást gyakorolni. Szükségesnek ítélték, hogy az akciók szervezésében vállaljon jelentős szerepet a hírszerzés. Hivatkoztak arra, hogy a második világháború alatt volt olyan időszak, amikor az Egyesült Államok hírszerzése átvette a lélektani hadviselés katonai programjának teljes irányítását.[56]

A lélektani hadviselés és a hírszerzés együttműködésére az erre hivatott kormányintézmények is jelentős figyelmet fordítottak. Azt tartották, hogy a lélektani hadviseléssel együttmű-

ködő hírszerzésnek épp olyan változatosnak kell lennie, mint amilyen maga a lélektani hadviselési akció. Az akciónál támaszkodni kell a hírszerzés által kikérdezettekre, a lehallgatott rádióadások elemzésére, a titkos utakon megszerzett okiratokra, parancsokra, a beszerzett újságok, folyóiratok adataira.[57]

Nem arról volt szó, hogy a hírszerzés csupán az információt biztosítsa, az akciót már más szervezetek végezzék, hanem arról, hogy az akciókat együttesen kell lebonyolítani, s abban minden szervezetnek, így a hírszerzésnek is megvan a maga feladata. Az akció bizonyos részét képező teendőket csak a hírszerzés oldhatja meg, így a lélektani hadviselés tervezéséhez nélkülözhetetlen értesülések szerzését, a „vasfüggöny mögötti" ellenség politikájában, moráljában mutatkozó gyengeségek föltárását és a „kihasználható célpontok kialakítását". De részt vesznek az adatgyűjtésben, az információszerzésben a diplomaták is. Az ő hivatalos jelentéseiket egyesítik a „totális államokból" visszatért utazóktól nyert hírekkel, továbbá a menekültek kikérdezése alapján készült jegyzőkönyvekkel, s ezek együtt sok információt szolgáltathatnak.[58]

A diplomácia új, a lélektani hadviseléshez kapcsolódó szerepét fogalmazza meg Robert Strausz-Hupé és Stefan Possony, nemcsak az információk gyűjtését, hanem a „történelem" alakítását is hangsúlyozva.[59] Mint megjegyezték: „A diplomaták gyakran foglalkoznak politikai hadviseléssel, szabotázzsal és kémtevékenységgel, amelyek jóllehet nagyon »nem diplomatikusak«, mégis a diplomáciai sértetlenség védelme alatt virágoznak."[60]

A diplomácia megnövekedett szerepét jelezte, hogy az egyes országokban működő tájékoztató intézmények vezetői az Egyesült Államok nagykövetségeiről irányították a hatáskörükbe tartozók munkáját. A vezetőket a washingtoni központ nevezte ki, de ők és beosztottaik is felelősek voltak az amerikai nagykövetnek.[61] Szerteágazó munkájukba beletartozott a könyvtárak működtetése, a filmek vetítése, utazások, a művészeti élet szervezése, kiállítások, konferenciák rendezése éppúgy, mint a politikai hírek továbbítása, illetve gyűjtése stb. Mindez arra irányult, hogy a lakosságot, annak különböző kategóriáit, de mindenekelőtt a vezető rétegeket befolyásolják. Naponta elemezték az adott ország belpolitikai helyzetét. A nagykövet, a CIA megbízottja, az USIA helyi vezetője és munkatársai tanácskozása alapján, illetve a központ utasításainak megfelelően léptek föl, adtak tájékoztatást, utasítást, indí-

tottak akciókat. A központban és az egyes országokban is szorosan egyeztették a feladatok megoldását a CIA-vel.[62]

A lélektani hadviselés szakértői többféleképpen képzelték el a „vasfüggöny mögötti" országok „felszabadítását". A tervek is ennek megfelelően készültek. Az elképzelések egyaránt számoltak a békésen, illetve a „forradalmi úton" előidézett változásokkal.

Négy módszert különböztettek meg, amelyek segítségével befolyásolni kívánták a népi demokratikus államok magatartását (ezeket tetten érhettük magyarországi tevékenységükben is). A négy közül kettőt úgy határoztak meg, hogy „külső körülmények révén" kell hatnia, kettőnek viszont „belső körülmények" révén. A külső körülmények alakításába beletartozott a provokáció is.[63]

A szakértők fontosnak tartották kiemelni, hogy nem elegendő csupán várakozni a kedvező külső és belső körülményekre: ezeket a körülményeket létre kell hozni vagy létrehozásukban közre kell működni. Négy fő eljárást és négy alapvető fogást emeltek ki. A négy eljárás: a nyílt propaganda, a suttogó propaganda, a szóbeli agitáció és a jelképes cselekedetek. A fogások: a megtévesztés, a felvilágosítás, a megfélemlítés és a megnyugtatás.[64]

Az 1950-es években tömegével munkálták ki a különböző megtévesztő akciókat. A szabályok, amelyeket megpróbáltak érvényesíteni, a következők voltak: a megtévesztés hihető legyen, ne lehessen könnyen ellenőrizni, s ne fosszon meg hitelétől semmiféle olyan forrást, amely a jövőben még értékes lehet.[65]

Nagy figyelmet fordítottak a hasznosság, a hatás megállapítására. Kutatóintézeteket, tanszékeket, a hírszerzés keretén belül működő, úgynevezett tudományos elemző osztályokat bíztak meg ezzel, illetve kötöttek ilyen jellegű szerződéseket velük.[66] Tanulmányozták a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, az alkalmazottak, a fiatalok, az egykori uralkodó osztályok egyes csoportjainak reagálását. Mindaz, ami eddig nyilvánosságra került, azt mutatja, hogy eredményeik túlnyomó többségükben félrevezetőek voltak, mert az esetek többségében az emigrációban, menekülttáborokban, segélyszervezetek helységeiben vették fel az adatokat, és a megkérdezettek eleve bizonyos elképzelések alapján válaszoltak. Nemcsak az előítéletek befolyásolták feleleteiket, de többnyire az a törekvésük is, hogy tovább jussanak Angliába, az Egyesült Államokba, s e célból jó

benyomást alakítsanak ki magukról kikérdezőikben. És bármilyen meggondoltan tervezték is meg a kikérdezést, ezt az alapszituációt nem tudták megváltoztatni.

Ráadásul tulajdonképpen azt akarták hallani, amit a kikérdezettek válaszoltak. Bizonyítani szerették volna, hogy Magyarországon nagy tömegek hallgatják az Amerika Hangját, a Szabad Európa Rádiót, a BBC-t, hogy innen, sőt csak innen merítik információikat, hogy ezek a tömegek szembenállnak a népi demokratikus rendszerrel, a párttal, hogy életükben semmilyen pozitív változás nem történt stb. Némely elemzésben, fölmérésben fölfedezhető annak a felismerése, hogy a kikérdezettek sok tekintetben a lélektani hadviselés által kimunkált és éveken keresztül beléjük táplált gondolatokat, jelszavakat adják vissza.

Mindehhez a tevékenységhez az anyagi alapot is létrehozták azzal, hogy 1951. október 31-én az amerikai szenátus elfogadta az úgynevezett kölcsönös biztonsági törvényt, amely 100 millió dollár rendkívüli összeget irányzott elő a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária, Albánia és Magyarország területén lakó, kiválogatott vagy ezekből az országokból elmenekült személyek pénzügyi támogatására, illetve arra, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét támogató fegyveres erők alakulataiban egyesítsék őket és egyéb célokra.[67]

A törvény vitájáról szóló jegyzőkönyvben többek között ez áll: „A kölcsönös biztonsági törvénynek az az intézkedése, amely felhatalmazást ad százmillió dollár felhasználására a vasfüggöny országaiban tartózkodó vagy onnan elmenekült kiválasztott személyek finanszírozására, hogy belőlük nemzeti katonai egységeket alakítsanak, vagy egyéb célokra, most már módot ad arra, hogy a hidegháború során támadásba menjünk át. Növelni kell a specializálódást, a helyszínre alkalmazható személyzet kiválasztását, a vasfüggöny mögül menekültek fölhasználását, munkába állítását a tájékoztatásnál, a filmnél, a könyvtáraknál, a speciális akcióknál, a hivatásos és hivatalos megnyilatkozásoktól a nem hivatalos akciókig."

E taktikát világosan megmagyarázza a *The New York Times* munkatársa, Anthony Leviero a *Nations' Business* című lap 1952. áprilisi számában megjelent cikkében: „Egyetlen kormányhivatalnok sem fogja ugyan bevallani, de mi kémeket, szabotőröket és a lélektani hadviselés kíméletlenebb formáinak szakembereit képezzük ki. Megtanítjuk őket arra, hogyan kell önállóan behatolni az orosz rendszerbe és azt bomlasztani.

Megtanulják, hogyan kell hidakat, vonatokat, hadiüzemeket felrobbantani, megtanítják őket mindenféle fegyver kezelésére."

Mindez a későbbiekben sem kerül ki az amerikai politika eszköztárából. Így David Sarnoff, a Radio Corporation of America elnöke 1956 tavaszán programot dolgozott ki, amelyben javasolta fegyveres alakulatok szervezését a népi demokratikus országokban, hazánkban is. Ezt a tervezetet a kormánykörök megvitatták, és kiadták az Egyesült Államok Kongresszusának hivatalos okmánygyűjteményében.[68]

A lengyelországi és a magyarországi politikai események hatására 1956 nyarán úgy döntöttek, hogy erőteljesebbé kell tenni a „felszabadítás" érdekében folytatott akciósorozatot. Ezért az amerikai kormány 1956. július 18-án megváltoztatta a kölcsönös biztonsági törvény pénzügyi intézkedéseit, és a „vasfüggönyön túli országok támogatására" létesített alapot 100 millió dollárról 125 millió dollárra emelte fel. A törvénymódosítás vitájában felszólaló Kerstein szenátor többek között a következőket mondta: ezzel az összeggel az Egyesült Államok segítséget nyújthat a kommunista országokban a földalatti felszabadító mozgalmaknak. „A felszabadítást nem lehet elérni csupán propagandával és parlamenti manőverekkel, a felszabadítás megfelelő időben végrehajtott erős akciókat követel."[69]

Magyarországi helyzetelemzés

A „felszabadítás" érdekében indított akciók egyre gondosabban tervezettekké váltak, s ebben szerepe volt a lélektani hadviselés tudományos megalapozására irányuló törekvésnek is. Az Amerikai Egyetem Speciális Tevékenységeket Kutató Intézete például megbízásra nyolckötetes elemzést készített.[70] Magyarországgal az 5. kötet foglalkozott. Az elemzések az úgynevezett kiterjesztett beszéd (Chatter Extended) elnevezésű tervezet keretében készültek; ennek az volt a célja, hogy tanulmányozza azokat a propagandaeszközöket és módszereket, amelyek a kelet-európai országok népei körében előmozdítják az érdeklődés felkeltését és a propaganda elfogadását.[71]

A tanulmányok elkészítésénél felhasználták a rendelkezésükre álló elsődleges és másodlagos adatforrásokat, az adott terület szakértőinek véleményét, az emigránsokkal folytatott beszélgetések anyagait. Éveken át folytatták a kutatómunkát – de

a részeredményeket folyamatosan hasznosították –, majd 1956 júliusában megjelentek a kötetek.

Legjelentősebb forrásuk a kelet-európai propagandaeszközökről készült, kiadatlan írásos anyag volt. De elemezték az újságokat, szakfolyóiratokat, napi- és hetilapokat, rádióprogramokat, és még „számtalan forrásból gyűjtöttek adatokat". Legfőbb célként azt kívánták megállapítani, „milyen mértékben hatol be a propaganda a lakosság különböző rétegeibe". A rendelkezésre álló adatokból következtetéseket vontak le, s hogy munkájuk eredményesebb legyen, foglalkoztak Magyarország történelmi, nemzetiségi, nyelvi és földrajzi viszonyaival, mindenekelőtt abból a szempontból, miképpen állnak ezek „kapcsolatban az Egyesült Államok propagandájával".[72]

Jóllehet Kelet-Európát összefüggő egészként kezelték, keresték az egyes országok sajátosságait is, főként azt vizsgálva, az adott országok kormányai miképpen tudnak hatni a lakosságra. „Ez a kép bizonyos mértékig megmutatja és további következtetéseket tesz lehetővé arra vonatkozóan, hogyan lehetne befolyásolást gyakorolni a lakosság különböző rétegeire kormányváltozás esetén."[73]

Milyen kérdésekben kell elsősorban szerintük a lakosságot befolyásolni?

A tüzet a Szovjetunióval való kapcsolatokra kell összpontosítani, a „nemzeti függetlenség védelmét" hangoztatva.

A Szovjetunióhoz fűződő szövetségesi viszony lazítása céljából kiemelték: „. . . az egyének meglevő nehézségeiért – akár része van benne, akár nincs – a Szovjetuniót kell okolni. Ez a helyzet az egyes országokon belül bármely politikai frakció, vezető vagy csoport számára . . . lehetőséget nyújt sikeres szovjetellenes propagandára még olyan személyek körében is, akik rokonszenveznek a kommunizmussal mint politikai filozófiával."[74]

Arra is kiterjedt a figyelmük, hogy a szovjetellenes hangulatkeltésnél építeni lehet a régebbi keletű oroszellenességre. A nemegyszer mechanikusan alkalmazott szovjet tapasztalatok is alkalmasak voltak támadások kiváltására.

Számításba vették, hogy Magyarországon léteztek olyan csoportok, amelyek nem rokonszenveztek a Szovjetunióval, sőt kifejezetten szovjetellenesek voltak. Az uralkodó körök annak idején belevitték az országot a Szovjetunió elleni rablóháborúba, s a háborúnak megvannak a maga kegyetlen, súlyos törvényei. Akik megsebesültek, hadifogságba kerültek, azoknak

– még ha akaratuk ellenére is harcoltak – ez alapvető élményük maradt. A tisztikar, a csendőrség, a felső tisztviselői réteg jelentékeny része pedig nem is érezte úgy, hogy belekényszerítették a háborúba. A tőkés és földbirtokos osztályoknak voltak olyan csoportjai, melyek számára éppen a szovjet állam megsemmisítése volt a legfőbb cél. Ezt fejezte ki a Horthy-fasizmus egész politikája, a második világháború alatti szereplése. A szélsőjobboldali politikai szervezetek, a félkatonai alakulatok vezetői és hívei közül ugyancsak nem kevesen maradtak meg 1945 után is korábbi szovjetellenes meggyőződésük mellett.

Mivel ennek a felfedezése nem igényelt hosszadalmas tanulmányokat, figyelemre méltónak inkább azt tarthatjuk, hogy a szovjetellenes politikával hatást próbáltak – és tudtak – elérni olyan körökben is, amelyek egyébként rokonszenveztek a szocializmussal. Ebből vezették le, hogy „van nemzeti kommunista irányzat", és ennek alapján látták elérhetőnek a kommunistaellenesek és a „nemzeti kommunisták" átmeneti tömörítését. S el kell ismernünk, a lélektani hadviselés „tudós mesterei" ebben a tekintetben nem is számítottak rosszul: 1956 nyarán a kommunistaellenesek és a nacionalista beállítottságúak tömörítése, átmeneti egyesítése minden kétséget kizáróan lényeges mozzanat volt az események alakulásában.

Ezen túlmenően gondosan keresték a társadalmon belül azokat az ellentéteket, amelyekre építeni lehet. Feltételezték, hogy a propagandatevékenység szempontjából talán a legalapvetőbb a város és a falu közötti különbség.[75] Az volt a véleményük, hogy a népi demokratikus állammal szembeni ellenállást mindenekelőtt a paraszti tömegekben lehet erősíteni, a városokban pedig azok között, akiket 1945 és 1956 között valamilyen sérelem ért. Előnyös sajátosságnak tekintették, hogy vannak olyan embercsoportok, amelyek helyzetét az 1945 utáni változások kedvezőtlen irányba módosították. Ugyanakkor azt is szükségesnek tartották, hogy elismerjék Magyarországon „a kommunista rendszer pozitívumait". A munkaalkalmak biztosítása, az oktatás, a népegészségügy, a műveltség fejlesztése terén sok minden történt, ezek a parasztság és a városi dolgozók életére pozitívan hatottak, s a rendszer elleni föllépésnél ezt nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Tehát úgy igyekeztek feltüntetni az eredményeket, mintha azok egy iparosító, urbanizáló átalakulás osztályjellegtől független következményei lennének.[76]

A fentiekből adódóan alakult ki az a véleményük, hogy az első periódusban nem általában a szocializmus ellen kell fellépni.

Viszont sikerrel támadható a földtulajdon kollektivizálása. „Kétségtelen, hogy a parasztok felé irányuló propaganda egyik legsikeresebb formája az egyéni földtulajdon hangoztatása."[77] Figyelmet fordítottak az „elitre" is, vagyis a városok, falvak vezető rétegére. A lélektani hadviseléssel körükben az általános bizonytalanság érzetét kívánták növelni.[78] Úgy ítélték meg, hogy a párt irányvonalának gyakori változásai következtében az elit „önbizalma csökkenőben van". A propagandának ezt kell tovább növelnie. Az útitársak, az „érdekkommunisták", azaz mindazok irányában, akik pozíciót kaptak és reméltek, speciális politikai propagandát kell folytatni. Hangsúlyozták: ha sikerül „az elit bizonytalansági érzetét" növelni, leválnak majd róla csoportok, „elhatárolják magukat a kommunista érdekektől".[79]

Más volt a taktika a kommunistaellenesek irányában. Azt tartották, hogy ideológiai téren ezek a legfogékonyabbak, „a leginkább hisznek az antikommunista forrásokból származó híreknek. Feltételezhető, hogy többet elhisznek a kívülről jövő propagandának, mint ami tényleg igaz."[80]

Részletesen elemezték a magyar munkások helyzetét is. Kénytelenek voltak bizonyos pozitívumokat elismerni az oktatás, a szakmai előrehaladás, az életkörülmények tekintetében. Mindezek következtében, valamint a hagyományos mozgalmi életből adódóan – állapították meg –, „a munkások jelentős része szocialista beállítottságú".[81] De úgy vélték: esetleg a szocialista beállítottságú munkások egyes csoportjai is ellentétben állnak a rendszerrel. A munkások mindenesetre kevésbé hajlamosak arra, hogy hitelt adjanak annak a propagandának, amely a szabad vállalkozási rendszer és a polgári demokrácia előnyeit hangoztatja. De kihasználhatók a munkások között folytatandó propagandában a normarendezések, a gyakori munkahelyváltoztatások, a bizonytalanság és elégedetlenség. A munkások számára a nyomtatott szónak nagy a jelentősége, ezért hozzájuk írásos propagandaanyagot kell eljuttatni, annál is inkább, mert Magyarországon a munkásság és általában a lakosság „több mint két generáció óta magas fokú műveltséggel rendelkezik, az olvasás a lakosság minden rétegében elterjedt".[82] Ezért minél több könyvet, újságot, röpiratot kell eljuttatni hozzájuk.

„A propagandalehetőségek vizsgálata szempontjából nagy figyelmet szentelünk az egyes országokon belül élő kisebbségek sokoldalú tanulmányozásának" – írták.[83] Ennek keretében tö-

rekedtek felfedni a speciális sérelmeket, törekvéseket. Hasonló figyelmet fordítottak a vallási kisebbségre is. Kimondták, hogy a nyelv és hagyományok tekintetében „speciális propagandáról kell gondoskodni a nemzetiségi csoportok számára". Ezért tanulmányozták gondosan a nemzetiségek kulturális érdeklődését, politikai viszonyait, különösen fontosnak tekintve „a felszín alatt levő érzelmek kipuhatolását".[84]

Tanulmányozták a magyar kisebbség szomszédos államokbeli helyzetét, s a magyarországi lakosság számára e témakörben speciális programot indítottak. De egész Kelet-Európában törekedtek kiaknázni azt a helyzetet, amelyet a múlt – „állandóan változó nemzetközi szövetségek, határviták, irredenta mozgolódások" – alakított ki.[85]

Számításba vették, hogy az iskolázott kelet-európai emberek, a magyarok is, rendkívül érzékenyek „a nemzetközi politikai élet változásaira... erős érzelmeket táplálnak a különféle szomszédos és külföldi csoportok helyzete iránt". Magyarország tekintetében a lélektani hadviselésnek kiváltképp figyelembe kell vennie, hogy: „Számtalan határváltozás történt nemcsak a múlt században, hanem a legutóbbi generáció életében is. Magyarország jelenlegi határai a legkisebb területet fogják közre abból, ami valaha is a nemzethez tartozott. Feltételezhető, hogy ez irredenta érzelmekre vezet."[86]

Ennek az érzékeny pontnak a kitapintása nem volt túl nehéz, de annál inkább vissza lehetett élni vele. Az egykori uralkodó osztályok kül- és belpolitikájának, a második világháború alatt játszott bűnös szerepüknek a következményeit a népi demokratikus államra hárították. A lélektani hadviselés cinikusan arra törekedett, hogy a határmódosítás tömegkövetelésként jelentkezzen. Arról viszont nem szóltak, hogy valójában az Egyesült Államok, de a többi nyugati állam sem támogatna egy ilyen igényt.

Az elemzések más szempontból is gondosan számba vették valóságos vagy vélt nemzeti sajátosságainkat. A magyaroknál – fejtegették – figyelembe kell venni individualizmusukat, romantikus beállítottságukat, ragaszkodásukat a történelmi dicsőséghez, Szent István koronájához, Kossuth és Petőfi nimbuszát. „A magyarok számára a jelképes gesztusok nagyon fontosak, gyakran sokkal jobban érdekli őket egy gesztus, mint a cselekedetek valóságos tartalma és következménye. A területi veszteségek, amelyek következtében Magyarország csupán csak a hajdani területek magvával rendelkezik..." messzeme-

nően figyelembeveendők. A lélektani hadviselésnek gondolnia kell arra, hogy a lakosság nagy része római katolikus, de „a politikai vezetők és az értelmiségiek között sok a református". A tájnyelv nem jelentős, ezért „az egész országra kiterjeszthető, egységes propaganda folyhat".[87] Ugyanakkor számoltak a budapesti és a vidéki lakosság stílusa közötti különbséggel.

„Bizonyítékok vannak arra, hogy hitelt adnak a másodkézből származó információknak – hangzik tovább a tanács. – Akik a híreket hallgatják, élőszóval továbbítják azok tartalmát, elsősorban saját társadalmi rétegük körében. Rémhírek terjesztése megfelelő körülmények között alkalmas propagandaeszköznek tekinthető."[88]

A rádiópropaganda kapcsán olyan javaslatot is tettek a kutatók, hogy ajánlatos lenne kielégíteni a hallgatóság „nagy részének viszonylag alacsony szinten levő ízlését".[89] Ezért a rádió töltse be a szórakoztatás szerepét, ezáltal is növelve hallgatói számát.

Figyelmük még arra is kiterjedt, hogy a kulturális egyesületek, sportszervezetek, szociális, egészségügyi és más intézmények is fölhasználhatók az „ellenállás" számára. Ezért – tanácsolták – támogatni kell az olyan „hagyományos, nem hivatalos információs központokat, mint például a kávéházak és a vendéglők".[90] Egy-egy körzet férfilakossága ezeken a helyeken összejön, kicseréli információit, beszélget, amit a propaganda kiválóan kihasználhat, annál is inkább, mivel – szerintük – „a kommunista rendszerek ezeket az intézményeket nem jó szemmel nézik". Ezzel párhuzamosan el kell érni, hogy az emberek bojkottálják az olvasótermeket, a vörös sarkokat, a kultúrotthonokat, a politikai szervezetek helyiségeit.[91]

1953 után mind több olyan publikáció jelent meg, amely megpróbálta áttekinteni a belső reakció ellenállását, a politikai és lélektani hadviselés által szervezett és támogatott „ellenállási" formákat.[92] Az elemzések némelyike mélyebben igyekezett vizsgálni e problematikát. Felismerte: olyan rétegek is készek alkalmazkodni a fennálló viszonyokhoz, amelyekről korábban ezt elképzelhetetlennek tartották (egykori tulajdonosok, gazdálkodók, lelkészek stb.). Jelentős részük az elemzés szerint fokozatosan rezignálttá vált, visszahúzódott, „elvesztették reményüket, és belső ellenállásuk egyre gyengébbé vált".[93] Ezért is hangsúlyozták, hogy Amerika Hangjának „az ellenállás lángját életben kell tartania", mert ezzel lehet a legjobban ellensúlyozni a rendszerhez való fokozódó alkalmazkodást.[94]

A legfontosabbnak azonban az effajta elemzés is azt tekintette, hogy a lélektani hadviselés használja fel a munkások sérelmeit, illetve kívánságait. Az életszínvonalban beálló javulás – figyelmeztettek – arra ösztönzi az elégedetlen munkásokat is, hogy felzárkózzanak a rendszer mellé. Ezért mind mélységében, mind szélességében napirenden kell tartani a munkások valamennyi általános, személyi, intellektuális és politikai problémáját. Egyedül az anyagi körülmények nem nyújtanak elegendő alapot az elégedetlenkedők megnyeréséhez. Másra is szükség van: a nemzeti múltnak, a sérelmeknek, a paraszti elégedetlenségnek és sok más tényezőnek kell érveket szolgáltatni a lélektani hadviselés számára.[95]

A lélektani hadviselés alaptételei közé tartozott s ezt a legkülönbözőbb módon próbálta Magyarországon is elfogadtatni –, hogy a kommunista pártok nem törvényes úton kerültek hatalomra. De az ebben a felfogásban jelentkező ellentmondások minduntalan kiütköztek, ugyanis kénytelenek voltak elismerni, hogy „Kelet-Európában a kommunizmus csupán akkor győzedelmeskedett, amikor a korábbi rendszer diszkreditálta magát a nép szemében, felvilágosulatlan természete vagy reakciós politikai koncepciói következtében".[96] Mindenesetre szüntelenül hangoztatott követelése volt: szabad választásokat, nemzetközi ellenőrzés mellett. Ez rákerült a legkülönbözőbb emigrációs irányzatok zászlajára. „Egyik kedvenc követelésünk: nemzetközi ellenőrzéssel szabad választások. S ebben egy csöppet sem zavar, hogy olyasmit követelgetünk, ami nincs, legalábbis eddig nem volt: szabad választásokat nemzetközi ellenőrzés alatt még soha sehol sem tartottak."[97]

Az önrendelkezési jog jelszava szintén helyet kapott a lélektani hadviselésben. Érdemes idézni e törekvés egyik kritikusát: „A baj csak az, hogy nemzetközi közakaratból még sohasem alkalmazták, főként nem a gyönge oldalán, az erőssel szemben."[98] „Az önrendelkezési jog így szép találmány, de gyönyörködni benne csupán papíron lehet... Willson önrendelkezési jogával nem került egy szikrával sem több jog a világba, több törvényesség és méltányosság a népek közti viszonylatokba, csak több alkalom az illúzióra és a képmutatásra."[99]

A lélektani hadviselés irányítói tehát megkísérelték kisajátítani a szabadság, a demokrácia jelszavait. Azt bizonygatták, hogy a tőkés országok alkotják a „szabad világot". Olyan jelszavakat, szimbólumokat munkáltak ki és használtak fel, amelyekkel az ellenforradalom exportját szolgáló hidegháborús

külpolitikát elfogadhatóvá remélték tenni; tömegeket próbáltak megnyerni. Ebből kiindulva vették be a Magyar Népköztársaság ellen folytatott lélektani hadviselés jelszavai közé a „forradalom", a nemzeti függetlenség, a szuverenitás hangoztatását. Nem tagadták, hogy a népi demokratikus rendszert meg akarják semmisíteni, de mindezt forradalomnak, felszabadításnak, a nemzeti függetlenség kivívásának igyekeztek minősíteni. „Az 1950-es évek közepétől különösen elterjedt a »kisajátított jelszavak stratégiája«. Az ideológusok és politikusok még a forradalom jelszavát is megpróbálták kisajátítani. Ennek a műveletnek a lényegét McCloy amerikai politikai és katonai szakértő tárta fel annak idején »Oroszország és Amerika« című, 1956-ban megjelent könyvének előszavában..."[100]

A tömegek nélkül a népi demokratikus országok társadalmi rendszere, kormányai ellen nem lehetett a siker reményében fellépni. Mivel nélkülük nem boldogulhattak, megkísérelték legalább egy részüket megnyerni. Ehhez illúziókra, a valóságos osztályellentétek elfedésére volt szükségük. A valóság tényei, amelyek több tényező következtében nem kevés anyagot adtak a lélektani hadviseléshez, beépültek egy kiterjedt és hatalmas manipulációs politikai eszmerendszerbe. Az az illúzió, amelyet a lélektani hadviselés keltett, csak azért volt képes hatni, mert egy bizonyos periódusban egy jelentősebb igazságmagra tudták építeni érveiket. Ezen az alapon azután megpróbálták a valóságos viszonyokat visszájára fordítani, a fejük tetejére állítva ábrázolni. Ebben a torz, fordított világszemléletben minden fordítva volt igaz. A szocialista forradalom nem történelmi szükségszerűség. A kommunista párt megjelenése és vezető szerepe történelmi véletlen. A forradalmi munkásmozgalom nem a kapitalista viszonyok terméke, hanem külső ellenség fondorlata, „nemzetközi összeesküvés". Az imperializmus, amely a valóságban helyi háborúkat kezdeményez és világháborúval fenyeget, a béke, a szabadság, a nemzeti függetlenség védelmezőjeként jelenik meg ebben a torz tükörben. A szabadsággal és a nemzeti függetlenséggel űzött visszaélés és demagógia szinte csúcspontját éri el, amikor a „szabad világot" szembeállítják a „rab nemzetekkel". Mindez szükséges volt ahhoz, hogy a magyar nép, a magyar lakosság egy részére hatni tudjon a lélektani hadviselés.

Elmondható, hogy ez valósággal a félrevezetés magasiskolája volt. A lélektani hadviselés nem átallott élni a pánikhangulat, a félelemkeltés eszközeivel sem, mint ahogy a félrevezetés szolgá-

latában felsorakoztatta a provokáció módszereit is. Így sikerült azután a lakosság egy részét valamiféle fordított világba vezetni, ahol a saját érdek tűnik ellentétes érdeknek, s amaz önérdeknek. A tényleges társadalmi viszonyok, azok összefüggései az emberek egy részének tudatában misztifikálódnak, a szövetséges és az ellenség felcserélődik. Így találhatnak meghallgatásra, talajra immár letűntnek vélt áramlatok, az egykori militarista, reakciós szélsőjobboldali irányzatok, az álforradalmi, nacionalista csoportok, az ellenforradalmi múltú „keresztény", konzervatív koncepciójú politikai szervezetek. S e régebbi, súlyosan kompromittálódott ideológiák és politikai mozgalmak feltápászkodásához a lélektani hadviselés kétségtelenül fontos segítséget nyújt a maga rafináltan kidolgozott jelszavaival, érveivel, koncepcióival. Ezekben éppen úgy fogódzót találnak a Habsburg-monarchia hívei, mint a Horthy-rendszer magyarkodó, soviniszta irányzatai, avagy a „tiszta demokráciát" hangoztató egykori angolszász orientáció követői.

Így vált az 1956-os magyar ellenforradalom a lélektani hadviselés fontos fegyvertényévé, reményeinek megvalósítójává. S így vált az ellenforradalom veresége egyben a lélektani hadviselés kudarcává is. Olyan kudarccá, amelynek tanulságaiból – s ezt el kell ismerni – azóta sokat tanultak, okultak és hasznosítottak, de amelyet igazán nem tudtak kiheverni.

Az akciókról

A lélektani hadviselést a legjobban az általa folytatott akciók jellemzik és minősítik; az alábbiakban ennek néhány példáját kívánjuk bemutatni, előrebocsátva, hogy természetesen nemcsak sikeres akciók zajlottak le: sok vereség és kudarc is érte a lélektani hadviselést 1945 és 1956 között vagy az 1956 utáni években. Súlyos csapást szenvedett az Egyesült Államok politikája a kínai, a vietnami, a koreai népi demokratikus forradalmak győzelmével, Ázsia népfelszabadító, függetlenségi mozgalmainak sikereivel. Csúfos kudarcokat hoztak az olyan akciók, mint az 1961. áprilisi ellenforradalmi támadás Kuba ellen, amelyet utólag „minden idők legdilettánsabb katonai kalandjának" minősítettek, jóllehet alaposan előkészítették.[101]

Az akciókban gyakorlatilag érvényesült mindaz, amit a lélektani hadviselés teoretikusai megfogalmaztak. Az egyes ele-

mek aránya ugyanakkor akciónként eltérő volt: némelyikben a direkt cselekvés, másokban a propaganda volt domináns.

Nagyszabású kampányt folytatott az ötvenes évek elején az amerikaiak nyugat-berlini rádióadója, a RIAS. A RIAS-ra úgy tekintettek, mint egy előretolt lélektani helyőrségre. A Kongresszus költségvetési bizottságának elnöke egyenesen a következőket mondotta róla: „A RIAS-szal nem kell sokat foglalkoznunk, mindannyian tudjuk, hogy csodálatos munkát végez."[102] Különösen nagyra értékelték az adó szerepét az 1953. júniusi berlini események előkészítésében. A lélektani hadviselés szakértőinek véleménye szerint a RIAS 1950-től fokozatosan felkeltette a Német Demokratikus Köztársaság lakosságában „a forradalmi szellemet". Úgy ítélték meg, hogy „a történelemben nem volt még egy olyan lélektani hadviselési akció, amely ennyire drámai módon illusztrálta volna a lélektani hadviselés jelentőségét".[103]

Miben vélték fölfedezni a RIAS különleges hatásának magyarázatát? Elsősorban az adások agresszív hangvételében. Úgy látták, hogy e tekintetben „óriási különbség van a RIAS munkatársai és a lélektani hadviselés más munkatársai között". Ezt nagymértékben Gordon Ewing, a RIAS igazgatója tevékenységének tudták be. Ewing szerint 1953 júliusában a RIAS olyan kommentárokat készített, amelyek „olajat öntöttek a lobogó tűzre".[104]

A RIAS igazgatóságát az sem tartotta vissza, hogy egy összetűzés Berlinben újabb világháború kockázatával járhat. Mert „ha az adások nem elég harciasak... akkor elmulasztják megragadni a legjobb alkalmat a kelet-németországi kommunista uralom megrendítésére". A RIAS éveken keresztül rendkívül aktívan vett részt a Német Demokratikus Köztársaság irányában folytatott szubverziós tevékenységben. Az irányítók véleménye az volt, hogy „a zavarkeltéssel járó emberi szenvedés megéri a politikai nyereséget".[105]

Az amerikai kormánykörök európai népi demokratikus országok elleni egyik legnagyobb szabású akciója 1954-ben kezdődött, Fókusz, illetve Veto néven. Nyugat-Németországból léggömböket bocsátottak fel, amelyek összesen sok-sok millió példányban juttattak röpiratokat és újságokat az európai szocialista országok légterébe.

Magyarországon az első ballonok a Balatontól délre, majd Budapesten, Közép-Magyarország térségében, a későbbiekben pedig az ország északnyugati területein ereszkedtek le. Ezeket a

München mellett állomásozó amerikai hadsereg meteorológiai állomásáról bocsátották fel. Voltak gumiból készült léggömbök, amelyek a levegőben szórták szét a röpcédulákat és párna alakú, „tollux" léggömbök, amelyek csomagban engedték le azokat. A röpcédulákon egy nyugat-németországi címet tüntettek fel, a felhívás szerint ezen a címen kellett jelentkezniük azoknak, akik részt akartak venni az ellenállási szervezkedésben.

A léggömbök felküldése többféle elképzelést szolgált. Egyrészt végezhettek így bizonyos légi felderítést, ez azonban nem volt alapvető célkitűzése az akciónak. Sokkal fontosabbnak tartották, hogy a léggömbök útján eljuttatott röpiratok és újságok segítségével meghatározott célok érdekében befolyásolják a különböző politikai programokkal és taktikai elképzelésekkel működő rendszerellenes szervezeteket és csoportokat. Az akció az eltérő osztály-, réteg- és csoportérdekek, valamint a politikai elképzelések következtében egymással sok tekintetben szemben álló irányzatoknak volt hivatva közös célokat, jelszavakat adni. Egy irányba akarta befolyásolni ezeket a szervezeteket és csoportokat. Ahogy szervezőik meg is fogalmazták: „Egy gyújtópontban összefogni a magyarországi ellenállást." Ezért is adták az akciónak a Fókusz, vagyis gyújtópont nevet.

A lélektani hadviselés irányítói ezt az adott körülmények között elengedhetetlenül szükségesnek tartották, mert a különböző rendszerellenes áramlatok és irányzatok hazánkban korántsem egy cél érdekében munkálkodtak, nem egy politikai irányban haladtak. Sőt nagyon is különböző elképzelések éltek közöttük a múltat, a jelent, de még inkább a jövőt illetően. Az osztály-hovatartozás, a csoportérdekek, valamint az élmények és emlékek mély ellentéteket barázdáltak az úgynevezett magyar ellenállás arculatára. Az amerikai kormánykörök viszont 1954–1955-ben már olyannak ítélték meg a magyarországi helyzetet, amely szükségessé teszi, hogy – ha különböző irányból és ellentétes elképzelések alapján is, de – azonos cél érdekében fejtsen ki aktivitást a szocializmus valamennyi ellensége és ellenfele.

A ballonokon kívül rakéták segítségével is juttattak röpiratokat Magyarország légterébe. Az elsőt 1954. október 25-én reggel 6 óra 20 perckor észlelték Budapest felett. A második rakéta 7 óra 50 perckor a Budapesti Radiátorgyár felett, mintegy 200

Röplapokat szállító léggömb fellövése

Propagandaanyagokat tartalmazó léggönb földet érés után

méter magasban robbant fel. De robbantak rakéták ezen a napon a Sashegy, a Kelenföldi pályaudvar, Pestimre, valamint Nagykanizsa körzetében is. A röpiratokat szállító rakéták 1500–2000 méteres magasságban haladtak, egy lökhajtásos repülőgép sebességével. Körülbelül egy méter hosszúak s világoszöld színűek voltak. A cél fölé érve robbantak, majd a röpiratok, újságok széthullottak a körzetben.

A csehszlovák népi demokrácia elleni léggömbakció kapta a Veto elnevezést.[106] Ennek során 1954 folyamán több mint százezer ballon hullott Csehszlovákia területére, több millió „rendszerellenes röplapot, falragaszt, kiáltványt és bulletint" szórva le.[107] És miközben nyomtatványok hullottak a ballonokból, a Szabad Európa Rádió magyarázó adásokkal próbálta „felvilágosítani" Csehszlovákia népét. A hadműveletet egyébként az első hosszabb lélegzetű akciónak tekintették, amelynek célja befolyásolni „egy vasfüggöny mögötti népet, írott és élőszóval".[108]

Hogy miért éppen ebben az időben kezdték meg ezt az akci-

ót? A lélektani hadviselés vezetői erre így adták meg a feleletet: „... abban a hidegháborúban, amelyet a szabad Nyugat vív... egészen 1953-ig aligha tudott olyasvalamit mondani röplapokon, amit ne sugározhatott volna gyorsabban és eredményesebben rádió útján a vasfüggöny mögött élő népeknek. Amíg a Nyugat nem foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a fegyvertelen és magukra hagyott népeket vezetői ellen felkelésre biztassa, addig nemigen mondhatott volna mást röplapjain, mint hogy legyetek bátrak, legyetek türelmesek, a Nyugat nem felejtkezett meg rólatok."[109]

Egy kisebb ballonakciót egyébként már szerveztek 1951 augusztusában is. De akkoriban a Szabad Európa Bizottság még ténylegesen csak azt üzente: legyetek bátrak, a Nyugat nem feledkezett meg rólatok.

Miután azonban a felszabadítás politikája hivatalos irányvonallá vált, „többet" tudtak mondani. És ezzel megoldódott a dilemma, hogy milyen „pozitív" programmal bővítsék a lélektani hadviselést. A pozitív program a felkelés hirdetése volt – és mindent vagy csaknem mindent ennek a célnak rendeltek alá. A tartalmi változás a módszerek, a formák bővítésére is lehetőséget adott, sőt kifejezetten igényelte azt.

Közrejátszott ebben az is, hogy a szocialista országok – köztük Magyarország – 1953 nyarán és őszén újraértékelték 1948-1949 óta folytatott politikájukat, s hozzáfogtak a hibák és torzulások megszüntetéséhez, mindenekelőtt a nép életkörülményeinek, az élet minőségének javításához. Ezt próbálták meg a lélektani hadviselés irányítói kiaknázni. Az új helyzet „lehetővé tette a belső ellenállás új felfogásának kialakítását a »népi demokráciák« politikai és gazdasági struktúrájának alá-aknázására. Ez – végre – hosszú távú program volt, amelyben az elhangzott szó hatásosabbá válhat a nyomtatott szóval kiegészítve."[110]

A lélektani hadviselésben jelentős szerepet játszó Szabad Európa Bizottság hozzáfogott a magyarországi „ellenállás" elemzéséhez, a belső ellenforradalmi mozgalmak mélyebb áttekintéséhez. Helyzetértékelésének három fő pontja volt: 1. „a vasfüggöny mögött széles körű ellenállás van"; 2. a vezetés bizonytalan; 3. ha az elégedetlenek harcba indulnak és „keményen kitartanak", a rendszer kénytelen lesz engedni nekik. Erre a három megállapításra alapozták a Fókusz műveleteket. Fontos céljuk volt a munkások és a fiatalok között befolyásra szert tenni, mert ha ez sikerül, „a cél, a fölszabadítás most megvalósítható".[111]

A Szabad Európa Rádió bizonyos mértékig változtatott a taktikán, arra törekedve, hogy „belülről kezdjék lebontani a vasfüggönyt".[112]

Az akció során különös figyelmet fordítottak a rendőrségre és a katonaságra is. A pártfunkcionáriusok számára a Szabad Európa Rádió külön adást iktatott be. „A munkások után a párt- és államigazgatási funkcionáriusok voltak a SZER új vágányra állított propaganda-hadjáratának legfontosabb célpontjai."[113] Itt a megfélemlítés dominált: „a funkcionáriusokat figyelmeztették, hogy nincs valami sok kilátásuk a szép és nyugalmas öregkorra".

A röpiratok, a SZER adásai, valamint a suttogó propaganda egyaránt azt bizonygatták, hogy a helyzet bizonytalan, nem látható, „ki marad felül a hatalmi harcban". Építettek a párton belüli vitákra, nézeteltérésekre, a belső harcra. Nem riadtak vissza a funkcionáriusok brutális fenyegetésétől, rágalmazásától sem. Választ elé kívánták őket állítani.[114]

A politikai hadjárat tehát olyan célt is követett, hogy a belső harcokhoz kapcsolódva fejtsen ki nyomást, bizonytalanná tegye a pártfunkcionáriusok egy részét. Voltaképpen ezek a hadműveletek készítették elő azokat a brutalitásokat is, amelyekre 1956 őszén került sor hazánkban. Ugyanezt célozta a SZER adásaiban az ún. Fekete Hang rovat, mely a néphatalom funkcionáriusai, vezetői ellen irányult, őket rágalmazta, fenyegette.

A SZEB és a SZER vezetői 1956 utáni nyilatkozataikban nem győzték hangoztatni, hogy ők békés felszabadításért küzdöttek. Az akciókról szóló elemzésben viszont a következőket olvashatjuk: „A SZER már három éve mondogatta az egyetemistáknak, hogy ne mutassák ki nyíltan a rendszer iránti ellenséges érzéseiket... Azt a tanácsot kapták, hogy tanulják meg a tűzfegyverek kezelését, kisebb katonai egységek vezénylését, mert valamikor még szükség lehet rá."[115] E sorok olvastán aligha nem felmerül a kérdés: miféle békés felszabadításra készülődtek a lélektani hadviselés szervezői, amikor arra biztatták a fiatalokat, tanuljanak meg tűzfegyvereket kezelni, katonai egységeket vezényelni? Sőt a röpcédulákon a későbbiekben még ilyeneket is írtak: „... gondolkozz azon, hogy mit tehetsz, milyen részt vállalhatsz a harcban, ha eljön az idő".[116]

A Fókusz-akció olyan program megvalósítását irányozta elő, amely „az új szakasz politikai céljainak meghiúsítását szolgálta", vagyis azokét az elképzelésekét, amelyeket 1953 júniusában határozott el az MDP Központi Vezetősége a magyar

A Szabad Európa Rádió röplapjai

nép életkörülményeinek megjavítása, a törvényesség helyreállítása érdekében. Az akciónak az emberekben olyan szemléletmódot kellett kialakítania, amelyben „benne foglaltatik a felszabadulás kilátása is".[117] Feladatai között szerepelt: „kiépíteni a belső ellenállást, amelyet Nemzeti Ellenállási Mozgalomnak NEM – kereszteltek".[118] Mindehhez kidolgozták és propagálták „az ellenállás 12 pontját".

Az 1955 májusában beindított újabb léggömbakció szorosan összefüggött azzal, hogy a világ közvéleményének nyomására a nyugati országok kénytelenek voltak beleegyezni a négy nagyhatalom miniszterelnökeinek találkozójába. Az 1955 júliusában Genfben lezajlott eszmecserén ugyan csak szerény eredményeket sikerült elérni, de mégis történtek lépések a Kelet és a Nyugat közötti kulturális és gazdasági kapcsolatok kibővítésére. A lélektani hadviselés hogy a találkozó által teremtett légkört ellensúlyozza nagyarányú propagandát indított annak bizonyítására, hogy az Egyesült Államok nem mond le „a rab nemzetek" felszabadításáról. Különösen amiatt aggódtak, hogy „a közvélemény-kutatások, amelyeket az USIA 1955 au-

gusztusában Nyugat-Európában végzett, kimutatták: a konferencia következtében egy új háborútól való félelem a mélypontra süllyedt".[119]

A Genfben tartott csúcsértekezletet „a világ egyes részein úgy üdvözölték, mint a hidegháború végének előjelét".[120] Ekkor született megegyezés arról is, hogy több népi demokratikus ország, köztük Magyarország tagja lesz az ENSZ-nek. Ezt a SZEB úgy tekintette, mint ami „törvényesítette a csatlós országok bábkormányainak helyzetét az ENSZ-ben".[121]

Mindez olyan látszatot is kelthetett, hogy a nyugati hatalmak, a status quo fenntartásáért, feláldozták a szocialista országok társadalmi rendjének megváltoztatására irányuló szándékukat. Eisenhower azonban hamarosan eloszlatott minden ilyenfajta feltételezést. 1955. augusztus 25-én a következő kijelentést tette: „A háború elkerülésének vágya – ha az óhajnál nem megyünk tovább – könnyen olyan nyílt és egyértelmű megegyezésre vezethet, hogy a jelenlegi igazságtalanságokat és hibákat nem szabad megszüntetni a jövőben sem. Ez azonban sértené lelkiismeretünket. Azoknak a szemében pedig, akik az igazságtalanság áldozatai, mi is elnyomóik méltó társaivá válnánk. A történelem úgy ítélne felettünk, hogy a hamis béke egy tál lencséjéért eladtuk a népek szabadságát... A rab népek feletti uralmat már nem lehet soká igazolni azzal, hogy ezt a biztonság érdekei követelik."[122] A Szabad Európa Rádió az Egyesült Államok elnökének ezt az állásfoglalását teljes erejével népszerűsítette, beépítette propagandájába, s meg-megújuló támadásaiban folytonosan erre hivatkozott.[123]

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa után a lélektani hadviselés újult erővel folytatta rohamait. „A SZER-nek még sohasem volt ilyen hálás témája, hogy az ellenséget a saját területén kerítse be, hogy kikutassa azokat a sebezhető pontjait, amelyekre lesújtva, létének alapjait rendítheti meg."[124] A SZER témáit három – egymással összefüggő – fő csoportra oszthatjuk. Voltak olyanok, amelyek „olajat öntöttek a tűzre", ami azt jelentette, hogy a „desztalinizáció logikáját" igyekeztek olyan területekre is kiterjeszteni, amilyenekre a kommunista pártoknak nem állt szándékukban. Más témák felvetésével azt próbálták bizonyítani, hogy a személyi kultusz a szovjet rendszer terméke, s egyetlen mód ígérkezik annak meggátlására: „alapjaiban meg kell változtatni a rendszert". Végül a témák harmadik csoportja annak erősítgetésére és bi-

zonygatására irányult, hogy a Nyugatot úgymond nem téveszti meg a XX. kongresszus és annak irányvétele.[125]

Mint ahogy maguk is megfogalmazták: propagandájuk igyekezett a XX. kongresszuson feltárt törvénytelenségeket azonosítani a szocialista rendszerrel. Akkor szűnik meg a „sztálinizmus" – hirdették fáradhatatlanul –, ha lesznek ellenzéki pártok, „szabad sajtó, szabad választás", ha feloszlatják a termelőszövetkezeteket, ha létrejöhetnek a szabad szakszervezetek. „Ezek a témák mind azt próbálják besulykolni, hogy a desztalinizáció belső logikája megköveteli az egész rendszer revízióját." Az erre vonatkozó útmutatásokat „New Yorkban és Münchenben dolgozták ki".[126]

A Magyarországra küldött röplapok elsősorban aktuális napi kérdésekkel foglalkoztak, ezekben orientáltak. Ugyanez mondható el az átjuttatott újságról, a *Szabad Magyarország*ról is. Ez a lap milliós példányszámban népszerűsítette a SZEB által megfogalmazott, a Magyarországgal kapcsolatos átmeneti elképzeléseket tartalmazó 12 pontot.

Ha figyelmesen elemezzük a röpiratokat és a *Szabad Magyarország*ot, megállapíthatjuk, hogy messzemenően az előző években a lélektani hadviselés keretében kidolgozott tételekre támaszkodtak, ezeket fejtették ki a propaganda és az agitáció szintjén. Az általuk megfogalmazott célkitűzések, jelszavak képezték azután lényegében véve az alapját az 1956. októberi megmozdulásnak. A jobboldali irányzatok október 23-a előtti és utáni föllépéseiben, az általuk kidolgozott programokban alapvetően az e röpiratokban és újságokban megfogalmazott célokat és követeléseket találjuk. Pontosabban: a Fókusz-akció által terjesztett jelszavak erősen befolyásolták azoknak az embereknek a politikai elképzeléseit, akik megfogalmazták a különböző ellenforradalmi megmozdulások, illetve szervezetek programjait.

A Fókusz-akció ugyanakkor közvetlenül is törekedett újabb híveket szerezni a lélektani hadviselés által kezdeményezett Nemzeti Ellenállási Mozgalomnak. Ebben nagy szerepet játszott a Szabad Európa Rádió is: magyar adásaiban külön műsorban közölte a NEM híreit. A röpiratok és újságok hangvétele, stílusa, de mindenekelőtt követelései nemegyszer szinte betű szerint megegyeztek a SZER adásaiban elhangzottakkal. Ez természetes is, hiszen a Szabad Európa Rádió magyar szekciójának szerkesztői, munkatársai közvetlenül részt vettek a röpiratok és újságok szerkesztésében is.

Az akció 1956-ban igen nagy méreteket öltött. 1956 nyarától októberig 3 millió röplapot és újságot küldtek léggömbök és rakéták útján Magyarországra. A magyar Külügyminisztérium az Egyesült Államokhoz intézett, 1956. július 28-i tiltakozó jegyzékében ismertette, hogy 1956 februárja óta 293 esetben észleltek a Magyar Népköztársaság légterében röpcédulás léggömböket.[127] A léggömbakció szerencsétlenségeket is okozott. Az egyik léggömbbel 1956. július 19-én az ország légiterében összeütközött egy magyar repülőgép. A gép lezuhant, személyzete életét vesztette.

A CIA és a többiek

Az ellenforradalmi fordulat előkészítéséhez nem elégségesek csupán a propaganda eszközei. Ehhez sokirányú szervező munka is szükséges. E tekintetben nagyon lényeges szerepet töltöttek be a hírszerző központok, elsősorban az amerikai, de az angol, a francia és a nyugatnémet hírszerző központok is. Mivel Nyugat-Európa különböző lágereiben bajba jutott emberek tömegei álltak a rendelkezésükre, módjukban állt tömeges méretűvé fejleszteni a hazánk elleni diverziós tevékenységet.

A Nyugatra távozott nacionalisták, reakciósok, félrevezetettek és becsapottak között a nyugati hírszerző szervezetek széles körű toborzó hadjáratot szerveztek, hogy mind több ügynököt tudjanak harcba vetni a népi demokratikus rendszer ellen. A gyakran alig kiképzett emberek szervező és hírszerző munkája azonban az esetek jelentős részében nem hozott számottevő eredményt megbízóik számára. Bár a hírszerző központok a legapróbb adatok összesítéséből alakítanak ki általános képet a politikai, gazdasági, katonai helyzetről, az ily módon nyert információk nem javították jelentősen helyzetképüket. A bevetett ügynökök szerepe akkor vált jelentőssé, amikor a reakció vezető csoportjai megkezdték az érdemi felkészülést az ellenforradalmi fordulatra. A hírszerző szervek e tevékenysége ugyanis megerősítette az aktív reakciós csoportok politikai elképzeléseiben a fegyveres megmozdulás gondolatát és célját, s ennyiben jelentős ösztönző tényező volt.

A hírszerző központok szerepének helyes értelmezéséhez mindenekelőtt szemügyre kell venni, milyen helyet foglaltak el az imperializmus megfékezési, majd felszabadítási politikájának gyakorlati megvalósításában. Ezekben az években a nyugati hírszerzési tevékenység jelentősen átalakult: magába foglalta katonai, politikai, gazdasági hírek gyűjtését, politikai mozgalmak szervezését és támogatását, titkos szervezetek kiépítését, a propaganda-, szabotázs- és terrorakciókat. Mindezek célja és tartalma az volt, hogy az imperializmus stratégiájának

megvalósítása érdekében elősegítsék a szocialista útra lépő Magyarország társadalmi rendszerének békés vagy erőszakos úton történő megváltoztatását, egy ellenforradalmi fordulat előkészítését és végrehajtását.

Bár sok titkot őriznek még páncélszekrények mélyén, a hírszerző központok irattáraiban, az elmúlt évtizedekben számos tény napvilágra került.

Az ellenséges hírszerző szolgálatok tevékenységét, munkájuk tartalmát alapvetően az imperializmus állammonopolista korszakának jellegzetességei határozzák meg. A jelenlegi hírszerző szolgálatok munkatársai messzemenően különböznek az első világháború előtti vagy utáni korszak „regényes hőseitől", akikről többnyire egyébként nagyon is idealizált és illúziót keltő képet rajzoltak a róluk szóló írások.

Az imperialista hatalmak titkosszolgálatait, hírszerző intézményeit jól jellemzi Albrecht Charisius és Julius Mader könyve.[1] Tevékenységük egyik fő oldalát a felforgatásban, a kifejezett államellenes tevékenységben jelölik meg, „amelynek célja elsősorban a politikai hatalom ellenforradalmi úton való megdöntése, a társadalmi rendszer felszámolása a szocialista államokban és a forradalmi demokratikus nemzeti államokban is".[2]

Sok más könyv és tanulmány foglalkozik még e témával. Egy részük, a valóságnak megfelelően, megállapítja – különösen a CIA-vel összefüggésben –, hogy a titkosszolgálatok nemcsak ismeretek szerzésére törekednek, hanem ennél fontosabb célok mozgatják őket: ellenforradalmi mozgalmak szervezése, kormányok megdöntése, felkelések, lázadások előkészítése. A CIA „hatalmas apparátussá nőtt, amelynek fő célja, hogy ellenforradalmakat szítson és letörje a haladó forradalmi mozgalmakat szerte a világon".[3] A CIA-nak ez a szerepe abból következett, hogy az Egyesült Államok a világimperializmus fő erejeként jelent meg a második világháború után, és monopoltőkés vezetői, politikájának irányítói „amerikai évszázadról" álmodoztak. E cél szolgálatában „a CIA egyre fontosabb »földalatti« fegyvere lett az Egyesült Államok külpolitikájának".[4]

A nyugati hírügynökségek tevékenysége

A Központi Hírszerző Hivatal, a CIA az Egyesült Államok hírszerző központja. Ennek megfelelően koordinálja a haditengerészet, a légierő, a szárazföldi haderők, a Külügyminisztérium

Allen Dulles, a CIA igazgatója

A CIA épülete 1960-ban

Hírszerző és Kutató Irodája, az Atomenergia Bizottság Hírszerző Osztálya, egy sor minisztérium gazdasági és pénzügyi hírszerzését, összesen mintegy 20 amerikai hírszerző szervezet munkáját. Ez 150 000–200 000 főből álló apparátust jelent. Csak magának a CIA-nak 17 000 alkalmazottja van, és évi 750 milliós költségvetéssel dolgozik.[5]

A CIA 1947 júliusában alakult meg az Egyesült Államok Kongresszusa által elfogadott nemzetbiztonsági törvény alapján. Egészen pontosan az év szeptember 18-án látott munkához.[6]

A CIA sokféleképpen avatkozik be más országok ügyeibe, és törekszik elképzeléseit megvalósítani. Módszerei a következők: „1. Politikai útmutatások és tanácsok. 2. Egyes embereknek adott szubvenciók. 3. Politikai pártoknak nyújtott pénzügyi támogatás és »technikai segítség«. 4. Magánszervezetek támogatása... 5. Burkolt propaganda. 6. Egyének »magánjellegű« kiképzése és személyek csereutazása. 7. Gazdasági műveletek. 8. Katonai jellegű vagy politikai akciók, amelyek célja valamilyen kormány megdöntése vagy támogatása..."[7] Nagyobb méretű akciók esetében a CIA speciális kiképzőtáborokat létesít. A burkolt akciókat többségükben gondosan megtervezik, összehangolják.[8] Mindez azért is fontos, mert a vezető imperialista államok ilyen irányú tevékenységén belül „uralkodó helyet foglal el az Egyesült Államok hírszerző szervezete, amely tevékenységével döntően befolyásolja az általános szovjetellenes, kommunistaellenes irányvonalat".[9]

A titkosszolgálat anyagot gyűjt a propagandaszervezetek számára. Részt vesz az úgynevezett stratégiai-pszichológiai műveletek kidolgozásában, törekszik totális kémkedést megvalósítani s jelzőrendszerként működni. De munkájának legfontosabb része mégis az akciók szervezése és irányítása.

A CIA egész sor, a nemzetközi életre befolyást gyakorló akcióban vett részt, egy részük sikeres volt, más részük viszont kudarcba fulladt. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy jó néhány szerző az iráni, a guatemalai, a kubai, a vietnami, a burmai, a laoszi és más jelentékenynek minősített akciók között az 1956-os magyar eseményeket is felsorolja. Közöttük az egyik legilletékesebb maga Allen Dulles, aki emlékirataiban a következőképpen fogalmazott: „Ahol a kommunizmus megkaparintotta egy ország államgépeztét, akár csak egy időre, mint pl. Iránban és Guatemalában, vagy hosszabb időre, mint pl. Kubában és Csehszlovákiában, Kelet-Németországban, Magyar-

országon, Lengyelországban és más keleti csatlós államokban, továbbá Észak-Vietnamban és Észak-Koreában, visszariadjunk a felelősségtől és ne próbáljuk rendezni a helyzetet, visszaadni a népeknek a döntés szabadságát?"[10]

Milyen jogon gondolta Allen Dulles, hogy az Egyesült Államok kormányának és a CIA-nak a feladata, hogy rendezze más országok egész sorában a – neki nem tetsző – helyzetet? A CIA egykori igazgatója erre is megadja a választ: „Nekünk magunknak kell eldöntenünk, szem előtt tartva saját nemzeti biztonságunk követelményeit, mikor, hol és hogyan cselekszünk, abban a reményben, hogy a szabad világ más vezető, segítőképes országai is támogatni fognak."[11]

A hírszerző szervezetek effajta „felelősségvállalása" 1917 októbere után kezdett kibontakozni. Az imperialista hatalmak a korábban kiépített hírszerző szolgálatokat ekkor messzemenően igénybe vették a szovjethatalom ellen indított harcukban.

A második világháború után a szocialista világrendszer, a forradalmi mozgalmak ellen folytatott küzdelem került az imperialista államok hírszerző szervezetei tevékenységének tengelyébe. Ez a tartalom szabja meg objektív szerepüket. Fő céljuk, hogy behatoljanak a szocialista államok életébe, olyan mozgalmakat kezdeményezzenek és irányítsanak, amelyekkel gyengíteni lehet a szocialista államok rendjét, vissza lehet juttatni a hatalmat a burzsoázia és a vele szövetséges rétegek, az őket képviselő politikai intézmények kezébe. Csak ebben az összefüggésben érthető, hogy miért fejlesztették ilyen óriási méretűvé a CIA-t és miért vetik be a legkülönbözőbb módon a szocialista országok ellen.

Voltaképpen ez a tevékenység a szó klasszikus értelmében véve már nem is hírszerzés: apparátusuk a tudományos jellegű tevékenységtől a szabotázsig, a hírek gyűjtésétől a fegyveres akciókig, a propagandától a politikai gyilkosságokig, az agitációtól az ellenforradalmi tömegmozgalmak szervezésén át a pucscsokig a tevékenységi formák igen széles, kiterjedt skáláját jelenti.

Az imperialista hírszerző szervezetek az 1950-es években elsősorban az európai népi demokratikus országokra koncentráltak, keresve soraikban a gyenge láncszemet. Ez utóbbiak közé sorolták Magyarországot is.

A magyar népi demokrácia törvényes rendje ellen irányuló nyugati törekvések gyökerei 1945-ig nyúlnak vissza. E tevékenység bizonyos mértékig megváltozott formát öltött a fordu-

lat éve, a proletárdiktatúra létrejötte után, s különösen aktívvá 1955–1956-ban vált. A nyugati országok hírszerző szervezeteinek tevékenységét hazánk esetében is a CIA koordinálta.

A CIA sokféle módon igyekezett befolyásolni a magyarországi eseményeket. Ügynököket nyert meg, illetve küldött az országba; az Egyesült Államok budapesti követségét fedőszervként használva, különböző szervezeteket, mozgalmakat, társadalmi csoportokat támogatott és igyekezett politikailag befolyásolni; tevékenyen közreműködött a Szabad Európa Rádió fenntartásában és irányításában; hatást gyakorolt a reakciós emigráns szervezetekre; közreműködött olyan provokációk megtervezésében és végrehajtásában, amelyek befolyásolták a magyarországi helyzet alakulását. Kétségtelen, hogy a CIA az ellenforradalom előkészítésének periódusában ki tudta aknázni a helyzetet, tudott élni a lehetőségekkel. Az ellenforradalom időszakában pedig még jelentősebbé vált szerepe. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy egyes, Nyugaton megjelent tanulmányok, könyvek erősen túlbecsülik a CIA tevékenységének valóságos jelentőségét, ezzel akarván bizonyítani, milyen döntő és pozitív e szervezet léte „a szabad világ védelmében".

A CIA lehetőségei különösen a felszabadítási politika uralkodóvá válása után bontakoztak ki. Amikor Eisenhower átvette az elnöki, John Foster Dulles pedig a külügyminiszteri tisztet, Allen Dullest, az addigi igazgatóhelyettest nevezték ki a CIA igazgatójává. Hogy mekkora volt ebben az időben a Központi Hírszerző Hivatal súlya és befolyása, azt jól jellemzik Allen Dulles visszaemlékezésének sorai: „... egyetlenegyszer sem fordult elő, hogy égetően fontos ügyben ne tudtam volna percek alatt elérni az elnököt".[12]

A CIA igazgatója rendszeresen hivatalos volt a Nemzetbiztonsági Tanács üléseire, az elnök hírszerzési tanácsadójaként pedig szoros kapcsolatot tartott a Fehér Házzal, s ez a különböző szervezetek között hegemóniát biztosított a CIA számára. 1956 tavaszára átvette a kutatást, az elemzést, az információgyűjtést, valamint az úgynevezett tengerentúli műveletek végrehajtását, ami magában foglalta „a háttérben végzett titkos politikai akciókat is".[13] 1956-ban a szenátus hatalmas pénzösszegeket szavazott meg a CIA számára. A mottó a következő lett: „Bízzunk istenben és Allen Dullesben."[14]

A CIA tevékenységének kiterjesztése azonban bizonyos, nem kívánt következményekkel is járt. Egyesek, például Harry Howe Ranson, szóvá is tették: „A két feladatkör összekeverése az-

zal a veszéllyel jár, hogy azok az ügynökök, akik adatokat gyűjtenek, de egyben igyekeznek Amerika nyilvánvaló érdekében egy külföldi kormányt támogatni vagy megbuktatni, elvesztik tárgyilagos beállítottságukat, és nem tudják a tényeket a szándékoktól elválasztani."[15]

Az ilyen bírálatok gyengéje, hogy nem veszik figyelembe: a CIA feladatkörének kiszélesedése az Egyesült Államok hidegháborús külpolitikájából fakadt. Annak meghirdetéséből, hogy az Egyesült Államok hivatása a világ vezetése, a „kommunizmus összeesküvése" elleni világméretű harc, a „rab népek felszabadítása". Nem módszerbeli, hanem tartalmi kérdés volt ez.

Amikor azután kudarc érte e politikát, a CIA lett a bűnbak, holott valójában a politikai vezetés szabta meg azokat a tennivalókat, amelyek hallatán egyes szenátorok így kiáltottak föl: „Szinte megfagy az ember csontjaiban a velő, amikor tudomást szerez az amerikai CIA-ügynökök aknamunkáiról. Az amerikai ügynökök idegen nemzetek fedőszerveivel és különböző álruháival rejtett és álcázott, veszélyes külföldi tevékenységet végeznek."[16]

1953 tavaszától a CIA módszeresen kutatta, „van-e eshetőség forradalomra"[17] a szocialista országokban. Allen Dulles 1954-ben egy nyilatkozatában kertelés nélkül kimondta: szervezete a „vasfüggönyön" túl „forradalmak" szervezésén munkálkodik, megbízottakat küld oda azzal a feladattal és céllal, hogy az ottani illegális „ellenállási" mozgalmakat támogassa egy „forradalom" érdekében.[18]

Napjainkban is akad szerző, aki nosztalgiával emlékezik „a legendás 1950-es évekre".[19] Talán azért, mert akkoriban még sok minden homályban volt, és a CIA-nak akadt néhány „kiemelkedően" sikerült akciója.

Az 1950-es években „a CIA rejtett akcióágazata ugrásszerűen megnőtt". Az akcióágazatot irányítók, szervezők „apparátusa több ezer főre növekedett, költségvetése pedig az 1949. évi 5 millió dollárról 1952-ben 82 millió dollárra emelkedett".[20]

A CIA-nak ebben az időszakban volt egy Politikai Koordinálási Hivatal nevű osztálya (ez volt a CIA titkos akció osztálya), amely fontos szerepet játszott a lélektani hadviselésben. Az Egyesült Államok követségein helyezte el igen változatos feladatok végrehajtásán munkálkodó megbízottait. „Anyagi eszközöket és információkat" juttattak el „nem kommunista pártokhoz, újságokhoz, egyházi csoportokhoz..."[21]

Ezeket a titkos akciókat az Egyesült Államok külügyi és had-

ügyi szervei szorgalmazták. Ezért is szaporodtak el a CIA állomáshelyei. „Washington lelkesedése mindenfajta titkos akció iránt egy sor új direktívában tükröződött, amelyek közül mindegyik terjedelmesebb volt az előzőnél."[22] A titkos akciótervezeteket egy különleges csoport vizsgálta felül, amelynek az összetétele és a neve az évek folyamán többször változott.

Jelentős szerepet töltöttek be a CIA-nak azok az osztályai, részlegei, amelyek katonai vagy félkatonai műveleteket szerveztek, irányítottak. Fegyverszállítással, irreguláris katonai erők támogatásával foglalkoztak, tartották az összeköttetést a CIA légi és tengeri osztályaival, valamint a katonai és polgári légi szállítással.[23]

A CIA 1953-tól mindinkább „a csatlós országokban fellépő elégedetlenségekre alapozta reményeit. Tevékenységére nagy hatással volt egyes kommunista pártok frakciókra szakadásának csábító, de veszedelmes hite is."[24] Ezeket a hasadásokat és viszálykodásokat „a CIA igyekszik szítani mindenütt... Az a remény, hogy a kommunista rezsim belső megoszlások és tisztogatások következtében összeomlik, dédelgetett álma minden nyugati hírszerzési szakértőnek."[25]

Az akciók mögött az Egyesült Államok kormányzatának, Kongresszusának ösztönzései álltak, melyek eredményt kívántak látni. Ezért is hívták életre 1955 tavaszán az úgynevezett Hoover-bizottságot, amely felülvizsgálta a CIA tevékenységét. A bizottság nagyobb merészséget, több kockázatot ajánlott. „Elmondhatjuk, hogy ezután a CIA ezeket az ajánlásokat a különleges bizottság reményeit messze felülmúló mértékben végrehajtotta."[26]

Ezt a korszakot a *The Nation* című amerikai folyóirat 1961. június 24-én megjelent, a CIA-nak szentelt különszámában a következőképp jellemezték: „Az elnök békéről beszél, de a CIA kormányokat dönt meg, belső szabotázsokra, forradalmakra szövetkezik, katonai inváziókat irányít, jobboldali militarista köröket támogat." Ám ha 1955-ben a Hoover-bizottságnak még az volt a gondja, hogyan lehetne nagyobb eredményeket elérni, és miképpen kellene „a vasfüggöny mögötti országokban realizálni az eredményeket, néhány év múlva már, jó néhány kudarc következtében, felelősségáthárítás és bűnbakkeresés is folyt".[27] Néhány felelős ember véleménye szerint a CIA úgy fejlődött, mint egy gyönge gyermek, akiből azonban kamasz korára a környék réme lett.

Már utaltunk Allen Dulles nyilatkozatára, amelyet 1954-ben

adott az *U. S. News and World Report*nak. Az újságíró kérdésére – „Részét képezi-e az önök tevékenységének forradalmakat szítani bizonyos országokban?" – a következőket válaszolta: „Balgaság lenne, ha nem támogatnánk barátainkat a különböző országokban, ha nem segítenénk nekik, hogy mindent megtegyenek, ami csak tőlük telik." Allen Dulles azt is elmondta, hogy a CIA vezetőjeként ő a Nemzetbiztonsági Tanácsban az összes hírszerző szolgálatot képviseli, s minden héten alkalma van tájékoztatni a testületet az előző hét fejleményeiről. Az újságíró további kérdésére így válaszolt: „A CIA a Nemzetbiztonsági Tanács alá tartozik, tehát közvetlenül az elnök alá. A Külügyminisztériummal pontosan ugyanolyan kapcsolatban vagyok, mint a Hadügyminisztériummal. Természetszerűleg ez a két minisztérium az, amellyel a legtöbb dolgom van, de szorosan együttműködöm a vezérkari főnökök egyesített bizottságával is."[28]

Szervezete működését Allen Dulles a következőképpen jellemezte: a CIA szoros kapcsolatban áll a kormány más hírszerző intézményeivel, összegyűjti az összes információt, ennek alapján kiegészíti és ellenőrzi saját értékelését. „Hetenként egyszer tárgyalok a kormány más hírszerző ügynökségeinek vezetőivel, vagyis a Külügyminisztérium, a hadsereg, a haditengerészet, a légierő hírszerző szolgálatának vezetőivel, a vezérkari főnökök egyesített bizottságának hírszerző tisztjével..." Szólt arról, hogy a CIA-t az Egyesült Államok Kongresszusa ellenőrzi, s a kongresszus különbizottsága tekinti át tevékenységét.

Az Egyesült Államok szövetségeseinek hírszerző szervezeteivel való együttműködésről így beszélt Allen Dulles: „Szívélyes és együttműködő viszonyban vagyunk a szabad világ bizonyos szerveivel." Befejezésképpen összegezte a szervezet hétéves munkáját: „Az igazi próba az, hogy a CIA jól szolgálja-e ki fogyasztóit – azokat, akik a nemzetbiztonság terén politikánkat kialakítják... Én a CIA-t eredményesen dolgozó szervezetnek tartom."[29]

A CIA legfőbb Kelet-Európa-szakértője 1953-tól Ray S. Cline lett. Hozzá futottak be a Kelet-Európából, így a Magyarországról érkezett információk. „Apparátusom az új információkról értékeléseket dolgozott ki napi és heti összefoglalóink számára, és ami ennél is fontosabb, tanulmányokat készített az új fejleményekről Allen Dulles számára. Azok a Nemzetbiztonsági Tanács elé kerültek, amely minden héten rendszeresen összeül az elnök, Eisenhower vezetése alatt."[30] Ez a részleg min-

den forrást egyesített: „a CIA-ügynökök, a katonai attasék jelentéseit, a politikai és gazdasági problémákról készült nagykövetségi jelentéseket".[31] Cline visszaemlékezésében leírja, hogy a legnagyobb örömöt szerezte számára, amikor rá tudta beszélni a CIA vezetőit, hogy a kommunista világot ne csak a hasonlóságok, hanem – ami ennél még fontosabb – a különbözőségek alapján is szemléljék.[32]

Ez a magas hivatali szintre emelkedett speciális kutatóapparátus állította össze azokat az adatokat, melyek lehetővé tették a CIA számára, hogy „élen járjon annak a stratégiai konfliktusnak a föltérképezésében", amely a szocialista országok között keletkezett. „Huszonöt lábnyi könyvespolcot töltenek meg a kommunista vezetőkről és doktrínákról írt részletes tanulmányok, amelyek a CIA tulajdonképpen ismeretlen, de létfontosságú hozzájárulását jelentik ahhoz, hogy a kormány különböző posztjait betöltő tisztségviselők megértsék ezeknek az uralmi rendszereknek az alapvető jellegét."[33]

1956 tavaszán és nyarán a CIA a Kelet-Európában, így Magyarországon is végrehajtandó akciókra összpontosította erőfeszítéseit. Hosszabb vita után végül is Cline elképzelései diadalmaskodtak, ennek alapján a CIA nagyszabású akciótervet fogadott el, amelynek lényege volt, hogy a nemzetközi kommunista mozgalmon belül – egy átmeneti periódust figyelembe véve – minden energiával „a sztálinizmus ellen kell koncentrálni".[34] Erőt és energiát összpontosítottak „a kommunista világon belüli nagy jelentőségű hasadásra".[35]

A CIA 1956. évi tevékenységében jelentős helyet kaptak a Magyarországgal kapcsolatos akciók. Számos, a CIA-t népszerűsítő vagy legalábbis vele rokonszenvező szerző is kiemeli szerepét: „E tragikus és elvetélt fölkeléssel kapcsolatban - amelyre bujtogattunk – ... a CIA serkentő és bátorító szerepe a legfelsőbb vezetés hétpecséttel őrzött titka marad. Bizonyosnak látszik azonban... hogy Magyarországra a CIA vagy a vele együttműködő Gehlen-szervezet révén fegyvereket csempésztek... egy másik, még mindig el nem döntött kérdés, amely fontosabb a CIA fegyvercsempészésénél: mekkora felelősség terheli a CIA-t, hogy... a magyarországi felkelőket önfeláldozásra buzdította... A SZER propagandaadásai a véres magyar felkelés idején meghosszabbították a küzdelmet, amikor annak már semmi esélye sem volt."[36]

Más amerikai szerzők is megállapították a CIA-nak az 1956-os ellenforradalom előkészítésében és kirobbantásában

való részvételét. „A CIA története voltaképpen nem más, mint annak története, hogyan született meg és hogyan virágzott ki ez a hírnév szerte a világon a CIA azon műveletei nyomán, amelyek Németországtól Formózáig, Magyarországtól Kongóig, Guatemalától Japánig terjedtek."[37] Az idézett szerző könyvében külön fejezetet szentel e témának. Leírja egyebek között, hogy némelyek bírálták a CIA-t, mondván: nem volt elég körültekintő, túl korán lépett. A CIA vezetői azzal védekeztek, hogy ők pontosan megjósolták a magyar felkelést. „Lényegében az is bizonyos, hogy a CIA-nak sikerült fegyvereket csempésznie a felkelőkhöz, és általában segítséget nyújtott nekik a felkelés előtt. Helyes volt a CIA-nak az a jelentése, hogy Magyarország megérett a felkelésre..."[38]

E könyv ugyanakkor azt is elismeri, hogy igazuk van azoknak, akik támadták a CIA-t, mert reménytelen áldozatra buzdította a felkelőket: „Ez talán igaz is volt... a felkelés folyamatában, ha elfogadjuk a bírálóknak azt a felfogását, hogy a SZER a CIA egyik fegyvere, mert a SZER adásai tele voltak az Egyesült Államok intervenciójára történő utalásokkal." Azt is megírja, hogy a CIA-nak összeköttetése volt „a földalatti összeesküvőkkel". Ugyanakkor megkísérli védelmébe venni a szervezetet, mondván: nem vett részt az ellenforradalom időzítésében, csupán fegyvereket és tanácsot adott, és ezzel „segítette a magyar nép fölkészülését a nagy napra".[39]

A CIA tényleges tevékenységét szemléletesen jellemzi az a dokumentumjellegű beszámoló, amelyet a *Les Temps Modernes* című francia folyóirat közölt 1971 decemberében a Külügyi Kapcsolatok Tanácsa egyik üléséről. Az ülésen tájékoztató hangzott el „az Egyesült Államok külpolitikájának titkos műveleteiről". A vitában ismét szóba kerültek a CIA és a Külügyminisztérium 1956 tavaszi akciói. Ezeket úgy értékelték, hogy „sok csatlós államban jelentős kihatással jártak. Ily módon, amikor világosan ki van jelölve egy cél, és valóban e cél megvalósításának szenteljük magunkat, meg lehet változtatni a történelem folyását."[40]

Az amerikai hírszerző szervezetek valóban aktívan fáradoztak „a történelem folyásának megváltoztatásán". Elmondható ez az amerikai szárazföldi hadsereg hírszerzési központjáról is. Ez a nagymértékben specializált Kémelhárító Testület (Counter Intelligence Corps – CIC) szintén a CIA irányításával működött.[41] A CIC egész tevékenységét a támadólagos elhárítás alapelve vezérelte, vagyis az „ellenséges" országok társadalmi,

politikai, katonai intézményeibe való behatolás. Az 1950-es években a CIC kiterjedt tevékenységet folytatott hazánkban, s nemcsak egyes informátorokat és ügynököket irányított, hanem szervezeteket is.[42]

A hazánk elleni fölforgató tevékenységből ezekben az években jelentős részt vállaltak egyéb nyugati hírszerző szolgálatok is. Hírszerző tevékenységük nemegyszer össze is fonódott.

A nyugatnémet Gehlen-szervezet kisebb operatív csoportokból építette föl külföldi hálózatait, alapelve volt, hogy az ügynökök, megbízottak, informátorok ne ismerjék egymást. Magyarországon megpróbálta újjáéleszteni a német katonai kémelhárítás, az Abwehr és a Gestapo egykori hálózatát, de kísérletet tett – és nem is mindig sikertelenül – új erők megnyerésére is. A Gehlen-szervezet Magyarországon 1954–1956-ban vált aktívabbá.[43] (Az ügynöki hálózatban egyébként nem kevesen voltak olyanok, akik egy időben, egyszerre több szervezetnek végeztek hírszerzést.)

A Magyar Népköztársaság elleni hírszerző tevékenységgel a Gehlen-szervezeten belül a Kolényi György vezette úgynevezett magyar osztály volt megbízva. Kolényi György annak idején a Vezérkari Főnökség 2. osztályán dolgozott, alezredesi rangban, így szakembere volt a hírszerzésnek. A magyar osztályon dolgozók túlnyomó többsége egykori horthysta tiszt, magas rangú állami tisztviselő vagy nyilaskeresztes párttag volt. Általában különböző fedőállásokban tevékenykedtek Ausztriában, illetve a Német Szövetségi Köztársaságban, így leplezve valódi feladatukat.

Érdemes felvázolni, mi volt a feladata ennek az osztálynak, amely olyan aktívan részt vett az 1956-os események előkészítésében. Az általuk gyűjtött híranyag túlnyomó többsége a menekültektől származott. Évente mintegy 80–120 magyar menekültet faggattak ki, amire elsősorban az ausztriai menekülttáborokban, a jótékonysági szervezetek közreműködésével került sor. A magyar menekültek zöme Ausztria amerikai zónájában, pontosabban Salzburg városában vagy annak közvetlen környékén telepedett le. Ennek főképpen az volt az oka, hogy ezen a területen sok amerikai alakulat állomásozott, sok intézmény működött, ami elhelyezkedési lehetőséget biztosított a menekülteknek. Salzburgban szervezték meg a kivándorlási ügyeket intéző központot is. Az államszerződés megkötése után az osztrák állam a Magyarországról menekülteket több táborban gyűjtötte össze. Ezekben a táborokban Gehlenék magyar osz-

Robert Gehlen tábornok

tályának mindenütt voltak megbízottai, akik figyelemmel kísérték a menekülteket, a megfelelőnek látszókat kiválasztották és a magyar osztályhoz irányították.

A menekültek kihallgatása a Német Szövetségi Köztársaságban is rendszeres volt. A Nürnberg melletti Walka táborba a Gehlen-szervezet munkatársainak szabad bejárásuk volt. Mint Visnyei Sándor később a bíróság előtt elmondotta: „A Nürnberg melletti Walka lágerben magam is tanúja voltam 1956 folyamán jó néhány diverzáns toborzásának".[44]

De a Gehlen-szervezet részéről más úton is folyt a kihallgatások megszervezése és a megbízottak toborzása. Nagy szerepet játszottak ebben az úgynevezett Magyar Irodák. Ezeket az Egyesült Államokban létrejött Magyar Nemzeti Bizottmány szervezte Európa különböző országaiban. Feladatuk a bajba jutott menekültek pénzzel, ruházattal történő segítése, kivándorlási ügyeik intézése és állásba juttatásuk lett volna. E feladatokból nem sokat tudtak megvalósítani, de a menekültek a segítség reményében mégis gyakran felkeresték ezeket az irodákat. A Gehlen-szervezet – mint más hírszerző szervezetek is – összeköttetésben állt a Magyar Irodák vezetőivel, akik segítettek az ügynökök kiválasztásában.

A Conferencza Chatolica Internacionale delle Caritas, a nemzetközi egyházi segélyszervezet[45] tevékenységével jelentősen segítette – többek között – a Gehlen-szervezet toborzó munkáját. Elsősorban a szocialista országokból Ausztriába kerültek közül válogatta ki a hírszerzésre alkalmas embereket. Az

osztrák–magyar határ mentén mozgó Caritas-állomásokat hoztak létre abból a célból, hogy biztosítsák a szocialista országokból érkezők átkelését és az oda irányuló üzenetek, utasítások, propagandaanyagok eljuttatását.

A Caritas főként Ausztria és a Német Szövetségi Köztársaság területén tartott fenn magyar Caritas-irodákat, amelyek a Magyar Irodákhoz hasonlóan pénz- és ruhasegélyben részesítették, továbbá az álláshoz jutásban, illetve a kivándorlásban segítették a Nyugatra távozottakat. Ezenkívül elő kellett mozdítaniuk a menekültek erkölcsi és vallásos nevelését is. A Gehlen és a többi hírszerző szerv intenzív kapcsolatot tartott a Caritas irodáival, hogy segítsenek a menekültek közül megfelelő megbízottakat kiválasztani. A salzburgi magyar Caritas például rendszeresen segítette a Gehlen ottani munkatársát. A Gehlen munkatársai hetenként egy-két alkalommal meglátogatták a különböző lágereket, és ottani megbízottjuk segítségével aki számon tartotta az újonnan érkezetteket beszélgettek az új táborlakókkal, megállapították, hogy kikkel érdemes foglalkozni. Az alkalmasnak talált személyt - ha erre igényt tartott - a meghallgatás idejére szállodában helyezték el, s erre az időre naponta ellátási díjat adtak, a kapott adatok értékétől függően pedig a kihallgatás végén pénzjutalomban részesült. Amennyiben a kihallgatás során alkalmasnak bizonyult és vállalkozott rá, bevonták a hírszerző munkába is.

Gyakorlatilag a Gehlen-szervezet magyar osztálya munkatársainak legfőbb feladatuk a megbízottak szerzése volt. Különösen 1955–1956-ban fordítottak nagy figyelmet erre, és próbáltak meg tömegesen kiképezni embereket. Főképpen Salzburgban és környékén, illetve Bécsben, Grazban, továbbá Nyugat-Németország különböző városaiban folyt az ügynökök kiválasztása, kiképzése és Magyarországra küldése.

Az ügynökök számára két fő célt jelöltek meg: 1. új emberek megnyerését és beszervezését; 2. egy-egy városban, illetve konkrét helyen a politikai, gazdasági és katonai helyzet felderítését. A megbízottakat természetesen nem tudták alaposan megismerni, pedig az szakmai szempontból feltétlenül szükséges lett volna. Hiszen a munka nélkül, szorult anyagi helyzetben levő menekültek a legtöbb esetben egy-egy beszélgetés után elvállalták, hogy visszatérnek Magyarországra és teljesítik megbízásukat.

A hazaküldött ügynök elsősorban katonai objektumok felderítését kapta feladatul, de munkájához tartozott a politikai

hangulatra, a pártra, a gazdasági helyzetre, a termelésre vonatkozó adatok szerzése is. A híranyagot magával kellett vinnie. A határon általában éjszaka szökött át, előzetes földerítés után. Elindításakor egy fedőcímet kapott, ahová egy lapot kellett küldenie, jelezve, hogy megérkezett. Ausztriába visszatérve táviratot adott fel, és ennek alapján várták a megadott városban – legtöbbször Salzburgban. A megbízottat a hozott ismeretanyag alapján jutalmazták. Amennyiben megfelelt a várakozásnak, újból bevetették, amire rendszerint másfél–két hónap múlva került sor.

A Gehlenék által beszervezettek egy része – miután kiismerte magát – átment az amerikaiakhoz, ahol többet fizettek, vagy csatlakozott a Német Szövetségi Köztársaságban és Ausztriában működő embercsempész szervezetekhez. Az is előfordult nem egy esetben, hogy mindkettőt csinálták.

A magyar osztályon meglehetősen precíz nyilvántartási részleg működött, amelyet Adreánszky Jenő egykori horthysta alezredes vezetett, s munkatársai is többségükben horthysta vezérkari, kémelhárító, volt csendőr- és rendőrtisztek voltak. Polgári foglalkozású munkatárs mindössze kettő akadt. Az osztály különösen a jobboldali, de általában az egész magyar politikai emigrációt figyelemmel kísérte. Soraikban is végeztek egyfajta felderítést, ismeretanyag-gyűjtést, helyzetelemzést, azonkívül az emigrációs szervezetekben is folytattak toborzó munkát megbízottak szerzése céljából.

A magyar osztály tevékenysége 1955–1956-ban megélénkült. Úgy ítélték meg a helyzetet, hogy gyorsítaniuk kell az események alakulását, s ezért ők is – az amerikaiakhoz hasonlóan – a tömeges méretű kiválasztás és bevetés módszerével éltek.

Figyelemre méltó, hogy a kiszemelt megbízottakat 1956-ban az anyagi előnyök mellett elsősorban azzal kecsegtették, hogy a Magyarországon rövidesen sorra kerülő rendszerváltozás után fontos vezető állásokba fognak kerülni.

A magyar osztály sok munkatársát küldte 1956-ban az osztrák–magyar határra, annak pontos felderítésére, a szervezet megbízottainak átsegítésére vagy a Magyarországról jött emberek fogadására.

Visnyei Sándor 1955 őszétől 1956 szeptemberéig a különböző menekülttáborokból húsz embert toborzott Magyarországon végzendő hírszerző munkára. Visnyeinek éveken keresztül feladata volt a magyar menekültek kihallgatása, adatok szerzése és a megbízhatók kiválasztása. A megbízottak felkutatását

egy munkatársával végezte a magyar menekülttáborokban. A táborokban is voltak megbízottai, valamint összeköttetésben állt a magyar Caritasszal.

Az amerikai és a nyugatnémet hírszerzésen kívül a népköztársaságunk ellen irányuló felforgató tevékenységben jelentékeny szerepet játszottak az angol hírszerző szolgálatok is. Különös aktivitást tanúsított az FSS, az úgynevezett Tábori Biztonsági Részleg, amelynek Grazban, Linzben és Bécsben volt alközpontja.[46] Támaszpontjai a Német Szövetségi Köztársaságban és az osztrák államszerződés megkötése előtt Ausztria angol övezetében voltak. Az angol hírszerző szervezetek arra törekedtek, hogy jól kiválogatott és jól kiképzett emberekkel dolgozzanak. Különösen a kulcspozíciót betöltő és a nyugati országokban hivatalosan tartózkodó magyar állampolgárokra specializálták magukat. A politikai emigránsok közül is alaposan kiválogatták azokat, akiknek megbízásokat adtak. 1955–1956-ban az ő tevékenységük is megsokszorozódott.[47]

Céljaik megegyeztek az amerikai, a nyugatnémet hírszerző szervekével: katonai, politikai és gazdasági információkra törekedtek, de alaposabb, mélyebb ismereteket kívántak megbízottaiktól. Többek között egy részletes tanulmányt készíttettek P. Hunya Dániel jezsuita szerzetessel, aki alapos áttekintést adott az 1956-os politikai és gazdasági helyzetről. Az FSS-nek dolgozott a magyar Pénzügyminisztérium egyik osztályvezetője is, aki gyakran járt külföldre. Jelentős anyagi ellenszolgáltatás fejében gyakran és rendszeresen adott tájékoztatást személyesen vagy egy megadott bécsi címre küldött, titkosírásos leveleiben fontos és bizalmas pénzügyi, gazdasági kérdésekről. Így beszámolt többek között Magyarország devizakészletéről, nyersanyagtartalékairól, megjelölte azokat a bankokat, amelyeken keresztül Magyarország tranzitügyeit bonyolítja, és közölte a magyar küldöttség meghatalmazásának keretösszegeit a nemzetközi gazdasági és pénzügyi tárgyalásokon. A megszerzett adatokat az angol és amerikai tárgyaló partnerek fel tudták használni arra, hogy Magyarországgal folytatott tárgyalásaikon növeljék hazánk gazdasági nehézségeit.[48]

A FSS is gyűjtött adatokat a magyar, és különösen a szovjet katonai alakulatokról. Az általuk irányított egyik hírszerző hálózat derítette fel a hazánk nyugati megyéiben állomásozó szovjet alakulatok számát. Ismereteket szereztek különböző magyar és szovjet katonai parancsnokságokról, alakulatokról. Egy másik hírszerző csoportjuk a Budapest–Bécs közötti kato-

nai objektumokat derítette fel. Elég pontos áttekintést készítettek radarállomásokról és az Államvédelmi Hatóság laktanyáiról is.

Magyar FSS-ügynökök 1956-ban tájékoztatták az angolokat a Szabadságharcos Szövetség felépítéséről, az annak szervezeteiben folyó katonai kiképzés tematikájáról. 1956 őszén már a többi nyugati hírszerző központokkal együtt kutatta az FSS a fegyveres felkelés lehetőségeit.

Más nyugati hatalmak is folytattak hírszerző és felforgató tevékenységet, így a francia Deuxième Bureau is. Az olasz hírszerző szolgálat egyik kémcsoportját az ellenforradalom után tartóztatták le. 1957 januárjában az olasz hírszerzők jelentős mennyiségű fegyvert (hangtompítós fegyvereket), pénzt, propagandaanyagot juttattak el több ellenforradalmi szervezethez.[49]

Már 1954–1956-ban ismert volt, de 1957–1960 között, a hírszerzők ügyeinek feltárásánál bebizonyosodott, hogy az 1954–1956 között Magyarországra érkezett nyugatnémet kereskedők, angol, amerikai újságírók, turisták között nem kevesen voltak olyanok, akik összeköttetés megteremtésére, újabb adatok szerzésére, új feladatok kijelölésére hoztak Magyarországon levő megbízottaiknak utasításokat. Ilyen volt például az egyik müncheni utazási iroda vezetője, aki turistaként jött Magyarországra az említett céllal. Ebben az időben a hírszerző szervezetek előszeretettel vették igénybe a Bécsből Budapestre utazókat, de turisták, sportolók, kereskedők útján is kapcsolatot tartottak embereikkel. Ezenkívül számos nyugati újságíró kereste fel ezekben a hónapokban hazánkat, s keresett kapcsolatot a revizionista csoport vezetőivel.

Ez a sok tekintetben rejtett világ, a hírszerzés világa különösen az 1948-at követő években folyamatosan felduzzadt, ezreket foglalkoztatott, sajátos és különleges jelleget öltött, összefonódott a reakciós emigrációval, pártokkal, mozgalmakkal. Ugyanez mondható el a jobboldali és szélsőjobboldali emigráns szervezetekről és az emigráns lapok szerkesztőségeiről. Így például 1956 előtt éveken keresztül Lengyel Béla egykori altábornagy volt az amerikai Magyar Segély bécsi főmegbízottja, aki egyben a CIC munkatársa is volt. Grazban a Magyar Menekültügyi Szolgálatot az FSS egyik ügynöke vezette. Salzburgban a magyar Caritas vezetője egy Gehlen-ügynök volt, de a Gehlen-szervezet magyar osztályának volt a megbízottja a müncheni Magyar Segítő Szolgálat vezetője is. A Nemzetközi Vöröskereszt irodái és táborai úgyszintén a különböző hírszerző központok és alközpontok felvonulási terepei voltak.[50]

A hírszerző hálózatok magukhoz vonzottak különféle jobboldali párttöredékeket, csoportosulásokat. Jelen voltak és mindinkább vezető szerepet töltöttek be az emigráció különböző egyesületeiben, szövetségeiben, pártjaiban. Az emigráció belső viszályai, politikai harcai mögött is sokszor a hírszerző intézmények küzdelmei húzódtak meg. Ebben a titkos világban, amelyet át- meg átszőtt a különböző tőkés hatalmak érdekében tevékenykedő hírszerző központok vetélkedése, mindig a „gyalogos", a sokszor becsapott emigráns fizetett rá, akit politikai meggyőződése vagy – az esetek többségében – szorult anyagi körülményei folytán tudtak megnyerni hírszerzésre, a szocializmust építő rendszerrel szemben álló ellenséges csoportosulások szervezésére.

A hírszerző központok, alközpontok, osztályok, alosztályok vezetői és munkatársai számára ez nagyrészt hivatást jelentett, amit talán meggyőződésből is végeztek. És ha idegőrlő is volt a munkájuk, mégis páholyból nézték és figyelték az általuk megnyert emberek veszélyeztetettségét a „felszabadítandó" országok határain vagy azok belsejében. Hány és hány rászedett és becsapott magyar fiatalember lett áldozata az általuk szervezett játszmának! Dokumentumok bizonyítják, hogy a Magyarországra küldött ügynökök túlnyomó többségét a menekülttáborokban toborozták.

A megfelelő személyek kiválogatásához nagy segítséget adtak a tőkés államok budapesti követségei. A diplomata státusban levő hírszerzők és követségek rendezvényeit, hivatalos és magánfogadásait messzemenően kihasználták arra, hogy megismerkedjenek a velük rokonszenvező emberekkel, figyelemmel kísérjék őket, majd megkeressék a beszervezhetőknek ítélteket.

A különböző hírszerző szervek által megnyert emberek – bár sok azonosságot is mutatnak – származás és politikai karakter tekintetében különbözőek voltak. Az amerikaiak és a nyugatnémetek mindenekelőtt egykori horthysta katonatisztekből, a volt uralkodó osztályhoz tartozókból vagy jobboldali, szélsőjobboldali múlttal rendelkezőkből, esetleg már valamilyen ellenforradalmi szervezethez tartozókból toborozták híveiket. Az angolok és a franciák viszont az értelmiség egyes köreiből, újságírókból, írókból, műszaki emberekből. Ez természetesen nem érvényesült tiszta formában, mert erős volt az összefonódás, és 1954–1956 között egyre több alkalmazottat, kisiparost, kistisztviselőt, egyetemistát, diákot is számításba vettek. 1954

után erőteljessé válik az a törekvés, hogy jelentősebb pozíciókat betöltő embereket nyerjenek meg.

Ausztria és a Német Szövetségi Köztársaság területén ebben az időben számos hírszerző központ foglalatoskodott hazánk ellen mozgósítható szervezetek, csoportok létrehozásával. E központok mellett kiképző iskolák működtek. Ilyen volt például a bajorországi oberammergaui tábor, ahol magyarországi feladatokra képeztek ki embereket. Az osztrák fővárosban is több kiképző iskola volt, Bécs egyik külvárosában például rádiósokat képeztek. Spanyolországban kiválasztott személyek katonai kiképzésben részesültek.

Az NSZK-beli Bad Tölz közelében levő táborban az amerikai hadsereg egy olyan különlegesen kiképzett ejtőernyős alakulata állomásozott, amely emigránsokból állt, soraiban oroszok, csehek, szlovákok, románok és magyarok is voltak. Ez az alakulat a 77. különleges ejtőernyős csoporthoz tartozott, tagjait Észak-Carolinából szállították ide. Fort Braggban, a Különleges Hadviselési Központ iskolájában képezték ki őket.[51] E különleges alakulatban több száz magyar emigráns szolgált. A hatóságok tudtával és jóváhagyásával toborozták őket a Német Szövetségi Köztársaságban.[52] Közülük rendszeresen küldtek megbízottakat Magyarországra hírszerzői munkára, valamint illegális szervezetek alakítására.[53]

Innsbruckban működött egy különleges, rádiósképző iskola. 1956 szeptemberében, a CIA utasítására, a tanfolyamot megszüntették, és a már kiképzett magyar ügynököket Innsbruckból Bécsbe, majd onnan Magyarországra vezényelték.[54] 1956 októberében a CIA Bécsbe, Berlinbe, Stockholmba küldte húsz munkatársát a magyarországi és a lengyelországi tevékenység összehangolása feladatával.[55]

Az amerikai Fort Jacksonban működött egy katonai válogató és elosztó központ.[56] Itt is a sokszoros szűrés után oda került, úgynevezett elit káderek kiválasztása és kiképzése folyt, éppúgy, mint a Panama-csatorna északi partvidékén található amerikai kiképzőtáborokban. A Fort Gordon-i táborban rádiózásra és híradástechnikai ismeretekre oktatták a résztvevőket. A legalkalmasabbakat Magyarországra küldték rádiós hírszerzőként.

Voltak olyan tanfolyamok, ahol egyaránt nyújtottak műszaki, technikai és politikai ismereteket. Speciális szerepet töltött be a strassbourg-i Szabad Európa Kollégium, amely a többitől eltérően elsősorban intellektuális képzést biztosított. Olyan po-

litikai vezetőket neveltek ki itt, akik a „felszabadítás" után vezető posztokra kerültek volna. Az esetek többségében azonban a kiképzés gyors és felületes volt, ami – különösen az amerikaiaknál – összefüggött a tömeges jelleggel.

Az ellenforradalom kitörése előtti időszakban a NATO hírszerző központja is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Magyarország irányában kell aktivizálódnia. Bécsen keresztül fokozott erővel szivárogtatták Magyarországra 1955–1956-ban megbízottaikat, kisebb hírszerző rezidentúrák kiépítésének feladatával. 1956 tavaszán a NATO hírszerző központja – a tagállamok útján begyűjtött információk alapján – úgy vélekedett, hogy novemberben fognak Magyarországon „döntő akciók" kezdődni. Egyik magas rangú, a NATO párizsi központjában dolgozó katonatiszt figyelmeztette kereskedő ismerősét, hogy szakítsa meg gazdasági kapcsolatait Magyarországgal, „mert október–november hónapokban a magyar népi demokrácia meg fog bukni".

A NATO hírszerző központja 1956 júniusában az európai népi demokratikus országok helyzetét elemző, részletes összefoglaló jelentést készített, amelyet a NATO tanácsa egy bizalmas és belső tanácskozáson 1956. október 17-én vitatott meg. Ennek alapján a NATO tanácsa javasolta a nyugati kormányoknak, vizsgálják felül a népi demokratikus országokkal való kapcsolatokat. Megállapította, hogy „a NATO-nak változtatnia kell a csatlós államokkal szembeni politikáján". A változásnak azt kell eredményeznie, hogy ezekben az országokban „az olvadás minél eredményesebb legyen". A jelentés zárórésze leszögezte: a „legutóbbi magyarországi fejlemények további változások nyitányát jelentik".[57]

Jelentős szerepet játszott a CIC Stuttgart-Bad Cannstattban levő, Wallace Baraka 66-os részlege is, amelynek kirendeltségei behálózták az egész Német Szövetségi Köztársaságot. A Magyar Népköztársaság ellen főleg a müncheni, a nürnbergi és az offenbachi központok tényked tek, s elsősorban a katonai jellegű adatok megszerzésére összpontosították erőfeszítéseiket. A CIC által irányított magyarországi szervezetek a légierőre, a Haditechnikai Intézetre, a katonai objektumokra, alakulatokra, útvonalakra, a Honvédelmi Minisztérium épületére és környékére vonatkozó adatok gyűjtésére kaptak utasítást. A repülőterekről, katonai alakulatokról fényképfelvételeket, vázlatrajzokat készítettek, s ezeket jelmagyarázatokkal látták el. Széles körben folyt a szovjet katonai egységek felderítése is.[58]

A CIC másik fő érdeklődési iránya a politikai és társadalmi helyzet volt. Mindenekelőtt a politikai válság jeleire fordították figyelmüket, ezért megbízottaiknak tanulmányozniuk kellett a sajtót, a rádiót, a Petőfi Körben, az Írószövetségben és másutt elhangzott politikai megnyilatkozásokat. Számos megbízottjuk kapott olyan feladatot, hogy próbáljanak meg kapcsolatot találni azokkal, akik részt vesznek a vitákban, írnak a lapokban, beszélnek a rádióban, fölszólalnak az Írószövetségben. A politikai eseményeket figyelemmel kísérve határozta meg a CIC megbízottai és a vezetésük alatt álló szervezetek feladatait.

1955–1956-ban erőteljesebb akciókat hajtottak végre, erősíteni akarva a rendszerrel szemben kibontakozó mozgalmakat, akciókat. A MÁV szombathelyi igazgatóságán például működött egy kisebb, a CIC irányítása alatt álló szervezet. Tagjai feladatul kapták, hogy szervezzenek sztrájkokat, szerezzenek katonai raktárakból fegyvereket, hajtsanak végre szabotázsakciókat szovjet katonai szerelvények ellen. Kijelölték azokat a funkcionáriusokat, akik ellen merényletet kellett elkövetni. Utasításuk volt, hogy vegyék föl a kapcsolatot az illegális Keresztényszocialista Párttal, és megnevezték azt a személyt is, akin keresztül összeköttetést kell teremteni.[59]

A CIC – csakúgy, mint az angol FSS – élénken érdeklődött a közlekedési viszonyok iránt. A befolyásuk alatt álló, Ausztriában működő Magyar Menekült Vasutasok Szövetségét is felhasználták arra, hogy a külföldre járó vasutas szakemberek révén kibővítsék a magyar vasút stratégiai helyzetére vonatkozó értesüléseiket.

A CIC kiképzőtáborait 1956 nyarán tovább bővítették, és a kiképzést meggyorsították. Ez időtől kezdve egyre több fegyveres harcra kiképzett személyt küldtek Magyarországra. 1956 júniusában olyan ügynökeik lépték át a magyar határt, akik közül jó néhányan már harcoltak Indokínában a franciák szolgálatában. Ezek 1956 októberében részben a Széna téren, részben a Corvin közben tűntek fel.[60] De rendszeresen választott ki a CIC embereket az amerikai hadseregbe sorozott magyarok közül is, akiket hírszerző szolgálatra való kiképzésük után hazaküldtek. Egy részüket szabotázsakciókra, robbantásokra készítették fel.

Az ausztriai mödlingi építkezési vállalatnál dolgozó egyik menekült 1958-ban tett tanúvallomásában elmondotta: 1955 decemberében egy olyan tanfolyamra került, ahol többségében 17–20 éves fiatalok vettek részt; különböző fegyverek kezelésé-

re, továbbá benzines- és nitroglicerines-palackok harckocsi elleni használatára tanították őket. Kiképzésüket amerikai tisztek irányították, s elterjedt közöttük, hogy bevetésre kerülnek, amikor Magyarország felszabadítása megkezdődik.[61]

A CIC egyik ügynöke, egy egykori katonatiszt, 1956. október 16-án lépte át az osztrák–magyar határt. Október 30-án visszatért Innsbruckba, ahol beszámolt megbízóinak arról, hogy részt vett a fegyveres harcokban, de rádióadóval ellátott autója elpusztult, és egy új autóért, illetve adó-vevő készülékért jött Ausztriába, majd visszatért Magyarországra.[62]

1956 szeptemberében sok magyar menekült igazolványát visszaadták a lágerek a salzburgi városi segédhivatalnak azzal, hogy az igazolványok tulajdonosai Bécsbe utaztak. Többségük a CIC megbízottja volt, hirtelen megnyert és megbízott emberek, akiket az októberi események idején Magyarországra irányítottak.

A CIC Bécs amerikai övezetében is tartott fenn hírszerző irodákat, amelyek részben a bécsi, részben a salzburgi CIC-központnak voltak alárendelve. Az egyik ilyen iroda a Schwale Gasse 7. szám alatt működött 1949 és 1956 között. A gyorstalpaló tanfolyamon kiképzett embereket Mosonszolnok közelében küldték vissza Magyarországra, hogy próbáljanak ismeretségi körükből, baráti társaságukból megnyerni embereket, s amennyiben ez sikerült, levél vagy futár útján kapcsolatot tart velük az iroda. Elsősorban a szovjet és magyar katonai alakulatok, katonai repülőterek felderítését jelölték meg célként.[63]

A csoport tagjai között elterjesztették, hogy az amerikaiak bejövetele után fontos posztra kerülnek. Az adatokat részben titkosírással, részben futárok útján juttatták el a CIC bécsi irodájához.[64] 1951-ben ennek az irodának egy héttagú csoportját letartóztatták Budapesten.

Észak-Olaszországban, Bressanone városában működött a jezsuita rendnek egy elitképző iskolája. Itt a hallgatók magyarok, lengyelek, litvánok és szlovákok voltak, akik háromhónapos kiképzésben részesültek. E tanfolyamokon az általános politikai helyzetelemzésen kívül a népi demokratikus országok politikai és gazdasági struktúrájáról, az ellenük folytatandó küzdelem tartalmáról, technikájáról hallgattak előadásokat. Ezenkívül megtanították őket a rádió adó-vevő készülékek kezelésére és nyomdatechnikai eljárásokra is. A háromhónapos időt 1956-ban egy hónapra rövidítették, azzal az indokkal, hogy minél több embert kell felkészíteni a közelgő változásokra.[65]

Beszervezések, bevetések

1955–1956-ban mind gyakoribbá vált az ügynökök küldése hazánkba, különböző feladatokkal: új emberek megnyerése, utasítások továbbítása, híranyagok összegyűjtése, akciók megszervezése stb. Politikai és gazdasági információk gyűjtése mellett katonai objektumok felderítését és megfigyelését is el kellett végezniük. A CIA, a CIC, az FSS, a SZER, a Gehlen-szervezet ügynökei 1955–1956-ban egymás után kapták az utasításokat magyar és szovjet katonai alakulatok mozgásának megfigyelésére, repülőterek, laktanyák, radarállomások, katonai alakulatok felderítésére. Ezeket az adatokat hasznosították is az ellenforradalom időszakában fellépő különböző fegyveres csoportok, melyekben jelen voltak, sőt gyakorta vezető szerepet játszottak e hírszerző szervezetek megbízottai.

A hírszerző szervezetek tevékenységének fokozódását egyebek között az is bizonyítja, hogy míg 1954-ben 53 hazánkba beküldött vagy valamelyik követség által megbízott ügynököt lepleztek le, addig 1955-ben már 162, 1956 első felében pedig 40 ilyen ügynököt vontak felelősségre a bíróságok.[66]

1955 őszétől tucatjával érkeztek amerikai ügynökök Magyarországra – többnyire illegálisan – kémrezidentúrák építése, földalatti mozgalmak szervezése, az úgynevezett Nemzeti Ellenállási Mozgalom támogatása céljával. Az angol hírszerző szervezetek szintén aktívabbá váltak, de lényegesen óvatosabbak és körültekintőbbek voltak.[67]

1956. június 2-án megszüntették a magyar–osztrák határon a műszaki zárat. Ez megkönnyítette az ügynökök beküldését. 1956 első negyedében 191, második negyedében 320, 1956 augusztusában 438 határsértés történt Ausztriából Magyarország irányába. 1956 augusztus–szeptemberében nagymértékben emelkedett az idegenforgalom. A hidegháborúnak ebben a kiélezett szakaszában a hírszerző szervezetek ezt a lehetőséget is messzemenően kihasználták. A beutazók közül nem keveset ők küldtek Magyarországra az elszakadt szervezetekkel való összeköttetés helyreállítására vagy új kapcsolatok kiépítésére.

Valamennyi leleplezett ügynök esetének bemutatása nem lehetséges e könyv keretében, néhány érdekesebb példát kívánunk csupán az olvasó elé tárni.

1951. november 4-én Magyarországról Ausztriába való szökés közben a határőrség elfogott két személyt. Kitűnt, hogy egyikük, K. L., először az év júniusában szökött Ausztriába,

ahol egy régi barátja elkísérte a CIC salzburgi központjába. Itt azonnal megbízták Magyarországon folytatandó felderítéssel. Ehhez Salzburgban egy penzióban négyhetes kiképzést kapott, s próbaképpen a Német Demokratikus Köztársaságba küldték. Magyarországi „bevetésére" 1951 augusztusában került sor. Első magyarországi megbízatását sikeresen végrehajtotta, majd 1951 szeptemberében ismét visszatért illegálisan Magyarországra, ahol katonai híreket gyűjtött.

K. L. Salzburgban megismerkedett Szatmári Lajos újságíróval, aki a SZER megbízottjaként működött. Szatmári bemutatta neki az Antibolsevista Ifjúsági Gárda vezetőjét. Ugyancsak itt ismerkedett meg Buda Bélával, aki a SZER munkatársaként többször járt titokban Magyarországon. Egy alkalommal két hónapot töltött mint kőműves a dunapentelei építkezéseknél, s az ott szerzett „tapasztalatairól" azután előadásokat tartott a SZER-ben. Buda mutatta be K. L.-nek Rosemarie Bernert, Svájc budapesti követségének korábbi alkalmazottját, aki – miután kiutasították az országból – a magyar ügyek egyik előadója lett. Rosemarie Berner bízta meg K. L.-t, hogy egyik ismerősét szöktesse ki az országból, 500 dollár fejében. Ennek végrehajtása közben tartóztatta le a határőrség.[68]

A határőrség 1949. április 17-én, szökés közben letartóztatta G. L.-t. A nála talált fölszerelés, iratok, pénz és levelek cáfolhatatlanul bizonyították, hogy hírszerző munkából akart visszatérni Ausztriába. Hamarosan kiderült, hogy a CIC grazi ügynökségének megbízásából járt Magyarországon, hogy megbízható embereket keressen részben saját ismeretségi körében, részben megadott címeket felkeresve.

Útja nem volt sikeres, mert a megadott címek és az általa megbízhatónak vélt emberek is csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Egy kereskedő azonban bemutatta őt két barátjának, akik hajlandónak mutatkoztak megfelelő anyagi ellenszolgáltatásért információkat gyűjteni a CIC számára. Ugyancsak sikerrel járt egy egykori dramaturgnál, aki korábban már dolgozott a CIC-nek, de ez a kapcsolat megszakadt. Fel kellett keresnie egy énektanárt is, aki szintén kapcsolatban állt már a CIC-vel, ám ő a leghatározottabban kijelentette, hogy semmilyen összeköttetést nem kíván tartani az amerikaiakkal.

Nem tudván beilleszkedni az új magyar életbe, G. L. két barátjával 1948 májusában próbált szerencsét Nyugaton. Fürstenfeldbe kerültek, ahol az osztrák csendőrség, majd az FSS

hallgatta ki őket. Ezután egyik táborból a másikba vándoroltak, míg 1948 decemberében megismerkedtek Nagy Lajos egykori csendőrrel, aki javasolta nekik, hogy vállalkozzanak hírszerzésre. Elfogadták az ajánlatot, s azonnal megkezdődött kiképzésük.

G. L.-t azzal biztatták, hogy a rendszer néhány hónapon, de legfeljebb egy éven belül megdől, s amennyiben közreműködik ebben és másokat is meg tud nyerni erre a célra, számíthat élete gyökeres megváltozására. Ezután ő is úgy érvelt a Magyarországon felkeresett személyek előtt, hogy nemcsak egyszeri anyagi ellenszolgáltatásban lesz részük, de a rendszerváltozás után magatartásukat másképpen is honorálni fogják.

Nagy olyanok címét is megadta G. L.-nek, akik a Credo nevű ifjúsági szervezetben töltöttek be különböző funkciókat. Előttük G. L. úgy nyilatkozott, hogy 1948 októbere óta készen állnak azok az amerikai egységek, amelyeket be fognak vetni, hogy megszüntessék a kommunista rendszert Magyarországon. G. L. felhasználta a jobboldali katonai emigráció akkor már bontakozó szervezkedéséről Grazban szerzett ismereteit.

Visszatérte után a CIC megbízottai elégedetlenül fogadták, kevésnek tartották a Budapestről hozott híranyagot. Újabb budapesti útján megkereste Szitnyai Zoltán jobboldali írót, akit sikerült kiszöktetnie, s ezért jelentős összeget kapott. A hozott információkkal viszont a CIC-nél ismét csak elégedetlenek voltak, s utasították, hogy utazzon vissza Magyarországra, ám ezúttal letartóztatták.[69]

A magyar határ mentén 1956 decemberében letartóztatták Visnyei Sándort, aki 1945 és 1956 között az amerikai, az angol és a nyugatnémet hírszerzés számára dolgozott. Visnyei Sándor ez idő alatt több tucat embert nyert meg Magyarországon végzendő felderítő munkára. Ezek közül az egyik, A. J., 1949 júniusában, visszatérve Magyarországra, jelentkezett a határőrségen és feltárta, hogy Visnyei Sándor a CIC salzburgi központja megbízásából küldte Magyarországra.[70]

A. J. Szombathelyről került Salzburgba 1944. december közepén, a leventevezetők egy csoportjával. Volt amerikai, majd angol fogságban, dolgozott gyárban és földmunkán. Nyugat-Németországban táborba került, ahonnan hazaszökött Magyarországra. De itthon sem találta a helyét, Ausztriába szökött. Salzburgban különböző közvetítők útján eljutott Visnyei Sándorhoz, aki ebben az időben már a CIC-nél működött. Se pénze, se lakása nem volt ekkoriban. Visnyei segítette, szállást

szerzett neki, majd közölte vele: ha teljesíti a CIC megbízásait, rendszeres megélhetést biztosítanak számára. Kiképezték repülőterek felderítésére és azokról vázlatok szerkesztésére. Feladatai közé tartozott a csapatok fegyverzetének felderítése, a szálláskörletek és laktanyák pontos leírása is.[71]

A CIC megbízásából tevékenykedett K. J. is, aki a háború évei alatt főhadnagyi rangot szerzett. 1945 után kis műhelyt nyitott, ahol biciklitől gépkocsiig sok mindent javított. A körülötte kibontakozó világot gyűlölte, mert abban látta megtestesítve mindazt, ami megakadályozta, hogy akár katonai pályán, akár tulajdonosként érvényesüljön. Miután látta, hogy élete nem alakulhat elképzelése szerint, bosszúvágytól vezérelve figyelni kezdte a honvédségi alakulatokat. Somogy megye néhány járásában gyűjtött adatokat magyar és szovjet alakulatokról, majd 1948 szeptemberében kiszökött az ausztriai Linzbe.

1949 februárjában visszajött. Kérésére barátai katonai objektumokat figyeltek a Dunántúlon, majd ellenőrizték és kiegészítették a korábban megszerzett adatokat. Megfigyeléseikről, beszélgetéseikről feljegyzéseket készítettek, s ezeket átadták a Linzből érkezett CIC-megbízottnak. 1949 őszén azonban megakadt ez a folyamat. A linzi megbízott ugyanis beígérte az amerikaiak megérkezését erre az időre, s mivel ez nem következett be, közölték vele, hogy miután az amerikaiak félrevezették őket, nem hajlandók további adatgyűjtésre. Ebből viták támadtak, amelyeknek az vetett véget, hogy a linzi megbízottat 1949-ben, Ausztriába való visszatérésekor a magyar határőrség letartóztatta.[72]

1956 októberében megjelent Budapesten Kovách György ezredes is, aki 1945-ben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság beosztottjaként tevékenykedett hazánkban. Magyar származását hasznosítva, abban az időben aktív hírszerzést folytatott, szerteágazó hálózatot épített ki. Ebben voltak 1945 előtt katonai, csendőri intézmények szolgálatában állott személyek, voltak meggondolatlan fiatalok, akikre hatott Kovách megnyerő modora, és nem kevesen olyanok, akiket az anyagiak csábítottak.[73]

Megjelent Budapesten Félix Christopher is, aki 1945 és 1947 között szintén az amerikai hírszerzés egyik vezetőjeként működött Magyarországon. Emlékirataiban részletesen megírja, mi volt a feladata a felszabadulás utáni években annak a hírszerző hálózatnak, amelyet részben elődjétől vett át, részben ő hozott

létre, s 1947 őszéig ő irányított. Ha emlékiratainak hinni lehet, nemcsak a kormány, a parlament, a politikai pártok, a Belügyminisztérium munkájáról tudott bizalmas politikai információkhoz jutni, de bizonyos befolyásolási lehetőséggel is rendelkezett.[74]

Félix Christopher esetében nem elsősorban 1945–1947-es hírszerzői tevékenysége a figyelemre méltó, hanem 1956. októberi megjelenése Budapesten. Mint könyvéből kiderül, ekkor is megpróbálta az eseményeket – lehetőségéhez mérten – befolyásolni.[75]

De nemcsak Kovách György és Félix Christopher tűnt fel Budapesten. November 1-e után az amerikai kormányzat már alkalmasnak találta a helyzetet arra, hogy Donovan tábornokot is Budapestre küldje. Donovan tábornok a Stratégiai Szolgálatok Hivatala vezetőjeként irányította a második világháború időszakában az Egyesült Államok hírszerzését. E „nagyágyút" küldték Budapestre, hogy tekintse át a helyzetet, tárgyaljon az ellenforradalom vezetőivel és tegyen javaslatot az ellenforradalom további kibontakoztatására.[76]

Zdenek Kopt, az amerikai hírszerző szolgálat ügynöke 1956. október 25-én utasítást kapott, hogy egy 15 főnyi csoporttal induljon hazánkba. E csoport október 27-én érkezett Magyarországra.[77] Jackson Graham Stewart ezredes tudósítóként érkezett október végén Magyarországra. Más CIA-ügynökök vöröskeresztes gépkocsin jöttek Budapestre október 30-án.[78]

A Gehlen-szervezet magyar osztálya az ellenforradalom idején is aktív tevékenységet folytatott. Jelentősen közreműködött több, Magyarországra készülő csoport felfegyverzésében. 1956. október 27-én a bécsi Magyar Clubban volt egy összejövetel, ide érkezett Salzburgból egy 50 főből álló csoport a magyar osztály munkatársának vezetésével. Ezt a csoportot október 28-áról 29-ére virradó éjszaka átküldték Magyarországra. 1956. november 1-én pedig Kolényi György elküldte néhány megbízottját Király Béla vezérőrnagyhoz, aki ebben az időben a Nemzetőrség parancsnoka volt, s akit Kolényi még a horthysta hadseregből ismert.

1956 júliusában egy 25 éves fiatalember, elhagyva feleségét, gyerekeit, Nyugatra szökött. Elkezdődött a szokásos történet: igazoltatás, tábor, kihallgatás. Ausztriából már a CIC megbízottja segítségével került egy Salzburg melletti lágerbe, ahol több Nyugatra szökött magyarral ismerkedett meg. Október 24-én elhatározták, hogy sietve visszatérnek Magyarországra.

A határnál még hárman csatlakoztak hozzájuk. Október 31-én értek Budapestre, ahol a Széna téri ellenforradalmi fegyveresek soraiba álltak.[79] Egyébként a Széna tériek között október 23-a után már egyre-másra tűntek fel olyanok, akiket a CIC, a Gehlen-szervezet vagy az FSS irányított Magyarországra.[80]

Az egyik öttagú csoportot például a SZER és az NCWC (Catholic Relief Services National Catholic Welfare Conference – jótékony célú katolikus társaság) készítette fel. Október 27-én az egyik grazi hotelben a CIC munkatársa és a SZER megbízottja tárgyalt velük, majd egy étteremben gyülekeztek a magyar emigránsok, ahol egy egykori horthysta tiszt szólt hozzájuk, méltatta a „forradalmat", majd így érvelt: „Magyarországra szervezetten kell visszatérni, a fegyverzet és a technika rövidesen megérkezik az amerikaiaktól és Nyugat-Németországból." Ez a csoport 29-én már Szentgotthárdon, másnap pedig Budapesten volt. Részt vettek a Széna téri, majd a *Szabad Nép* székházában csoportosuló fegyveresek akcióiban. Ott kaptak igazolást arról, hogy ők „a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottság szabadságharcosai".[81]

Közvetlenül október 23-a előtt és azt követően főleg amerikai, illetve angol hírszerző tisztek sokasága jelent meg Bécsben, majd az osztrák–magyar határon. Sokan vöröskeresztes adományok kísérőiként érkeztek Győrbe, Budapestre. Az ellenforradalmi csoportokhoz fegyvereket, propagandaanyagokat juttattak el, és csoportosan küldték be megbízottaikat. A Széna téri, a Baross téri, a Corvin közi és más ellenforradalmi alakulatokban egymás után tűntek fel az amerikai, nyugatnémet, angol hírszerző szervezetek megbízottai.[82]

Egy negyventagú csoportot az amerikai hírszerzés és a SZER közösen irányított Magyarországra a fegyveres harcok támogatására.[83]

Négy barát 1954 őszén fegyveresen kiszökött az országból. Ausztriában az angol zónában levő Fürstenfeldbe mentek, és jelentkeztek az FSS kirendeltségénél. Itt lefegyverezték, majd részletesen kihallgatták őket. A kihallgatások befejezése után egyikük egy volt horthysta alezredes segítségével – aki a SZER megbízottja volt – a CIC salzburgi központjába került, s az amerikai hírszerző szervezet fizetett alkalmazottja lett. Egy idő után a Német Szövetségi Köztársaságba küldték, ott érte az 1956. októberi magyarországi események híre. Éppen a zirndorfi lágerben tartózkodott, ahol a magyarok egy csoportja arra készült, hogy hazajön harcolni.[84] Csatlakozott hozzájuk, s

október 28-án összesen huszonnyolcan indultak Magyarországra. A salzburgi Magyar Iroda segítette őket tovább. Először csak néhányan szivárogtak át, majd amikor látták, hogy Hegyeshalomnál könnyű az átkelés, megindultak a többiek is. Az egykori határőr a VII. kerületi Hársfa utcai kapitányságon jelentkezett, ahol akkor már szervezték a Nemzetőrséget. Az operatív csoport helyettes irányítója, majd később parancsnoka és az úgynevezett forradalmi katonai tanács tagja lett. A visszavonulás idején is részt vett a fegyveres harcokban. 1956. november közepén hagyta el az országot, de korábbi megbízói újabb feladattal visszaküldték Budapestre.[85]

Az események zűrzavaros napjaiban az ellenforradalmárok kiszabadították a különböző hírszerző szervezetek valamennyi bebörtönzött ügynökét. Közülük jó néhányan részt vettek az ellenforradalomban, majd 1957-ben is bekapcsolódtak ellenforradalmi megmozdulások szervezésébe.

A különböző hírszerző szervezetek 1956 november–decemberében és 1957 első hónapjaiban arra törekedtek, hogy életben tartsák az ellenforradalmi csoportokat, szervezeteket, ellássák őket tanáccsal, fegyverekkel, anyagiakkal, ezért összekötőket, megbízottakat küldtek hozzájuk, megpróbálták az úgynevezett Márciusban újra kezdjük mozgalmat megszervezni.[86]

1956. október végén a CIC egyik legtapasztaltabb hírszerzőjét, M. I.-t bízta meg azzal, hogy segítse a Dunántúlon alakuló ellenkormány működését mint katonai tanácsadó.[87] Az illető október 31-én érkezett Győrbe, Hadffy Kovács Péter társaságában, aki ez idő tájt a bécsi Caritas vezetője volt. Győrben tárgyaltak a Dunántúli Nemzeti Tanács vezetőivel, amiről – mivel a feladat nagyon fontos és sürgős volt – írásos feljegyzést készített, beszámolt küldetéséről, tárgyalásairól, s elemezte a katonai helyzetet is. A jelentést november 1-én Hadffy Kovács vitte Bécsbe.

A hírszerző kényes helyzetben volt, mivel Magyarországon jól ismerték, s ezért november 2-án Sopronba tette át székhelyét. Ott akkor már egy horthysta főhadnagy vezette a városi „forradalmi" bizottságot. Az említett hírszerző dolgozta ki a soproni fegyveres erők megszervezésének tervét, majd bekapcsolódott a soproni kapitányság épületében működő elhárító csoport irányításába, átnézte a letartóztatandók listáját, s részt vett a kihallgatásokon. De mindenekelőtt a Dunántúli Nemzeti Tanács működését kísérte figyelemmel és próbálta befolyásolni. November 4-én reggel a forradalmi katonai parancsnokság

felkérésére átvette Sopronban a parancsnokságot, s így az ő irányításával folyt a harc megszervezése. Ki volt ez a hírszerző, aki ilyen feladatot kapott a dunántúli ellenkormánnyal kapcsolatban? A második világháború során került alakulatával Nyugatra. 1946 őszén egy hadifogolytáborban ismerkedett meg Korponay Miklóssal, a horthysta hadsereg vezérkari századosával, aki az angol FSS alkalmazottja volt. Korponay javaslatára 1946–1948 között több ízben járt Magyarországon, katonai jellegű felderítést végzett. 1948 februárjában azonban – mivel a határőrizetet megszigorították nem tudott visszatérni, s emiatt három évig Magyarországon kényszerült maradni.

1951 júniusában sikerült visszajutnia Ausztriába. Bécsben azonnal jelentkezett az FSS központjában, ahol két hónapig tartott a kihallgatása. Azután elvégzett egy rövid tanfolyamot, s 1951 októberében ismét Magyarországra küldték. Egy hónapig tartózkodott honi földön. 1951. december végén érkezett vissza Bécsbe, ahol húszoldalas jelentésben adott számot sikeres útjáról.

1952 júliusában ismét Magyarországra küldték, akkor ugyancsak egy hónapig tartózkodott itthon. Pénzt, vegyindigót, vegyszert, újabb fedőcímeket, utasításokat hozott az általa már beszervezetteknek. Visszatérésekor a határátkelésnél felfedezték, tűzharcba bocsátkozott, megsebesült, de végül sikerrel átjutott osztrák területre.

Bécsben egy angol katonai kórházba került néhány hétre. Jelentését, vázlatait az FSS-nél olyan jelentősnek ítélték, hogy átvette egy másik angol hírszerző szervezet, az Intelligence Service is. Thomson kapitány az IS egyik londoni iskolájába küldte hat hónapra, ahol rádiós- és magasabb fokú hírszerzői képzést kapott.

Ezúttal bonyolultabb feladatot bíztak rá: Szentendrén az IS-nek el volt rejtve egy korábban telepített rádió adó-vevő készüléke, ezt kellett üzembe helyeznie. Meg is találta az elrejtett adó-vevőt, emberei között is akadt, aki alkalmas volt ennek kezelésére. A készülék üzembe helyezése azonban nem sikerült, s emiatt visszatérése után az IS-től elbocsátották. Ekkor néhány hónapig cikkek írásával foglalkozott, majd 1955 márciusában a CIC alkalmazta. Egy John Singer nevű százados lett a főnöke, aki megbízta, hogy készítsen fényképfelvételeket az osztrák–magyar határ menti műszaki zárról.

1956 júliusában érkezett ismét Magyarországra, hogy híreket gyűjtsön az ország politikai helyzetéről. Itthon azonban meg-

tudta, hogy a hírszerző szervezetéhez tartozók többségét letartóztatták. A szabadlábon maradtakat nem merte megkeresni. Három napig tartózkodott Magyarországon – Sopronban és Budapesten –, majd eredmény nélkül tért vissza Ausztriába.

1956. október 24-én megkereste Hadffy Kovács Péter, a bécsi Caritas-kirendeltség vezetője. Bemutatta páter Demel Istvánnak és Hajdú Német Lajosnak, aki ez időben a SZER magyar osztályának munkatársa volt. Hadffy felkérésére elvállalta a bécsi emigrációból szervezendők katonai felkészítését. Október 25-én azonban módosították a terveket: emberünknek Hadffyval együtt a magyar határra kellett mennie, hogy az emigránsok, valamint az események során már Ausztriába átszököttek közül minél többet válogassanak ki különféle feladatok elvégzésére. Néhány napig ezt a munkát végezte, de páter Demel István hamarosan Magyarországra küldte a dunántúli ellenkormány létrehozásának elősegítésére.

1957. október 20-án Hegyeshalomban tetten érték F. M. osztrák vámtisztviselőt.[87/a] A nála talált iratokból, dokumentumokból fény derült arra, hogy már 1953-tól részt vett a CIC Magyarország ellen irányuló hírszerző tevékenységében. Az ellenforradalom idején többek között különböző, úgynevezett forradalmi tanácsok megbízottait kísérte a bécsi amerikai követségre, ahol bemutatta őket az ott dolgozó hírszerző tiszteknek. Így a győri Nemzeti Tanács megbízottjait is Bécsbe kísérte, s bemutatta őket az amerikai követség hírszerző tisztjeinek és egy osztrák professzornak. November 7-ig több ízben tárgyalt fegyverszállításokról. Többek között Lichtenstein herceget is ő kísérte Magyarországra. A helyzet konszolidálása után ismét a katonai alakulatok, a határforgalom és a határőrizet felderítése vált feladatává.

Mindezekkel kapcsolatban felvetődhet olvasóinkban: mi köze volt a laktanyák felderítésének, katonai alakulatok helyzete kikémlelésének az 1956-os ellenforradalomhoz? Valóban úgy tűnhet, hogy itt a nyugati hírszerző szervek olyan – elsősorban katonai – felderítő tevékenységéről van szó, amelyet – ha büntetendő is – köztudomásúan minden állam folytat, támadó vagy védekező céllal.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni néhány dolgot. Először is: a szocialista forradalom útjára lépő államok ellen az amerikai vezető körök irányításával olyan összetett akciókat szerveztek, amelyek jellegüknél fogva is gyökeresen átalakították a hírszerzés hagyományos tartalmát, funkcióit. A tömege-

sen bár felületesen és rosszul – kiképzett emberek bevetése, valamint a tömegméreteket öltő, úgynevezett hírszerzési kampányok erőteljesen befolyásolták annak a politikai hadseregnek a kialakulását, összetételét, ismereteit, képzettségi szintjét, amely ezekben az években olyan céllal szerveződött, hogy egy adott időpontban akciót indítson a szocialista Magyarország ellen.

Megvan a dolognak a lélektani oldala is. Amikor széles körben folyik – csoportokban és egyénileg – emberek felkészítése, kiképzése vagy továbbképzése katonai hírszerzésre, ez feltétlenül kihat ezeknek az embereknek a politikai felfogására, gondolkodásmódjára, még ha csak néhány ezer emberről van is szó. Mert ha ez a néhány ezer ember azt tapasztalja, hogy az Egyesült Államok és általában a vezető nyugati országok hírszerző szervezetei figyelemmel kísérik Magyarország helyzetét, szívósan igyekeznek felderíteni katonai erejét, akkor könnyen juthatnak olyan következtetésre: a nyugatiak komolyan gondolják az ország általuk hirdetett „felszabadítását". De hatást gyakoroltak az akciók azokra a kisebb-nagyobb csoportokra is, amelyek ingadoztak, amelyek latolgatták, hogy tevőlegesen szembeszálljanak-e a szocialista forradalom ügyével.

Mindezt csak táplálta, hogy a katonai és a politikai hírszerzés szorosan összefonódott. Az egyes emberek ide vagy oda csapódásában sok volt a véletlen, az esetleges. De a véletlen sodródás is olyan irányba vitte az érintetteket, ahol a katonai jellegű titkos munka politikai töltettel bővült. Ez a kapcsolódás egyébként azért is jöhetett létre, mert a katonai hírszerzésben s általában a hírszerzésben részt vevő emberek cselekedeteinek egyik mozgatója politikai természetű volt, bár sokaknál közrejátszottak anyagi okok is. S e két fő ok mellett még számos tényező befolyásolta a szándékot: az egyéni tragédiától a hősies magatartás igényéig, a tőrbe csalt és bajba jutott emberek kétségbeesésétől az önkéntes lelkesedésig számos változat fellelhető.

Vitathatatlan, hogy az Egyesült Államok, Anglia és a Német Szövetségi Köztársaság titkos szervezetei elsősorban a volt uralkodó osztályokra és a velük együttműködő, a történelmi fejlődés során súlyosan kompromittálódott intézmények vezetőire, résztvevőire építhettek. Ezt a bázist az 1949 utáni magyarországi társadalmi folyamatok tovább bővítették. A szocialista forradalom által a gazdasági és politikai hatalomtól megfosztott embercsoportok esetében a dolog lényegéből adó-

dóan fennáll a lehetőség, hogy politikai összeütközésbe kerülnek az új renddel. Ez természetes egy olyan helyzetben, amikor emberek tízezerei, akik korábban megingathatatlannak tekintették társadalmi helyzetüket, egyszerre egy gyökeresen átalakult társadalmi állapotban találják magukat. Hogy közülük néhány ezret sikerült megnyerni az aktív cselekvésre, az végeredményben nem meglepő, sőt majdhogynem természetes folyamat. Az osztályharc adott körülményei között annak velejárója ez, hogy sem a nemzetközi imperializmus, sem a volt uralkodó osztályok jelentős része nem tud belenyugodni a megváltozott társadalmi körülményekbe.

A különböző hírszerző szervezetek által megnyertek többnyire jelentéktelen adatok, ismeretek gyűjtését, hírek összeszedését, hangulati elemek jól-rosszul való rögzítését végezték csupán, s ezt is alacsony színvonalon, mégis mindebben egyfajta politikai állásfoglalás jutott kifejezésre. Ez már mindenképpen sokkal több volt, mint érzelmi töltet, hiszen az esetek jelentős részében értelmi megfontolást is igényelt.

Fontos ugyanakkor annak vizsgálata is, miként hatott a beszervezett személyekre és a reakciós szervezetekre, hogy részeseivé váltak a nyugati hírszerző központok tevékenységének. Ezek az emberek jól tudták, hogy az általuk Nyugatra juttatott katonai információkra megbízóiknak, az amerikai, angol, nyugatnémet katonai és természetesen politikai vezetőknek azért van szükségük, hogy tisztában legyenek a katonai erőviszonyokkal, hogy ismerjék Magyarország katonai potenciálját. De amikor a katonai ismeretek szerzésének folyamata egybefonódik a „felszabadítás" jelszavában sűrűsödő politikai célkitűzésekkel, akkor a katonai erőviszonyok megállapítása az ő szemükben mint a politikai célok valóra váltásának eszköze jelenik meg.

A folyamat másik következménye és eredménye, hogy az ebben részt vevő emberek egy része katonai ismeretekre tesz szert. S ez azért fontos, mert ezek az emberek 1956-ban, a fegyveres lázadás idején azután nem csekély szerepet játszanak. Akik szervezték és irányították a fegyveres lázadást, azok között jelen voltak, szerepet játszottak a hírszerzésben részt vettek. A különböző fegyveres csoportok vezetői, tagjai közül nem kevesen hónapokig, évekig foglalkoztak katonai ismeretek szerzésével, kaptak bizonyos kiképzést és továbbképzést. S amilyen mértékben a reakció különböző csoportjai elérkezettnek látták az időt a fegyveres harc megindítására, oly ütemben aktivizálódtak azok az emberek, akik nemcsak az Amerika Hangja és a

SZER adásaiból, nemcsak vezető amerikai politikusok harcias megnyilatkozásaiból ismerték és tudták, hogy a nyugati kapitalista országok vezetői nem akarnak beletörődni a Magyarországon végbement forradalmi változásokba. Ők azt is tudták, hogy ehhez a politikai törekvéshez milyen katonai jellegű tevékenység kapcsolódott, hiszen részt vettek benne, ilyen jellegű kisebb-nagyobb feladatokat kellett megoldaniuk.

Az ötvenes évek elején a fegyveres fordulat lehetősége távolinak tűnik, de egy katonai megoldást Amerika és általában a Nyugat részéről – éppen a fenyegetőzések, a háborús szakadék szélén való táncolás politikája alapján – nem tartanak elképzelhetetlennek. De igazán hasznát venni annak, hogy részesei voltak katonai ismeretek szerzésének és továbbításának, 1956 októberében fogják.

Ezek az emberek nemcsak megismerték a hadsereg különböző alakulatait, fegyvernemeit, elhelyezkedési körleteit, amit egy támadás idején fel lehet használni, nem volt idegen tőlük a fegyverszerzés, a fegyverhasználat gyakorlata sem. Amikor azután erre lehetőségük nyílt, tudták, hol keressék a katonai objektumokat, amelyeket támadni kell. Részben ez magyarázza, hogy az 1956. október 23-án kirobbant fegyveres felkelés kibontakozása, az előkészület, a támadás, a felvonulás, tehát magának a harcnak, a fegyveres küzdelemnek a menete nemcsak és nem is elsősorban spontán jegyeket mutat. Mindez előkészítésről és katonailag szakszerű vezetésről tanúskodik.

A hazai ellenforradalmi csoportokban, különösen 1953-tól, mind jobban kialakul és megfogalmazódik a fegyveres megmozdulás terve. Korábban kizárólag vagy majdnem kizárólag arról szőttek terveket, ábrándokat, arra alakítottak ki programokat, hogy az Egyesült Államok szövetségeseivel együtt háborút kezd a szocialista országok ellen, és e háború során megy végbe Magyarország „felszabadítása" is. Arra készültek, hogy ehhez segítséget nyújtsanak majd, nem utolsósorban katonai megmozdulásokkal is. 1953 után ez úgy módosul, hogy mind erőteljesebben tervezgetik a belső erőkkel folytatandó akciókat. S ebbe beleértik – elsősorban a legreakciósabb irányzatok – a fegyveres felkelést is.

Már 1945-ben, de még inkább 1948 és különösen 1953 után a kommunistaellenesek, a szélsőjobboldaliak vagy az ezek befolyása alatt állók intenzíven kezdenek fegyvereket szerezni, robbanóanyagokat gyűjteni. Sokszor önvédelemből vagy csak valami távoli elképzelés érdekében, esetleg helyi jelentőségű fegy-

veres támadás számára. A felhasználás tervei között szerepel az amerikaiak fegyverrel való támogatása háború esetén, illetőleg középületek elfoglalása fegyveres akciók útján. S 1956 nyarán már nemcsak a szélsőjobboldaliak, hanem ennek a politikai hadseregnek a legkülönbözőbb irányzatai jutnak el a fegyveres megoldás gondolatához.

A fegyverszerzést, a fegyveres akciók tervezését szüntelenül erősíti, táplálja az amerikai, angol, nyugatnémet hírszerzés tevékenysége. Erősíti és táplálja létével, működésével, akcióival, de politikai jelszavaival is.

A társadalom egy része számára ismert lesz, hogy élnek, léteznek fegyveresen „ellenálló" emberek. Ezt sajátos módon még a letartóztatások, különösen a határ mentén történő fegyveres összecsapások, az erőszakos behatolások és szökések is jelzik. Mindez magában véve is táplálja vagy legalábbis felszínen tartja, különösen 1953–1956 között, azt az irányzatot, amely a fegyveres megoldás híve. Az őrizetbe vettek, a börtönökben, internáló táborokban levők hirdetik is, hogy ez volt a feladatuk, ezért buktak le, ezért ítélték el őket, sőt gyakorta el is túlozzák szerepüket.

Az összefüggések sajátos, összetett folyamata alakult ki. Nemcsak a SZER által hirdetett eszmék és a reakció különböző irányzatainak jelszavai között mutatható ki szoros kapcsolat. Éppúgy megtalálható az összefüggés a hírszerző szervezetek tevékenysége, valamint a reakciós politikai csoportok konkrét tervei között. Amilyen mértékben egyre több embert próbálnak bevonni a hírszerzésbe, olyan mértékben növekszik azoknak a száma, akik kezdeményezői, előkészítői vagy tartalékai lesznek a fegyveres ellenforradalmi lázadásnak.

Nem biztos, hogy a hírszerzésbe bevont, e célra megnyert emberek többsége szubjektíve is úgy fogott ehhez a feladathoz, hogy az elvezet egészen egy fegyveres felkelésig. Sőt a tények azt bizonyítják, hogy kezdetben erre nem gondoltak, nem tűzték ki célul, nem tervezték. De az események logikája mégis ide vezetett, s jelentős részük előbb-utóbb szubjektíve is eljutott ide.

Egy más összefüggésre is fel kell figyelni. A különböző hírszerző intézmények nemcsak a magyar katonai alakulatokról próbáltak ismereteket szerezni, hanem a Szovjetunió Magyarországon tartózkodó alakulatairól is. A hírszerzésnek ez az iránya, amely erőteljes szovjetellenes politikai propagandával párosult, egyben azt is jelentette, hogy résztvevői nemcsak egy

kommunistaellenes akció részeseivé válnak, hanem egy kifejezetten szovjetellenes törekvésnek is hordozói. S ennek hatása ugyancsak közvetlenül mutatkozott meg 1956 októberében.

A követségek

Az említettek alapján lehet csak helyesen értékelni azt a tevékenységet, amit a vezető kapitalista hatalmak budapesti követségei folytattak a felszabadulás után, amikor maguk is erőteljesen bekapcsolódtak a hírszerzés munkájába. Ez mindenekelőtt az Egyesült Államok budapesti képviseletéről mondható el.

Az Egyesült Államok diplomáciai testületének a hírszerzési akciókban játszott szerepéről figyelemre méltó információt találhatunk az egyik amerikai folyóiratban. A *Foreign Affairs* 1970. októberi száma a következő adatokat hozta nyilvánosságra: az Egyesült Államok 263 diplomáciai képviseleténél 22 000 munkatársat foglalkoztattak ebben az időben, de közülük csak 3300 volt a Külügyminisztérium munkatársa, 18 700 a különböző hírszerző és propagandaszervezetekhez tartozott.

Bár a diplomáciai testület és hírszerzés együttműködése nem mindig zavartalan, a követségek igen sok országban részt vettek államcsínyek, összeesküvések szervezésében, kormányok megdöntésében. Amerikai szerzők maguk bizonyítják, hogy az Egyesült Államok követségei is belekeveredtek majd minden olyan akcióba, amelyben a CIA-nak jelentős vagy egyenesen központi szerepe volt. És nemcsak a követségeken szolgálatot teljesítő CIA-tisztek, hanem a diplomaták is.[88] Az Egyesült Államok budapesti követsége sem tartóztatta meg magát a beavatkozástól, a belső ellenforradalmi, reakciós szervezetek keresésétől, létrehozásától, illetve támogatásától.

Közvetlenül a háború befejezése után a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaiként az angolszász hatalmak is katonai missziókat hívtak életre, azzal az eredeti feladattal, hogy a fasizmus alól felszabadított népeket a demokrácia útjára segítsék. A valóságban azonban ezek a katonai missziók a népi erőket a hatalomból kiszorítani akaró politika fontos bázisai lettek. Hozzáértő hírszerző tisztek aktívan közreműködtek ebben. Nemcsak és nem is elsősorban információ szerzésével foglalkozó csoportosulásokat hívtak életre, hanem olyan szervezeteket, irányzatokat és földalatti csoportosulásokat támogattak – ese-

tenként hoztak létre –, amelyek feladata mindenekelőtt politikai volt.

A legtöbb illegális, ellenforradalmi szervezet életében 1945–1956 között kimutatható a nyugati hírszerzők jelenléte vagy egyenesen kezdeményező szerepe. Az amerikai missziónál ilyen szempontból jelentős szerepet játszott a már említett Kovách György alezredes, hírszerző tiszt. Az angol követség a British Council intézményét is felhasználta az említett célok érdekében, amit az is bizonyít, hogy ennek az intézménynek a vezetői és beosztottai kivétel nélkül hírszerző tisztek voltak.[89]

Igen aktív hírszerző tevékenységet folytatott 1947–1948-ban az amerikai követség katonai attaséjának helyettese, Kopcsák alezredes. Közvetlen kapcsolata volt a Német Szövetségi Köztársaság, illetőleg Ausztria amerikai zónájában működő hírszerző szervezethez, melynek szolgálatában állott. Feladata egy önálló hírszerző hálózat kiépítése volt, továbbá a jelentések átvétele és továbbítása a futárposta vagy saját diplomáciai védettsége felhasználásával a már létrehozott hírszerző szervezetektől, illetve megbízott egyénektől. Kopcsák alezredest több alkalommal tetten is érték személyes földerítés közben.

Az alezredes a hírszerző hálózat kiépítésén munkálkodott, amikor 1947 májusában egy fogadáson megismerkedett két egyetemi hallgatóval. Rövid ismeretség után mindketten vállalkoztak információk gyűjtésére. Egy idő után, amikor már értékesebb információkat is szolgáltattak, Kopcsák azzal bízta meg őket, hogy próbálják felderíteni a szovjet egységek létszámát. 1948 májusában pedig azt a feladatot kapták, hogy állapítsák meg, vannak-e szovjet gyártmányú harckocsik és más hadianyagok a budapesti Timót utcai katonai raktárban.

A két egyetemista 1948 elején megismerkedett egy kispappal, az Antimaterialista Ifjúsági Szövetség egyik tagjával. A szervezetnek 11 résztvevője volt. Kopcsák a két egyetemista révén került velük kapcsolatba. Az Antimaterialista Ifjúsági Szövetség tagjai a CIC linzi kirendeltsége és Kopcsák útmutatásai alapján vállalták, hogy információkat szereznek. A szervezet megalakításakor az úgynevezett passzív rezisztencia elve vezérelte őket. Úgy képzelték el, gyűjtik az erőket az alkalmas időpontra, felkészítve az embereket, hogy politikai változás esetén „megfelelő vezetők álljanak rendelkezésre". Némi vita után elfogadták, hogy addig is híranyagot gyűjtenek az amerikaiak számára. Ezért igyekeztek megismerkedni „lehetőleg magas pozícióban levő személyekkel". Különösen a nehézipar területéről szerez-

tek meglehetősen sok olyan anyagot, ami Kopcsákot érdekelte.[90]

Ugyancsak Kopcsákkal állt kapcsolatban N. A. Egy 1948. július 15-én készült, levélbeli utasítás szerint minden héten helyzetjelentést kellett küldenie különféle pártokról, mozgalmakról, intézményekről, egyes emberekről. A jelentéseket a legtöbb esetben Kopcsáknak adta át, akitől szintén kapott utasítást és anyagi ellenszolgáltatást.[91]

Tanulságos annak a fiatalembernek az esete is, akit Kopcsák 1948 őszén nyert meg az amerikai hírszerzés számára. Az amerikai követségen tartott filmbemutatókon ismerkedett meg vele, s néhány beszélgetés után rávette, hogy a szovjet és a magyar katonai egységekről adatokat szerezzen. Spcciális feladatává tette annak felderítését, hazánkban milyen módon történik a görög szabadságharcosok segítése.

Az ellenforradalom idején ez a fiatalember a Független Kisgazdapárt egyik vezetőjének, Vidovics Ferenc volt főispánnak lett a kísérője. Együtt jártak szervező körúton, majd 1956. november 4-én a balatonszabadi rádióban felhívást olvastak föl, amelyben a nyugati hatalmak segítségét kérték. A későbbiekben a SZER erre a kiáltványra többször hivatkozott.[92]

Az amerikai követség politikai befolyásolás és az ehhez szükséges információk megszerzése során alkalmazott módszereire rávilágít Sz. I. esete is. Sz. I. a Nemzeti Bank statisztikai osztályán dolgozott, s elsősorban a háborús jóvátételekkel kapcsolatos statisztikák összeállítása volt a feladata. 1946 októberében megismerkedett Louis Spencer amerikai követségi tisztviselővel. 1947. január végén, egy hosszabb beszélgetés után, Spencer bizalmasan közölte vele, hogy a Nemzeti Bankban volt egy ismerőse, aki addig igen fontos információkat adott, de az illető elhagyta Magyarországot, így most nincs információjuk a Nemzeti Bankról. Felkérte Sz. I.-t, vállalja ő ezt a feladatot.

Sz. I. a kérésnek eleget tett, s ettől az időtől egészen 1950 augusztusáig rendszeresen eljuttatta az amerikai követség tisztviselőjének a megszerzett információkat. Minden hónapban átadta a Nemzeti Bank havi és heti jelentéseit a kialakult árakról és bérekről, a létfenntartási indexszámokról. Információkat adott az árfolyamokról, az arany- és devizaforgalom bejelentéséről, valamint a Nemzeti Bank statisztikai osztályán készített jóvátételi adatokról és feljegyzésekről. Több alkalommal továbbította Spencernek a Magyarország és a szomszédos népi

demokratikus országok között létrejött kereskedelmi szerződések szövegét.[93]

De nemcsak a követség kisebb beosztású tisztviselői foglalatoskodtak ilyesmivel. A Magyar Közösségnek a rendszer ellen irányuló összeesküvése kompromittálta az Egyesült Államok háború utáni első magyarországi nagykövetét, Arthur Schoenfeldet is. Ezért 1947 júliusában visszarendelték, és helyébe Selden Chapint, a Külügyminisztérium hivatalvezetőjét jelölték ki. Chapin 1947. július elején foglalta el Budapesten a nagykövet beosztást.

A legaktívabbak mégis a követség katonai attaséi, illetve azok helyettesei voltak. A bármilyen ügyben hozzájuk fordulókat megfigyelték, és akit lehetett, megnyertek közülük a katonai hírszerzésnek. Előszeretettel válogatták ki azokat, akik bajban voltak, akik segítséget kértek tőlük vagy munkatársaiktól. Természetesen ezek között is előnyben részesültek azok, akik politikailag is rokonszenveztek velük.

Ebbe a kategóriába tartozott L. D.-né is, aki személyes segítségkérése kapcsán került ismeretségbe az amerikai katonai attaséval.

L.-né rendszeres időközönként találkozott Clark ezredessel, és olajszállításokra vonatkozó hivatalos kimutatásokat adott át neki. De megszerezte az olajszállítmányok analízisét, továbbá adatokat gyűjtött a Szőnyben és Péten működő olajvállalatokról. Clark ezredes rendelkezésére bocsátotta az esetenkénti szállításokra vonatkozó okmányok másolatait, valamint az adatokat a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatok részére szállítandó olaj mennyiségéről. Amikor az ezredes 1948 novemberében eltávozott Magyarországról, bemutatta L.-nét Hoyne alezredesnek. Az ő kérésére utazott az asszony 1949 márciusában Pécsre, hogy megállapítsa, milyen csapatösszevonások és gyárépítkezések folynak ott. Vállalati beosztását fölhasználva hozzájutott honvédségi építkezésekre és néhány üzem újjáépítésére vonatkozó adatokhoz is. Sőt egy másik munkahelyén megszerezte a nehéziparra és a vasútra vonatkozó szállítási adatokat.

Hoyne utasítása alapján munkahelyén hozzá hasonló gondolkodású és meggyőződésű embert keresett, hogy bevonja a hírszerzésbe. Így bukkant rá R. J.-re, aki előtt feltárta megbízatását. Az illető vállalta, hogy részt vesz a hírszerzésben, s néhány hónap alatt rendkívül sokféle értékes adatot adott át L.-nénak, amit az továbbított Hoyne-nak.

R. J. olyan jelentős adatokat tudott szerezni, hogy 1949 novemberében Hoyne alezredes személyesen is megismerkedett vele, s megkérte, próbálja felderíteni a Dunántúlon állomásozó szovjet és magyar katonai alakulatokat. Minden lényegesebb jelentésért megfelelő díjazást adott. Abban egyébként, hogy R. J. ilyen sikerrel tudta ellátni megbízatását, nagy szerepe volt kiterjedt baráti társaságának, melynek fogalma sem volt arról, hogy a beszélgetések során elhangzó adatok hová jutnak.[94]

Az Egyesült Államok követségén tevékenykedő hírszerző tisztek magas fokú kiképzésben, felkészítésben részesültek. Joseph M. Pittman ezredes, katonai attasé Magyarországra vezénylése előtt elvégezte az Egyesült Államok katonai akadémiáját, majd egy katonai nyelviskola magyar tagozatát, a fegyveres erők vezérkari iskoláját, a parancsnoki vezérkari iskolát és az egyéves hírszerző-stratégiai iskolát. Helyettese magyarországi szolgálata előtt négy évig a vezérkari főnökség hírszerző osztályának munkatársa volt, és elvégezte az Egyesült Államok katonai nyelviskolájának magyar szakát. Richard W. Viller ezredes, légügyi attasé a légügyi parancsnoki és vezérkari, valamint a hadsereg vezérkari iskolája bizonyítványával rendelkezett. Magyarországra küldése előtt a Hadügyminisztériumban dolgozott vezérkari hírszerző tiszti beosztásban.

A hírszerzésben részt vevő követségi munkatársak neve még sokáig sorolható lenne. Alfred B. Watson, a követség katonai osztályának adminisztratív tisztje több személytől szerzett katonai vonatkozású adatokat. Patrick O. Sheel sajtóattasé rendszeres kémtevékenységet és aktív ellenséges propagandatevékenységet folytatott a Magyar Népköztársaság ellen. Emil W. Juhász alkonzul kiterjedt hírszerző hálózatot épített ki. Ügynökei közül 1954 tavaszáig 16 személyt vettek őrizetbe. Juhász az Egyesült Államok kormányától magas kitüntetést kapott Magyarországon kifejtett „rendkívül hasznos munkájáért".[95]

Mivel Chapin követ – elődjéhez hasonlóan – aktívan beavatkozott hazánk politikai életébe – támogatva Mindszenty legitimista mozgalmát –, a magyar kormány 1949. február 17-én jegyzékben tiltakozott az amerikai kormánynál. A magyar kormány jegyzékére az amerikai Külügyminisztérium kénytelen volt Chapint hazarendelni.

Az Egyesült Államok budapesti követsége hazánkban nemcsak földerítéssel és hírszerzéssel foglalkozott – ami majdhogynem természetes volt –, ez a tevékenységük összefonódott a különböző reakciós irányzatú csoportok támogatásával, különö-

sen 1953 és 1956 között, bár ennek gyökerei a korábbi évekre nyúlnak vissza.

Az egyik ilyen csoport P. Károlyi Bernát, a Pasaréti úti ferences rendház főnöke körül alakult ki. Korábban a kecskeméti rendház főnöke volt. Az 1947-es választások idején a Demokrata Néppárt kecskeméti választókerületének képviselője lett. Hivatásának és életcéljának tekintette a kommunizmus elleni küzdelmet. Meggyőződése volt, hogy a népi demokratikus rendszer nem tarthat soká, egy háborús konfliktus fogja elsöpörni. Ezt hangoztatta, hirdette ismerősei és politikai elvbarátai között is.

P. Károlyi Bernátot 1948 nyarán a Pasaréti úti rendházban megkereste régi barátja, Haller István, a keresztényszocialista mozgalom egyik egykori vezetője. Haller tájékoztatta Károlyit, hogy „folyamatba tették egy ellenállási mozgalom kiépítését". Károlyi Bernát örömmel csatlakozott hozzájuk. Ezután mintegy 8–10 egykori politikus találkozott a rendházban. Egy horthysta altábornagyot jelöltek ki a mozgalom katonai vezetésére.[96] Összeköttetést teremtettek Kisbarnaki Farkas Ferenc Ausztriában működő mozgalmával, s kölcsönösen tájékoztatták egymást elképzeléseikről. Kisbarnaki Farkassal mindenekelőtt azt kívánták tisztázni, hogy egy esetleges fegyveres megmozdulás esetén milyen támogatás várható az angolszász hatalmaktól, mert attól teszik függővé itthoni tevékenységüket. Elképzeléseik között szerepelt, hogy a katonai szervezkedéssel egyidejűleg megkezdik egy jobboldali párt alapjainak lerakását. Terveik szerint a hatalom átvétele után egy ideig a katonai vezetés kezében maradt volna a hatalom, amit később átadhatna az általuk létrehozott pártnak.

Többször tárgyaltak Barankovics Istvánnal is, aki azonban elzárkózott, mondván, rövidesen elhagyja Magyarországot. P. Károlyi Bernát azonban Barankovics révén megismerkedett Hoyne alezredessel, aki meghallgatva a csoport elképzeléseit, arra az álláspontra jutott, hogy fegyvereket egyelőre nem adnak. Tovább kell építeni a szervezetet, és föl kell készülni arra az eshetőségre, hogy háborús helyzet alakul ki. De szükséges az is, hogy bizonyos politikai és katonai ismereteket bocsássanak az ő rendelkezésére. Ez azután jó néhány esetben meg is történt.

Károlyi Bernátot és elvbarátait 1948 őszén erősen nyugtalanította, hogy értékelésük szerint elkerülhetetlen a rendszerváltozás, és ők erre nincsenek megfelelően fölkészülve. Sokat ta-

nácskoztak arról, hogy kiket és milyen módon kell tömöríteni. A Barankovics-pártból csak azokat voltak hajlandók átvenni, akik elismerték az egykori Keresztény Néppárt, valamint a Keresztény Gazdasági Párt jobboldali exponenseit. Végül Kecskemét környékén indították meg a pártalakítás előkészületeit. Hoyne előtt eltúlozták a szervezkedés arányait, azt mondták, hogy több ezer hívük van, akik csak a jelet várják az indulásra. De indulni csak akkor tudnak, ha fegyvereik lesznek.

1949 elején P. Károlyi Bernát azzal a kéréssel fordult Hoynehoz, hogy egy horthysta altábornagyot, akit háborús bűnösként elítéltek, segítsen Nyugatra juttatni. Azt tervezték, hogy az altábornagy egyezteti elképzeléseiket Kisbarnaki Farkas Ferenccel. Erre azonban nem került sor, a szervezkedés nem tudott kibontakozni, ugyanis mindjárt kezdetben túl sok egykori katonatisztet, politikust, képviselőt vontak be a Horthy-rendszer exponált személyiségei közül, s ezzel magukra vonták az állambiztonsági szervek figyelmét, melyek földerítették a szervezkedést.

A magyar kormány 1951 januárjától 1956 júliusáig tizenegy jegyzéket adott át az Egyesült Államok budapesti követségének, amelyben tiltakozott a hazánk belső társadalmi rendjébe való nyílt és durva beavatkozás ellen. Mint az előbbiekben felsorakoztatott adatok is tanúsítják, ez a beavatkozás valóban rendszeres, folyamatos, és egyes időszakokban kifejezetten nagyarányú volt.[97] Mint az ismertetett esetekből is kitűnik, az angol hírszerző szervek nem alaptalanul bírálták az amerikaiakat amiatt, hogy főleg a múlt embereivel foglalkoztak, azokat vonzották maguk köré, és közülük választották ki a titkos hálózatukba bevonandókat. Tegyük hozzá: mindenekelőtt az általuk folytatott politika tömörítette köréjük a vereséget szenvedett és súlyosan kompromittálódott uralkodó osztályok, csoportok maradványait.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai és angol katonatisztjei 1945 nyarán is elsősorban arisztokratákkal, gyárosokkal, bankárokkal, magas állású tisztviselőkkel, katonatisztekkel tartottak kapcsolatot. Az amerikai, angol katonatisztek gyülekezőhelye többek között a Park Club volt, s ez oda vonzotta a budapesti arisztokrácia és burzsoázia „színe-javát".

Az amerikai követség által rendezett estélyeken is a magyar arisztokrácia vonult föl, gyárosok, bankárok társaságában. S ha meg is jelentek a kormány vagy a demokratikus pártok vezetői, a társaság csak távozásuk után érezte magát igazán jól.

A régi világ urai 1946–1947 politikai eseményei közepette az angol, de főleg az amerikai kormányban látták azt a világhatalmi tényezőt, amely feltartóztatja a számukra olyannyira kedvezőtlen társadalmi folyamatokat, elhárítja az őket fenyegető legnagyobb veszedelmet: a szocialista átalakulást.

A jobboldali és szélsőjobboldali orientációjúak többsége 1945 után az amerikaiak iránt érzett elsősorban rokonszenvet, főként velük keresett kapcsolatot. Az angolok irányába tájékozódók 1945 után is – mint ahogy a második világháború előtt és alatt is – főleg a liberális politikusok, gyárosok közül kerültek ki. Az értelmiségiek bizonyos köreit részben az vonzotta hozzájuk, hogy a brit követség vezetői és beosztottai jobban ismerték a magyar irodalmat, művészetet, a magyar történelmi múltat, mint az amerikaiak.

Ha voltak is módszer- és stílusbeli különbségek a különböző nyugati országok követségei között, törekedtek az együttműködésre. Ezt előmozdítandó, az Egyesült Államok budapesti követsége megpróbálta koordinálni a tőkés országok diplomáciai testületeinek munkáját általában, a hírszerzés tekintetében pedig különösen.

A felszabadítási taktika érvényesítése érdekében az Egyesült Államok budapesti követségének akkori ügyvivője, George Abbott 1953 nyarán egy tervezetet dolgozott ki, amely a „Magyarország felszabadításának útja" címet és az „Amerikai politika egy szabad Magyarország megvalósítása céljából" alcímet kapta. Ebben az ügyvivő megpróbálta fölvázolni és meghatározni a feladatokat.

A tanulmány a következő lehetőségeket látta:

„1. Hogyan válhat Magyarország szabaddá? *a)* Jelenlegi rendszer megdöntése forradalom révén. *b)* Jelenlegi kormányzatnak Moszkvával való szakítása útján. *c)* Oroszország legyőzése egy új világháborúban (amit feltételezhetően az *a)* pont követne).

2. Felszabadítási módszer végrehajtása a fennálló helyzetben. *a)* Előrelátható körülmények között egy belső, kommunistaellenes forradalom nagyon gyenge lehetősége..."

Figyelemre méltó, hogy 1953 nyarán a tanulmány készítői egy „kommunistaellenes forradalmat" még nem tartottak reálisnak. Előtérbe a Moszkvával való szakítás útját helyezték.

A követség vezető munkatársai a továbbiakban is sokat foglalkoztak a „felszabadítás" különböző módozataival, lehetőségeivel. Az Egyesült Államok budapesti követe, Christian M.

Rawndal 1956 májusában a Külügyminisztériumhoz küldött memorandumában a következőket írta: „Fölhatalmazást kérek arra, hogy olyan érintkezésre irányuló javaslatokkal közeledhessek a kormányhoz, amelyek megsokszoroznák bajait... A helyi kommunisták között vannak aggodalmak és ellenállások a visszavonulás, a feszültség enyhítésének kiterjedése és gyorsasága miatt... A konfliktus - véleményem szerint - jó alkalmat ad a zavarosban való halászásra."[98]

1956 nyarán a budapesti amerikai követség rendszeresen tanácskozott más nyugati követségekkel, erőteljesen befolyásolta álláspontjukat, egyeztette föllépésüket. Az amerikai és angol követek 1956 júliusában és augusztusában már úgy értékelték a helyzetet, hogy „egy belső forradalom lehetséges". Az angol követség egyik munkatársa kifejtette: élénk figyelemmel kísérik a történteket, és az a véleményük, hogy sokkal könnyebben fog menni a magyarországi kibontakozás, mint ahogy azt még néhány hónappal korábban gondolták. Úgy látták, olyan nemzetközi légkör alakult ki, amely esetleg lehetővé teszi az emigráns politikusok visszatérését is.[99]

Nemcsak az amerikai és angol, de a francia követségen működő hírszerzők is igen aktívak voltak. A francia katonai hírszerzés 1955 nyarán olyannyira kibővült, hogy a követ javasolta a Külügyminisztériumnak újabb katonai hírszerzők Budapestre küldését.

A követségek természetesen élénk figyelemmel kísérték hazánk politikai életének fordulatait, és próbálták befolyásolni is azt. Különösen az angol és a francia követség törekedett, részben társadalmi kapcsolatok révén, részben pedig titokban befolyásolni a hozzájuk vonzódó vagy velük kapcsolatba került értelmiségieket. Megszerezték a Petőfi köri viták jegyzőkönyveit, véleményezték azokat, de munkatársaik a viták többségén személyesen is ott voltak. Ugyanígy megszerezték az Újságíró- és az Írószövetség gyűléseinek jegyzőkönyveit is.

A gazdasági kapcsolatok alakítását is a politikai befolyásolásnak rendelték alá. A francia követség 1955 júniusában „Gazdasági és politikai nehézségek Magyarországon" címmel készített jelentésében kiemelte, hogy „ismét folyik a kulákok elleni harc, nehezebb helyzetben van az egyház, a kiskereskedelmet zaklatják, a gazdasági életben zavar van, tele van a magyar főváros rémhírekkel". Ezért a követség a következőket javasolta külügyminisztériumának: „A magyarok nagyon kívánják kereskedelmi kapcsolataikat fejleszteni, azonban az utóbbi idő-

ben csak kudarcot vallanak. A francia–magyar szerződés felújításának elnapolása növelné a mostani zavart, és számunkra nyomási lehetőséget jelentene."

A francia követség kereskedelmi osztályának beosztottjai különösen a gazdasági minisztériumokról törekedtek adatokat szerezni. Külön figyelmet fordítottak a minisztériumokból valamilyen okból eltávolított vezetők megnyerésére. Néhány kulcspozícióban levő személyt is sikerült a titkos munkába bevonniuk. A francia kereskedelmi attasé a Nemzeti Bank egyik osztályvezetőjét nyerte meg, s az ő segítségével megszerezte a Szovjetunióval, Lengyelországgal, Csehszlovákiával kötött fontos kereskedelmi szerződések egy-egy másolatát.

Az angol követség 1955–1956-ban már előnyösebbnek vélte a „harmadikutas" csoportok támogatását. A követség egyes beosztottjai e csoportosulásokkal folyamatosan megismertették az angol Külügyminisztérium álláspontját, a jobboldali politikusok pedig a követség segítségével tájékoztatták az angol Külügyminisztériumot elképzeléseikről. [100]

Ezek a csoportosulások elsősorban az emigrációban élő Kovács Imrét tekintették mérvadó politikusnak, aki ez idő tájt a Szabad Európa Rádió, majd az Amerika Hangja munkatársa volt. Az 1956-os ellenforradalom alatt azután részt vettek a Petőfi Párt létrehozásában, és annak jobboldali vezetőit támogatták.

A diplomáciai testület tagjai a legváltozatosabb eszközöket, módszereket próbálták alkalmazni. A politikai befolyásolás és ráhatás finomabb és kevésbé árnyalt eszközeivel egyaránt éltek. A hivatalos és magánösszejövetelek, filmvetítések és kulturális előadások, valamint a nyelvtanfolyamok résztvevői közül igyekeztek megkeresni azokat, akikben ellenséges indulatok éltek a népi demokratikus rendszerrel szemben. Mindez sokszor hosszú időt vett igénybe, de nem volt teljesen eredménytelen.

E követségek sajtótermékei és bulletinjei – bár az engedélyezett és lehetséges határokon belül – a népi demokrácia ellen folytatott propaganda részét képezték. 1956-ban az angol követség napi 400–500, az amerikai 1500–2000, az izraeli követség heti 2000 példányban adott ki bulletint. A különböző követségek meglehetősen sok embert foglalkoztattak e munkával, nagy gondot fordítottak a „szabad világ" népszerűsítésére.

Az amerikai, az angol és a francia követség 1955–1956-ban egymás után tartotta a hivatalos és félhivatalos találkozókat a követségeken. A diplomaták lakásukon magánjellegű fogadá-

sokat adtak. Bővítették az értelmiségiek legkülönbözőbb rétegeivel való találkozásokat, írókkal, újságírókkal, művészekkel, kutatóintézetek vezetőivel, egyetemi tanárokkal, tanszékvezetőkkel jöttek össze eszmecserékre. Ezeken a hivatalos és nem hivatalos találkozókon a finom befolyásolás legkülönbözőbb módozataival próbáltak hatni a megjelentekre.

Természetesen hiba lenne, ha a kapitalista országok követségeinek, diplomatáinak egész tevékenységét úgy értelmeznénk, hogy azok valamilyen beavatkozást jelentettek volna. De munkájuknak ez nem lebecsülendő részét alkotta.

Ugyanez mondható el arról a támogatásról is, melyet különböző hírszerző szervek és csoportok, valamint reakciós irányzatú szervezetek a British Counciltól kaptak. A British Council magyarországi központja a brit követség épületében volt, s mintegy 25–30 alkalmazottat foglalkoztatott, felük angol volt. Különböző osztályai – zene, film, nevelés stb. – működtek, s vidéken is voltak munkatársai. Ismeretségi körük mind Budapesten, mind vidéken igen kiterjedt volt: a magyar tudományos, irodalmi, zenei életben, valamint az egyetemeken jó összeköttetésekkel rendelkeztek. Angol beosztottai túlnyomó többsége katonatiszt volt, vezérkari beosztásúak is akadtak közöttük. Magyar alkalmazottaik pedig kivétel nélkül vagy arisztokraták voltak, vagy olyanok, akik a Horthy-rendszerben kompromittálták magukat. 1948–1949-ben például munkatársai közé tartozott Basil Davidson professzor, az Intelligence Service régi embere. Feltűntek a munkatársak között olyan szakembereknek mondott személyek – például egy archeológus –, akikről kiderült, hogy tudományukhoz semmit sem értenek. Feladatai között a valóságban fontos helyet foglalt el a politikai befolyásolás és a legális lehetőségek felhasználása illegális célokra.

1956 tavaszán bíróság elé állították a budai Ganz-gyár egykori főrészvényesét és igazgatóját, aki 1948 őszétől gyűjtötte az információkat az angol hírszerzés megbízásából.[101] 1951-től állt összeköttetésben az angol követség diplomatáival. Főleg katonai és gazdasági természetű anyagot gyűjtött, de 1954 őszétől politikai információkat is. A Ganz-gyár egykori igazgatójának kiterjedt ismeretségi köre volt, akik közül nem kevesen bizalmas beosztásban dolgoztak, és ez lehetővé tette, hogy megbízatásának eleget tegyen.

Szintén az angol hírszerzés megbízottja volt a Pénzügyminisztérium egyik osztályvezetője. Egy argentínai útja során, 1951 végén megismerkedett Charles Donovan angol állampol-

gárral. Az ismeretségből szorosabb politikai barátság lett, majd a nyílt felszólításra vállalta, hogy eljuttatja az angol hírszerzőkhöz mindazt a bizalmas értesülést, amihez hozzájut. Ennek fejében – az anyagiakon kívül – azt kérte, ha majd Londonba távozik, ott biztosítsanak neki megfelelő állást; ezt meg is ígérték neki. Az osztályvezető minden gazdasági és pénzügyi adatot, amihez hozzájutott, eljuttatott Donovanhoz. Donovan tanácsára egyik munkatársát is bevonta a hírszerzésbe.[102]

Az ellenforradalom kitörése után a nyugati követségek diplomatái, illetve diplomata hírszerzői a legkülönbözőbb formában próbáltak befolyást gyakorolni az eseményekre. Sokan közülük idejük nagy részét az utcán töltötték. Figyelték, elemezték az eseményeket, fényképfelvételeket készítettek, híreket, információkat, adatokat szereztek. Sőt ennél többet is tettek. A magyarul jól beszélő Welwyn Dallam ezredes, a budapesti amerikai követség légügyi attaséja, valamint az angol katonai attasé, továbbá más diplomaták és hírszerző tisztek összeköttetést teremtettek fegyveres csoportokkal, forradalmi bizottságokkal és munkástanácsokkal. A budapesti amerikai követség attaséjának helyettese fölkereste a páncélosszertár parancsnokát, és követelte, hogy mutassanak neki T–54-es szovjet tankokat. Egy Münchenből akkor érkezett felderítőtiszt kíséretében az egyik vállalatnál, a munkástanács engedélyével, megtekintették a szovjet típusú radarokat. Dallam ezredes november 2-án az Országos Légvédelmi Parancsnokság épületében tájékoztatást kért a magyar repülőterek helyzetéről és a MIG-15-ös repülőgép elektronikus berendezéséről. Kérését azzal indokolta, hogy „Magyarország úgyis semleges állam lesz, és a jövőben együtt fognak dolgozni".[103] Az amerikai követség épületében ebben az időben két titkos rádió adó-vevő állomást helyeztek üzembe. A francia követség kultúrattaséja az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatóinak magyarázta az utcai harcok művészetét.[104]

A különböző fegyveres csoportok vezetői is törekedtek arra, hogy kapcsolatba kerüljenek az amerikai és az angol követséggel. Így a Corvin közi úgynevezett főparancsnokság megbízottai felkeresték az angol követséget, ahol támogatást kértek, arra az esetre pedig, ha a harcok sikertelenül végződnének, „a felkelés vezetői részére menedékjogot".[105] A Baross téri és a Széna téri csoportok több alkalommal folytattak megbeszéléseket, tárgyalásokat a különböző nyugati követségek diplomatáival.

Október 31-én egy hét főből álló fegyveres csoport, melynek

az volt a feladata, hogy letartóztatásokat eszközöljön, vezetőjével az élen bement az angol követségre tárgyalni. Ez alkalommal is segítségről, együttműködésről, támogatásról esett szó.[106]

A nyugati propaganda hatására a fegyveres csoportokban biztosra vették az amerikai vagy az ENSZ-csapatok megérkezését. Az ENSZ-csapatokon is elsősorban amerikai katonai alakulatokat értettek, hiszen Koreában is főként az amerikai hadsereg harcolt az ENSZ zászlaja alatt. A Dudás József vezette fegyveres csoportokban el is terjedt, hogy „rövidesen be fognak vonulni Magyarországra az ENSZ-csapatok".[107] De ez volt a hangulat a Széna tériek, a Baross tériek, a Corvin köziek, a Péterffy Sándor utcai kórházba befészkelődött fegyveresek között is.

Az angol követség katonai attaséja, Cowley ezredes november 2-án személyesen kereste föl Maléter Pál ezredest a Kilián Laktanyában. Gratulált Maléternek, és megbeszélést folytatott vele „a forradalom" katonai és politikai problémáiról. Ennek során kifejtette véleményét: „Erős központi vezetésre van szükség, esetleg katonai diktatúrára, amelynek fő célja, hogy a szovjet csapatok kivonulását lehetővé tegye." Az angol ezredes búcsúzásakor engedélyt kért, hogy másnap megnézhesse a Kilián Laktanya körüli szovjet felszereléseket. Ezt az engedélyt meg is kapta.[108]

Cowley ezredes természetesen már október 23-tól figyelemmel kísérte a helyzetet. Igyekezett megállapítani a politikai hangulatot, mindenekelőtt a honvédség magatartását. Október 24-étől kezdve kocsijával járta a várost, s főként a szovjet csapatok mozgására és technikai fölszerelésére figyelt. Meglátogatta a Corvin közben harcoló fegyvereseket is, tanácsokat adott nekik. Hiányolta, hogy nem elég kemény és fegyelmezett a vezetésük. Amikor a szovjet csapatok október 30-a előtt megkezdték kivonulásukat Budapestről, személyesen figyelemmel kísérte ezt is. De utasításának megfelelően a követségről ellenőrizték Miskolcon, Dunaföldváron, Hatvanban és más városokban is a szovjet csapatok mozgását. Közben Cowley katonai fölszereléseket fényképezett.[109]

Az Egyesült Államok katonai attaséja 1956 őszén sűrűn utazott Bécsbe és Strassbourg-ba. „Clisson kapitány biztosította az összeköttetést magyarországi ellenforradalmi szervezetek és külföldi szubverzív központok között, amelyek részt vettek a zendulés előkészítésében."[110]

1956. október 23-a után tehát e követségek diplomatái és

diplomata hírszerzői számos olyan dolgot cselekedtek, ami messze túlment egy követség diplomáciai státusán. Nemcsak tárgyaltak fegyveres ellenforradalmi csoportok vezetőivel, de az amerikai, angol és más követségek diplomatái október 24-étől kezdődően rendszeres politikai kapcsolatban álltak a Széna téri, a Corvin közi, a Baross téri, a Móricz Zsigmond körtéri, a Péterffy Sándor utcai fegyveres ellenforradalmi alakulatok vezetőivel vagy megbízottaival.

Az amerikai követség jelentései

Az Egyesült Államok budapesti követségének az a törekvése, hogy befolyásolja az eseményeket, kitűnik az általa küldött jelentésekből is. A követség októberben igen élénken figyelte, elemezte az ország politikai helyzetét, főként a kibontakozott gyűléssorozatot. Két gyűlést különösen jelentősnek tartott: az egyik a győri Jókai Színházban zajlott le, a másik a Budapesti Műszaki Egyetem aulájában. A követség jelentésében részletesen ismerteti a győri gyűlésnek azokat a felszólalásait, amelyek a szovjet csapatok távozását, továbbá Mindszenty hercegprímás tisztébe való visszahelyezését, a többpártrendszer bevezetését, a fennálló választási rendszer eltörlését. a régi keresztény ifjúsági szervezetek helyreállítását követelték.[111]

Az október 22-én, a Műszaki Egyetem aulájában, lezajlott gyűlésről így írnak: „A diákgyűlésen jelen volt a követség két tisztviselője, minthogy a diákok egy képviselője telefonon közölte, meghívnak minden külföldi újságírót, külföldi diplomatát, mindenkit, aki jönni akar."[112] A jelentés ismerteti a gyűlés lefolyását, a hangulatot, majd hozzáfűzi: „a követség úgy véli, hogy a kommunikációs eszközök foglalkozzanak teljes részletességgel, tényszerűen és kommentár nélkül a fentebbi két gyűléssel".

„A győri gyűlésről szóló hírek még nem jutottak el a budapesti sajtóba, a diákgyűléssel a *Szabad Nép* úgy foglalkozik, mint aki bátorságot tettetve fütyörész a sötétben, hangoztatva, hogy a diákok nem fogják az ifjúsági mozgalmat semmiféle restaurációra kihasználni." Az amerikai követség viszont javasolja, hogy minél előbb foglalkozzanak nyilvánosan ezzel a gyűléssel. mégpedig úgy, hogy a lehető legjobban ki lehessen használni az egyre fokozódó követeléseket. Felhívja a figyelmet: „ez a két gyűlés először ad alkalmat a kommunikációs eszközöknek,

hogy megtorjék az Egyesült Államok hallgatását a szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodásáról".

A követség természetesen jelentést küldött a Külügyminisztériumnak az október 23-i tüntetésről. Ebben leírja, hogy a Parlament előtt „a tömeg állandóan Nagy Imrét hívta, aki, amikor végre megjelent, kérte a tömeget, várja meg az alkalmas pillanatot, a természetes fejleményeket, amelyek demokratizáláshoz fognak vezetni Magyarországon". A tömeg Nagy Imre beszédét hidegen fogadta, alig hallgatott oda. Beszéde végén kérte a tömeget, énekeljék el a „Szózat"-ot. „A követség nyomatékosan javasolja, hogy a kommunikációs eszközök egyelőre tartózkodjanak minden állásfoglalástól Nagy Imrével kapcsolatban."[113]

A fegyveres lázadók politikai törekvéseinek megértéséhez is hozzájárul az, amit az amerikai követség tapasztalt. Áttekintve a 24-i és 25-i fegyveres harcokat, figyelemre méltó megállapítást tesz: „A követség és az amerikai hadsereg tisztjeit, akik a konfliktus környékét megfigyelték, a felkelők bajtársakként kezelték."[114]

Október 25-én a követség több jelentést is küldött a Külügyminisztériumba, beszámolt a követség előtti tüntetésekről: „A követség előtti tömegből kiáltások hallatszottak, kérve az Egyesült Államok segítségét."[115] A követség megerősíti korábbi véleményét: „Ami kedden tüntetésként kezdődött Budapesten, még aznap éjszaka forradalommá vált." A szintén október 25-én kelt, 14795-ös ellenőrző számot kapott jelentés a következőket mondja: „Várjatok, jönnek még hírek, maradjatok a vonalban! Amíg még megvan az áramkör, informálunk benneteket, hogy az amerikai követség előtt még mindig nagy a tömeg. Kiáltoznak, segítséget stb. kérve..." A követség részéről többen is szóltak a tömeghez: „Megértjük a helyzetet, és jelentjük kormányunknak, olyan teljességgel, amilyennel csak tudjuk. Önök megérthetik, hogy mi magunk nem dönthetünk, ez kormányunk és az ENSZ dolga. Mi Magyarországon vagyunk évek óta, és értjük a helyzetet."[116]

A követség utasítást kért a Külügyminisztériumtól, hogy mit tegyenek, ha ismét tüntetések lesznek a követség előtt és segítségért fordulnak az amerikai kormányhoz: „McKissonnak Rogerstől: Éppen most dolgoztuk át a tömeghez intézett, korábban idézett nyilatkozatot. Ha vannak Önöknek javaslataik, hogy mit mondjunk a jövőben, szeretnénk megkapni azokat... A tömeg lassan oszladozik, szeretnénk azonban javaslatot kapni a nyilatkozatokra vonatkozóan – jövőbeni felhasználásra.

Tüntetés az amerikai követség épülete előtt

Rogersnek Leverichtől: Nincsenek javaslatok jövőbeni nyilatkozatokra, kivéve azt, hogy megismételhetik rokonérzésük kifejezését, és biztosíthatják a tömeget, hogy folyamatosan, és amennyire csak lehet, részletesen tájékoztatják kormányunkat."[117]

Az amerikai követség azonban nem várta passzívan az épülete elé vonulókat. Már október 23-áról 24-re virradó éjjel volt bizonyos kapcsolata a felkelők egyes csoportjaival. S ezek a 24-ét követő napokban egyre bővültek, szélesedtek. A követség nemcsak javaslatokat tett a Külügyminisztériumnak diplomáciai, politikai és egyéb lépésekre, hanem maga is segítette az ellenforradalmi csoportok közötti nézeteltérések csökkentését, a közös álláspontok, elképzelések kialakítását. A jelentések is említést tesznek felkelőkkel folytatott tárgyalásokról, megbeszélésekről, a tőlük szerzett információkról.[118]

A budapesti követség október 25-én reggel küldött táviratában fontosnak ítélt egy elnöki nyilatkozatot: „A követség úgy véli, a magyarországi helyzet jelenleg szükségessé tesz egy mi-

előbbi, legmagasabb szintű nyilatkoztatot az Egyesült Államok kormánya részéről. A követség véleménye szerint a nyilatkozat szövege a következő gondolatmenetet követné: az Egyesült Államok úgy tekinti a magyarországi harcot, mint a magyar nép szabadságvágyának újabb kifejezését... A magyarok készek életüket adni ezért a célért, mint Magyarország orosz csapatok elleni szabadságharcának egy másik híres alkalmával tették."[119]

A követség azt is nyomatékosan ajánlotta, hogy az amerikai kormány tiltakozzon a szovjet és a magyar kormánynál, de „ez a tiltakozás ne a törvény betűjéhez ragaszkodó okokon alapuljon, amelyeket mi gyöngének látunk, hanem a csapatok állomásoztatására, a megszállási jellegre, az osztrák békeszerződésre... Véleményünk szerint egy ilyen tiltakozásra rendkívül sürgősen szükség van most, amikor a magyarok, akikkel az elmúlt 24 órában tucatjával beszéltünk, jóformán mind követelték: »adjatok nekünk fegyvert«, »adjatok nekünk diplomáciai segítséget«, s felvetették, »mit fog tenni értünk Amerika ebben az órában?«."[120]

A követség október 26-án éjfélkor adott jelentése úgy értékelte a helyzetet, hogy a fölkelők elszánt kis csoportokat alkotnak, s hogy két csoport dolgozott ki elképzeléseket a fölkelésre. „Az a csoport, amely a B dokumentumot dolgozta ki, elszántabbnak és elszigeteltebbnek látszik, mint amelyik az A dokumentumot szövegezte."[121]

A követség úgy vélte: „...jelenleg a legfontosabb kérdés a felkelők szervezetének problémája... Ez a kérdés elsőrendű fontosságú, mert egy felkelő kormány léte, bármilyen is lenne katonai ereje, azt jelentené, hogy az ügyet másképpen kezelnék az ENSZ-ben. A követség sürgős jelentést fog küldeni, bármilyen információt szerez ezen a téren."[122] A követségnek ez az állásfoglalása világosan érzékelteti a törekvést egy ellenkormány létrehozására.

A fegyveres lázadás problémáját 27-én délelőtt a követség a következőképpen látta: a felkelést felszámolhatják, „...a felkelők egyáltalán nem bíznak abban, hogy a kormány megteszi majd az általa ígért engedményeket, ha valóban kapitulálnak. A felkelők előtt tehát az alternatívák következő szűk skálája áll: *a)* Küzdeni a végsőkig... *b)* Küzdeni, remélve, hogy kitartanak addig, amíg külső segítség vagy nyomás érkezik, hogy megenyhítse a kormány... szándékát. *c)* Elfogadni, hogy a kormány jóhiszeműen fog eljárni az engedmények kérdésében és kapitulálni. Ez utóbbit a fegyveres felkelők elvetették..."

Majd a követségi jelentés felvázolja, hogy szerintük a különböző választási lehetőségek közül az Egyesült Államok kormányának melyiket kellene előmozdítania. A helyzet – mint írják – „kényes politikai és erkölcsi problémák elé állítja az Egyesült Államok kormányát". Ez logikusan elvezet annak felvetéséhez, „mit tehet az Egyesült Államok kormánya, hogy növelje a második alternatíva megvalósulásának eshetőségeit?". „A követségnek erős meggyőződése, hogy egyrészt abból a gyakorlati szempontból, hogy az Egyesült Államok megőrizze tekintélyét és befolyását a leigázott népek között, másrészt az erkölcsi felelősség miatt, hogy ura maradjon szavának, amellyel korábbi hivatalos nyilatkozataiban a leigázott népeknek nyújtandó támogatásról szólt, az Egyesült Államok kormányának vezetnie és erőteljesen sürgetnie kell a magyar ügy tárgyalását az ENSZ-ben." Hozzáteszik: „...kell hogy legyenek alternatívák... olyanok, amelyek esetében a kockázat nem túlságosan nagy... komoly megfontolás tárgyává kell tenni, milyen eszközökkel lehet támogatni a felkelőket", ami bizonyos kockázatot természetszerűleg magában hord.[123]

E jelentésben is hivatkoznak különböző lázadó csoportok vezetőivel, közöttük azzal a vezetővel folytatott tárgyalásra, aki egy „ideiglenes forradalmi kormányt" képvisel és többször is tanácsot kért már a követségtől, sőt az ideiglenes forradalmi kormány képviselői együttesen kértek tanácsot. Az ideiglenes kormány képviselői ahhoz is útmutatást kértek, hogyan lehetne egy nemzetközi fórumot behozni Magyarországra.[124]

A követség maga is próbált cselekedni. 27-én az egyik felkelő csoporttól olyan javaslatot kapott, hogy „...a követség kérje a magyar kommunista kormányt, hirdessen 12 órás fegyverszünetet, amely alatt összegyűjtenék a különböző felkelő csoportok vezetőit. Ez utóbbiak előbb az amerikai követséggel, azután a magyar kormánnyal találkoznának, hogy megbeszéljék a békefeltételeket. Azt mondották, össze tudják gyűjteni a különböző csoportok vezetőit, és a követség tagjai közül bárkivel, bárhol és bármikor találkoznának... A legsürgősebben kérjük a Külügyminisztérium véleményét."[125]

A követség képviselői és a fegyveres lázadók vezetői között létrejött találkozásról a követség így számolt be az amerikai Külügyminisztériumnak: „...emberiességi okokból, és mert úgy tűnt, ez áll az Egyesült Államok kormányának érdekében, úgy éreztük, szükség van, még ha felderítés céljából is, valamilyen – természetesen nem hivatalos – cselekvésre, amely je-

lezze azt a valószínűséget, hogy a követség mindent megtenne, ami gyakorlatilag lehetséges, hogy elősegítse a vérontás megszüntetését a felkelők és a kormány közötti kiegyezés útján".[126]

A Nagy Imre-kormány képviselői 26-án és 27-én már tárgyaltak különböző fegyveres ellenforradalmi csoportok vezetőivel. Ekkor még mind a kormányban, mind a pártvezetésben megoszlott erről a vélemény. A népköztársaság törvényes rendjéhez hű vezetők a fegyveres ellenforradalom fölszámolását vagy a lázadók lefegyverzését tartották elsőrendű feladatnak. Október 28-án ennek ellenére a kormány egyoldalúan bejelentette a tűzszünetet, miután a kormány elnöke forradalomnak minősítette az ellenforradalmat. A tűzszünet révén a fegyveres ellenforradalmi csoportok tovább erősödtek.

Az amerikai követség közel járt az igazsághoz, amikor úgy ítélte meg a helyzetet, hogy „...a magyar kommunisták... saját szempontjukból súlyos hibát követtek el a helyzet megítélésében, amikor ma enyhítették a kijárási tilalmat. Az emberek kora reggel szorgosan és sietősen bevásároltak, de 11 óra felé már megkezdődött a csoportosulás, és 15^{30}-kor tömegtüntetések és felvonulások voltak, ennek során gyülekezet kérte az amerikai követség előtt az Egyesült Államok intervencióját és támogatását."[127] Valójában az történt, hogy a kijárási tilalom feloldása megkönnyítette a fegyveres ellenforradalmi csoportok manőverezését, szélesebb tömegekre való támaszkodását.

Amikor a Nagy Imre-kormány, engedve az ellenforradalom nyomásának, követelte a szovjet csapatok azonnali kivonását az országból, az amerikai követség figyelmeztette a Külügyminisztériumot: „a jelenlegi magyar kormány nyilatkozatait a szovjet csapatok kivonásáról a legnagyobb óvatossággal kell kezelni".[128] A követség megítélése szerint a hivatalos kormány „csak ott létezik, ahol a szovjet katonai támogatás fenntartja a rendet". A legnagyobb problémának azt tekintették, hogy a felkelő csoportok különböző programokat képviselnek, „és különböző mértékben hajlandók kompromisszumra... sok csoport nem hajlandó elfogadni a kormány ígéretét egyoldalú engedményekről, s ha vannak is engedmények és garanciák, amelyek elfogadhatók egyes csoportok számára, ezek nem tudják garantálni, hogy valamennyi csoport békében marad. Ez ahhoz a veszélyhez vezet, hogy... a nacionalista csoportokban szakadás áll be." De még nagyobb veszélynek tekintette a követség, hogy a kormány esetleg, támaszkodva a szovjet segítségre, felszámolja az említett csoportokat. Ezért javasolta: „...a nacio-

nalista csoportoknak kétségbeejtő szükségük van... magas szintű segítségre a nyugati hatalmak részéről, ami valószínűleg magában foglal egy ajánlatot nemzetközi bizottság létrehozására, hogy az képviselje a nacionalista ügyet a magyar kommunista kormánnyal... folytatandó tárgyalásokon... és olyan nyugati támogatásokra, hogy jobb pozícióból tárgyalhassanak, és legyen harci potenciáljuk, ha a konfliktus fennmarad."[129] Mint látható, október 29-én este az amerikai követség javaslata arra irányult, hogy az ellenforradalom támogatást kapjon és újabb nyomás nehezedjék az ellenforradalom számára már utat nyitó kormányra.

Október 30-án a követség úgy értékelte a politikai helyzetet, hogy „a nacionalisták, akiknek zöme kommunistaellenes... olyan politikai erőre tettek szert", amely legalábbis egyenlő a kommunistákéval. Szerintük lehetőség lenne egy nem burzsoá és nem szovjetellenes kormány létrehozására. „Ez kényes és nem könnyű probléma, mert nyilvánvaló, hogy Magyarország jelenleg csak nagyon kevés politikailag vezetőképes emberrel rendelkezik... Annak ellenére, hogy a dolog jelenlegi állása mellett napról napra csökkennek Nagy Imre esélyei, hogy a magyarokat újra egyesítse és hidat képezzen a szovjet felé." Összegezve elképzeléseit, a követség javasolta: „A Nyugat akcióját a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának szavatolására kellene összpontosítani." De amennyiben nem sikerülne „a kommunistáknak egyrészt, a nacionalistáknak másrészt még nemzetközi bizottság közvetítésével sem közös nevezőre jutniuk, akkor a követség úgy véli, hogy a nyugati hatalmaknak meg kellene keresniük a módját, hogy segítsék a nacionalistákat, amennyiben nyilvánvalóvá válik, hogy azok készek hosszú távon harcolni..." A cél, amelynek elérése a követség szerint megnyugtató lenne, a finnországihoz hasonló helyzet kialakítása.[130]

De ez az értékelés nem a valóságos helyzetet tükrözte. A követségnek minden erőfeszítése ellenére sem sikerült lépést tartania az eseményekkel. Október 30-án ugyanis, miközben készült a helyzetértékelés, a legjelentősebb fegyveres ellenforradalmi csoportok megtámadták és elfoglalták a Budapesti Pártbizottság székházát, s ezzel meggyorsították az ellenforradalom menetét. Ezt a követség október 30-i délutáni jelentése már érzékeli: „E percben nagy fegyvertelen tömeg halad tüntetve a Parlament elé, a következő követelésekkel: 1. Mindszentyt tegyék meg miniszterelnökké. 2. Maléter Pál ezredes... legyen a kül-

ügyminiszter. 3. A szovjet csapatok vonuljanak vissza garnizonjaikba még éjfél előtt. 4. A szovjet csapatok kivonása az országból november 15-e előtt. 5. Ha a követelések nem nyernek kielégítést, nyugati intervenció kérése. Budapest népe a nap folyamán a pszichológiai őrültség állapotáig izgatta föl magát."[131]

Az amerikai követség közvetlenül is kapcsolatot teremtett a fegyveres ellenforradalmárok vezetőivel. Quade, a követség egyik tisztviselője október 30-án fölkereste az ellenforradalmárokat a Kilián Laktanyában, és közölte velük: mint a követség attaséja jött, és a politikai helyzetről kíván tájékozódni. Az ottartózkodó ellenforradalmi vezetők részletes információkat adtak, ő pedig megígérte, hogy számíthatnak az amerikai kölcsönre. Az attasé ezután a Köztársaság térre ment, ahol nem sokkal azelőtt ért véget a pártház ostroma, még folytak a kivégzések és a lincselések. Végignézte azokat, majd miután megkezdődött az állítólagos föld alatti börtön keresése, kijelentette a körülötte állóknak: hallja a katakombákba bezárt emberek dobogását.

Október 31-én már úgy látták: „gyakorlatilag biztossá vált ma reggel Budapesten, hogy ez a magyar forradalom történelmi tény". A követségi jelentés döntőnek tekinti, hogy a szovjet csapatok elhagyták Budapestet. A jövőt, különösen a közeljövőt illetően azonban a helyzetet nem ítélték egyszerűnek. „A politikai jövő kérdése természetesen sokkal borúsabb. A szociáldemokraták most üléseznek, hogy kiválasszák a koalícióban részt vevőket. A követség arról is értesült... hogy ami kielégítené a népet, az nem kevesebb, mint az amerikai típusú nyugati demokrácia. A jelenlegi koalíció mindenesetre átmeneti kormánynak látszik, amely az állandó politikai pártok kibontakozásának folyamatától függ." E napon a követség már úgy látta, hogy az Egyesült Államok szerepe Magyarországon igen jelentős mértékben meg fog változni. „Nem világos az Egyesült Államok szerepe sem Magyarországon, de az biztosnak látszik, hogy erősen fog különbözni a régitől." Ezért fontosnak tartották, hogy az Egyesült Államok elnöke a „nagyon közeli jövőben nyilatkozatot tegyen. Ez jelezhetné az Egyesült Államok készségét, hogy valamilyen azonnali gazdasági segítséget kezdeményezzen, ami szélesebb politikai és gazdasági tárgyalásoknak nyitna utat."[132]

Még aznap javaslatot tett a követség az elnöki nyilatkozat gondolatmenetére is: „Az egész világ figyelemmel kíséri a Magyarországon folyó drámai eseményeket. A magyarok, mint

már olyan sokszor, életüket adták, hogy függetlenné váljanak idegen uraiktól. Ma egy új Magyarország bontakozik ki a világ előtt... szívből reméljük, megérleli nemzeti voltának teljes gyümölcsét. Tanúja lenni egy nagy nép újrafelemelkedésének, ezen történelmi pillanatának – megindító, kivételes élmény... Azonnali megfontolás tárgyává tesszük a gazdasági segítség ügyét, és reméljük, hogy kapcsolataink Magyarországgal rövid időn belül gyarapodni fognak minden téren."[133]

A követség nem hallgathatta el az ellenforradalom mind erőteljesebb brutalitását, a sűrűsödő atrocitásokat. Különösen nyugtalanította a követség vezetőit ezek nemzetközi visszhangja. Ezért fontosnak tartották megakadályozni, hogy a kibontakozó széles körű terrorhullámról képek, cikkek, tudósítások jelenjenek meg. Október 31-én az egyik jelentés kifejezetten fölhívja a Külügyminisztérium figyelmét, hogy az általuk küldött információk lényegét a kommunikációs eszközök megfelelő módon kezeljék, és javaslatot tesz arra, hogy a minisztérium milyen utasítást, útmutatást adjon: „1. Jelenteni a ténybeli fejleményeket. 2. Mellőzni az atrocitás-történeteket... 3. Hangsúlyozni a törvényes rend helyreállításának és a termeléshez való visszatérésnek a szükségességét. 4. Nagy hangsúllyal közölni háttértörténeteket helyi és országos demokratikus folyamatokról és választási intézményekről, polgári szabadságjogokról, bíróságokról, a többpártrendszerről stb."[134]

Az amerikai követség tehát szerette volna, ha az ellenforradalom terrorakciói nem kapnak széles körű nyilvánosságot, ehelyett olyan tényeket kíván hangsúlyoztatni a propagandában, amelyek a megmozdulás demokratikus jellegét igazolják. Ez azonban – jóllehet az amerikai Külügyminisztérium, a Nemzetbiztonsági Tanács, s más vezető kapitalista országok egyes politikusai is fontosnak tartották – lehetetlen volt. A szélsőjobboldali erők azt adták, ami politikai lényegük volt, és amire egyébként oly sok éven keresztül kaptak biztatást, útmutatást az amerikai kommunikációs eszközöktől is.

Október 31-étől az amerikai vezetést, az elnököt, a külügyminisztert, a CIA vezetőit, a SZER irányítóit mindenekelőtt az foglalkoztatta, kinek a kezébe kerüljön a vezetés. Az elnök úgy ítélte meg, hogy a Nagy Imre-kormány helyzete tarthatatlan, Mindszentyt és az általa képviselt irányzatot kell hatalomra juttatni. Ezt megerősítette a budapesti követség 31-i jelentése is, amely úgy fogalmazott, hogy a jelenlegi koalíció mindenesetre átmeneti kormánynak látszik. Ugyanakkor Mindszenty meg-

ítélésében a követség értékelése – ha nem is minden tekintetben – eltért az amerikai kormányzatétól. Október 31-étől ugyanis a követség a törvényes rend mellett állt ki, ami voltaképpen a már hatalomra jutott ellenforradalom rendjének védelmét jelentette, még akkor is, ha ez a Nagy Imre vezette kormány égisze alatt történt. Ők is szükségesnek tartottak további változásokat a kormányban, de átmenetileg megfelelőnek tartották ezt a kormányt arra, hogy segítségével biztosítani lehessen a hatalomra jutott ellenforradalom győzelmét.

Mindszenty föllépése viszont – különösen azáltal, hogy támogatást kapott az amerikai vezetéstől – nem ebbe az irányba hatott. Ezért a követség november 1-én éjfélkor küldött jelentésében fölhívta a figyelmet e politikai problémára. A követség ugyanis tudott arról, hogy a kormány részéről többször is tárgyaltak Mindszentyvel. Tudták: Tildy Zoltán és Maléter Pál november 1-én reggel fölkeresték Mindszentyt, és – ahogy jelentésükben írják – támogatást kértek a Nagy-kormány részére, azzal az indoklással, hogy „anarchia fenyeget, és nagy a veszélye annak, hogy az oroszok visszajönnek". A jelentés szerint Mindszenty megtagadta a kormány melletti nyilatkozatot, ellenben fölvetette, „engedélyt akar kapni egy kereszténydemokrata párt vezetésére... Ha Mindszenty kereszténydemokrata pártja most megalakulna, valószínűleg széles népi támogatást élvezne. A követség azonban úgy véli, Mindszenty álláspontja jelenleg ellentétben áll Magyarország érdekeivel, mert... az ország legfontosabb, legsürgősebb feladata a törvényes rend helyreállítása és a termelés beindítása..."[135]

Látható, hogy Barnes, a budapesti követség ügyvivője és ideiglenes vezetője jobb politikai érzékkel rendelkezett a magyar ellenforradalom további útját illetően, mint az Egyesült Államok elnöke vagy külügyminisztere, illetve a Budapestre küldött és november 2-án meg is érkező új követ, Wailes. Az új követ ugyanis jelentésében jónak ítélte Mindszenty november 3-i beszédét: „Mindszenty bíboros ma este 20 órakor, egyházi férfiúhoz illően, minden országgal biztosítandó jó kapcsolatokra szólított fel. A beszéd felhangjai a semlegességet fejezték ki. Mindszenty kifejezte háláját a támogatásért, amelyben a külföld részesítette őt fogvatartása idején."[136]

A november 1-i követségi jelentés a következőképp jellemezte a Budapesten kialakult helyzetet: „A tömegek a tegnapi napot módszeres rombolással, a városban fellelhető szovjet emlékművek összetörésével töltötték, anélkül, hogy ebben bárki za-

Nyugati gépkocsi amerikai zászlóval Budapest utcáin

varta volna őket... A középületeken elhelyezett kommunista szimbólumokat és a vörös csillagokat, ha azok számukra elérhető helyen voltak, leszedték és összetörték... a partizánok teherautókat szereztek és megkezdték az ÁVO-sok utáni hajtóvadászatot... amikor az üldözők utolérték és elfogták... felakasztották őket. Ma, november 1-én délelőtt... a helyzet nagyjából ugyanaz. Fegyveres emberek kószálnak a városban, és bárki, akinél puska van, megállíthatja és igazoltathatja az autókat, ha kedve tartja. A nappali órákban az amerikai személyzet teljes biztonságban mozoghat, de az éjszakai közlekedés nem ajánlatos."[137]

Ugyanezen a napon este 10 órakor már a következőket állapítják meg: „...jelenleg a törvény és rend gyors helyreállítása a leglényegesebb követelmény, mert úgy tűnik, kielégítő politikai fejlemények függenek ettől, valamint a lehetséges szovjet reagá-

lás miatt is. Elképzelésünk szerint az ideális fejlemény az lenne, ha helyreállítanák a törvényes rendet, a nép elfogadná a jelenlegi kormányt ideiglenes kormányként, és felkészülnének... a néhány hónap múlva megtartandó általános választásokra." A jelentés leszögezi: az anarchia folytatódása vagy szélsőjobboldali irányú fejlemények kialakulása nem lenne kívánatos. A követség egyúttal javasolt egy újabb elnöki vagy külügyminiszteri nyilatkozatot, az alábbi tartalommal: „Az Egyesült Államok továbbra is nagy érdeklődéssel kíséri a magyarországi eseményeket, és komolyan reméli, hogy a törvény és a rend helyreállítása, amely már megkezdődött, folytatódhat, s hogy a békés bírósági eljárások megkezdődhetnek, mihelyt lehetséges. A gyorsaság, amellyel ez majd megtörténik, mértéke lesz a magyar nép politikai érettségének... Reméljük, hogy rövid időn belül megkezdődhetnek a gazdasági tárgyalások Magyarország ideiglenes kormányával... a később megtartandó szabad választások folytán a kormányban beálló esetleges változások természetesen nem érintenék ezeket a tárgyalásokat."[138]

Az amerikai követséget természetesen igen intenzíven foglalkoztatta, miképpen lehet az ellenforradalom győzelmét biztosítani, vagy ahogy ők fogalmaztak, „a magyar forradalmat megalapozottá tenni". November 1-én megpróbálták fölvázolni ennek az útját. Abból indultak ki, hogy „...a magyar fölkelés nem elsősorban a gazdasági elégedetlenségben gyökerezik... Az átlagember valószínűleg érzi, hogy a gazdasági rendszer, amit a kommunisták vezettek be, nem vált be, de valószínűleg határozatlan abban a kérdésben, mit szeretne látni annak helyében... A magyarok forradalma – amennyire az most megítélhető – sikeres volt." A forradalom egy „felhígított kommunista kormányt juttatott hatalomra... Mélyreható változásokat azonban nem vitt keresztül sem politikai, sem gazdasági téren, és ebből a szempontból a jövő többet fog mondani, mint a közelmúlt. A felkelés kétségtelenül olyan feltételeket teremtett, amelyek annyira defenzívába szorítják a kommunistákat, mint azelőtt soha, mind a gazdasági, mind a politikai szférában."[139]

Ebből is kiolvasható, hogy az amerikai követség a meglevő problémák megoldását milyen irányban szerette volna befolyásolni. Úgy látták, hogy a politikai szférában az ellenforradalom alapjában véve jelentős sikereket ért el, jóllehet nem történt minden tekintetben olyan változás, amilyet szükségesnek tartottak volna, hiszen ők nyugati, lehetőleg amerikai típusú politikai rendszert kívántak meghonosítani. Ehhez a gyökeres vál-

tozáshoz – s ezt a követség vezetői jól érzékelték – szükséges lenne a törvényes rend helyreállítása. Ebben szerepet szántak a „felhígított kommunista kormánynak". Igaz, e kormány a következő órákban harmadszor is átalakult, és legújabb változatának már egy felhígított kommunista kormányhoz sem volt köze, de a követség vezetői az ebben rejlő veszélyt is érzékelték. Érezték, időleges megállásra lenne szükség ahhoz, hogy az elért eredményeket megtartsák, és azokra építve a későbbiekben majd gyökeres változtatásokat hajtsanak végre. De az ellenforradalomra ható nemzetközi imperializmus törekvései, s mindenekelőtt magának az ellenforradalomnak a belső törvényszerűségei gyors ütemet diktáltak. Hiszen az ellenforradalomban vezető szerepet játszó jobboldali, szélsőjobboldali erők éveken át az amerikai követség illetékeseitől is olyan instrukciókat, politikai útmutatásokat kaptak, amelyek a szocializmust építő Magyarország társadalmi rendszerének mielőbbi gyökeres megváltoztatására sarkallták őket. S most, hogy ez a lehetőség karnyújtásnyi távolságba került, nem óhajtottak várni egy pillanatot sem, hiába szorgalmazták ezt az amerikai követség náluk valamivel megfontoltabb, messzebbre látó vezetői.

A Szabad Európa Rádió

Egy „független" intézmény

A Szabad Európa Rádió 1956 késő őszén kritikus helyzetbe került. A Nyugatra menekültek közül sokan szenvedélyesen ostorozták az ellenforradalomban játszott szerepe miatt.[1]

Allan A. Michie, aki öt éven át a SZER egyik irányítója volt, s az 1956-os ellenforradalom idején az intézmény európai igazgatóhelyetteseként Bécsből koordinálta a rádió tevékenységét, később írott könyvében azt állította: a rádiónak nem volt más szerepe, mint hogy ismertette a különböző bizottságok pontokba foglalt követeléseit.

Az események közvetlen tanúi azonban abban az időben másként látták a SZER szerepét. A nyugatnémet sajtó, sőt az amerikai újságírók egy csoportja is hevesen támadta a SZER-t: „...a támadások terjedtek és szaporodtak Európában és az Egyesült Államokban, s végül olyan méreteket öltöttek, hogy 1956. november végén és decemberében úgy tűnt Münchenben a SZER legfelsőbb vezetésének: legalább annyi órát kell fordítania a támadások visszaverésére, mint amennyit felhasználtak a Magyarországra irányuló adásokhoz."[2]

Mint az idézett szerző megjegyzi: a SZER-t akkoriban jó néhányan a bűnbak szerepére akarták kárhoztatni. Michie még utólagosan is magyarázkodik: azért lett éppen a SZER a „célpontja a csalódott érzéseknek", mert a legtöbb magyar „azt hitte, azt hallja, amit hallani akar; közönséges csapdája ez a rádiópropagandának. Többet magyaráztak bele a SZER adásaiba, mint amennyi annak szándéka volt."[3]

Akik azonban azokban a napokban hallgatták a rádió adásait, jól hallhatták, mit mond és mit ígér valójában. Sok emberrel hitette el, hogy az Egyesült Államok nemcsak politikai és morális, de katonai segítséget is ad lázadás esetén. Az ellenforradalom napjaiban nem egy olyan adása volt a SZER-nek,

A Szabad Európa Rádió cégtáblája

amely biztosra ígérte ezt a segítséget. A SZER tehát nagyon is rászolgált arra, hogy a támadások pergőtüzébe kerüljön.

Igaz, amíg az ellenforradalom sikeresen haladt előre, a nyugati újságok közül sokan „dicsérték a SZER-t és tevékenységét... a SZER adásait továbbították a ... hírközlő szerveknek".[4] A későbbiekben azonban egyre erősödött Nyugaton a közfelháborodás a rádió felelőtlen ígérgetései miatt. A *Freie Wort*, a nyugatnémet Szabad Demokrata Párt hivatalos lapja már 1956. november 9-én éles támadást indított: „Meg vagyunk győződve arról, hogy elsősorban és mindenekelőtt a SZER propagandája felelős azért, ami az elmúlt két hét során Magyarországon bekövetkezett." Néhány napon belül csaknem háromszáz nyugatnémet újság írt hasonló hangnemben a SZER-ről. Ezek a lapok sorozatosan idéztek magyar menekülteket, akiknek túlnyomó többsége a SZER adásaira hivatkozott.

Mivel a SZER Münchenben működik, a Német Szövetségi Köztársaságban megjelenő lapok élesebb hangot használtak, de az amerikai újságírók is számos vádat hoztak fel. Leslie B. Bain például a *The Reporter* és a *Look* című folyóiratokban megjelent cikkeiben felrótta, hogy a SZER hevesen és szünet nélkül támadta a Nagy Imre-kormányt. És amint Mindszenty József megjelent a színen, a Szabad Európa Rádió a kommunizmussal szembeni ellenállás szimbólumaként népszerűsítette

őt, aki „szenvedélyes hazafi, az egyház bátor hercege, de tragikusan ostoba politikus" volt. „. . . amerikai csodálóinak jóakaratú törekvései olyan időben akarták kiépíteni befolyását Magyarországon, amikor az a legkatasztrofálisabb volt"[5].

Leslie Bain másik fő vádja így hangzott: „A Szabad Európa Rádió által alkalmazott, különlegesen érdekelt magyarok elvesztették arány- és felelősségérzetüket, és sokkal többet mondtak a magyaroknak bátorításaikkal és extravagáns ígéreteikkel, mint amennyit kellett volna. S minden bizonnyal sokkal többet, mint amennyit a helyzet megengedett."

A SZER történetének írója maga is kénytelen elismerni, hogy a rádió az ellenforradalom napjaiban olyan adásokat közvetített, amelyek kifejezetten katonai segítséget ígértek. Biztatta a „szabadságharcosokat", hogy ha kitartanak, az Egyesült Államok segítséget nyújt számukra.[6]

Ezek közé tartoztak például Borsányi Julián „Bell ezredes" álnéven jelentkező adásai, melyekben meglehetősen világosan célzott arra, hogy akkor lesz kilátás külföldi segítségre, ha az ellenállás harcosainak sikerül létrehozniuk egy központi katonai parancsnokságot.[7] Egy másik adásban pedig kifejtette, a magyar ellenforradalmárok csak akkor számíthatnak az ENSZ aktív támogatására, ha tovább harcolnak.[8]

De a SZER közölt olyan sajtószemlét is, amelyben az egyik mértékadó angol lapra, a *The Observer*re hivatkozva sugározta: ha „a magyarok kitartanak három vagy négy napig, akkor ellenállhatatlanná válik az Egyesült Államok kormányára nehezedő nyomás, hogy katonai segítséget küldjön a szabadságharcosok számára". A SZER hírmagyarázója – idézve a *The Observer*t – azt állította, hogy „az amerikai Kongresszus mindaddig nem szavazhat a háború mellett, amíg nem tartották meg az elnökválasztást".[9]

Az ellenforradalom veresége után oly erős volt a SZER vezetését elítélő hang, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya kénytelen volt hivatalos vizsgálatot indítani, ennek eredményeként közölte 1957. január 25-i bonni sajtókonferenciáján Konrad Adenauer kancellár: „a SZER nem bátorította a forradalmat a nyugati segítség ígéretével",[10] de hozzátette, hogy a rádió egyes megjegyzéseit félre lehetett érteni.

A magyarországi ellenforradalommal foglalkozó ENSZ-bizottság ülésén is bírálták a SZER módszereit. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma és a CIA ezt követően az egész dokumentációt elsüllyesztette a müncheni archívumban. „Egy na-

A Szabad Európa Rádió holzkircheni adója

pon a világ majd követelni fogja ezeknek a dokumentumoknak a bemutatását, hogy megértsék a Magyarországon történt eseményeket."[11] A bizottság több tagja hiába kérte, hogy néhány válogatás helyett valamennyi adást meghallgathassák. Azt is vizsgálat tárgyává kívánta tenni a bizottság, ki fedezi a SZER fenntartásának költségeit. Nem kaptak érdemleges választ.

A SZER 1956 őszén játszott valóságos szerepének megértéséhez át kell tekintenünk a hidegháború időszakában folytatott tevékenységét, ami kezdettől fogva azt a célt követte, hogy a népi demokratikus rendszerrel szemben álló politikai elképzeléseket, programokat, taktikai lépéseket népszerűsítse. Tömörítette és egy irányba próbálta vinni a szocializmussal ellenséges szervezeteket, áramlatokat. Széles körben hirdette, hogy a Nyugat, az Egyesült Államok nem fogadja el a Magyarországon fennálló társadalmi berendezkedést, nem ismeri el a népi demokratikus országok kormányzatait. Szervező munkát végzett egy olyan politikai hadsereg létrehozása érdekében, amely azután Magyarországon rohamcsapatává vált az ellenforradalomnak.

Allan A. Michie meghatározása szerint a SZER azért jött létre, mert szükség volt egy olyan technikára, „amely nem csupán

áthatol a vasfüggönyön... de messzire mögé nyúlhatott... S ebben rejlik a Szabad Európa Rádió egyedülálló története."[12] Az Amerika Hangja nevű rádióállomás már működött ugyan, de azt az 1948 utáni helyzetben nem tartották megfelelőnek. Olyan kellett, amely „rugalmasabb, keményebben sújtó, kevésbé gátlásos... ha azt akarják, hogy teljes rendszerességgel s teljes mélységben hatoljanak át a vasfüggönyön".[13]

1950. július 4-én szólalt meg először a SZER adása az éter hullámain. Beindításával C. D. Jacksont bízták meg (később Eisenhower elnök tanácsadója lett a lélektani hadviselés kérdéseiben). Az intézmény feladatát Jackson 1951. november 21-én a következőképpen foglalta össze a SZER alkalmazottainak: „A Szabad Európa Rádió a lélektani hadviselés szolgálatában áll. Ezt a rádiót azért alapították, hogy zavargásokat és felkeléseket idézzünk elő azokban az országokban, amelyek felé műsorainkat sugározzuk. Katonai beavatkozásnak csak akkor van értelme, ha a rab országok népei maguk kezdik el a fegyveres harcot hazájukban."[14]

A Szabad Európa Rádiót rövid idő alatt a világ egyik legnagyobb adóállomásává fejlesztették. Személyzetének jelentős részét az emigránsok soraiból válogatták. Feladatává tették, hogy a népi demokratikus országok szocialistaellenes köreiben tartsa ébren a restauráció reményét, s félemlítse meg a kommunista funkcionáriusokat. Elégedetlenséget kell szítania – írták –, meg kell győznie a Nyugat „vasfüggöny" mögött élő barátait saját erejükről. Szüntelenül emlékeztetnie kell hallgatóit „azokra a politikai és gazdasági előnyökre, amelyeket a szabad európai államok tartogatnak a rab országok számára, ha majd egyszer elnyerik szabadságukat".[15]

A SZER 1955–1956-ban 21 rövidhullámú és 2 erős középhullámú adóval rendelkezett a Német Szövetségi Köztársaságban és Portugáliában. Hét adó napi 20 órában sugárzott adást Csehszlovákia, hat adó 17 órán át Lengyelország hallgatóinak, három adó 3 óránként Bulgária és Románia felé. Az adók beállítása rugalmasan változott, ha a szükség úgy hozta, valamennyi adó egyidejűleg sugárzott műsort Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország számára.

1955-ben és 1956-ban a SZER hírszolgálata 17 kirendeltségre épült. Minden jelentés Münchenbe érkezett értékelésre. A magyar alosztály kartotékrendszere közel 50 000 kartont tartalmazott. A Központi Híriroda naponta 350 anyagot adott ki a csehszlovák, magyar, lengyel, bolgár, román területi irodának.

A Szabad Európa Rádió müncheni épülete, 1952

A program jelentős hányada New Yorkból érkezett. A SZER tipikus napi adása így épült fel: nemzetközi kommentár, szatirikus sajtószemle, politikai összefoglaló, üzenet menekültekről, az ún. Fekete Könyv ismertetése. Mindent eredeti nyelven írtak, majd lefordították angolra.

Noha több mint húsz éven át hirdették az intézmény vezetői, hogy a SZER magánjellegű szervezet, s szinte semmi köze az Egyesült Államok kormányához, valójában amerikai szervezet volt, amerikai irányítással. „A politikai irányítást a New York-i központ végzi, és a cseh, lengyel, magyar, bolgár alkalmazottak, akik a szervezet európai alkalmazottainak zömét adják, a SZER-t képviselik." A SZER-nél dolgozó kelet-európaiak „nem a nemzeti bizottságot vagy valamiféle pártot képviselnek, jóllehet jelentős részük kapcsolatban áll a pártokkal, bizottságokkal".[16]

A SZER irányításában közreműködő amerikai intézmények között döntő szerepet játszott a CIA. Néhány botrány kipattanása után már nem is tartották lényegesnek a tényleges helyzet leplezését, így mindaz a rengeteg cikk, tanulmány, könyv, amelyekben azt bizonygatták, hogy a SZER magánintézmény, amelynek nincs köze az Egyesült Államok hivatalos politikájá-

hoz és állami szerveihez, egy napon semmivé vált. Nem lenne ez különösebben érdekes, ha nem hirdették volna olyan erőteljesen 1956 októbere után, hogy amit a SZER tett a „magyar forradalomért", azt magánintézményként tette, ahhoz az Egyesült Államok hivatalos politikájának és szervezeteinek semmi közük sem volt.

Valójában – s ez ma már ismert – a Szabad Európa Rádió a CIA egyik nagy vállalkozása. „A SZER-t a CIA alakította ki és vezette 20 éven át, akárcsak ennek társadóját, a Szabadság Rádiót."[17] Az Egyesült Államok szenátusának vizsgálatai során is sok minden napvilágra került a CIA szerepéről a SZER létrehozásában és működtetésében.[18]

1971. január 23-án az egyik köztársaságpárti szenátor nyilatkozott e témáról a sajtónak. Ez volt az első olyan, amerikai politikus által adott nyilatkozat, amely feltárta a CIA és a SZER kapcsolatának legalábbis egy részét.[19]

Az 1971. május 25-én tartott ülés jegyzőkönyve szerint éles és drámai vitára került sor a Külügyi Bizottság elnöke, W. Fulbright és M. J. Hillenbrand külügyminiszter-helyettes között. 1973-ban ugyanerről a kérdésről a Külügyi Bizottság meghallgatta Richard Helmst, a CIA korábbi igazgatóját is.[20] Helms elismerte, hogy a Szabad Európa Rádió állami intézmény volt, az Egyesült Államok kormányának irányítása alatt. A CIA irányította és finanszírozta.[21] Az is kiderült, hogy a SZER fenntartása évi 38 millió dollárba került.[22] Helms véleménye szerint megérte az évi 38 millió dollárt az Egyesült Államok kormányának.

1972. február 17-én Fulbright szenátor egy memorandumot nyújtott át Nixon elnöknek, amelyben részletesen foglalkozott a CIA és a SZER szerepével. „A nagy hazugságok nem maradhatnak örökké titokban ... Az amerikai népnek azt mondták, hogy büszkén tekinthet a Szabad Európa Rádióra mint a szabadság és az igazság védőbástyájára... Bár az igazság kiderítése egyre nehezebbé vált... az amerikai nép tudomásul vette, hogy a Szabad Európa Rádió végső esetben hazugságokat és féligazságokat exportál Közép-Európa népeinek... A Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió a félrevezetés és a hazugság szóvivői, összeesküvések szervezői. Ezek a rádiók az amerikai nép és más olyan népek félrevezetői, amelyek készek meghallgatni..."[23]

Hogy megmentsék az ellene irányuló támadásoktól, 1972-től megváltoztatták az anyagi fedezet juttatásának módját. Engedményt jelentett az összeg jelentős csökkentése, a munkatársi

gárda leépítése. De még így is jó néhányan felvetették az Egyesült Államokban, hogy a Szabad Európa Rádió működése nem illik bele az enyhülésbe.

A SZER megalakulásakor azonnal létrejött a magyar szekció is, amely a Szabad Magyarország Hangja elnevezéssel sugározta adásait. A magyar szekció műsorát a SZER munkatársainak sorába lépett emigráns politikusok közreműködésével állították össze. A magyar adásokat 1951. október 6-án gróf Dessewffy Gyula nyitotta meg, aki 1954 júliusáig állt az osztály élén. 1954 nyarán ugyanis úgy vélték, előnyösebb, ha az osztályt nem egy gróf irányítja. Akkor nevezték ki vezetőnek Gellért Andort, aki a háború előtt ismert újságíró volt Magyarországon, s 1941-ben vándorolt ki Amerikába.

A SZER propagandájában a nyílt kommunistaellenesség érvényesült. Az eredményeket letagadták, kigúnyolták, a nehézségeket mértéktelenül felnagyították, eltorzították. Ideálnak és követendőnek a nyugati életformát állították. A propaganda centrumában annak bizonygatása állt, hogy hazánk nem független, nem szabad, s ezért minden haza- és szabadságszerető embernek tevőlegesen szembe kell fordulnia a népi demokratikus rendszerrel. A SZER adásai a belső reakció orientálására, politikájának a megváltozott viszonyokhoz való igazítására irányultak. Igyekeztek biztatni az „új ellenállást", elősegíteni a belső reakció befolyásának újjáélesztését, az ingadozók megnyerését. A lakosság politikailag bizonytalan rétegeiben rokonszenvet próbáltak ébreszteni az Egyesült Államok iránt, hogy mint felszabadítóra tekintsenek rá. Az Egyesült Államok „felszabadítási" politikájának jelszavai jelentős mértékben a SZER-en keresztül jutottak el a honi lakossághoz.

A SZER hallgatóinak száma Magyarországon 1951 és 1956 között dinamikusan növekedett. Ehhez hozzájárult, hogy egy időben a SZER mozgékonyabb volt, mint a magyar információs szolgálat, gyakran megelőzte a magyar kommunikációs eszközöket.

Amilyen mértékben a CIA az amerikai kormányzat stratégiai és taktikai célkitűzései megvalósításának az élvonalába került, olyan mértékben került előtérbe a SZER is. A SZER esetében ugyanis nem egyszerűen egy rádióállomásról van szó, hanem egy olyan hírközlő intézményről, amely egyúttal kiterjedt politikai szervező munkát is végez. Feladatának tekintette (és e feladat maga is erőteljesen befolyásolta, alakította az intézmény jellegét), hogy a szocializmust építő országokban, így

Magyarországon is, „ellenállási mozgalmat" szervezzen, s az e célból életre hívott csoportokat ellássa politikai célkitűzésekkel, taktikai útmutatásokkal, anyagiakkal, röpiratokkal, fegyverekkel. A már meglevő, tőle függetlenül létrejött szervezeteket és csoportokat pedig igyekezett befolyásolni.

Ennek megfelelően nem csupán az adások hallgatóinak táborát akarták növelni, hanem a SZER-rel levelező, vele kapcsolatban álló, őt tájékoztató emberek számát is. Szoros kapcsolatban állt ez azzal a törekvésükkel, hogy ellenforradalmi mozgalmat alakítsanak ki Magyarországon, mégpedig olyan sajátos politikai-szervezeti keretben, amelynek müncheni centruma, a SZER szerteágazó alközpontokkal, kirendeltségekkel rendelkezik, magyarországi híveivel pedig egyénileg, kisebb csoportokban, szervezetekben, baráti társaságokban, körökben, de külön-külön tartja a kapcsolatot, ily módon irányítva őket, megvalósítva egyfajta központi irányítást anélkül, hogy az országon belül kellett volna centrumot kiépítenie.

A SZER irányvonalának követése egyértelműen a népi demokratikus rendszer, a párt vezető szerepe, a szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a kulturális forradalom, a munkás paraszt szövetség, a munkáshatalom politikai intézményei elvetését jelentette. A rendszer megdöntése utáni helyzetről azonban igen különböző elképzelések voltak. A SZER-nek kétségtelenül nem csekély szerepe volt abban, hogy a különböző irányzatú, politikai célkitűzéseikben is eltérő áramlatok közös harcra egyesültek a szocialista rendszer ellen.

Az ellenforradalom előtt, annak előkészítő szakaszában a SZER adásaiban arra összpontosította erőfeszítéseit, hogy gyengítse a munkásosztály hatalmát, a társadalom szocialista felépítményét, a vezető pártot, a tömegszervezeteket, az államhatalom és az államigazgatás központi és helyi intézményeit. Különös figyelmet fordított az ország külső és belső védelmére szervezett fegyveres alakulatokra, továbbá a gazdasági és a kulturális intézményekre. Ugyanakkor óvakodott a szocialista tulajdonviszonyok elleni frontális támadásoktól, mert jó érzékkel felismerte, ez gyengítené azt a törekvését, hogy befolyását a tőkés rendszer megmagaradt híveinél szélesebb körre terjessze ki. Abból indult ki, ha sikerül a felépítmény legfontosabb szektorait meggyengíteni, szétzilálni, ezzel lényegében utat lehet nyitni a tőkés magántulajdon visszaállításához is.

Nagy gondot fordított a SZER az amerikai külpolitika ismertetésére, az Egyesült Államok társadalmi és politikai rend-

szerének népszerűsítésére. Közvetítette a fejlett kapitalista országok – különösen az Egyesült Államok – monopoltőkés csoportjainak ideológiáját. Megpróbálta ezeket népszerű formában ismertetni, a sokirányú, nem egységes ideológiai és politikai törekvéseket valamiféle egységbe foglalni.

A SZER propagandája, amelybe különösen 1954-től hatékonyan épült be a különböző részkövetelések hangoztatása, a meglevő hibák – bár felnagyított és mértéktelenül eltorzított – kritikája, bizonyos mértékig találkozott azon tömegek fellépésével is, amelyek valóban a szocializmus építése során elkövetett hibákat akarták kijavítani. S így kezdett elmosódni a különbség a kétféle kritika között. Ez az elmosódás ugyan látszólagos volt, de egyúttal rendkívül veszélyes, mert ezzel – a válságba jutott pártvezetés által teremtett – kritikus helyzet állt elő.

Amilyen mértékben a SZER propagandája kezdett összemosódni, összefonódni a hibák kijavítására törekvő emberek véleményével, törekvésével, olyan mértékben nőtt a SZER és vele együtt a legkülönbözőbb külső és belső ellenséges erők hatása. Ebben a helyzetben a SZER képes volt elősegíteni az elszigeteltségből már bizonyos mértékben kikerült reakciós szervezetek befolyásának újjáéledését és növekedését. A szocializmus híveinek a korábbi években elkövetett hibák megszüntetését és a szocializmus talaján történő kijavítását célzó fellépésébe ily módon be tudott kapcsolódni a reakció, amely szintén szocializmusról beszélt, de ezen – az adott áramlat jellegétől függően – „kereszténységszocializmust", úgynevezett demokratikus szocializmust, semleges szocialista Magyarországot értett, vagyis a valóságos szocializmussal szemben álló, különféle kispolgári szocializmusokat.

Az ilyen módon felszínre került reakció a hibák kijavításának ürügyén, a szocializmus állítólagos védelmének taktikájával jut előre és kerül olyan helyzetbe, hogy mindinkább befolyásolni tud kispolgári, értelmiségi, paraszti és munkásrétegeket is. Ezek a tömegek és rétegek viszonylag sokáig nem látják, mi a különbség a kommunisták és a reakció kérdésfelvetéseiben, a hibák kijavítására irányuló törekvéseiben. Nem vagy csak későn látják a célkitűzések alapvető különbözőségét. S hogy így történt, abban része volt a SZER-nek, amely felismerte az említett szituációban rejlő lehetőségeket.

Köteteket kívánna, ha az ötvenes évek első felének egész időszakán végig kívánnánk kísérni a SZER propagandatevékeny-

ségét, elemezve az abban megtestesülő célokat és a valóra váltásukra használt módszereket. Elegendő azonban, ha csupán az 1956-os esztendőre, annak tavaszi, nyári és kora őszi hónapjaira korlátozzuk megfigyeléseinket, így is hű képet alkothatunk a SZER propagandájának azokról a jellemvonásairól, amelyek végül is nem jelentéktelen szerepet játszottak a hangulat felkorbácsolásában, az ellenforradalmi lázadás kirobbantásában.

Ez a folyamat természetesen nem azért jut el a robbanásig, mert az imperialista propaganda létezik és mindent megtesz annak érdekében, hogy a robbanás bekövetkezzék. Nem, olyan befolyása és hatása e propagandának azért távolról sincsen. De hogy e propaganda és az ezt irányító politika részese a robbanásnak és a robbanás előkészítésének, azt az 1956-ban sugárzott rádióadások vázlatos ismertetése és elemzése is bizonyíthatja.

Buzdítás a cselekvésre

1956 tavaszától mind többen fordultak a nyugati rádióadók felé, onnan várták a tájékoztatást, és sokszor az ott elhangzottakból merítettek érveket is. Egyre többen kerültek hatásuk alá.

Ezek az adók viszont, mindenekelőtt a SZER, a megérett és szükséges változtatások sürgetését olyan követelésekkel kombinálták, amelyek elfogadása aláásta volna a szocializmus építését. Az adásokból nagyon is kitetszett: a bajok, a hibák, a sérelmek felvetése nem azt a célt szolgálja, hogy valóban hozzájáruljanak azok orvoslásához, hanem a rendszer egésze elleni küzdelmükhöz kívánnak alapot teremteni. Ez egyébként természetes is. Naivitás lenne azt képzelni, hogy a SZER-t, az Amerika Hangját vagy a BBC-t azért tartják fenn, hogy egy szocializmust építő társadalom gyengéinek orvoslásán fáradozzék.

A kommunistaellenes propagandát már 1956 előtt is, de különösen 1956 tavaszától az jellemezte, hogy a társadalom majd minden rétegét és csoportját kívánta „megdolgozni". A párt és a kormány nyilatkozatait felhasználva, az egyes társadalmi osztályok és rétegek jogos sérelmeit mértéktelenül felnagyítva irreális követeléseket támasztott. Ily módon igyekezett a kispolgárság, az értelmiség, a dolgozó parasztság, sőt a munkásosztály soraiból is nemcsak hallgatókat, de híveket toborozni.

Az ellenforradalom előkészítésében szerepet játszó erőknek sem akkor, sem később nem sikerült a munkásság többségét

megnyerniük. De sikerült az üzemekben, mindenekelőtt a faluról frissen bekerültek, illetve a volt uralkodó osztályokhoz és a régi államapparátushoz tartozók között befolyásra szert tenniük és végül a munkásosztály magvához tartozók egy részét is átmenetileg maguk mögé állítaniuk.

Ebben közrejátszott, hogy a nyugati adók 1956 tavaszától szaporították a munkásokhoz és alkalmazottakhoz szóló adásaikat, s ezekben demagóg, képmutató módon a munkásérdekek képviselőinek tüntették fel magukat. Így a SZER 1956 júliusában a normarendszer felszámolásáért, a szakszervezetek pártirányításának megszüntetéséért szállt síkra. Amikor gyakorlati intézkedések születtek a bérek, az életszínvonal emelése céljából, a SZER azonnal ezeken túlmenő lépéseket sürgetett. Így követelte, hogy a munkások és alkalmazottak havi bérének alsó határa minimum 3000–4000 forint legyen, ami 1956 nyarán nyilvánvalóan megvalósíthatatlan követelés volt.[24]

Figyelmet fordított a SZER a munkásság különböző rétegeire is. A számukra sugárzott előadásokban erősen felnagyította a nehézségeket. 1956. augusztus 31-én nyíltan kimondta: „A rendszeren már láthatók a repedések, ezért a feladat: felszínre hozni a sérelmeket. Mind határozottabb formában kell követelni, adják vissza a sztrájkjogot, hogy a bányász védhesse érdekeit a munkaadó államkapitalizmussal szemben."[25]

Október 18-i adásában a következőket fejtegette: „a nép, de még a proletariátus sem áll egységesen a rendszer mögött. A szocialista demokrácia csak akkor demokrácia, ha lehetővé teszi a munkások számára az államkapitalista rendszer elleni harcot."

A nyugati rádióadók fontos feladatuknak tekintették a falu lakossága és a parasztság különböző rétegeinek befolyásolását. Kihasználva az elkövetett hibákat és építve az akkor még erős magántulajdonosi érzésekre, azon munkálkodtak, hogy a parasztság mind nagyobb tömegeiben keltsenek ellenséges hangulatot, és mozgalmakat szervezzenek a népi állammal szemben. A londoni rádió 1956. július 18-i adásában hangzott el: „A párt és az állam rossz gazdája a földnek." Követeljék a parasztok a felgyülemlett állami tartalékok felosztását, a „kolhozok" feloszlatását. A SZER 1956. július 31-én hasonló hangnemben követelte, hogy a termelőszövetkezetek támogatására szolgáló hiteleket az állam szüntesse meg. Minduntalan a nagyüzemi termelés bajairól tartottak előadásokat, holott 1956-ban minden baj és nehézség ellenére sok olyan termelőszövetkezet

volt, amelynek termésátlaga meghaladta az egyéni gazdálkodókét. A SZER támadta az államot, amiért kombájnokat adott a termelőszövetkezeteknek, mondván, e gépek csak arra alkalmasak, hogy „fokozzák a kizsákmányolást a kolhozokban".

Szeptember 11-én a SZER külön adást szentelt az állami gazdaságok dolgozóinak, akiket egyenesen zselléreknek titulált, és szövetséget ajánlott e rétegeknek: „Nem árthat a zselléreknek senki, mert nem kizsákmányolók. Velük szemben a kommunista kormány tehetetlen." A szövetség alapja – fejtegette a SZER kommentátora – az állami gazdaságok földjének felosztása: „Miért nem osztották fel azt a másfél millió hold földet, ami az állami gazdaságok birtokában van?" – tette fel a demagóg kérdést július 2-án. Majd szeptember 1-én valósággal drámai hangon ismételte meg a követelést. Íme: „A Szabad Magyarország Hangja... követeli, hogy a több mint egymillió holdnyi állami birtokot osszák fel... Nézzétek az állami gazdaságok földjeit - mind a tiétek. Mindezt azon a napon feloszthatjátok, amikor a vörös csillag lehullik a magyar égről."

Ez a hatásosan fogalmazott lázítás a kisparasztokat vette célba, az ő számukra ígérték és követelték az állami gazdaságok, a gépállomások eszközeit. Arra spekuláltak, hogy mivel a parasztok zöme még magántulajdonos, a szocialista tulajdon elleni támadás hatásos lehet. Ha az ipari üzemek magánkézbe való visszaadását még nem is merték követelni, a mezőgazdaság állami tulajdonának szétrombolását 1956 szeptemberében már nyíltan hirdették.

Valójában azonban a gazdagparasztok sorsa volt számukra a legfontosabb. A SZER 1956. július 1-i adásában erkölcstelennek minősítette mindazokat a rendeleteket, amelyek alapján a kulákok vagyonát elkobozták: „Erkölcstelenség valamely társadalmi osztály ellen rendeletet hozni." És amikor sor került a korábban gazdagparasztnak minősített középparasztok rehabilitálására, a SZER harcba hívott „az egész magyar parasztság" rehabilitálásáért, amiben benne volt a nagygazda is. „Egyszer s mindenkorra töröljenek el minden olyan intézkedést, minden olyan határozatot, amely paraszt és paraszt között különbséget tesz." A paraszti összefogás tartalmára ezek a mondatok derítenek fényt: a cél a gazdagparaszt teljes gazdasági, politikai és erkölcsi rehabilitációja, s vezetésével szövetség teremtése a szocializmus ellen a tőkés magántulajdon visszaállítására.

Az értelmiség számára sugárzott adásokkal mindenekelőtt a marxizmust igyekeztek lejáratni. Április 16-i adásában a SZER

ezzel kapcsolatban a következőket sugározta: „Írónak és művésznek magának kell kialakítania saját világát." És ennek feltételeként mindenekelőtt sürgette „a szellemi vasfüggöny teljes felszámolását, az igazi szabadságot, valamint a személyi és politikai változást".

Az értelmiség irányában folytatott propaganda is gondosan kimunkált volt. Az adások elsősorban a régi értelmiségiekhez szóltak. Követelték az értelmiség anyagi helyzetének javítását, a félreállítottak rehabilitását, az egyetemi és főiskolai felvételek rendszerének megváltoztatását és „minden szellemi termék szabad áramlását az országban". A taktika tehát itt is ugyanaz: jogos követelések fonódnak össze a rendszer alapjai ellen irányuló támadásokkal. Különösen azokat az intézkedéseket támadták, amelyek éppen az értelmiségi politikában elkövetett hibák felszámolására irányultak. Az értelmiség számára egyetlen kiútként a népi hatalommal való szembefordulást jelölték meg.

Nem hanyagolták el a kisiparosokat sem. Az elégedetlen kisiparosok és kereskedők számára készült adások azt a célt szolgálták, hogy közülük is mind többekben erősítsék fel az ellenzéki hangulatot.

Az ifjúságnak azt hirdették: nincs mit remélnie a népi demokratikus rendszertől. A figyelmet elsősorban az egyetemi-főiskolai és középiskolai tanulóifjúságra fordították, és azokra a fiatalokra, akiknek nem sikerült bejutniuk az egyetemekre vagy nehezebben tudtak elhelyezkedni. 1956 szeptemberében és októberében a kommunista fiatalok szervezete, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége a saját munkájában föllelhető gyengeségek kijavítására törekedett. Ugyanakkor a nyugati adók kiadták a jelszót: engedélyezzék a fejlődés során megszűnt, sőt a félfasiszta jellegük miatt már 1945-1946-ban betiltott ifjúsági szervezetek működését is. Részben ennek a propagandának a hatása is érződött azon a mozgalmon, amely az egyetemeken bontakozott ki, s amelynek nyomán az 1956. októberi napokban létrejött a MEFESZ, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége.

A SZER és a többi adó 1956-os szellemi termékei azonban mindenekelőtt és elsősorban a régi uralkodó osztályok, a horthysta államgépezet egykori tisztviselői, a különböző jobboldali és szélsőjobboldali pártok vezetői és aktivistái, a hithű reakciósok különböző csoportjai számára adtak eszméket, célkitűzéseket, taktikai útmutatásokat. Valóságos politikai vér-

átömlesztés történt. A változás lehetőségének felcsillantásával mind szélesebb körben mutatkozott nyugtalanság azok körében, akik ténylegesen vagy látszólag beleilleszkedtek a népi demokratikus rendszerbe. Ezekben a hónapokban és hetekben a nyugati adók újból és újból szót emeltek azokért, „akiknek nincs módjukban rehabilitációt követelni, mert köztudomású, hogy gyűlölték a kommunistákat". Amerika Hangja meg is nevezte, kikről van szó: „régi katonatisztekről, állami és magántisztviselőkről, egykori vállalattulajdonosokról, ügyvédekről, kereskedőkről". A SZER pedig minduntalan napirendre tűzte a kitelepítettek ügyét. Az természetes, hogy nem hagyták kiaknázatlanul azokat a lehetőségeket, amelyeket a hibás intézkedés teremtett számukra. Csakhogy e helytelen eljárás bírálata címén általában szót emeltek a volt uralkodó osztályok mellett, és ezzel mintegy természetessé és magától értetődővé igyekeztek tenni a közéletbe való visszatérésüket, szerepük és jelentőségük újraértékelését. Emellett a társadalmi rendszer minden rendű és rangú ellenségében törekedtek ébren tartani és fölfokozni a bosszú tüzét. Azokban a lincselőkben, akik október 23-a után feltűntek, a SZER és az Amerika Hangja segített éveken át megőrizni és nagyra növelni a gyűlölet érzését.

Az októberi napokban a SZER világosan kifejezte, mit ért a „megsértettek és megbántottak" ellen elkövetett tettek jóvátételén. Október 24-én rehabilitálást és elégtételt követelt mindazok számára, akik a magyar népi demokrácia elleni tényleges összeesküvéseket szervezték, így Mindszentynek, a Magyar Közösség tagjainak és más összeesküvő szervezetek résztvevőinek. Sőt rehabilitációt és anyagi kártérítést követeltek a háborús bűnösöknek és a népellenes bűncselekményekért felelősségre vontaknak is. Ezek nem a torzulások következtében jogtalanul megbántottak voltak, hanem azok, akiket a népi demokratikus rend törvényesen és jogosan vont felelősségre. Az ellenforradalmi terrorhadjáratnak azután jórészt éppen ilyen emberek voltak a szervezői, olyanok, akik éveken át bosszúszomjasan hallgatták az Amerika Hangjának és a SZER-nek a korábbi években elkezdett, „Mi mindent számon tartunk" és „Fekete Hang" című, fenyegető hangvételű adásait.

Amikor a SZER követelni kezdte, hogy azokat is helyezzék szabadlábra és rehabilitálják, akiket a népi demokratikus állam önvédelemből és törvényesen ítélt el, nemcsak a volt uralkodó osztályok tagjaiért, a reakciós szervezetek vezetőiért szállt síkra. Egyik eszköze volt ez annak, hogy a rendszer válságát elmé-

lyítsék, továbbvigyék és előkészítsék az általános rohamot ellene. Ebben kulcsszerepet szántak Mindszenty Józsefnek, őt kívánták annak a politikai hadseregnek az élére emelni, amely felszámolja a népi rendszert. Szeptember 4-én Amerika Hangja a következő megjegyzéseket fűzte az esztergomi bazilika centenáriumi ünnepségeihez: „A szabad világ magyarsága éppúgy, mint Magyarország lakossága, az esztergomi ünnepségekkel kapcsolatban elsősorban egy kérdést vet fel... Vajon miért nem esett szó egyik beszámolóban sem Mindszenty József bíboros hercegprímásról, Esztergom érsekéről?"

Az adás természetesen elhallgatta a valóságot: azt, hogy Mindszenty József mint politikus a volt uralkodó osztályok érdekében munkálkodott, a magyar burzsoázia és a földesurak érdekeit védte, hogy Mindszenty politikai koncepciója elavult volt, képtelennek mutatkozott a második világháború utáni megváltozott helyzethez igazodni, amit bizonyít 1956. októberi szereplése, de az is, hogy a későbbiekben a Vatikánnal, sőt magával a pápával is összeütközésbe került, aki kénytelen volt őt felmenteni hercegprímási beosztása alól.

1956. június 10-én, a nándorfehérvári győzelem 500. évfordulóján a magyar emigránsok ünnepséget rendeztek Burgenlandban, s a SZER ezt is egy rendszerellenes megmozdulás propagálására használta fel. Az utcára való kivonulás emlegetése, a magyar történelem szabadságharcos múltjának felelevenítése itt már egyértelműen célzatos: buzdítás ez a cselekvésre! Ebben az időben a SZER már mind messzebbre megy adásaiban, hétről hétre újabb és újabb cselekvésre ösztökél, akciókat készít elő.

Minden vívmányt, eredményt letagadtak, megmásítottak, minden hibát felnagyítottak. Hogy csak egyetlen példát említsünk: a magyar kormány ezekben a hónapokban sokat tett a szociális feszültségek enyhítéséért. A SZER viszont azt kereste, hol vannak az országban olyan embercsoportok, amelyek még nehéz körülmények között élnek. Helyzetük vázolásával azt akarta elhitetni, hogy az országban általános a nyomor. A szeptember 4-i adásban például ismertette 80 család helyzetét, akik Győr város külső területén rendkívül nehéz körülmények között laktak. Mindezt úgy tálalva, mintha Magyarországon a nyomortanyák ellepnék a városokat. De hogy a háború utáni 11 év alatt mi minden történt a nyomor felszámolása érdekében, arról egyetlen szót sem szólt.

A népgazdaság bármely ágában felbukkanó nehézségekre

valósággal lecsaptak, és akár volt lehetőség a problémák megoldására, akár nem, számon kérték azt, sőt még a Horthy-rendszer súlyos bűneit és mulasztásait is a fiatal szocialista rendszer nyakába igyekeztek varrni. A valóságos gondokról és hibákról szólva, de azokat felnagyítva és eltorzítva, a nyugati propaganda minden baj fő forrásaként a Szovjetunióhoz fűződő gazdasági kapcsolatokat jelölte meg. Még az új városok, üzemek építését is így minősítette. Ha a gabonatermelés növeléséről szólt, akkor ezt így kommentálta: „Erőszakolják a kenyérgabonát, hogy szaporítsák a szovjet blokk gabonatartalékait."[26] Csak ritkán hangzottak el tárgyilagosabbnak tűnő elemzések, melyekhez felhasználták a párt és a kormány vezetőinek beszédeit, a hazai sajtó cikkeit, valamint az egyéb csatornákon szerzett információkat.

A támadás először az úgynevezett sztálinizmust vette tűz alá, később már az egész rendszer ellen indítottak rohamot. Ennek egyik fő eszköze a vezető réteg egészének lejáratása, a bizalmatlanság felkeltése. „Alulról kell kikényszeríteni a döntést" – hirdette június 17-én a SZER. Júliusban: „Az elégedetlenség levezetésére megnyitották a kritika szelepeit... Adagolni akarják az engedményeket. Kérdés azonban, van-e elég erejük, hogy a lejtőn lefelé megindult kocsit megfékezzék?" És az csak természetes, hogy a SZER mindent megtett, hogy ez a megindult kocsi ne tudjon megállni.

1956 őszén alkalmasnak találták a helyzetet, hogy a népi demokratikus állam alapintézményeit támadják.[27] Ekkor már nemcsak a SZER, de az Amerika Hangja is követeli a népi demokratikus rendszer vezetőinek, funkcionáriusainak „független bíróság elé állítását".[28]

Szeptember 11-én a SZER kommentátora a következőképpen fogalmazott: „Nem árulunk zsákbamacskát. Nyíltan kimondom, szövetségeseket keresünk a harchoz." A kialakult helyzetet így értékelte: „Tisztában kell lenni azzal, hogy olyan eseményeknek vagyunk tanúi, amelyeket nyugodtan nevezhetünk forradalomnak."[29]

A maga szempontjából igaza volt a SZER-nek, amikor áttekintve az országban kialakult „ellenzéki" és ellenséges mozgalmakat, nagy reményeket fűzött a szeptemberben már magasra csapott kritikai hullámhoz. Joggal állapíthatta meg: „A hazai bírálatokban és követelésekben sokszor kísértetiesen azt a hangot lehet hallani, amely a külföldi rádióadók hangja volt. Sokszor még a kifejezések is hasonlítanak."[30]

Szeptember 30-án Lázár Miklós kommentárja már egészen messzire ment: „Már nem is szél, hanem valóságos ciklon zörgeti a harasztot a magyarországi népköztársaságban. Dehogy is kell titkos jelentés, rejtjeles beszámolók és egyéb frazeológia... Beszéljünk nyíltan és elfogulatlanul. Ma már a kommunisták éppoly bizonyossággal tudják, mint mi, hogy a rendszer kárhozatba, katasztrófába vezet."

Támadta a SZER a törvénytelenségek áldozatait is, ha azok az őket ért súlyos sérelem ellenére sem fordultak szembe a szocialista renddel, sőt szót emeltek mellette. Ilyen szellemben foglalkozott Marosán Györggyel, aki 1956 szeptemberében már mint a Politikai Bizottság tagja és miniszterelnök-helyettes, egyik szónoka volt a Hazafias Népfront IV. kerületi gyűlésének.

Amerika Hangja szeptember 18-án azt hirdette: „Nemcsak a vezetők felelősek a hibákért, hanem maga a párt." A római rádió ugyanazon a napon sugározta: „A kommunista kommunista marad, akár Rákosi előtt hajlongott, akár a Petőfi Kör zagyvatag értelmiségéhez tartozik, akár Nagy Imre álparaszti ruháját ölti fel."

Meg kell azonban jegyezni, hogy nem minden adást, kommentárt, újságcikket jellemzett ez a hangvétel, ez a megközelítési mód. A SZER, az Amerika Hangja, a BBC, a római és a párizsi rádiók adásainak, a nagy nyugati újságok cikkeinek összehasonlításából kitűnik egyfajta eltérés a politikai hangvételben, az érvelés logikájában, a taktikai megközelítésben. Az egyik leglényegesebb kérdés, amiben nem tudtak közös álláspontot kialakítani, a revizionizmus megítélése és a vele való szövetség kialakítása volt. Jóllehet objektíve mindinkább közös frontba kerültek, egy irányban munkálkodtak, mégis sok esetben meg nem értés mutatkozott a revizionisták iránt, és bár szerepüket, jelentőségüket nagyjában és egészében érzékelték, mégis sokszor támadták őket. Különösen azok a csoportok cselekedtek így, amelyek féltően vigyáztak arra, hogy újjászerveződött politikai hadseregük ne kerüljön a revizionisták irányítása alá. Ez az oka annak, hogy még 1956-ban is – ha nem is olyan mértékben, mint 1953–1955 között – támadták a revizionistákat, miközben egyúttal megpróbálták őket erősíteni, befolyásolni s erőteljesebben előrelendíteni a népi demokratikus rendszer alapintézményei elleni támadásra. Felkészültek tehát egy olyan szituációra, amelyben majd vitathatatlanná kell tenni a nyíltan antikommunista irányzatok és közülük is elsősorban

a „klasszikus" kommunistaellenes csoportosulások hegemóniáját.

A londoni rádió 1956. szeptember 26-i adásában a következőket sugározta: „Nem kétséges, hogy a magyar nép is előlegez némi bizalmat Nagy Imrének, abban a reményben, hogy tanult az 1953–1954-es félmegoldások kudarcából." Ebből is, de sok más adásból, politikai megnyilatkozásból is kitűnik, hogy a nemzetközi és belső reakció a fordulat előkészítésében szerepet szánt Nagy Imrének, támogatta a körülötte kialakult mozgalmat, de egyben saját elképzeléseit is hirdette.

E kettős törekvés egyik vonásának megnyilvánulásaként a SZER számos adása biztatta, bátorította az ellenzéki értelmiségi irányzatokat. Mértéktelenül hízelgett az ellenzéki íróknak, újságíróknak, dicsérte őket. „A valódi parlament szerepét az irodalom vette át Magyarországon" – állapította meg az augusztus 11-i adás. Vállalta az ellenzéki írók és újságírók „hangjának propagálását". A hajlékonyabb taktika megnyilatkozása volt, hogy egyebek mellett nagyobb hatáskört követeltek a népfrontnak, „a Nagy Imre által kidolgozott tételek alapján". Ugyanezt a vonalat követték a SZER, az Amerika Hangja, a párizsi adó, a BBC azon adásai, amelyek teljes erővel propagálták a Petőfi Körben lefolyt viták számukra kedvező megállapításait, az ott fellépő revizionista, nacionalista szónokok véleményét.

Ennek a koncepciónak a jegyében kísérte különleges figyelemmel a SZER magyar szekciója a Magyar Írók Szövetségének tevékenységét. Támogatta a nacionalista és a polgári demokráciával rokonszenvező írókat.

Taktikájuk célja kiolvasható az ártatlanul kivégzett Rajk László október 6-i ünnepélyes temetéséről szóló kommentárból is, amely a résztvevők tömegét a következőképpen jellemezte: „A temetőben új harci egység jelentkezett, félelmes és legyőzhetetlen erővel..." A megjelent kommunistákat rendkívül elkeserítette a törvénytelenség, a bűnök feltárulása önvádat és haragot váltott ki belőlük. Ezekben a napokban különös erővel bontakozott ki a kommunisták elszánt akarata, hogy ilyesmi soha többé ne fordulhasson elő. És mivel a párttagok egy része e harcban nem helyesen mérte fel az arányokat és a célokat, fellépésük sok tekintetben azonosnak tűnt a rendszerrel szemben állók fellépésével. Ennek a periódusnak – mint ahogy az október 23-a utáni napokban is – a legsúlyosabb és legnehezebben megoldható politikai problémája annak az „egységfrontnak" a

létrejötte volt, amely éppen a szektás hibák és a revizionista politika következményeképpen alakult ki, s amely a revizionistáktól a legkülönbözőbb irányzatú nacionalistákon át egészen a szélsőjobboldalig vezetett. A SZER irányítói tudták, hogy legfőbb erejük ebben az egységfrontban rejlik, s igyekeztek azt minél jobban kiaknázni.

Ugyanakkor észlelték ennek az egységfrontnak az időleges és feltételes voltát is. A római rádió szeptember 4-én a következőképpen értékelte a revizionista ellenzék és szövetségesei közötti viszonyt: „Amint Rákosi eltűnik a politikai életből, a két csoport: a Nagy Imre-féle úgynevezett jobboldali ellenzék és a Petőfi Kör mellett felsereglő értelmiség közötti egység megszűnt. Mindegyik külön-külön utakon tör hatalomra, s a legélesebben szemben áll egymással. A fő ellentét alapja a két csoport között a parasztságnak juttatandó szerep meghatározásából adódik." Itt nyilvánvalóan arról van szó, hogy 1956 őszén már erőteljesen jelentkeztek a különböző kommunistaellenes pártokhoz tartozó politikusok is, akik maguknak kívánták megszerezni a vezetést.

A római rádió augusztus 13-i adása kertelés nélkül megfogalmazta, meddig tekintették szövetségesüknek a revizionista irányzatot ezek a csoportok. A „nemzeti kommunisták" a legrosszabb esetben egy rövid időre („egy vagy két hónapig") juthatnak hatalomra, utána minden bizonnyal elsöprik őket. Előre figyelmezteti a revizionistákat, hogy számoljanak ezzel, sőt „ha valóban nemzeti alapon állnak és az ország jólétét mindennél fontosabbnak tartják, akkor ezt az áldozatot is meghozzák". A legfontosabb, hogy „az országból az oroszokat és az orosz befolyást kiűzzék". A római rádió tehát igyekezett megnyugtatni „a teljes felszabadítás" híveit, hogy a revizionisták, vagy ahogy akkor oly szívesen fogalmazták: a nemzeti kommunisták csak rövid időre, legfeljebb egy-két hónapra kerülhetnek hatalomra. Ha teljesítették szerepüket, időszerűvé válik a hatalomtól való megfosztásuk és a „teljes felszabadítás" megvalósítása.

E koncepcióból adódóan a SZER és a többi nyugati adó sürgette Nagy Imre visszavételét a pártba, a Központi Vezetőségbe és a kormányba. Október 11-én a londoni rádió a következőket sugározta: „Magyarországon és külföldön hatalmas erők működnek annak érdekében, hogy Nagy Imre ismét hatalomra tegyen szert." A továbbiakban azt fejtegette, hogy a szerepek nemsokára meg fognak cserélődni Budapesten: „Akkor majd

Nagy Imre fogja megmondani, milyen feltételek mellett hajlandó átvenni a vezetést." Ebben a szellemben kommentálta a SZER október 16-án Nagy Imre visszavételét a pártba: „Nagy Imre visszatérése a politikai életbe a liberális irányzat győzelmének tekinthető... A jelenlegi események fordulópontnak számítanak."

Ebben az a taktika fejeződött ki, amely a párton kívüli nacionalista irányzatok részéről támogatást ígért a párton belüli revizionista irányzatnak, hogy szövetség jöjjön létre a nacionalizmus és a reakció legkülönbözőbb irányzatai, illetve a revizionisták között.

A SZER aktívan részt vett abban a kampányban, amelyet a CIA szervezett 1956 tavaszától azzal a céllal, hogy a kommunista mozgalom belső vitáit – ahol erre lehetőség nyílik – elmélyítse. Magyarország ehhez igen jó lehetőséget nyújtott, amire nemcsak felfigyeltek, de jelentős mértékben éltek is vele.[31] Ezért a kommunista párt tagjaihoz szóló adásokat 1956 tavaszától a következő megoldások alapján szerkesztették: „A párttagoknak szóló programok célja, hogy kétkedést és nézeteltérést szítsanak közöttük."[32]

A szeptember 19-i adásban, a SZOT üléséről tudósítva, még megpróbáltak differenciálni: „Nem állítjuk azt, hogy minden szakszervezeti vezető munkásáruló, hogy nincs közöttük egyetlen tisztességes ember sem, de azt minden munkás tudja, hogy a párt javaslatai alapján nevezték ki a szakszervezeti funkcionáriusokat." A munkásérdekek védelmezőjének tüntetve föl magát, az adás hangoztatta: „Hiába adnak tehát nagyobb jogkört az üzemi bizottságoknak, a szakszervezetek helyi szerveinek, a szakszervezeti funkcionáriusoknak, ha ezek személyi összetételében nem történik változás." A szükségessé vált személycseréket túl akarván hajtani, azt bizonygatták, hogy felülről lefelé minden párt-, állami, tömegszervezeti vezetőt le kell váltani. Ez az átgondolt politikai törekvésük összefüggött távolabbi célkitűzéseikkel. A valóban szükséges személycseréket olyan méretűvé törekedtek fokozni, hogy az aláássa a párt és az állam hitelét, s a vezetők tömeges leváltása révén felkeltse a rendszerváltozás igényét.

Támadást indítottak a Magyar Néphadsereg ellen is, kétségbe vonva jellegét. „Úgy tudjuk, Magyarország körül csupa baráti, szövetséges állam van... Mi ellen kell tehát ilyen nagy létszámú hadsereget fegyverben tartani? A nép ellen. A rendszernek szüksége van a fegyveres erők hatalmára, ezért próbál ke-

gyetlen és ostoba eszközökkel párthadsereget csinálni a néphadseregből." Ezeknek az érveknek ugyancsak lesz szerepük október 23-a után.

Október első napjaitól még élesebb, támadóbb ezeknek az adóknak a hangvétele, még többet foglalkoznak Magyarországgal, még erőteljesebben hangoztatják a „kommunista rezsim" elleni megmozdulás szükségességét. Ennek jegyében foglalkoznak a „szabad sajtó megteremtésével", a magyarországi energiaellátással, a kitelepítettek helyzetével. A washingtoni rádió október 5-i adásában még azt a megállapodást is hevesen támadja, amely szerint a Szovjetunió százmillió rubeles hitelt nyújt Magyarországnak, úgy tüntetve fel, mintha e segítség csak fokozná a bajokat. A hangvétel egyre durvább: ilyen méretű szovjetellenes és kommunistaellenes kampány – nyugodtan mondhatjuk – a második világháború befejezése óta nem bontakozott ki. A társadalomban meglevő ellentmondásokat arra használják fel, hogy játsszanak a nemzeti érzékenységgel, hogy felélesszék és felszítsák a szovjetellenességet.

A Szovjetunió elleni mindennapi agitáció, a szovjetellenes propaganda erősítése, ennek a propagandának az eszkalációja alaposan átgondolt volt. Október első két hetében elsősorban a gazdasági kapcsolatokat támadták. Október 15-e után a szovjetellenes agitáció egészen nyílttá vált, s a SZER, az Amerika Hangja és a többi nyugati adó egymás után követelni kezdte, hogy a szovjet csapatok hagyják el Magyarország területét. Úgy érezték: soha nem volt ilyen alkalom, hogy a megzavart és félrevezetett embereket egy hamisan interpretált „nemzeti érdek" alapján a Szovjetunió ellen lehessen hangolni. A visszavisszatérő szovjetellenes agitáció hatott is a lakosság egy részére, és ez egyik legfontosabb politikai és ideológiai feltétele volt az október 23-án bekövetkezett eseményeknek. Ez adott alapot ahhoz, hogy a nyugati rádióadók olyan kiélezetten követelhessék a szovjet csapatok távozását Magyarországról, s ezzel megkíséreljék megteremteni az ellenforradalom számára a legfontosabb külső feltételt.

A Győrött és Hajdúböszörményben tartott gyűléseken már nyíltan felvetették a szovjet csapatok kivonásának követelését. Ez október 23-áig, majd azután a legkülönbözőbb nyugati újságok, rádióadók, politikai intézmények egyik központi követelése lett, mindaddig, amíg az ellenforradalom és az általa befolyásolt tömegek is nem sorakoztak fel mögéje.

Ezzel párhuzamosan ezekben a hetekben felerősödött az

állambiztonsági szervek elleni propagandakampány. Ennek előtérbe állítását, az ellenük irányított koncentrált támadást megkönnyítette, hogy a korábbi években előforduló törvénysértések aláásták az állambiztonsági hatóságok tekintélyét, megrendítették az e testületek iránti bizalmat. Bár már korábban is voltak felelősségre vonások, amikor 1956 októberében több állambiztonsági tisztet elbocsátottak, azt az imperialista propagandaszervek újabb támadásokra használták fel, amit azután kiterjesztettek az egész államapparátusra, a népi hatalom valamennyi szervére.

A korábbi évek hibáihoz tartozott az is, hogy a polgári politikusok olyan csoportjai is kiszorultak a közéletből, amelyekben megvolt a hajlandóság a kommunistákkal való együttműködésre. Ebben az időben ismét be kívántak vonni ilyen polgári politikusokat a közéletbe, ami azt jelentette, hogy olyan értelmiségi, alkalmazotti, városi és falusi kispolgári rétegek térnek vissza a politikai életbe, amelyek részben önhibájukból, de részben a pártvezetés hibájából szorultak ki onnan. Ez a törekvés mindenképpen helyes és szükséges volt.

A SZER attól tartott, hogy e folyamat megerősödhet, ezért október 5-i esti adásában hangsúlyozta: „Csakhogy ezek hiába volnának hajlandók az együttműködésre. Az általános gazdasági és politikai válság megoldására az ő személyes részvételük nem lenne elegendő." És figyelmezteti a párton kívüli politikusokat, hogy „ha közreműködők lesznek, a rendszer bűntársai lennének". Hivatkozik „becsületes emberi magatartásukra, e réven kiérdemelt örökségükre", azt állítva, hogy „nem egy tisztességesebb demokratikus politika megvalósításához, hanem a csődbe jutott rendszer... megmentéséhez, a demokratizálás fékezésére akarják őket szerződtetni. Ezért néz az egész nemzet aggódva... A kísértések nehéz órájában mindenkinek magának kell eldöntenie a kérdést, mint ahogy cselekedeteiért mindenkinek vállalnia kell a felelősséget." A SZER hangvétele most árnyalt, de a lágy hangvételben benne rejlik egyfajta figyelmeztetés, sőt annál több is: „Felbecsülhetetlen értéket jelent, hogy még mindig vannak emberek, akikre a nemzet bizalommal tekinthet, akiktől egy demokratikus, szabad Magyarország megvalósítását várhatjuk."

párton kívüli, többségükben polgári politikusokról lévén szó

Ez a „demokratikus Magyarország" most már nyilvánvalóan a tőkés rend országa lenne. Boros László az Amerika Hangja október 9-i adásában ezt világosan kimondja: „A magyar nép

nem a szocialista demokrácia kiteljesedéséért küzd lankadatlanul, hanem azért, hogy megszabaduljon a szocialista demokráciától."

A tagosítás problémáját is felhasználták a rendszer törvényességének nyílt és durva kétségbevonásához. Így uszítottak: „Csak aki egészséges jogérzékét elveszti, vagy aki már végleg belezavarodott a kommunista rendeletekbe, képzelheti azt, hogy övé lesz a föld, amelyet most a kommunista földrendezés során írnak a nevére." Nem kétséges, hogy a cél a politikai kedélyek felkorbácsolása.

Éles és durva hangnemben szólnak azokhoz, akiket meg akarnak félemlíteni. Az Amerika Hangja „Mi mindent számon tartunk" rovatában így fenyeget meg két kemeneskápolnai kommunistát: magatartásuk miatt nemsokára „ott állnak vádlottként a független magyar törvényszék előtt. Minden bűnüket számon tartják, és hitvány cselekedeteikért utoléri őket a méltó büntetés. Ne higgyék, hogy elkerülhetik a megtorlást, hogy eltűnhetnek majd, ha üt az óra." Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: milyen alapon hirdette meg Amerika Hangja a felelősségre vonást, a majdani független törvényszéki ítélkezést, milyen jogcímen állította, hogy megtorlás következik, hogy üt majd az óra? Ezek félreérthetetlen, egyértelmű kijelentések voltak. Mint ahogy az volt a SZER október 17-i „Fekete Hang" adása is, amelyben egy vasmunkást és egy kőművest fenyegetett meg, a sztahanovista mozgalomban való részvételüket róva fel „bűnükül".

Nemcsak a felelősségre vonás gondolatát hangsúlyoztatják, de utalnak ennek méreteire is. Korábban a pártvezetés, a kormány, az államhatalom egyes szektorai ellen irányult a támadás. De 1956 októberének első napjaitól ez kiszélesedik. Amerika Hangja immár azt hangoztatja: nem lehet a törvényesség helyreállításáról beszélni, amíg „a kommunista párt vezetősége dönti el a rehabilitációt". S az adást a következőképpen fejezi be: „... bizonyos, hogy eljön az a nap, amikor megvilágosodik a magyar látóhatár, de ezt az igazi rehabilitáció fogja megelőzni... Minden kommunista bűnösnek a felelősségre vonása." Itt a résztől már eljutnak az egészhez: a párt néhány vezetőjének felelősségétől a párt egészének felelősségéig. A SZER október 17-i adása pedig síkraszáll a „sztálini múlt minden maradványa felszámolásáért", és ezt csak akkor tekinti megvalósultnak, ha „lerombolták a sztálini múltból visszamaradt intézmé-

nyeket". S hogy mit tekintett a SZER sztálini múltból visszamaradt intézményeknek, ez most már aligha lehet kétséges.

Szinte eszelős gyűlölet sugárzik a római rádió október 5-i adásából: „A szovjeteknek és magyarországi rabtartóinak egyetlen céljuk az, hogy a magyar népet, amennyire csak lehetséges, gyengítsék, életerejét megsemmisítsék, a magyarságot kiirtsák." Ez a hang az egykori hírhedt fasiszta lap, a *Magyar Futár* cikkeire emlékeztet. Együtt találhatók itt a fasizmus ideológiájának alappillérei: a szovjetellenesség, a legdurvább kommunistaellenesség és a faji gyűlölet. Akkor volt ilyen a hangvétel, amikor a Szovjetunió elleni támadást, a hivatalos Magyarországnak a nácik által előkészített és kirobbantott háborúhoz való csatlakozását készítették elő.

Amerika hangja október 6-án folytatja annak a csoportnak a népszerűsítését, amelynek tagjai 1956 tavaszán egy repülőgépet hatalmukba kerítve disszidáltak a Német Szövetségi Köztársaságba. A géprablók népszerűsítése, idealizálása, hősként való beállítása csupán mozzanata annak a propagandának, amelynek egyik fő jelszava az erőszak volt. Ezzel is az akció gondolatát, a cselekvés szükségességét hirdették. Így a reakció által befolyásolt fiatalok között egyre erősödött a „valamit tenni" gondolata.

Nem túlzás hát, ha azt állítjuk, hogy az 1956. október 23-át megelőző propagandakampány minden aspektusában gátlástalan volt. A hazugságot részigazságokkal próbálták elfogadhatóvá tenni, ily módon fedezve az egész valótlanságot. Ahogy múlnak a hetek, úgy emlékeztet a hangvétel egyre jobban a horthysták szovjetellenes és kommunistaellenes propagandájára. Azonosak az érvek, a minduntalan vissza-visszatérő jelszavak. Ezek kerülnek előtérbe október napjaiban Magyarországon, ezek lesznek a mozgásba lendített ellenforradalmi csoportok és irányzatok jelszavai, ez lesz a hangvételük, ilyen lesz a politikai törekvésük.

E rádióadók részben azért tudtak befolyást gyakorolni, érvelésüket, útmutatásukat, jelszavaikat azért fogadták el az ellenforradalom különböző árnyalatai, mert ezeknek az érveknek, politikai eszméknek, gondolatoknak jelentős része ismerős volt a magyar reakció számára. Nem került túl sok nehézségbe, hogy azonosuljon velük. Ezért joggal mondhatjuk: abban, hogy 1956. október 23-a után a reakció gyűlölettől telítve, elvakultan, bosszúállóan lépett fel, nem kis szerepe volt a SZER, az Amerika Hangja és a többi adó stílusának, hangvételének.

Nemcsak propagandával

A Szabad Európa Rádió nemcsak propagandával foglalkozott, kiterjedt hírszerző hálózattal is rendelkezett, amely szintén a CIA irányításával működött. Harmincöt adóállomása bőségesen el volt látva anyaggal. A kifejezett hírszerző hálózaton kívül voltak hírközpontjai is. Rádiótelexen naponta 45 000–48 000 szó, más hírközlő csatornákon 150 000 szó érkezett. Az intézmény könyvtárában naponta több mint 250, a népi demokratikus országokban megjelent sajtóterméket dolgoztak fel. Ezenkívül a SZER-nek számos úgynevezett területi irodája működött Isztambultól Londonig. Ezeknek az irodáknak a munkatársai kikérdezték a menekülteket, beszélgetéseket folytattak a szocialista országokba be- vagy az onnan kiutazókkal. E munkatársak jelentős része azonban a CIA vagy más hírszerző szervek megbízottja volt. A megszerzett értesüléseket a müncheni központba továbbították.[33]

A SZER tagadta, hogy kémszervezetként funkcionálna. Annyit ismert csak el, hogy kikérdezi az emigránsokat, a „vasfüggöny" mögül menekülteket, és e célból 15 „előretolt állomása" működik a népi demokratikus országok mentén, amelyek feladata információkat szerezni a népi demokratikus országokról.[34]

A valóságban azonban a CIA fontos szerepet szánt a SZER-nek a közvetlen hírszerzésben is. Mozgósították e célból a SZER nagy létszámú személyzetét, széleskörűen megszervezték a Nyugatra szökött személyek felkutatását, kikérdezését és hírszerző célokra való felhasználását. A SZER külön hírszerző szervezete feladatul kapta, hogy gyűjtsön bizalmas adatokat tervekről, politikai elképzelésekről, szerezze meg megbeszélések, értekezletek jegyzőkönyveit. Ezenkívül igyekezett információkat gyűjteni a párt- és állami vezetőkről, funkcionáriusokról, felderíteni körülményeiket, családi helyzetüket stb. Rendszeresen próbáltak tájékozódni a belpolitikai eseményekről, a fontosabb párt- és állami határozatokról, rendeletekről, törvényekről, az egyes társadalmi osztályok és rétegek közötti viszonyról, a jelentősebb határozatok, törvények visszhangjáról. Kutatták, hogy milyen intézkedések váltottak ki ellenszenvet vagy esetleg valamilyen megmozdulást.

A SZER központjában gondos nyilvántartást állítottak fel, amelynek adatait rendszeresen kicserélték a nyugatnémet és az osztrák hírszerző és elhárító központokkal. A SZER nyilván-

tartása kiterjedt a népi demokratikus országokban levő összeköttetéseikre, megállapítható híveikre, a velük együttműködő személyekre vagy azokra, akiket így jelöltek meg. Ezenkívül külön nyilvántartásba vették a népi demokratikus országokban tevékenykedő közéleti személyeket, pártfunkcionáriusokat, állami, szakszervezeti és ifjúsági vezetőket.

A propaganda, a hírszerzés, a politikai mozgalom irányítása szorosan összefüggött egymással. A hírszerzés a rádiópropaganda híranyagokkal való ellátását is szolgálta, ugyanakkor a SZER, amely hivatalosan hírközlő intézményként működött, széles körű mozgási lehetőséget biztosított az Egyesült Államok hírszerzése számára, az amerikai hírszerző szervezetek „előszobája" volt. Emberei a menekültek kihallgatásakor mindjárt azok megbízhatóságát is tanulmányozták, s erről jelentést adtak. Együttműködtek az angol, a francia és a nyugatnémet hírszerzéssel is.

A SZER-nek kihallgató kirendeltségei működtek nagyobb osztrák és nyugatnémet városokban. Az ausztriai, nyugatnémet, olasz és más menekülttáborokban pedig megbízottaik voltak, akik azonnal jelezték a SZER legközelebbi kirendeltségének, ha a táborba olyan új lakó érkezett, akivel érdemesnek tűnt foglalkozni.

Ha a kihallgatott figyelemreméltó adatokat közölt vagy „érdekesebb" eseményt tudott, megkérték, nyilatkozzék róla a SZER adásában. A kihallgatásokról feljegyzéseket készítettek, érdekesebb esetekben magnetofonra vették azokat, majd a szalagokat Münchenbe küldték. A disszidáltak rendszerint nehéz helyzetben voltak, s miután felismerték, hogy információikkal pénzt lehet keresni, sokan nemcsak azt mondták el, amit tudtak, hanem elferdített, sőt nemritkán kitalált történeteket is.

Külön apparátus foglalkozott a külföldre utazott magyar, illetve Magyarországon járt külföldi állampolgárok kikérdezésével. Ezekben az években a külkereskedőkön kívül főként a sport- és kulturális delegációk jutottak el egymás országaiba, ezért elsősorban rájuk fordítottak figyelmet.

A SZER hírszerző tevékenysége esetenként a hírszerzés paródiája volt. Burnham elmondja, hogy 1952 tavaszán megkereste őt egy emigráns vezető és panaszkodott neki: „Valamit tenni kell az ellen, hogy katasztrófa történjék országommal. Az amerikaiak egyéneket küldenek az országba »villámmegbízatásokkal«. Valaki (megnevezett egy bizonyos szervezetet) odamegy egy emigránshoz és azt mondja neki: »Tegyél egy gyors

utazást az országba, hozzál híreket, amiket a rádióban fel lehet használni, és mi adunk neked ezer dollárt és kiutaztatunk Európából.« Az ember belemegy. Küldetésének nincs értelme, és neki magának nincs semmiféle politikai vagy szervezeti felelőssége. Miután soha többé nem fog visszatérni, nem óvatos és nem tünteti el a nyomait. Neki csak az a célja, hogy a lehető leggyorsabban be- és kijusson. A következménye ennek az, hogy az ő nyoma elárulja saját hazai szervezetünk tagjait. Néha gondatlanságból vagy közönyből leleplezi az embereinket, akik tudva, hogy ő kintről jön, kötelességüknek tartják, hogy segítségére legyenek – és közben lelepleződnek."[35]

A propaganda és a hírszerző tevékenység szoros összekapcsolódását néhány eset bemutatása jól érzékelteti.

A Szabad Európa Rádió hírszerzésének egyik vezetője Ábrányi Aurél, a SZER bécsi, úgynevezett különmegbízottja volt. 1943–1944-ben újságíróként dolgozott, a jobboldali *Új Nemzedék* politikai rovatvezetője volt. 1949-ben illegálisan Bécsbe ment. Rövid idő múlva a francia politikai hírszerzés szolgálatába állt, majd 1951-től a SZER munkatársa lett.

1954 szeptemberében a budapesti török követség egyik ügyvivője útján levelet küldött egy régebbi újságíró ismerősének, akit arra kért, lépjen vele összeköttetésbe és vegyen részt a rendszer ellen irányuló „ellenállási mozgalom" szervezésében.[36]

Válaszlevelében a megkeresett kissé el is túlozta lehetőségeit és érdemeit. Azt írta ugyanis: „Kapcsolatom van egy ellenállási szervezettel, amelynek a központja a MÁVAG-ban van, röpiratokat készítenek és azokat terjesztik." Ilyen szervezkedés nem létezett, de az illetőnek széles körű ismeretsége volt újságírókörökben, s ezt hasznosítani tudta.

Miután a SZER-rel összeköttetésbe került, híranyagokat továbbított, a nyugati adók információit terjesztette ismerősei körében, a SZER egyik budapesti megbízottja lett. Vállalkozott rá, hogy rádiójátékokat, színikritikákat, szatírákat ír, s mindenekelőtt, hogy „Budapesti levelek" címen tudósításokat küld. Küldött is az Írószövetségben zajló vitákról, a *Szabad Nép* szerkesztősége kommunistáinak taggyűléséről, a metró építéséről, a SZER hírei, valamint a SZER által terjesztett röpiratok hatásáról. Híranyagainak többségét a török követség ügyvivőjén keresztül juttatta el megbízóihoz. Ábrányi többnyire ugyanezen az úton küldte újabb megbízásait.

Ábrányi a SZER megbízásából összeköttetést teremtett a budapesti olasz követség sajtóattaséjával is. Ő biztosította a kap-

csolatot bizonyos személyekkel, vitte és hozta a leveleket. E levelek A. J. nyelvtanárnak szóltak, aki Ábrányi felkérésére néhány hónapon keresztül „Magyar hírek" címmel küldte információit, rosszhiszemű jelentéseit a magyar–szovjet gazdasági és politikai kapcsolatok egyes részleteiről, a békekölcsön-jegyzésekről, a lakáshelyzetről, az általa hallott szabotázscselekményekről stb. „Rádióvisszhang" címmel tájékoztatást adott a SZER adásainak fogadtatásáról, s javaslatokat tett, miként lehetne ezek hatását fokozni.

A nyelvtanár jelentései folyamatosan érkeztek Innsbruckba, a megadott címre. Szóltak az „elszakított ruténföldről", a hazatért hadifoglyokról, a közellátásról. Az általános hangulatot is „jellemezték": „A közvélemény egyre türelmetlenebbül várja a változást, vagy legalábbis egy, a felszabadításra irányuló háború megindulását."[37]

Aligha szükséges bizonygatni, hogy a közvélemény egyáltalán nem várta a háborút, egy „felszabadító" háború megindítását sem. Néhány évvel a második világháború után csak azok gondolkodtak így, akiket annyira elvakított a végbement fordulat, kiváltságaik elvesztése, hogy azok visszaszerzéséért egy újabb, még pusztítóbb háborút sem tartottak volna drága árnak. A SZER az ilyen emberekre támaszkodott, biztatva őket és elhitetve velük, hogy Amerika kész háborút indítani azért, hogy visszakapják elveszett javaikat.

Ilyen ember volt A. A. is, aki a SZER egyik szervezetét irányította Magyarországon.[38] E szervezet jelentős mennyiségű hírt és ismeretanyagot juttatott el a SZER-hez.

Létrejöttében Ábrányi játszotta a kezdeményező szerepet, valamint az olasz követség sajtóattaséja, akinek a segítségével Ábrányi kapcsolatba került a jómódú polgári családból származó A. A.-val. Kezdetben azt hitte, hogy információira az olasz hírszerzésnek van szüksége, később azonban az attasé közölte vele, hogy a jelentések Ábrányi Aurélhoz, vagyis a SZER-hez kerülnek. A. A. 1954 márciusáig, a sajtóattasé visszahívásáig húsz alkalommal készített jelentést. Egy-egy jelentésért 500–2000 forintot kapott.

Mivel a sajtóattasét a hatóságok kémkedésben és csempészésben tetten érték, 1954 márciusában az olasz Külügyminisztérium kénytelen volt visszahívni. 1954 augusztusában Ábrányi futár útján küldött, német nyelvű levelében kérte A.-t, hogy a továbbiakban is készítsen jelentéseket, az általa küldött vegyszer felhasználásával. Ettől kezdve mindaddig, amíg a csoport

tevékenységét fel nem fedték, az Ábrányi által megadott címre küldte jelentéseit. További személyeket vont be a hírszerzésbe, akik révén esetenként jelentős ismeretanyaghoz jutott. Hamis információik alapján kezdte meg és folytatta minden tekintetben gátlástalan kampányát az uránérc ügyében a SZER.

Ábrányinak egyébként sikerült más diplomatákat is megnyernie. Így például a francia követség egyik tisztviselője is hozott és vitt ki leveleket, utasításokat, jelentéseket.

Ábrányi a hírszerző csoportok létrehozásakor nemcsak a követségek felhasználásával próbálkozott, gyakran fordult levélben régi barátaihoz, megbízhatónak vélt ismerőseihez, kérve őket, hogy adatok küldésével segítsék a SZER-t. Elsősorban egykori újságíró kollégáit, volt haditudósítókat keresett meg. A hírszerzésre felszólító leveleket az esetek többségében Budapesten adták fel postán. Ezeket a leveleket megbízottak hozták Budapestre vagy egyes követségek futárpostájával jutottak ide.[39]

1953 és 1956 között a szocializmussal szemben álló erők körében erőteljesebb tömörülés és szerveződés indult meg, megfigyelhető a csoportok, szervezetek szaporodása, befolyásuk növekedése. E csoportok többségének keletkezése visszanyúlt az 1950–1951-es évekre, de számbeli növekedésük 1953 után vált erőteljesebbé. Amíg korábban az ilyen tömörülések résztvevőinek többsége a volt uralkodó osztályok köreiből, az 1945 előtti államapparátus felső rétegeiből került ki, 1953 után mind több értelmiségi, kispolgár, módosabb paraszt tűnt fel a csoportokban, szervezkedésekben, de akadtak közöttük középparasztok, sőt munkások és ezek gyermekei is.

A Szabad Európa Rádió igyekezett szervezeti kapcsolatot találni velük, s anyagi támogatást is juttatni azoknak, akik hírekkel, információkkal látták el a rádiót. A pénzösszeg eljuttatásának különböző útjait vették igénybe. Az egyik módszer az volt, hogy Ausztriába vagy a Német Szövetségi Köztársaságba utazó magyar állampolgárok közül megkérték azokat, akiket erre alkalmasnak véltek – anélkül, hogy azok tudták volna, pontosan miről van szó –, hogy Magyarországra visszatérve, a náluk jelentkező személyeknek adjanak át bizonyos összegeket. A közreműködő magyar állampolgárok többnyire csupán üzletet láttak a dologban, aminek hasznából gyakran ők maguk is részesedtek.[40]

1950 őszére nyúlik vissza egy tíztagú csoport létrejöttének története. Vezetőjének, aki előbb levélkézbesítőként, később

tisztviselőként dolgozott, hivatali feladata volt a külföldre irányított levelek hazánkból való kísérése. Ebből a célból gyakran járt Ausztriában. Néhány barátjával 1951 őszétől hallgatta a SZER magyar nyelvű adásait, aminek hatására a népi demokratikus állammal szembeni ellenszenvük mind erőteljesebbé vált, s úgy érezték, valamit nekik is tenniük kell, mert a helyzet meg fog változni, és ők lekésnek a változásokról. Egy napon arra az elhatározásra jutottak, hogy rendszeresen tájékoztatni fogják a SZER-t. Ennek nyomán 1951 őszétől 1954 novemberéig negyven alkalommal küldtek a SZER számára beszámolókat, információkat, javaslatokat a legkülönbözőbb témákban, amelyekre a SZER igen gyakran reagált is. Az információk között – mai szemmel nézve is – elég sok volt a jelentősnek mondható katonai, politikai és gazdasági adat.[41]

Egy idő után minden levélben küldtek ismertetést kommunistákról, azzal a céllal, hogy a „Fekete Hang" félemlítse meg őket. Az információk között természetesen sok felnagyított és téves adat volt, de a SZER-től biztatást kaptak: nem baj, ha nem ellenőrzöttek a hírek és az adatok, nekik mindenre szükségük van.

A csoport 1954 februárjában arra kérte a SZER-t, hogy továbbítson egy levelet az Amerikában működő Magyar Nemzeti Bizottmány elnökéhez, Varga Bélához, amelyben javaslatokat tettek a bizottmány működésére vonatkozóan, sürgetve, hogy tegyenek többet a rendszerváltozás érdekében.

1954 nyarán úgy érezték, elérkezett az ideje egy programtervezet elkészítésének. Ebben a SZER adásai és saját elképzeléseik alapján egy polgári állam létrehozását tűzték ki célul, amely három rétegre épül: a gazdagparasztokra, a kispolgárságra, valamint a Nyugaton élő emigrációra. De más társadalmi kérdésekben is részletes indítványokat dolgoztak ki.[42]

Különösen megnyerte a csoport tagjainak tetszését a Nemzeti Ellenállási Mozgalom léggömbök által terjesztett 12 pontja. Ezt sokszorosították, sőt maguk is írtak hasonló szellemű röpcédulákat, amelyeket a fővárosban és Győrött szórtak el. Ezt megelőzően egy olyan felhívást készítettek, amelyet a katonák között próbáltak terjeszteni. Ennek a lényege az volt, hogy ha az ENSZ-csapatok Magyarországra érkeznek, a Néphadsereg tagjai csatlakozzanak hozzájuk.

A léggömbök megindulásakor a csoport tagjai közelinek látták a háborút, ezért úgy döntöttek, fegyvereket gyűjtenek, hogy az ENSZ-csapatoknak tevőleges segítséget nyújthassanak.

Több alkalommal is kérték a SZER-t, hogy dobjanak le fegyvereket ejtőernyővel. Ők pedig felkészültek, hogy a megfelelő politikai beállítottságú embereket felfegyverezzék. Végül is szereztek két katonai puskát, két vadászpuskát, öt különböző pisztolyt, valamint 267 töltényt.

A szervezet tagjai számára igazoló jegyet is készítettek, mondván, hogy akinek ilyen igazolványa van, az a változás után megbízhatónak fog számítani és pozícióhoz jut. Minden elküldött jelentésből is megtartottak egy másolatot, hogy rendszerváltozás esetén bizonyítani tudják tetteiket. A „győzelem" utáni felelősségre vonásra részletes tervet dolgoztak ki, „kategorizálták" a néphatalom különböző vezetői tisztségeit betöltőket, megjelölve, mely kategóriákat kell felelősségre vonni. Erről is tájékoztatták a SZER-t, amit az elismerően nyugtázott.

A SZER adásainak hatására más kisebb-nagyobb csoportosulások is létrejöttek, egy részük azután megpróbált kapcsolatot teremteni a rádióval. Így például Bük községből egy háromtagú csoport tagjai „Vas megyei partizánok" aláírással küldtek levelet a SZER-nek 1955 áprilisában.[43]

A SZER és a CIC együttműködése nyilvánult meg az Antibolsevista Ifjúsági Gárda tevékenységében. E néhány fiatalból álló csoportosulás gyökerei a második világháború utolsó éveire nyúlnak vissza. Tagjai közül többen akkoriban önként jelentkeztek a Halálfejes Légióba.[44] 1947 őszén vették fel az Antibolsevista Ifjúsági Gárda nevet, s ezen a néven röpiratokat is adtak ki. 1949-ben felgyújtották a szombathelyi lengyár kazlait, s megkísérelték a városban a Lenin-emlékmű felrobbantását. 1950 tavaszán Veszprém és Veszprémvarsány között felrobbantották a vasúti pályatestet. Ezután még merészebb akciókra határozták el magukat: két alkalommal is egy-egy vasúti viaduktot akartak felrobbantani. Ennek során tűzharcba keveredtek a rendőrökkel.

A szervezet vezetője 1950-ben Nyugatra szökött, ahol kapcsolatba került a SZER hírszerzőivel. 1951 áprilisától 1955 júniusáig néhányszor illegálisan visszatért az országba, felvette a kapcsolatot az Antibolsevista Ifjúsági Gárda meglevő csoportjaival. Egyik útja alkalmával, amikor másodmagával próbálta átlépni a határt, határőrökbe ütköztek, s azonnal lőttek: az egyik határőrt megölték, a másikat súlyosan megsebesítették.

A SZER megbízottai, munkatársai közül jó néhányan nemcsak az amerikai hírszerzőkkel működtek együtt. Voltak közöttük, akik az angol hírszerzés megbízásait hajtották végre. Ilyen

jellegű volt az a szervezet, amely több mint harminc tagot számlált.[45]

Vezetőjük 1947 őszétől 1953 februárjáig több mint 17 alkalommal járt titokban Magyarországon. Kezdetben a SZER-rel való együttműködésre és információadásra felszólító leveleket hozott. 1951 elejétől embercsempészést is folytatott, továbbá az FSS megbízásából hozzáfogott egy szélesebb informátori gárda kiképzéséhez. Ez utóbbi munka már javában folyt, amikor a SZER bécsi ügynökségének egyik megbízottja, Stefan Neumann megkereste őt, együttműködést ajánlva. A SZER különösen fontosnak tartotta a munkásság és általában a lakosság életkörülményeiről, hangulatáról, az üzemi és a termelőszövetkezeti pártszervezetek életéről, a munkásoknak és parasztoknak a pártéletben való részvételéről szóló információkat. Megbízást adott fényképfelvételek készítésére rongyos ruhában és mezítláb járó gyerekekről, elhanyagolt házakról, utcarészletekről. E szervezet révén a SZER és az FSS – a nem kevés semmitmondó és felesleges adat mellett – kétségtelenül értékes és fontos információkhoz is hozzájutott.

A SZER és a CIC közös irányító és szervező tevékenységének volt egyik hajtása az a szervezet is, amely 1952–1953-ban jött létre Debrecenben, és 1956 tavaszáig működött. E szervezet gyökerei 1950-ig nyúlnak vissza, amikor a hajdúböszörményi gimnázium öt diákját, akik fenyegető leveleket írtak Hajdúböszörmény, valamint Debrecen párt- és állami vezetőinek, kizárták a gimnáziumból. Vezetőjük egy rendőr őrnagytól pisztolyt lopott, s emiatt elítélték. Büntetése letöltése után 1952-ben egy barátjával Nyugatra szökött.[46] Ezt követően levélben felkérte ismerőseit, hogy küldjenek híranyagokat. Később egyik illegális itthoni tartózkodása alkalmából hírszerző szervezetet épített ki, amely viszonylag gyorsan terebélyesedett. Mintegy harmincöten kapcsolódtak hozzá, de az aktív tagok száma nem volt több tíznél. Ezek részt vettek az úgynevezett ellenállási mozgalom szervezésében, adatok gyűjtésében.

Végezetül még egy csoportot említünk röviden, amelynek működése az 1952-ben Nyugatra szökött L. I. nevéhez fűződik.[47] Őt Ausztriába érkezése után mind a CIC, mind a SZER megbízottai kihallgatták. A SZER megbízottainak felkérésére a rádióban is tartott előadást. 1953. január végén a CIC linzi kirendeltségének egyik munkatársa megnyerte magyarországi hírszerző munkára. Ezután két alkalommal tért vissza illegálisan Magyarországra.

A hangsúly mindenekelőtt katonai adatok gyűjtésén, a csapatok elhelyezésére, a fegyverzetre, a repülőterekre és repülőgépekre vonatkozó információk szerzésén volt. De gyűjtött a bíróságokról is adatokat. Egyik barátja vállalta, hogy fontosabb objektumokban szabotázscselekményeket készít elő. L. I. azt ígérte, hogy ilyen feladat végrehajtásáért az amerikaiak jelentős pénzt adnak, és akik ebben részt vesznek, azokat kiszöktetik Nyugatra.

L. I.-t 1953 szilveszterén különleges feladattal küldték Magyarországra. De felfedezték a határőrök, s a kialakult tűzharcban meghalt. A nála talált iratok alapján jutottak el azokhoz, akiket bevont a hírszerzésbe. Ezekről a bíróság megállapította, hogy gyűlölték a népi demokratikus rendszert, de szerepet játszott cselekedeteikben az a jelentős anyagi juttatás is, amelyet részben már kézhez kaptak, részben pedig kilátásba helyeztek számukra.

1955–1956-ban jelentősen fokozódott a SZER által irányított hírszerzés – éppúgy, mint az egyéb nyugati ügynökségek tevékenysége –, valamint az általa szervezett csoportok és mozgalmak aktivitása. Ezekben az években a SZER nagyarányú gazdasági, katonai és politikai felderítést végzett, többek között a Kohó- és Gépipari Minisztériumban, Dunaújvárosban, a Komlói Szénbányászati Trösztnél, a Diósgyőri Vasgyárban és az ország fontosabb vegyiüzemeiben. Információkat gyűjtöttek új üzemek létesítéséről, a nemzetközi gazdasági tárgyalásokról. A megszerzett adatok felhasználásának, az ezekre épített hamisításnak és torzításnak a módja szervesen illeszkedett a felszabadítási politika és az általa meghatározott lélektani hadviselés kereteibe.

Érdemes – szintén csak példaként – foglalkozni azzal, kiket küldtek haza 1956. október 23-a után. A SZER ügynökei kapcsolatban álltak azzal a negyven főből álló csoporttal, amely október 28-án Ausztriából hazánkba jött, hogy részt vegyen a „forradalomban".[48] Volt közöttük egy többszörösen büntetett előéletű fiatalember, aki disszidálása után mind a SZER-rel, mint a CIC-vel kapcsolatba került. Október 23-a után részt vett a fegyveres harcokban, és az ellenforradalom ideje alatt többször járt Bécsben a SZER kirendeltségénél: híreket vitt és utasításokat hozott. A budapesti VIII. és IX. kerületi fegyveresek között végzett szervező munkát. Felfedte, hogy a CIC megbízásából érkezett Magyarországra, és azt terjesztette: az amerikai csapatok a határon vannak, s csak órák kérdése, hogy megindduljanak.

A hazaküldöttek között volt egy 25 éves, ötszörösen büntetett előéletű személy. Elégedetlen volt helyzetével, ezért 1956 júniusában barátjával Ausztriába szökött. Jelentkeztek az NCWC grazi szervezeténél, hogy elintézzék kivándorlási kérelmüket. Október 18-án azt tanácsolták nekik, menjenek Bécsbe, ahol feladatokat kapnak. Október 23-án érkeztek az osztrák fővárosba. Így kerültek azok közé, akiket a SZER toborzott és az MHBK bécsi vezetője készített fel az útra, s azután Ágfalva községnél lépték át a határt. Ők ketten Budapesten a Széna téri ellenforradalmárokhoz csatlakoztak. Tagjai voltak annak a különítménynek, amely Szob községből a rendőrkapitányság épületében fogva tartotta Sarkadi István ügyészt és egy ismeretlen csehszlovák állampolgárt magával vitt Budapestre. Sarkadit átadták a Corvin közieknek, akik az ügyészt kivégezték.[49]

A SZER bécsi kirendeltségével került kapcsolatba az a tűzoltótiszt, aki 1956. július közepén Magyarországról Ausztriába szökött. Ott elsősorban a Petőfi Kör és az *Irodalmi Újság* cikkeinek hatásáról kérdezték. Október 23-a után a SZER és a CIC megbízottaival részt vett egy Magyarországra induló csoport szervezésében, melyet október 26-án indítottak útnak.[50] Ezt a csoportot a Gehlen-szervezet magyar osztályának munkatársa irányította.[51]

A SZER tehát nemcsak buzdított a cselekvésre, az akciókra, de tevőlegesen szervezte is azokat. Ez irányú tevékenysége is 1956 októberében érte el csúcspontját. S az átmeneti sikert e vonalon is látványos kudarc követte.

Lelkiismeretlenül

A Szabad Európa Rádió adásaival azt a látszatot igyekezett kelteni, hogy az „egész magyar nép" nevében beszél, valójában a hatalmukat vesztett uralkodó osztályok széthulló erőinek érdekében, valamint a körülöttük gyülekező, a szocializmussal szemben álló csoportok gondolatvilágának megfelelően szólt. Ez teljesen nyilvánvalóvá vált október 23-a után, felforgató tevékenysége ekkor a maga teljességében bontakozott ki. Amikor a tüntetésből fegyveres lázadás lett, s bekövetkezett az, amit a nyugati propagandagépezet várt, hirdetett, amiben addig csak reménykedett, a nyugati rádióadók az addigiakat messze meg-

Corvin közi fegyveresek

haladó aktivitásba kezdtek. Nemcsak arról volt szó, hogy adásaik zavarása megszűnt, de híreiket, kommentárjaikat, helyzetmagyarázataikat, sőt célkitűzéseiket néhány nap leforgása alatt jó néhány magyarországi adó is átvette. A Szabad Kossuth Rádió, a győri, a miskolci, a nyíregyházi és még néhány rádióadó a nyugati adók felé orientálódott.[52] Híranyagaikat, jelszavaikat és - ami a leglényegesebb politikai elképzeléseiket is nagyrészt a SZER-től és más nyugati forrásoktól kölcsönözték.

Amerika Hangja 1956. december 30-án közvetítette a dunapentelei rádió egyik volt munkatársának nyilatkozatát: „A dunapentelei szabad rádió két vevőkészüléke állandóan a nyugati rádiók magyar és idegen nyelvű adására volt beállítva. A híreket gyorsírással felvettük, s a közérdekű és fontos híreket sugároztuk."[53]

A *New Statesman* a következő megállapítást tette: „A SZER rádiópropagandisták csapatát küldte Győrbe, egyszersmind harcokra bujtogató felhívásokat adott le szakadatlanul müncheni rádióállomásáról, és megbízható német források szerint folyton katonai segítséget ígért."[54]

Október 23-tól 27-ig a SZER, az Amerika Hangja, a BBC és a többiek mindenekelőtt a fegyveres lázadást népszerűsítették. Amikor pedig ez a lázadás átmeneti sikereket ért el, s a párt vezetésében és a kormányban vezető szerephez jutott Nagy Imre-csoport kapitulált, majd átállt az ellenforradalom oldalára, a SZER és a többiek a minimális programról áttértek a maximális programra. A SZER először még csak karhatalmi alakulatok feloszlatását, a fegyveres felkelők felfegyverzését, a Nemzetőrség létrehozását, a „forradalmi bizottságok" támogatását követelte. De miután a miniszterelnök lépésről lépésre engedett a követeléseknek, a rádió meghirdette a „teljes szabadságért" való harcot, az úgynevezett nyugati mintájú demokrácia megteremtését. Ez azt jelentette, hogy az események gyors ütemben átlendültek az első szakaszból a másodikba.

A SZER 1956. október 29-i adásában hírül adta, hogy Győrben a Nagy Imre-kormánnyal szemben megalakult a Dunántúli Nemzeti Tanács, s ezt a következőképpen értékelte: „Ez nem hajlandó semmiféle engedményre és félmegoldásra. Az ellenkormány egyik tagja rögtönzött sajtóértekezletet tartott a Győrben összegyűlt külföldi újságírók előtt. Bejelentette, hogy a győri Nemzeti Tanács négy pontban foglalta össze legsürgősebb követeléseit. Ezek a következők: 1. A nyugati minta szerint létesített demokratikus Magyarország. 2. Az összes pártok

részt vehessenek a szabad választásokon és az alkotmány kidolgozásában. (Az „összes pártok" nemcsak az 1945 után működők.) 3. Szabad választások. 4. Fegyverszünet, amelynek során a szovjet csapatoknak minden feltétel nélkül el kell hagyniuk Magyarországot."

A SZER kihasználta befolyását az ellenforradalom gyors ütemű eszkalációjának előmozdítására. Ennek volt egyik megnyilvánulása, hogy a Dunántúli Nemzeti Tanács mint ellenkormány kezdett fellépni, megvonta a bizalmat a Nagy Imre vezette kormánytól, „követeket" küldött az ENSZ-hez. De még ez a testület sem volt mindenkinek megfelelő: egy Somogyvári Lajos nevű kalandor a győri tanácsháza előtti téren tartott gyűlésen meghirdette a győri Forradalmi Minisztérium és Hadműveleti Kormánybizottság életrehívását, egy újabb ellenkormány létrehozását, és a SZER-hez fordult, hogy azonnal teremtsenek vele összeköttetést. Úgy vélte, programja teljesen megfelel a SZER programjának.[55]

Befolyásolni próbálta a SZER – nem eredménytelenül – a munkástanácsok jobboldali vezetőit és tagjait is. Október 29-i adásában arra szólította fel a munkástanácsokat, hogy „általános sztrájk kikiáltásával adják meg a hős szabadságharcosoknak a szükséges hátvédet és támogatást". Joggal kérdezheti az olvasó, miért volt erre október 29-én szükség, hiszen Nagy Imre kormánya már a SZER egy sor alapvető követelését teljesítette.

Ez a taktika szorosan összefüggött a SZER-nek az októberi napokban követett vonalvezetésével. Katonai szakértője, Bell ezredes október 24-től naponta többször is felszólította a lázadókat, „ne tegyék le a fegyvert a magyar honvédség és rendőrség egységei előtt". Október 29-én, a tűzszüneti paranccsal foglalkozva – amelyet a kormány rendelt el a további vérontás elkerülése végett és azért, hogy a tárgyalások, amelyeket a lázadók vezetőivel folytattak, valamiféle eredményre vezessenek –, a SZER nyomatékosan óvott attól, hogy a „forradalom" megálljon azon a ponton, ahová addig eljutott. Számára nem volt elég, hogy a revizionista irányzat kezébe kerültek a döntő pozíciók - lényegében a párt és a kormány vezetése –, hogy a legkülönbözőbb polgári, sőt reakciós politikusok is bekerültek a hatalomba, tovább uszított: „Nagy Imre és társai ravaszul, korszerű formában akarják megismételni a trójai faló esetét. Tűzszünetre mint trójai falóra azért van szükség, hogy a pillanatnyilag még uralmon levő budapesti kormány, ameddig csak le-

het, megtarthassa pozícióját. Nagy Imrééknek minden okuk megvan a ködösítésre azáltal, hogy a budapesti kormány magát forradalminak titulálja. Megzavarja a magyarok tisztánlátását... A szabadságért küzdőknek egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteniük a velük szemben álló kormány tervét, mert különben megismétlődik a trójai faló tragédiája." Mint ahogy annak idején a római rádió jelezte – csak annál sokkal gyorsabb ütemben –, az utat megtisztító „nemzeti kommunisták" félreállításának, elsöprésének ideje következett. A revizionisták – de nemcsak ők – meg akartak állni. A reakció viszont nem, s a SZER az ő osztályálláspontjukat, hatalmi törekvésüket képviselte, azoknak adott hangot.

A Honvédelmi és Belügyminisztérium közleményét, amelyben hírül adták a Honvédelmi Minisztérium és a fegyveres felkelők közötti megegyezést arról, hogy ez utóbbiak átadják fegyvereiket a magyar csapatoknak, a SZER ugyancsak hazugnak és álnoknak minősítette. Hiszen „a szabadságharc csak katonailag győzött, politikai céljait még távolról sem érte el". Ha a szabadságharcosok letennék a fegyvert – állította –, ez egyértelmű lenne „a nemzeti balsors fenntartásával". S így folytatta: „A honvédelmi miniszter közleménye tehát ködösítés, egyetlen célja: megtéveszteni a győzelmes forradalmat, elveszíttetni vele azt a diadalt, amit a barikádokon kiharcolt." A kormány tárgyalási készségét, megegyezési hajlandóságát így kommentálta: „Íme, a vérforraló taktika. A nemzet félrevezetésének, becsapásának nyílt bevallása." Ezzel szemben a Dunántúli Nemzeti Tanácsot példaképnek állítja, mert az „félreérthetetlenül és ténylegesen követeli a kormánytól, hogy szüntesse be a harcot, továbbá rádión keresztül azonnal közölje ezt az ország népével, mert ha nem, úgy az egész Dunántúl Budapest segítségére siet". S hozzáteszi: „Így helyes, így igaz, így magyar."

A SZER vezetői, kommentátorai attól féltek, hogy az általuk is előkészített és támogatott fegyveres lázadás megáll egy ponton, és nem jut el céljaik és szándékaik megvalósításáig. Ezért e célok és szándékok október 28-ától mind hangosabban és kendőzetlenebbül kapnak hangot az adásokban. Egy apró hír – még 29-én –: „Angol újságíró látogatása a Dunántúlon." Az angol hírszolgálati ügynökség meg nem nevezett tudósítójára hivatkozva közli, hogy az újságíró Győrött részt vett egy gyűlésen, ott meghallgatta a szónokokat, akik kifejtették véleményüket, miszerint: „Függetlenül attól, mit határoznak és mit követelnek a bizottságok és a kormány, a fiatalság addig folytatja a

harcot, amíg az ország teljesen fel nem szabadul, amíg a kommunista párt uralma nem szűnik meg az ország felett." Ez a közlés csupán apró részecskéje az e napokban folytatott pszichológiai hadjáratnak, amely a rendszer teljes felszámolásáért harcba szállók támogatását, erősítését célozta.

Noha Nagy Imre mind többet fogadott el az ellenforradalom követeléseiből, a SZER bizalmatlanságot hirdet vele szemben. A miniszterelnök beszédét október 29-én így kommentálják: „Ha valakinek egy pillanatig is kétsége lett volna az iránt, érdemes volt-e a harc, kell-e tovább harcolni, lehet-e elfogadható megegyezésre jutni ezzel a mostani kormánnyal, akkor Nagy Imre vasárnapi beszéde eloszlatott minden kételyt... A vasárnapi beszédet gázbombának szánták. Ezzel akarják elkábítani a népet, ezzel akarják kicsavarni kezéből a fegyvereket. Meg kell értetni velük is, hogy a magyar nép az egész kommunista rendszer ellen lázadt fel... Nagy Imrének nincs bátorsága a nép követelését teljesíteni. Ehelyett kézzel-lábbal ragaszkodik a gyűlölt rendszer alapvető intézményeihez, amelyeket a valóságban Magyarországon már túlhaladott az idő. Ha még mindig nem tudja Nagy Imre, hogy miről van szó, megmondjuk újra. A magyar nép egészen máshol akarja látni az úgynevezett Nagy Imre-kormány tagjait és az új pártvezetőséget."

Nagy Imre elfogadta a lázadók követeléseit, a fegyveres lázadást forradalomnak minősítette, ismételten átalakította a kormányt. De mindez a reakciós irányzatoknak nem volt elég. Az ő céljuk, a népi demokratikus rendszer teljes felszámolása, még nem valósult meg. Ezért támadta a Nagy Imre-kormányt a SZER, ezért állt a Dunántúli Nemzeti Tanács és mindazon bizottságok, intézmények, tanácsok mellé, amelyek teljesen egyértelműen kommunistaellenesek voltak. Ezért támogatta a fegyveres lázadók horthysta, szélsőjobboldali csoportjait. S ez nem a SZER magánakciója volt. Az irányvonalat az Egyesült Államokban dolgozták ki, a SZER-t irányító központokban.

Ezekben a napokban érvényesült az ellenforradalom permanenciája. A fegyveres felkelők legjelentősebb szervezetei és csoportjai október 30-án elfoglalták a Budapesti Pártbizottságot. Széles körben bontakozott ki a terror általában a kommunisták ellen. A nagyobb vidéki városokban és Budapesten működő „forradalmi" bizottságokból egymás után szorították ki nemcsak a kommunistákat, de a szociáldemokratákat, sőt a polgári demokratákat is, mindazokat, akik nem voltak hívei a szélsőséges és radikális fordulatnak, a népi demokratikus rendszer tel-

jes felszámolásának. A jobbratolódás egyre erősödött a fegyveres csoportokban, bizottságokban, a létrejött pártokban, politikai intézményekben, testületekben, hatalmi szervezetekben. A szélsőjobboldal számára megbízhatatlannak minősülők egyre-másra kénytelenek visszavonulni.

Mindez természetesen nem azért történt így, mert a SZER ezt követelte. Ennek mélyebb okai vannak. Már az október 23-i tüntetés és az abból kibontakozó fegyveres harc tényleges vezetése is a jobboldal és a reakció különböző irányzatainak a kezében volt, amelyek a volt uralkodó osztályok hatalmi törekvéseit fejezték ki és testesítették meg. Miután pedig lehetőséget és módot kaptak rá, harcot indítottak a hatalom egészéért, félrelökve addigi szövetségeseiket.

Ennek a testnek volt egyik látható feje a SZER. Súlyát és tekintélyét mindenekelőtt az adta meg, hogy nem volt titok: a rádió az amerikai kormány irányítása alatt áll. Ezért nemcsak úgy tekintenek a SZER-re, mint olyan intézményre, amely meg tudja fogalmazni a korábbi magyar uralkodó osztályok társadalmi és politikai célkitűzéseit, hiszen Magyarországon is vannak – nem kevesen olyan reakciós politikusok a fegyveres lázadók között, akik maguk is meg tudják fogalmazni törekvéseiket, elképzeléseiket. A SZER-nek azért van jelentős szerepe az eseményekben, mert úgy tekintenek rá, mint arra a fórumra, amelyen keresztül az Egyesült Államok kormánya szól.

Joggal állapíthatta meg a párizsi *Le Monde* 1956. november 22-i száma: „A legmagasabb amerikai személyiségek a legkisebb alkalmat is megragadták, hogy kifejezzék érdeklődésüket a kelet-európai népek iránt, hogy ellenállásra buzdítsák őket és hogy hangsúlyozzák: mindazok, akik a szabadságért harcolnak, élvezik Amerika támogatását... A felkelés idején a SZER felhívásait igen sokan követték. Vajon nem azért folytatták napokon át a hiábavaló harcot, mert követték a SZER-nek az amerikai elnökválasztás előestéjén adott tanácsát, amely biztosította hallgatóit, hogy ha a fegyveres felkelés folytatódik az elnökválasztás eredményének kihirdetése után is, akkor a washingtoni kormány fölléphetne Magyarország érdekében?"

A SZER szerepét egy másik, baloldalinak egyáltalán nem minősíthető angol lap, a *The Scotsman* 1957. január 3-án a következőként jellemzi: „Sokat szerepelt a SZER a magyar felkelés óta, mert különböző körök, különböző országokból azzal vádolták, hogy zendülésre bujtogatta a magyar népet. A vád az, hogy a SZER propagandájával ténylegesen lángra lobban-

totta a zendülést, és tovább szította a lángokat nyilatkozatokkal, amelyek szerint jön az amerikaiak katonai segítsége." Természetesen nemcsak a SZER-nek volt szerepe abban, hogy a fegyveres ellenforradalmi lázadás kirobbant, nem „a SZER propagandája lobbantotta lángra a zendülést", de kétségtelenül volt szerepe benne. A *The Scotsman* a továbbiakban így ír: „Nem kell kizárni azt a lehetőséget, hogy a vádak más rádióállomásokra is vonatkoznak, amelyek szintén sugároznak műsorokat Magyarországra, s amelyeket néha összetévesztenek a SZER-rel. Tény azonban, mert van rá bizonyíték, hogy a szám-űzöttek, akik a SZER leadóállomásairól honfitársaikhoz beszéltek, érzelmeik erős hatása alatt biztosítékot adtak az amerikai segélynyújtást illetően."

1956. október 30-án a SZER közölte, hogy az ország különböző részeiben levő szabadságharcos csoportok, technikai nehézségek következtében, nem tudnak egymással kapcsolatot teremteni, ezért a Szabad Európa Rádió, kérésüknek eleget téve, közli, hogy rendszeresen ismertetni fogja a különböző „szabadságharcos csoportok" és „forradalmi bizottságok" követeléseit. Az indoklás nagyon is átlátszó volt, hiszen október 30-án már minden technikai lehetőség a „szabadságharcosok" rendelkezésére állt. Hogy mindjárt eleget is tegyen ígéretének, a rádió ismertette azt a négy pontot, amelyet a budapesti „szabadságharcosok" követeltek a kormánytól: 1. A szovjet csapatok vonuljanak ki Magyarországról. 2. Tartsanak 60 napon belül általános, szabad választásokat, valamennyi párt részvételével. 3. Semlegesítsék teljesen Magyarországot. 4. Engedjék azonnal szabadon Mindszenty hercegprímást. Mindjárt hozzá is tette a SZER: ez utóbbi követelés már teljesült, kiszabadították a hercegprímást, aki annyit mondott: „ott fogom folytatni, ahol nyolc esztendővel ezelőtt abbahagytam".

A SZER 1956. október 30-án budapesti „szabadságharcosokat" idéz, akik arra a kérdésre, hogy miért küzdenek, azt válaszolták: „úgy akarunk élni, mint ahogy a nyugati szabad világ él, és ezt a célt meg is valósítjuk".

Ugyancsak 30-án a rádió közli a véleményét a Nagy Imre-kormányról is. Nagy Imre miniszterelnök – hangsúlyozza – szovjet csapatokkal érkezett Magyarországra 1944 őszén. Igazi magatartását csak a szovjetekkel szembeni föllépéséből ítélhetjük meg. A következő napon – ismertetve az angol *The Scotsman* című lap cikkét, amely szerint a „szabadságharc" nemcsak szovjetellenes, de kommunistaellenes is – hozzáteszi:

éppen ezért Nagy Imre nem lehet e harc vezetője, hiszen „a nép igazi célja világosan az, hogy megszabaduljanak a kommunizmustól s annak minden irányzatától".

A SZER november 1-ig támadja a Nagy Imre-kormányt. Hiába hirdetett statáriumot – hangoztatja –, ezzel senkit sem rémített meg. „Aki délután 2 óráig leteszi a fegyvert, nem történik bántódása, kiáltotta kétségbeesetten a Kossuth rádió. És senki sem tette le a fegyvert, a harcosokban Mindszenty lelke élt." „Senkinek sem kellett a Nagy Imre-kormány által meghirdetett kegyelem, és akkor a kormány rádiója újabb, lelkeket mérgező felhívást bocsátott ki... Az egész világ várta, hogy mi fog történni, s a szabadságharcosok tovább harcoltak." Az ellenforradalom krónikáját folytatva a SZER felidézi, hogy a kormányelnök által október 28-án elrendelt tűzszünet – ami szerintük ugyancsak csalás volt – szintén nem tudta a „szabadságharcos hősök" kezéből a fegyvert kivenni.

Október 31-én ismét a SZER katonai szakértője áll a mikrofon előtt: „A hihetetlen bekövetkezett. Az egész világ a magyar fiatalság, a magyar katona dicsőítésétől hangos. Amíg Nyugaton azt mérlegelték, hogy az angolszász hatalmakra alapozott Atlanti Szövetség elég erős-e arra, hogy adott esetben a szovjet imperializmus fokozatos felgöngyölítését elvégezhesse, addig e kis nemzet cselekedett." A megzavart, az általa befolyásolt emberek cselekedetét, a félrevezetett és többszörösen becsapott fiatalok értelmetlen önfeláldozását a rádió kommentátora ennyire irreálisan értékelte! Ez az értékelés az adott pillanatban és helyzetben azonban reális célt szolgált: arra kellett, hogy a további követelésekhez megadják az alaphangot.

Felfogva és megértve a fegyveres ellenforradalmárok hangulatát és törekvéseit, a SZER ezen a napon a következőket is követeli: „A magyar fegyveres erők éléről el kell távozniuk azoknak a kommunista vezetőknek, akiknek eddig sem volt ott semmi keresnivalójuk. Szabadságharcos bajtársak! Követeljétek azonnal magatoknak a honvédelmi tárcát, a főparancsnokit és a vezérkari főnöki tisztséget. Ez lenne a legnagyobb szavatosságtok." November 1-én pedig, ha lehet még szenvedélyesebben hirdeti: „Akié a fegyver, azé a hatalom. Még mindig övék a belügy és még mindig övék a hadügy. Ne hagyjátok, szabadságharcosok! Szegre ne akasszátok puskátokat!" És a miniszterelnök teljesíti a fegyveres felkelők, a SZER követelését: a honvédelmi miniszter, a Nemzetőrség főparancsnoka tisztsé-

gét azok szerzik meg, akikben a SZER és a „szabadságharcosok" bízhak.

Azt is követeli e napon a SZER, hogy a kormány alakuljon át ideiglenes kormánnyá: „Ez a kormány csak ideiglenes lehet... mielőbb fel kell számolni ezt a lehetetlen állapotot, amely a mai kormányzást jelenti. Ezt a kettős rendszert, amelyet a megzavarodott rendszer hozott létre." Nem érte be azzal sem, hogy a kormány az előző nap ismét átalakult, és a miniszterelnök kezdeményezésére létrejött az úgynevezett kiskabinet. „Alakuljon olyan kormány, amely bírja a nép széles rétegeinek a bizalmát és támogatását, amely a legsürgősebben el tudja érni, hogy az idegen csapatokat kivonják az egész országból, és amely meg tudja szüntetni a nemzetre káros nemzetközi szerződéseket."

November 1-én a SZER név szerint megmondja, hogy kiket kell a kormányból eltávolítani, sőt nemcsak eltávolításukat követeli, hanem a borsodi rádióra hivatkozva, felelősségre vonásukat is.

Miért támadja az adó az akkor már harmadszor átalakult Nagy Imre-kormányt, amikor október 23-a előtt még éppen azt követelte, hogy Nagy Imre vezetésével alakuljon kormány? Ez kiderül abból, hogy utal a jobboldali szociáldemokratákra, akik nem vesznek részt benne, a jobboldali parasztpártiakra, akikkel összhangban támadja Erdei Ferencet, a Kisgazdapártot képviselő Tildy Zoltánról pedig egyszerűen kijelenti: „Tildyre kár a szót vesztegetni."

E kormányban még valóban voltak olyanok, akik a súlyos és nehéz körülmények között megpróbálták a mind jobban előretörő jobboldali ellenforradalmi hullámmal szemben védeni a szocialista rendszer alapjait. Ezért ez a kormány nem volt megfelelő a teljes rendszerváltozás megvalósításához. Ebből kiindulva a SZER november 2-án követeli: „Fel kell számolni a kis- és nagykabinetet. Ez a kormány megbukott, mielőtt megalakult volna. Még a Minisztertanács elnöke sem tekintette ezt a kormányt elfogadhatónak, s kénytelen volt a teendők elvégzésére szűkebb kabinetet létesíteni. A kiskormány azonban semmire sem garancia. Ez az állapot olyan ostobán képtelen, hogy átmenetileg sem lehet elfogadni. A legfontosabb teendő, miként azt a szabad rádiók követelik, hogy alakítsanak haladéktalanul ideiglenes nemzeti kormányt a teendők elvégzésére. Ebben csak a pártok igazi képviselőinek és a szabadságharc tényleges vezetőinek lehet helye." Nagy Imre másnap a SZER-nek, az ellenforradalomnak ezt a követelését is teljesítette.

November 1-én részletesen szólt a rádió a „hazátlan magyarokról", akiket annyi éven át tituláltak „bérenceknek és hazaárulóknak", s most Párizsban, Londonban, Rómában, Münchenben, New Yorkban a könnyes rajongás napjait élik. De a SZER megnyugtat: „mindenütt a világon tele vannak az útvonalak hazafelé készülő száműzöttekkel". (E száműzöttek a politikai emigráció vezető csoportjai, különböző irányvonalú emigránsok, közöttük a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a nyilas szórványok tagjai, királypártiak, Horthy Miklóshoz hű katonatisztek.) Arról az adó nem szólt, hogy közülük jó néhányan már meg is érkeztek.

A Forradalmi Honvédelmi Bizottmány megalakulásakor közzétették a testület névsorát, amit a SZER a következőképpen kommentált: „Egyelőre korai lenne következtetni a névsorból. Nem tagadjuk, egy-két név mögött meghúzódó kommunista vagy opportunista aggodalomra ad okot. De majd meglátjuk, minden a cselekedeteken múlik." Mindjárt megjelöli a „cselekedeteket" is, amelyektől függővé teszi véleményét: azonnal rehabilitálni kell azokat, akiket azért ítéltek el 1945–1946-ban, mert úgymond becsülettel helytálltak a Vörös Hadsereggel szemben. „Úgy érezzük, hogy az újjászületés idejét élő magyar haderőnek találkozni kell azzal a becsülettel, amelyet azok jelentenek, akik több mint tíz évvel ezelőtt helytállottak az esküjük és a zászlójuk mellett." Ez világos beszéd: a SZER síkraszállt a háborús bűnösök rehabilitálásáért, valamint a horthysta tiszteknek az újjászületőben levő hadseregbe való bevonásáért.

November 1-től 3-ig több mint ötszáz volt horthysta tiszt, tábornok, főtiszt jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban. Ezek között akadt olyan, akit valóban indokolt volt rehabilitálni, olyan is, akinek 1944-ben vagy az azt megelőző években pozitív szerepe volt. De egészében véve az ötszáz tiszt jelentkezése politikai aktus volt, része a hatalom átvételének.[56]

Október 30-ától egyre-másra alakultak a pártok, élükön azokkal, akik a „korlátozott magántulajdon", a volt gyárosok, és földbirtokosok kártalanítása, a többpártrendszer, a szovjet csapatok azonnali kivonása, lényegében a szocialista vívmányok felszámolása mellett szálltak síkra. A „szabadságharc" tényleges vezetői pedig zömében olyanok voltak, akik ellenforradalmi szervezetekben, hírszerző ügynökségekben tevékenykedtek, 1945 előtt a horthysta államapparátus fegyveres testületeiben szolgáltak vagy az alvilág ismert figurái közé tartoztak.

Nyugatról hazaérkezett volt földesúr fegyveres ellenforradalmárokkal tárgyal

A SZER elképzelései és hirdetett elvei szerint elsősorban ezek képviselőiből kellett állnia az ideiglenes nemzeti kormánynak, amelynek azt a feladatot szánták, hogy előkészítse az új parlament megválasztását és kijelölje azt a kormányt, amelyik az országot visszavezeti a tőkés rendszerhez.

A SZER vezetői, kommentátorai is jól tudták, hogy a „szabad" választások előtt előbb a hatalmat kell biztosítani. Ezért sugározták a következőket: „Akié a fegyver, azé a hatalom. Akié a fegyver, azé a hatalom, ezért megismételjük százszor is, és meg fogjuk ismételni még százszor, hogy a győzelmes nép tartsa meg kezében a fegyvert, mert csak így lehet övé a hatalom."

A hatalom teljes megszerzése céljából hangoztatta a SZER: „Diadalmas, forradalmi kormányra volna szükség. Tiszta emberekre, új emberekre, az elsőtől az utolsóig." Ezek a „tiszta" emberek, ezek az „új" emberek már ott vannak a fegyveres ellenforradalmi csoportok élén, már szervezik ismét a régi jobb-

oldali, fasiszta és nacionalista pártokat, bár túlnyomó többségük éppenséggel nem „új", hanem nagyon is „volt" ember.

Milyen elképzeléseket takarnak ezek a követelések? Erre megadja a választ az Egyesült Államok Információs Ügynökségének főnöke, N. Streibert, aki október 31-én kijelentette: „Nagy Imre kormányát az amerikai Külügyminisztérium csak átmeneti kormánynak tekinti. Amerika vaskezű kormányt vár, emigráns politikusok részvételével, amely gyökeresen szakítani tud a kommunista rendszerrel, képes megtisztítani az államapparátust, s mindezek után Magyarországot visszavezeti a nyugati táborba." És hozzáfűzte: az új kormány élére a legmegfelelőbb ember Mindszenty lenne. S a SZER – a SZEB útmutatása alapján – ezt követően valóban kiadta a jelszót: „Az élre Mindszentyvel!", és egy Mindszenty vezette új kormány számára készítette elő saját eszközeivel a politikai légkört.

Az amerikai kormánykörökben meglevő bizonyos taktikai nézeteltérések azonban ezekben a napokban is megmutatkoztak. November 1-e után már a SZER is változtat némileg a Nagy Imre elleni kampányon, jeléül annak, hogy kezdik felismerni: a nyugati rádióadók október 23-a után túlságosan gyors ütemben váltottak hangot, túl hamar kezdték hirdetni a kommunizmus elleni harcot. Ebben a vonalvezetésben november 1-e után bizonyos visszakozás következett be, ami nem utolsósorban az észlelt szovjet csapatmozdulatokkal függött össze. Ez azonban csak taktikai visszavonulás volt: a valódi törekvéseket az előbbiekben idézett adások fejezték ki.

1956. november 4-én este a SZER a következőket sugározta az éterbe: „A svájci rádió hírszolgálata külön adásban foglalkozik a magyarországi eseményekkel. A hírmagyarázó véleménye szerint Magyarország sorsa ma éjjel 2 órakor dől el, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezete teljes ülése megvitatja az amerikai javaslatot. Ez előtt az időpont előtt, tehát éjjel két óra előtt nem küldhetünk Magyarországra semmilyen katonai segítséget."

De más akciókat is kezdeményezett akkor este és a következő napokban a SZER. Adásai a magyar–osztrák határ mentén mint „szabadságadók" jelentkeztek, és ilyen néven követelték, hogy küldjenek azonnal ejtőernyős csapatokat, katonai segítséget. Egy dán újságíró, Balslev Jörgensen látta a teherautókra szerelt hordozható amerikai rádióadókat és hallotta adásaikat. Ezek az úgynevezett fekete adások 1956 novembere előtt s az azt követő években is működtek.[57] Itt megjegyezzük, hogy az

Osztrák egységeket helyeztek riadókészültségbe a magyar határ mentén

antifasiszta forradalom napjaiban nyilvánosságra került a portugál titkosrendőrség, a PIDE irattára, s itt olyan dokumentumokat találtak, melyek szerint létezett a SZER-nek egy adója, amely a kelet-európai országok felé sugározta az úgynevezett fekete adásokat.[58]

A Szabad Európa Rádió november 4-én, áttekintve a világhelyzetet, kijelentette: „A pár nap múlva esedékes amerikai elnökválasztások lehetővé teszik majd az Egyesült Államok, a szabad világ egységes fellépését Magyarországon." Még november 4-én is időszerűnek tekintette a SZER, hogy utaljon a Nagy Imre-kormány olyan hibáira, amelyeket szerinte a „szabadságharcosok" még mindig hasznosíthatnak. Az első: „a fegyveres erők vezető polcairól a kommunistákat el kell távolítani", meg kell valósítani a „szabadságharc" egységes vezetését, „főleg az egységes hadműveleti tervezést". „Nagy hiba volt a nyugati határvédelmet a régi vezetés kezében hagyni, ahelyett, hogy azt azonnal átszervezték és megerősítették volna... Azt hisszük, Király Béla vezérőrnagy nagyszerűen képzett, magyar

érzésű katona, e téren még igen sokat tehet. Van-e még egyáltalán értelme a küzdelemnek? – kérdezhetnék tőlünk. Az értelmet a cél adja meg." Így a SZER november 4-i adása.

A SZER és más nyugati adók, újságok, az egész kiterjedt nyugati propagandaapparátus ellenforradalom alatti hatását és jelentőségét a *Newsweek* így jellemezte e napokban: „Az Egyesült Államok rádióadói számára fontos volt, és egyben nagyon lelkesítő, hogy a követelések, amelyeket az egyes adóállomások egymástól függetlenül hangoztattak, rendkívüli módon hasonlítottak azokhoz a követelésekhez, amelyeket előzőleg a SZER mondott be.[59] A pontosság kedvéért tegyük hozzá: a Magyarországon létező és október 23-a után felszínre kerülő, az ellenforradalomban részt vevő szervezetek vezetői, az ellenforradalmi politikusok saját kezdeményezésből is állítottak fel követeléseket, jelszavakat, ennek ellenére a *Newsweek* megállapítása igaz. Elegendő összehasonlítani a SZEB által szervezett léggömbakció alkalmával hazánkba juttatott röpiratok és újságok követeléseit az október 23-a előtt, majd után megfogalmazott követelésekkel, és igen sok azonosságot találunk. De ha áttekintjük a politikai megnyilatkozásokat, a könyveket, tanulmányokat, brosúrákat és a rádióadók által felállított követeléseket, jelszavakat, akkor is nyomon követhető, miképpen hatottak az ellenforradalom előkészítésére és véghezvitelére a nyugati propaganda által megfogalmazott jelszavak, programok.

Az emigránsok

A reakciós emigráció szerepe

Az 1944–1945-ös, illetve 1947–1948-as években létrejött nyugati magyar reakciós emigráció jelentékeny támaszt jelentett az amerikai és a nyugat-európai kormánykörök, antikommunista központok számára a magyar népi demokratikus rend ellen folytatott küzdelemben. A megfékezés és a felszabadítás politikájának alkalmazása során egyaránt építettek a politikai emigránsokra. Vezetőik közvetlen összeköttetésbe kerültek a befogadó államok miniszterelnökségei, külügyminisztériumai, belügyminisztériumai és hadügyminisztériumai alá tartozó kormányzati szervekkel.[1] Ezek a kormánykapcsolatok a legtöbb esetben homályban maradnak. De az 1956-os események során „ez a mélyen gyökerező együttműködés láthatóvá válik".[2]

A magyar politikai emigráció 1956-os szereplését a későbbiekben sok kritika érte. Néhány amerikai politikus a későbbiekben a SZER, a SZEB és más intézmények föllépését és akcióit elsősorban a szélsőséges emigráció tevékenységével magyarázta. Tény: politikai aktivitásuk 1953 és 1956 között egyre erőteljesebb és agresszívabb lett. Ám mindez nem független az Egyesült Államok Külügyminisztériumának és a CIA vezetőinek irányító szerepétől. Nem lehet tehát a SZER bűneiért pusztán a szélsőséges magyar emigrációt felelőssé tenni. Nem lehet a lélektani hadviselés agresszív akcióit csupán az abban kezdeményezően fellépő emigráció szerepével magyarázni. Kétségtelen, hogy a magyar politikai emigráció szélsőséges irányzatai, bármely országban éltek, a hidegháborús politikusok híveivé szegődtek, őket támogatták, tőlük remélték a helyzet gyökeres megváltoztatását. De impulzust, segítséget, útmutatást, sőt nem egy esetben utasítást a hivatalos kormányszervektől, vezetőktől kaptak, mégha néhányan meg is próbálták elhomályosítani az Egyesült Államok vezetőinek szerepét. Kennan például így ír: a második világháború után Kelet-Európából érkezett

Menekülők útban a határ felé, nyitott vasúti kocsikban
Menekülők kelnek át egy kis határfolyón

menekültek és bevándoroltak szenvedélyesen ragaszkodtak ahhoz az elképzeléshez, hogy „az Egyesült Államok viseljen az ő érdekükben háborút az orosz nép ellen azért, hogy megvalósuljon a hagyományos orosz állam végleges szétdarabolása, és ők a különböző felszabadított területeken kormányt alakítva, hatalomra kerüljenek".[3] Az emigránsok többsége – írja – egy „szovjet-amerikai háborút akart, és minden erejükkel azon voltak, hogy kormányunkat e cél felé irányítsák".[4] Szemükben – fejtegette Kennan – Amerika csak eszközt jelentett politikai céljaik elérésére, s ezért építettek „egy féktelen és lármás amerikai sovinizmusra". Vitathatatlan befolyással rendelkeztek Washingtonban, kapcsolatban álltak a nagyvárosokban élő etnikai szavazótömbökkel, befolyásolni tudták a kongresszusi személyiségeket, kihasználva a kommunistaellenes hisztériát.

Az 1956-os ellenforradalmi támadásról szólva nem kevés vezető politikus, diplomata, hírszerző, történész és politológus

adott hasonló magyarázatot.[5] Az emigráns szervezetek vezetőinek valóban volt hatásuk az Egyesült Államok külpolitikája, a politikai-lélektani hadviselés alakulására. Alapvetően azonban semmilyen emigráns csoport, irányzat nem határozta és nem is határozhatta meg az Egyesült Államok vagy bármelyik más tőkés állam külpolitikáját.

Az emigráció irányításában, befolyásolásában, a szovjet rendszer elleni felhasználásában az Egyesült Államok és a többi kapitalista ország vezető körei már korábban is jelentékeny tapasztalatokra tettek szert. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után létrejött szovjetellenes emigráció e vonatkozásban gazdag lehetőségeket nyújtott. E tapasztalatokat igyekeztek érvényesíteni az 1945 utáni években.

Noha az emigráció különböző irányzatait az Egyesült Államok kormánya már 1947-től igyekezett felhasználni, a felszabadítási politika meghirdetésével e tevékenység kibővült és új távlatokat kapott. A felszabadítási politika kimunkálói nem utolsósorban éppen azért bírálták a megfékezés politikáját, mert szerintük az nem adott megfelelő alapot a kelet-európai emigráció fölvonultatásához.[6] Az 1951-es kölcsönös biztonsági törvény Kersten-féle módosítása éppen ebből kiindulva irányzott elő 100 millió dollárt arra a célra, hogy „a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Albánia, Litvánia, Lettország, Észtország vagy Németország és Ausztria kommunista uralom vagy megszállás alatt levő területein lakó, vagy ezekből az országokból menekült válogatott személyeket az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét támogató katonai erők elemeivé formálják".[7]

Burnham nem győzte hangsúlyozni: az emigránsok egy része már „veterán", de vannak közöttük újak is, és soraikban mindenféle irányzat megtalálható. Nemcsak a politikai arculattal rendelkező emigrációval kell törődni, hanem azokkal is, akik 1945-ben mint hadifoglyok vagy kényszermunkások kerültek Nyugatra. „A menekültek között mindenféle emberek megtalálhatók... vannak közöttük olyanok, akik részt vettek a nácik gyalázatos tetteiben, és vannak közöttük közönséges bűnözők is."[8]

Az amerikai politika irányítóit azonban ez sem riasztotta vissza. Mint ahogy az sem okozott gondot, hogy az emigráció sok pénzbe került. Hiszen – Burnham szavait idézve – a Nyugat felismerte, hogy ez „sokat ígérő lehetőséget jelent a mai világpolitikai helyzetben".[9] Lehetőséget már csak azért is, mert az

Nixon amerikai alelnök magyar menekültek között Salzburgban

emigráltak közül sokan vissza akarnak térni hazájukba, s tudják, ez harc nélkül nem megy. Úgy kell rájuk tekinteni, hogy „előőrsei hazájuk szabadságharcosainak. Száműzetésük vége csak a szabad hazába való visszatérésük lehet."[10]

Messzetekintő koncepció alapján kell kezelni őket - hangsúlyozza Burnham –, hiszen ezek az „ellenállási mozgalmak" végső fokon a jövendő államok csírájának tekintendők.[11] És mert „... meg kell kísérelni a kommunista uralom megdöntését, lehetőleg minimális veszteséggel... E célból együtt kell működni a száműzöttekkel... a szabadságharcosokkal, mert ez az egyik legfontosabb eszköz. Az antikommunista ellenállás, amely a száműzöttek összes csoportjait koncentrálná, lehetne a kommunista uralom esetleges utóda."[12]

Burnham azok közé tartozott, akik teljes együttműködést követeltek az Egyesült Államok és az emigráció között. Szerinte ezt az együttműködést egyezményekben kell rögzíteni, mert a hatásos akció a legjobb orvossága az emigráció meddőségének. Azokat kell előnyben részesíteni, akik megbízhatóak és tettrekészek, s minden ellentét és aggály ellenére együtt kell dolgozni velük. A szerző kertelés nélkül kimondja: az emigráció aranybányát jelent a hírszerzés számára. Ez az értékes forrás napról napra gyarapszik újabb menekültek érkezésével. De nem szabad őket egyszerűen hírforrásnak tekinteni, hanem „tevékenyen működő hírszerzőknek".[13]

A képzett menekültekre – tudósok, katonák, kutatók – komolyabb feladatokat kell bízni. Az ő tudásukra és képességükre nemcsak a hírszerzésben, hanem a tervek kidolgozásában is szükség van. Vannak közöttük továbbá olyanok, akik összeköttetésben állnak hazájukkal: célszerű, ha ezek a személyek „a felszabadulás előőrseiként" visszatérnek hazájukba. Gondosan ki kell választani azokat is, akik a propaganda terén működhetnek. „Jobb, ha... magyarok beszélnek magyarokkal..."[14]

Nagy figyelmet kell fordítani a fiatalokra, mert az emigrációban gyökértelenek, nincs mit tenniük, sokszor valósággal csődbe jutnak, cinikusak, nihilisták lesznek. Ezért egy olyan kelet-európai intézet, amely a tehetségeseket kiválasztja, vezetőket képez ki belőlük, „az ifjúság legintelligensebb és becsvágyó részének jelképes bizonyítékul szolgálna arra, hogy a világ nem engedte át Kelet-Európa népeit a kommunizmusnak".[15]

Ennek a kelet-európai intézetnek azért is kell vezetőket nevelnie, mert „ahol a kommunista hatalom visszahúzódik vagy elbukik... valakinek át kell vennie a társadalom szervezését és

vezetését". Bármilyen körülmények között megy végbe Kelet-Európa „felszabadítása", vezetőkre szükség lesz.[16]

Az Egyesült Államoknak meg kell oldania, hogy a menekülteket csoportonként foglalkoztassák, külön a katonákat, a mérnököket, a szakmunkásokat. Külön kell kiképezni a rendőröket, és számításba kell venni azokat is, akiknek az íráshoz, a beszédhez van tehetségük. Az alkalmasakból az idegenlégió mintájára katonai alakulatot kell létrehozni. Egy ilyen szervezet fontos szerepet játszhatna a felszabadításban még akkor is, ha az békés úton történne, vagy a belső viszonyok olyasféle eltolódása által, amelyben „az elűzötteknek nem volna részük".[17]

A felszabadítási politika elvi alapvetését tartalmazó könyvében James Burnham tehát figyelemre méltó nyíltsággal körvonalazta az emigráció felhasználásával kapcsolatos elképzeléseket. S mint a tények tanúsították, e politika kivitelezői a gyakorlatban ezeknek az elveknek a szellemében igyekeztek eljárni.

1949. június 1-én megalakult a Szabad Európa Bizottság (Free Europe Committee) a politikai emigráció hatékony felhasználása érdekében.[18] Feladata mindenekelőtt a kelet-európai népi demokratikus országokból származó emigrációnak és szervezeteinek irányítása, valamint az amerikai elképzelések szolgálatába állítása volt. A SZEB 1949–1956 között jelentős szerepet játszott abban, hogy az említett emigrációs szervezeteket és azok vezetőit az amerikai stratégiai és taktikai elképzeléseknek megfelelően sikerült felhasználni.

A különböző nemzeti bizottmányok (lengyel, cseh, bolgár, albán, jugoszláv, magyar stb.) létrehozásánál közreműködött az Egyesült Államok Külügyminisztériuma, illetve a háttérben a CIA. A Külügyminisztériumnak bizonyos nehézséget jelentett e segítségnyújtás, mert „ugyanakkor hivatalos diplomáciai viszonyt tartott fenn azokkal a kormányokkal, amelyeket az emigránsok meg akarnak dönteni".[19] E nehézség áthidalását célozta az az elképzelés, hogy a SZEB magánintézményként jön létre, s ilyen minőségben támogatja és irányítja a különböző nemzeti bizottmányokat.

Programját Joseph C. Grew terjesztette elő a megalakulás után tartott sajtókonferencián. Ezek szerint a SZEB-nek megfelelő foglalkozást kell találnia az emigránsok számára. Segítenie kell őket, amíg eljön a nap, „amelyen majd a kommunista elnyomás Kelet-Európában összeomlik, vagy amelyen majd megdöntik azt".[20] Akkor majd az emigránsok feladata lesz gon-

doskodni arról, hogy a „felszabadult" országban ne legyen káosz és politikailag légüres tér. Hozzá kell segíteni az emigráns vezetőket ahhoz, hogy az éter hullámain honfitársaikhoz szóljanak. A program harmadik pontjában szerepelt, hogy lehetővé teszik az emigráns politikai vezetők számára a széles alapú kapcsolatot az amerikai élettel. Ez ugyanis bizonyára megoldja – vélték –, hogy ha rádió vagy nyomtatott szó útján érintkeznek hazájukkal, „üzeneteiket nem elméletekre és feltevésekre, hanem élő anyagra fogják építeni".[21]

A SZEB gyorsan fejlődött: keretében néhány hónap alatt számos szervezet jött létre. Ezek között a legjelentősebb a Szabad Európa Rádió volt, azután a Szabad Európa Sajtó, majd a Szabad Európa Emigráns Kapcsolatok, amelyek voltaképpen a SZEB osztályai voltak. Ilyen osztályként alakult meg először a Kereszteshadjárat a Szabadságért (Crusade for Freedom) nevű szervezet is, amely a későbbiekben önállósodott.[22]

A SZEB elnökségében találjuk Dwight D. Eisenhowert, Allan W. Dullest, a CIA igazgatóját, Lucius D. Clay tábornokot, a német szövetségi köztársaságbeli amerikai megszálló csapatok főparancsnokát, valamint különböző tőkés monopóliumok vezetőit, így például Henry II. Fordot. Igazgatósági tagok voltak a többi között: Harlow H. Curtice, a General Motors elnöke, Cecil Morgan, a Standard Oil Company elnökhelyettese, Howard Sheperd, a National City Bank igazgatósági elnöke, Willis Grittenberger ny. vezérezredes.[23] Évente mintegy 150 millió dollár állt a SZEB rendelkezésére. A pénz egy részét gyűjtés útján szerezte, de többségét az amerikai kormánytól kapta támogatásként. A Kereszteshadjárat a Szabadságért nevű szervezet évente átlagosan 20 millió, gyűjtésből nyert dollárt bocsátott a SZEB rendelkezésére.

A magyar emigrációról

Az 1944–1945-ös magyar emigráció a fasizmus második világháborús veresége következtében keletkezett. Mindenekelőtt a volt uralkodó osztályok és az érdekeiket képviselő politikai, állami szervezetek tagjai: földbirtokosok, tőkések, politikusok, horthysta tisztek tartoztak soraiba, azok a jobboldali és szélsőjobboldali meggyőződésű emberek, akik a Horthy-korszakban, illetve Szálasi uralma idején vezető szerepet játszottak, együttműködtek a rezsimmel, tagjai voltak valamilyen fasiszta vagy

szélsőjobboldali politikai pártnak, társadalmi szervezetnek. Az 1944–1945-ös emigráció „többségében ellenséges, és teljes értetlenséggel figyeli az otthon történő politikai, társadalmi és gazdasági változásokat".[24]

Ennek az emigrációnak egy másik csoportját alkották azok, akiket zárt katonai egységekben vezényeltek Nyugatra, illetőleg a hadműveletek során szorultak oda. A harmadik csoportot azok a polgári személyek képezték, akiket a nagyarányú szovjet- és kommunistaellenes hisztéria megtévesztett, és ezért nem mertek Magyarországon maradni, vagy féltek a háború következtében hadszíntérré vált országban rájuk váró megpróbáltatásoktól.

Az emigránsok második hulláma az 1947–1948-as években érkezett Nyugatra. Ez az emigráció politikusokból állott, tömegei nem voltak. És „miután az 1944-esek kollaboránsnak tartották őket – hatásuk a régebbi emigráns tömegekre soha nem volt. Különben is... nem a külföldön élő magyarságra alapozta létét, hanem alkotmányjogi fikciókra és a nagyhatalmak támogatására."[25]

Ebben a periódusban döntő többségben azok hagyták el Magyarországot, akik nem értettek egyet a politikai események alakulásával. Sokan azért, mert féltek a fasizmus újraéledésétől, mások éppen ellenkezőleg, a baloldal, a kommunista párt előretörésétől tartottak. Nem kevesen voltak, akiket kifárasztott az infláció, megrémítettek a súlyos gazdasági nehézségek. Emigrált jó néhány olyan politikus, aki összeütközésbe került a szocialista átalakulással. Disszidáltak továbbá gyárosok, kereskedők, bankárok, valamint a polgári demokráciához vonzódó értelmiségiek.[26]

Az emigrációs áramlattal szemben kibontakozott egy ellentétes irányú mozgás is. Sokan visszatértek, mert belátták, hogy megtévesztette őket az antikommunista propaganda. De olyanok is visszatértek 1945–1947 között, akik úgy vélték: tévedés volt azt hinni, hogy Magyarországon a baloldalé, a kommunista párté lesz a vezető szerep. Az 1944–1945-ben Nyugatra menekült közel egymillió magyar jelentős része a harcok elültével visszatért az országba.[27] Ennek következtében az emigráció ez időben állandóan változó létszáma jelentős mértékben csökkent.

1948-ban mintegy 80 000–100 000 emigránst tartottak nyilván. (Ebbe természetesen nem tartoznak bele az első világháború előtt és a két világháború között kivándoroltak, a század-

forduló idején gazdasági okokból, majd később a Horthy-rendszer politikai üldözése miatt Nyugatra kerültek, akiknek a jelentős része lojális vagy közömbös volt a magyarországi népi demokratikus átalakulás iránt.) Mindenekelőtt ezt a 80 000–100 000 magyart igyekeztek a különböző emigráns szervezetek céljaik érdekében megnyerni és bevonni a népi demokratikus átalakulással szembeni politikai tevékenységükbe.

Sok emigránsnak sikerült megszereznie a befogadó ország állampolgárságát, ezek egzisztenciát teremtettek, családot alapítottak, és nem szándékoztak hazatérni Magyarországra. Számottevő részük azonban átmenetinek tartotta távozását, mert hitte, hogy bekövetkezik hazatérésének alapfeltétele: egy jobboldali fordulat. Ez magyarázza, miért találtak nálunk kedvező talajra a befogadó országok hidegháborús irányzatai. „A legtöbb emigráns azt vallja a nemzetközi helyzetről, amit a befogadó országok kormánya. Kialakult egy amerikai, angol, francia és német színezetű emigráns politika."[28]

A politikai emigráció mindig sajátos helyzetű, különleges világ. Az erőviszonyok 1944–1956 között a magyar emigrációban úgy alakultak, hogy a jobboldaliak, a szélsőjobboldaliak, a konzervatívok voltak túlnyomó többségben, és az úgynevezett baloldal, a polgári liberális vagy harmadikutas irányzat elszigetelt maradt.

Részben a tőkés hatalmak ösztönzésére, részben saját kezdeményezésként az emigráció létrehozta a maga szerteágazó társadalmi egyesületeit, politikai képviseletét. S mivel az emigráció társadalmi helyzetét, múltját, de politikai fölfogását tekintve sem volt egységes, a különböző szervezetek programjai és politikai céljai is eltérőek voltak. A jobboldali és szélsőjobboldali platformon álló különböző politikai csoportosulások, jóllehet lényeges eszmei és politikai eltérések választották el őket egymástól, minduntalan megpróbáltak bizonyos egységet teremteni, ez azonban mindig csak átmenetileg hozott némi eredményt.

Nemcsak a különböző tőkés országok kormányainak érdekösszeütközései tükröződtek az emigráció politikai harcában, hanem az egyes csoportok múltjának, társadalmi helyzetének, a jelenre és a jövőre vonatkozó elképzeléseinek eltérései is. De fakadt ez abból is, hogy a magyar emigráns tömegek egy része komolyan hitt a maga önálló szerepében.

A tények sokrétűen tanúsítják, hogy a jobboldali politikai emigrációt a vezető kapitalista hatalmak, elsősorban az Egye-

sült Államok folyamatosan felhasználták a Magyar Népköztársaság elleni politikai harcban. Merített ebből a forrásból – mint láttuk – a hírszerzés, de a szocialista országok elleni háborús elképzelésekkel összefüggésben a tervekben jelentős helyet kapott az emigráció egy részének katonai célokra való felhasználása is.

Érdekes beismerést találunk egyébként az emigráció és a CIA kapcsolatairól Allan Dulles egy nyilatkozatában. A CIA igazgatója nyíltan kijelentette, hogy az emigráns szervezetek jelentős szerepet játszhatnak a „csatlós" államok felszabadításában, és a CIA segíti is őket abban, hogy ezt a szerepet betölthessék. „Van Önnek valamilyen saját rendszere a vasfüggöny mögül elmenekült emberek kihallgatására, vagy a kormány más szerveire támaszkodik ezen a téren?" – kérdezte meg az újságíró. Allen Dulles így válaszolt: „Közös vállalkozásról van szó." – „Hatalmas vállalkozás ez, ugye?" A válasz így hangzott: „Nagyon fontos és igen nagy."[29]

Az emigráció szervezetei

A magyar emigráció egyik jelentős politikai központja a *Magyar Nemzeti Bizottmány* volt. E testületet 1948. július 28-án hívták életre New Yorkban mint pártok felett álló nemzeti képviseleti intézményt, vezető csúcsszervet.[30] Céljait a következőkben határozták meg: kötelessége harcolni „Magyarország felszabadításáért", önrendelkezési joga érvényesüléséért, „függetlenségéért", „alkotmányos kormányzatáért". Kötelessége „a magyarság visszavezetése... Európa szabad népeinek politikai rendszerébe".[31]

A Nemzeti Bizottmányban az 1945 utáni koalíciós pártok jobboldali vezetői játszották a vezető szerepet. Kezdetben mintegy 70 tagja volt. Élén egy úgynevezett Végrehajtó Bizottság állt. Ehhez különböző szakbizottságok tartoztak, amelyek szakminisztériumoknak feleltek meg. A bizottmány központi irodája New Yorkban működött. A Nemzeti Bizottmány jellege, felépítése érzékelteti, hogy voltaképpen egy olyan központot hoztak létre, amely egy ellenkormány szerepét is betöltheti, bár formálisan nem deklarálták annak.

A Nemzeti Bizottmány tekintélyét erősítette, hogy az Egyesült Államok az emigrációs szervezetek közül hivatalosan ezt a

testületet támogatta. Ez egyben jó lehetőséget nyújtott nézetei propagálására is.

A horthysta csoportosulások az első években hevesen támadták a Nemzeti Bizottmányt, ami mutatja, hogy a testület kezdetben nem tudott kapcsolatot találni az 1945-ös emigrációval. Ezért Varga Béla, a Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának elnöke lépéseket tett a bizottmány bázisának kiszélesítésére. Javasolta és keresztül is vitte, hogy Kállay Miklós egykori miniszterelnököt vegyék be a Végrehajtó Bizottságba, továbbá, hogy jó néhány egykori felsőházi tag és 1945 előtti képviselő is tagja legyen a Nemzeti Bizottmánynak.[32] A testület gerincét ezt követően is az 1945 utáni koalíciós pártok jobboldali politikusai alkották, de folyamatosan kiegészült az 1945 és 1948 között funkcionáló és a koalícióval szemben álló ellenzéki pártok külföldön élő vezetőivel, valamint újabb horthysta politikusokkal, így Eckhardt Tiborral és másokkal. Ennek ellenére a Nemzeti Bizottmányon belül továbbra is nézeteltérések, politikai ellentétek feszültek, a szélsőjobboldal különböző vezetői pedig kívülről támadták.[33]

A Magyar Nemzeti Bizottmány a Szabad Európa Bizottság révén, szabályos költségvetés keretében havonta 10000 dollárt kapott működéséhez. Emellett a Végrehajtó Bizottság tagjai fizetést kaptak. Nem egy esetben éppen ez volt az oka a bizottmány elleni támadásoknak.

A Nemzeti Bizottmányon kívül a magyar emigráció számottevő szervezeteként működött a *Magyar Szabadság Mozgalom,* amelynek megalakítását Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes kezdeményezte, s mintegy másfél–két éves előkészület után 1948 novemberében jött létre. Központja Nyugat-Németország amerikai zónájában, Pfarrkirchenben volt.[34] Ez a szervezet eredetileg abból az elgondolásból született, hogy a katonai szolgálatra alkalmas emigránsokat politikailag felkészítse ez irányú feladataikra.

A mozgalom nyíltan vállalta a Horthy-rendszer szovjetellenes hagyományait. Programjában kimondta: „. . . a magyar vér a második világháborúban nem idegen nemzet zsoldjában, idegen érdekekért és eszmékért folyt, hanem a szovjet elleni harcban, ezeréves hazánk védelmében és egyben a nyugati civilizáció védelmében is".[35] Az 1948. április 22-én Münchenben tartott előkészítő gyűlésen Kisbarnaki Farkas a mozgalom céljaként „Magyarország felszabadítását" jelölte meg. A zászlóbontást pedig azzal indokolta, hogy Amerika készenlétbe helyezte

Kisbarnaki Farkas Ferenc

Zákó András

katonai erőit. Éveken keresztül a mozgalom fő törekvése volt, hogy összeköttetést keressenek és tartsanak különböző országok hivatalos kormányköreivel. Emellett Kisbarnaki Farkas kapcsolatot épített ki a francia titkosszolgálattal is.[36]

Kisbarnaki Farkas Ferenc életútja már önmagában is fémjelzi mozgalma valóságos céljait. 1938-ban a Ludovika Akadémia parancsnoka, 1943-ban hadtestparancsnok, 1944. október 15-e után felesküszik Szálasira, aki november 1-én soron kívül vezérezredessé lépteti elő.[37] A háború után Nyugaton marad. A Vatikán 1947. augusztus 20-án búcsújárást hirdetett a németországi Altöttingbe, s ezt az alkalmat találta Kisbarnaki Farkas Ferenc megfelelőnek arra, hogy az 1939-es parlament őt támogató képviselőit egybehívja: válasszák őt államfővé. A parlament 56 tagja a korelnök József főherceg javaslatára meg is választotta őt Magyarország ideiglenes kormányzójává.[38] Nem egészen két év elteltével azután Kisbarnaki Farkas Ferenc közölte az úgynevezett országtanács elnökével, hogy lemond államfői tisztségéről.

Az emigráció más szervezeteihez hasonlóan a Magyar Szabadság Mozgalmon belül sem volt egyetértés. A politikai és társadalmi kérdésekben mutatkozó nézeteltérések személyi rivalizálással keveredtek. Zákó András egy feszesebben szervezett és aktív szervezeti életet élő emigráns katonai szervezet kialakítá-

sát szorgalmazta. Ezért híveivel kivált a Magyar Szabadság Mozgalomból, megalapította a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét. E szervezetről, jelentősége miatt, külön fejezetben fogunk részletesebben szólni.

Az MHBK és a Magyar Szabadság Mozgalom között éles harcok dúltak, de időnként meg is egyeztek egymással. Közösen alakították meg a *Magyar Honvédelmi Tanács*ot.[39]

A Honvédelmi Tanács, amelyben horthysta tábornokok foglaltak helyet, önmagát a magyar emigráció egyedüli képviseletének nyilvánította. Elnöke József főherceg lett, titkárai pedig – egyenlő rangban – Zákó András és Kisbarnaki Farkas Ferenc. Mintegy erre reagálva, a Magyar Nemzeti Bizottmány – Horthy Miklós volt kormányzó támogatásával – megbízta Sónyi Hugó volt vezérezredest, az emigrációban élő tábornoki kar legidősebb tagját, hogy hozza létre a *Magyar Katonai Emigráció Képviselete* nevű szervezetet. Ez a lépés meggyengítette a Magyar Honvédelmi Tanácsot. Sónyi, számításba véve az MHBK és a Magyar Szabadság Mozgalom vezetésének „kompromittált" voltát, egy teljesen „politikamentes" testületet szervezett „a világ minden táján élő magyar katonák, magyar fegyveres alakulatok tagjai számára".[40]

Sónyi egyúttal az új szervezet nevében köszöntötte Horthy Miklóst, s kifejezte változatlan hűségét a kormányzóhoz, továbbá a magyar királyi honvédség és csendőrség „dicső hagyományához". Hitet tett amellett, hogy a magyar katonaeszményt ápolják és átmentik a jövő számára. Horthy Miklós pedig ismételten kifejtette azt a meggyőződését, hogy a magyar katona és csendőr a világ minden részére magával vitte a hagyományhűség és katonaszellem örök értékeit.

Szerepet játszottak az emigrációban a különböző *legitimista csoportosulások* is. Ezek közül a legjelentősebb az *Istenért, Császárért, Hazáért* nevű mozgalom volt.

1945 után Habsburg Ottó, hogy közeledjen az emigrációhoz, javasolta a nézeteltérések félretételét a belpolitika részletkérdéseiben. Hajlandó volt mindenkit „szeretettel fogadni", aki „becsülettel ki akarja venni a részét egy keresztényi... szabad, demokratikus Magyarország biztosításában".[41] Meghirdette, hogy „a magyar legitimisták készek együttműködni mindenkivel, aki ilyen szellemtől áthatva kíván a szülőhaza felszabadítá-

A Hungarista mozgalom hivatalos lapja

ÚT ÉS CÉL

„ÉBREDJ MAGYAR, AZ ŐSI FÖLD VESZÉLYBEN,
ELVÉSZ A FAJTÁNK HOGYHA NEM MERÜNK!
VELÜNK AZ ISTEN SZÁZ CSATÁN KERESZTÜL
NEM VESZHETÜNK EL, CSAK MI GYŐZHETÜNK!"

I. ÉVFOLYAM 10. SZÁM

1937. SZEPTEMBER HÓ 5

A HUNGARISTA MOZGALOM HIVATALOS LAPJA

ANTIBOLSEVISTA FOLYÓIRAT.

ANTIBOLSHEVIST REVIEW.

REVUE ANTIBOLCHÉVISTE

sáért síkraszállni". A további célokat csak a felszabadulás után tartotta fontosnak részletezni.[42]

A mozgalom életrehívásakor meghirdették az Osztrák-Magyar Monarchia visszaállítását egy dunai államszövetség keretében. Ez a gondolat talajra talált a Magyarországról 1945 után a Német Szövetségi Köztársaságba és részben Ausztriába kitelepített németajkúak között. Az Istenért, Császárért, Hazáért mozgalmat rajtuk kívül támogatták az emigrációban élő mindszentysta katolikus papok, az ezek vezetése alatt álló legitimista csoportok és olyan újságok, mint a *Krónika,* valamint a *Mindszenty Népe* című folyóirat.

Habsburg Ottó gyakran járt Amerikában. Főként idősebb osztrák és magyar arisztokraták gyülekeztek körülötte. Jó kapcsolatai voltak a Nemzeti Bizottmánnyal is, mindenekelőtt Eckhardt Tiborral. Az Egyesült Államokban tartott előadókörútja alkalmából a Magyar Nemzeti Bizottmány elnöksége 1956 februárjában fogadást adott a tiszteletére. Ezt politikai demonstrációnak szánták a különböző irányzatok összefogása érdekében.

Igen aktívan tevékenykedett a *papi emigráció.* Sok politikus egyben egyházi személy volt, és hajlott arra, hogy politikai elképzeléseit valamiféle teológiai köntösbe öltöztesse. A menekültek között működő közel ezer lelkész ezeket az elképzeléseket kísérelte meg ébren tartani a tömegek között. Az első években, majd a tengerentúli kivándorlást követő nehéz esztendőkben sokan nem annyira a politikusok, mint inkább papjaik köré csoportosultak. A papok nem léptek be pártokba, szervezetekbe, de valójában nem kevesen közülük valamilyen formában kapcsolódtak egyik vagy másik szervezet tevékenységéhez.[43]

Az emigráns papok, különösen az Egyesült Államokban, Kanadában, a Német Szövetségi Köztársaságban és Ausztriában, anyagi támogatásban részesültek nemcsak a befogadó ország hatóságai, hanem az egyházi vezetők részéről is. A Vatikán az 1950-es években a disszidens papokat is a hierarchia részének tekintette, részletes utasításokat adott részükre, kinevezte, illetve elmozdította őket. 1952-ben XII. Pius pápa a világ egyházmegyéit irányító Konzisztoriális Kongregáció mellé rendelve létrehozta a Vatikán Legfelsőbb Emigrációs Tanácsát. Ennek a tanácsnak tagja lett Zágon József prelátus, aki egyben

A Krónika *cikke Habsburg Ottóról (1956. november)*

VOLUME XIII. ÉVFOLYAM — NEW YORK, N. Y. 1956 DECEMBER — NO. 12 SZÁM

KRÓNIKA

AMERICAN HUNGARIAN MONTHLY

Az örökös-király a nemzethez

Elmenvén, imádák Őt...

Európa bölcse

Vissza a Szentkoronához!

...szabad magyarság hitét is. A Szentkorona ...

...magyarság számára. A magyar vezetőknek arra kell törekedni, hogy megnyerjék Magyarország...

...a kommunizmus pusztítása után a ...

IV. Károly emlék

A KIRÁLY OKTÓBER 11-IKI

Spontán felkelések alapjukban rázhatják meg a bábkormányokat

...ELŐADÁSA A DUNA FE... ...RAINA EURÓPÁBOL

a pápai Magyar Egyházi Intézet vezetője volt. Ebben az időben közvetlenül ő intézte a magyar papi emigráció ügyeit.[44]

A Vatikán az emigráns papok tömörítésére külön szervezetet is létrehozott, Néma Egyház névvel. Ennek évi konferenciáin a különböző nemzetiségű papok beszámoltak tényekedésükről, tájékoztatót adtak hazájuk helyzetéről és meghatározták feladataikat.

Politizáló papokkal minden jobboldali emigráns szervezetben találkozni lehetett. Mintegy 40 lapban és folyóiratban jelentek meg ebben az időszakban írásaikkal szerzetesek és papok. Az Actio Catholica Rómában külön is megjelentette a *Katolikus Szemlét*. Ugyanitt könyvkiadó vállalat működött Anonymus néven, amely világnézeti és politikai tartalommal rendelkező könyveket adott ki nagy példányszámban. Az emigráns politikában fontos szerepet játszott a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című lap, amely ezekben az években is kitűnt retrográd irányzatával.

Mind a *Katolikus Szemlét*, mind az Anonymus kiadványait rendszeresen és nagy példányszámban juttatták el Magyarországra az ötvenes évek első felében, hozzájárulva ezzel a különböző kereszténydemokrata koncepciók terjesztéséhez. Az itthoni titkos és félig titkos mindszentysta mozgalmak a szellemi támogatást és politikai útmutatást nem kis részben a *Katolikus Szemle*, az Anonymus kiadványai és a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* útján kapták.

Sajátos politikai arculattal rendelkezett a *Magyar Keresztény Népmozgalom*, amelyet a SZEB is elismert. Azt a feladatot tűzte maga elé, hogy terjessze a kereszténységszocialista eszméket s tömörítse az ezekkel rokonszenvezőket. 1950-ben hirdette meg programját.[45] Ebben síkraszállt a magántulajdon mellett. Kimondta, hogy a magyar emigráció legelső kötelessége részt venni Magyarország „felszabadításában". Ehhez a nyugati nagyhatalmaktól, elsősorban az Egyesült Államoktól várt segítséget. Az emigráció első feladata: megnyerni „ennek a nagyhatalomnak és a többi nyugati nagyhatalmaknak a támogatását az ország felszabadítása és a magyar szabadság visszaállítása érdekében". El kell ismertetni a nyugati hatalmakkal Magyarország jogát „a függetlenséghez, belső szabadsághoz, és minél előbb elismertetni egy olyan reprezentatív magyar emigráns kormányt, amely a magyar érdekeket már a felszabadítás előtt is jogosult képviselni". Hazatérése után ez az emigráns kormány ideiglenes kormányként funkcionálna a végleges rendezésig.[46]

A Magyar Keresztény Népmozgalom tagja lett a Közép-európai Kereszténydemokrata Uniónak. Részben ennek keretén belül, de ezen kívül is együttműködést alakított ki a nyugat- és közép-európai kereszténydemokrata pártokkal. 1953 után gyakoribbá váltak a mozgalom vezetői által tartott előadókörutak, amelyeken nem utolsósorban azt hirdették, hogy Magyarország felszabadítása csak a királyság visszaállításával együtt mehet végbe.

A *Nyilaskeresztes Párt* (Hungarista Mozgalom) Nyugatra menekült vezetői és hívei is – akik hűek maradtak Szálasi Ferenc eszméihez – megpróbáltak önálló arculatú szervezeteket létrehozni.[47] Ez azonban közvetlenül a második világháború után, a fasizmus súlyos veresége és mély kompromittáltsága következtében egy ideig nem sikerült. Politikai és személyi ellentétek is közrejátszottak abban, hogy nem tudtak pártot létrehozni. Ezért sokan közülük más – nem nyilaskeresztes jellegű – jobboldali szervezetekhez csatlakoztak, elsősorban az MHBK-hoz, de megpróbáltak együttműködni más szervezetekkel: a Magyar Szabadság Mozgalommal, a Rongyos Gárdával is. Azt állították, hogy a hungarizmusnak, Szálasi Ferenc eszméinek vannak hívei Magyarországon, s ezért a hungaristáknak szerepük lesz Magyarország „felszabadításában". Hangoztatták, hogy ők voltak a legkövetkezetesebb antikommunisták a múltban és ugyanígy van ez a jelenben is.

Európában 1947–1956 között három jelentősebb, úgynevezett nyilaskeresztes szórvány jött létre. Az egyik az ausztriai Grazban az *Út és Cél* című nyilaskeresztes folyóirat köré csoportosult. A második központja Münchenben a *Hídverők* című folyóirat volt. S működött egy úgynevezett Ötös Bizottság Angliában, londoni központtal, amely a *Hídfő* című lapot adta ki. Bár 1945 és 1956 között rendszeresen történtek egyesítési kísérletek, ezek nem hoztak eredményt.

A különböző nyilas szórványok rendszeresen támadták a Magyar Nemzeti Bizottmányt, mondván, nem elég magyar és nemzeti. Egymás ellen is élénk politikai háborút folytattak. Időközönként látványos és hangos propagandakampányokat próbáltak kezdeményezni a Magyar Népköztársaság ellen. Hamarosan felfedezték Mindszentyben szellemi vezérüket, és ettől kezdve őbenne látták a „keresztény Magyarország" biztosítását.[48]

A Hungarista Mozgalom szórványait a Német Szövetségi Köztársaságban, Kanadában, az Egyesült Államokban és

Ausztráliában egyaránt támogatták a befogadó országok régi és újfasiszta szervezetei, személyiségei. Az ellenforradalom után e szórványok megerősödtek. A disszidáltak között sok régebbi nyilaskeresztes és nemzetiszocialista volt, akik csatlakoztak hozzájuk.[49]

A nyilas szórványok Magyarország „felszabadítását" Szálasi gondolatainak megvalósításával kapcsolták össze. E cél érdekében katonai szervezetek létrehozásával is kísérleteztek. 1953 őszén kezdeményezték a Hungarista Légió megszervezését. Egyes írások szerint a különböző országokban élő nyilasok közül mintegy tizenötezren jelentkeztek ebbe a légióba.

A különböző emigrációs jobboldali *szociáldemokrata* párttöredékek 1948–1956 között három szervezetben tömörültek. Befolyásuk külön-külön és együttesen sem volt jelentős, noha mindegyikük törekedett minél hatékonyabb propagandát kifejteni és hatást elérni.

Peyer Károly azokat a régi híveit tudta maga köré gyűjteni, akik 1948 után, sőt már 1945–1948 között is az amerikai kormányköröktől vártak segítséget. Peyer az Amerika Hangjának adott egyik nyilatkozatában kijelentette: „Mindaddig folytatjuk a harcot, amíg a kizsákmányoló bolsevik rendszer eltűnik a föld színéről."[50] Különösen jó kapcsolatai voltak az amerikai szakszervezetek jobboldali vezetőivel, akiktől nemcsak politikai, de anyagi támogatást is kapott.

Londonban Bán Antal, majd 1951 után Szélig Imre vezetésével jött létre egy szociáldemokrata csoportosulás. Bánnak és Szélignek jó kapcsolatai voltak az angol Munkáspárt jobboldali vezetőivel, segítségükkel a londoni csoport helyet kapott a Szocialista Internacionáléban is.

Peyerék és a Bán–Szélig-féle csoportosulás egyetértett a kommunizmus elleni harcban, ám politikai nézeteltérések is voltak közöttük. Utóbbiak Peyerékkel ellentétben elismerték az alapvető népi demokratikus vívmányokat: a földosztást, a bankok, a nagyüzemek és a bányák államosítását, s ezeken nem kívántak változtatni. Különbözőképpen ítélték meg a Magyar Nemzeti Bizottmány szerepét is. A Bán–Szélig-csoport nem ismerte el ezt a testületet. Mindennek következtében 1948 végén kötött együttműködési megállapodásuk felbomlott.

Peyer Károly 1955 őszén úgy ítélte meg a nemzetközi és a magyarországi helyzetet, hogy újabb lehetőség nyílt számukra, ezért ismét kezdeményezte az együttműködést Széligékkel, azon az alapon, hogy a „felszabadításért" folytatott harcban

Kővágó József, Kéthly Anna és Király Béla

egységes szociáldemokrata pártmozgalomként vegyenek részt, majd azt követően Magyarországon ők vegyék kezükbe a Szociáldemokrata Párt újjászervezését. De az 1955-ös tárgyalások nem vezettek eredményre, a győzelmet követően kialakítandó társadalmi berendezkedésről vallott eltérő felfogásuk továbbra is megakadályozta együttműködésüket.

1955-1956-ban mind a Peyer, mind a Szélig vezette csoport tevékenysége látványosabb lett, befolyásuk is növekedett némileg. Peyerék *Szabad Magyar Munkás*, a Bán–Szélig-csoport *Népszava* címmel adott ki újságot, amelyek az amerikai, illetve angol politikai elképzeléseket propagálták, támadva a Magyar Népköztársaságot.

A Szabad Európa Rádió lehetőséget biztosított Peyer és hívei számára, akik mint szociáldemokraták szerepeltek. A Bán–Szélig-csoport viszont az angol BBC adásaiban kapott helyet, az angol kormányzat hasznosította hajlékonyabb, de ugyancsak kommunistaellenes propagandájukat politikája számára.

A harmadik szociáldemokrata csoport a Belga Szocialista Párt és a Vandervelde Intézet támogatásával jött létre Brüsszelben. Az előző két szociáldemokrata csoportnál baloldalibb volt, és egyre inkább balratolódott. Ez kifejezésre jutott az általa kiadott *Szocialista Szemle* című folyóirat cikkeiben is. A *Szocialista Szemle* védte a szocializmust építő Magyarország vívmányait, s harcolt mind a Peyer-, mind a Bán–Szélig-féle csoportosulás, de mindazon emigráns szervezetek és politikusok ellen, akik nem ismerték el a népi demokratikus vívmányokat.

Mint látjuk, a legáltalánosabb célban való egyetértés nem küszöbölte ki a magyar emigráció különböző politikai irányzatainak éles ellentéteit. Ezekben lényegében a volt magyar uralkodó osztályok különböző csoportjai közötti ellentétek tükröződtek, amelyeket motivált és alakított a kispolgári, értelmiségi tömegek politikai törekvése is. Az ellentétek azonban nemcsak a múltbeli társadalmi és politikai szerepből, a korábbi viszonyok megítéléséből fakadtak, hanem az adott helyzet és körülmények hatásából is. Befolyásolták az eltérő taktikai elképzelések, valamint azok a véleménykülönbségek, amelyek az általuk „felszabadítandó" Magyarország jövőbeni társadalmi berendezkedéséről alakultak ki.

Többségben azok az irányzatok voltak, amelyek az 1945 előtti állapotok valamilyen formában való visszaállításáért szálltak síkra. E jobboldali irányzatok élénk, személyeskedő hangvételű küzdelmet folytattak a Nemzeti Bizottmány ellen. Támadták az alkotmányjogi kérdésekben, a helyzet megítélésében, a múlt és a „felszabadítás utáni államforma" tekintetében elfoglalt álláspontjukat is. Az 1947–1948-ban emigrált politikusok közül nem keveset azok vetettek börtönbe annak idején, akik 1944-ben emigráltak. Ez utóbbiak szemében viszont az 1947–1948-asok „megbocsáthatatlan bűne" volt, hogy jó néhányan közülük részt vettek a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásában.[51]

Az emigráció második hulláma az 1946. évi köztársasági alkotmány alapján állt, az 1945-ben választott országgyűlésből vezette le saját fellépésének törvényes voltát. Az 1944-es emigráció viszont – ellentétei dacára – megegyezett abban, hogy a jogfolytonosság alapját az 1939-ben megválasztott országgyűlés és az 1937. évi XIX. törvénycikk képezi. Ez utóbbi az államfői tisztség megüresedésének idejére Országtanács felállításáról határozott. A jogfolytonosság alapjának tekintették azt is,

Peyer Károly

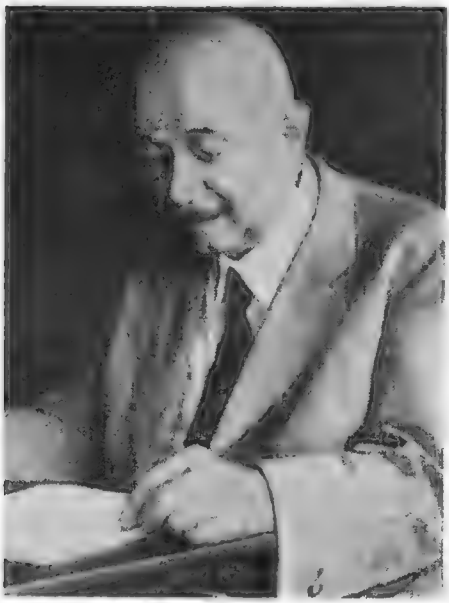

hogy az országgyűlés 1945. március 26-án Sopronban meghosszabbította létezését, és kimondta: külföldön is „jogerősen" folytathatja üléseit. Ugyanezt vonatkoztatták az Országtanácsra, amelynek elnökévé az esztergomi érseket választották.[52] Kisbarnaki Farkas Ferenc még évekkel később is ragaszkodott ahhoz, hogy az emigráns magyarság képviseletére csak egyetlen szerv alkalmas és jogosult: „...az 1939-re összehívott országgyűlés – az államfői méltóság megüresedése alkalmára törvénnyel létesített Országtanács vezetésével".[53]

A Nyilaskeresztes Párt egykori vezetői szintén az 1939-es országgyűlés és az Országtanács híveiként léptek föl, de mindenekelőtt az 1944. évi X. törvénycikkből indultak ki, amely Szálasi Ferencet nemzetvezetői címmel ideiglenesen megbízta a kormányzói jogkör gyakorlásával.[54] E politikai és „jogi" meggondolások alapján támadták a horthysta politikusokat, és még inkább az 1947–1948-as emigránsokat, akiket egyenesen kollaboránsoknak bélyegeztek.

Az 1944–1945-ös politikai emigrációt képviselő pártokhoz és csoportosulásokhoz viszonyítva a Magyar Nemzeti Bizottmány kevésbé volt jobboldali. Ezért az emigráción belül 1949–1956-ban kisebbségben volt, noha a legtöbb anyagi eszközzel rendelkezett. Magán a bizottmányon belül is élénk poli-

tikai küzdelem folyt. A tendencia itt is a jobboldalibb áramlatokat képviselő politikusok befolyásának erősödése volt. Aligha lehet bármit is hozzátenni az egyik emigráns lap cikkírójának véleményéhez: „Habsburg-hivőktől hívekig a népes emigráció csak úgy hemzsegett az ellenforradalmi elemektől. Nemzetünk szerencséjének tarthatjuk, hogy a második világháború után (ellentétben az elsővel) ellenforradalmaink csak nagyon messze a hazától diadalmaskodhattak."[55]

A belső viszályok ellenére az emigráció kétségtelenül szerepet tudott játszani abban, hogy az amerikai kormánykörök vezetése alatt kibontakozó szocialistaellenes politikai hadjárat jelszavai Magyarországra is eljussanak. Az emigrációs szervezetek átvették és alkalmazták az amerikai elképzeléseket, lehetőségeikhez mérten ismertették és népszerűsítették ezeket itthon is. Ebben az értelemben közvetítő szerepet töltöttek be, s a kapitalista hatalmak eszközévé váltak a szocializmust építő Magyarország ellen folytatott harcban – függetlenül attól, hogy az egyes emigrációs irányzatok vezetői és hívei akarták-e ezt vagy sem.

Többségük egyébként tudatosan vállalta. Bár jelentkeztek közöttük önállóságra irányuló törekvések is, általában úgy ítélték meg a helyzetet, hogy Magyarországon csak nyugati, elsősorban amerikai segítséggel lehet a hatalmat visszaszerezni. Ebből kiindulva messzemenő készséget mutattak az említett szerep vállalására. Az imperializmus antikommunista központjai így olyan politikai erőként építhettek rájuk, amely harcba vethető a végbemenő forradalmi átalakulás ellen.

Mindemellett nem kevesen voltak 1945–1946 között, akik, miután fölismerték valóságos szerepüket, visszahúzódtak az emigrációs szervezetektől. Ezt a tendenciát erősítette az emigrációban dúló belső politikai harc, főleg a személyi küzdelem a vezető szerep és az anyagi eszközök megszerzéséért.

Amikor az amerikai politika a „megfékezési" taktikát propagálta, akkor ez volt a népszerű az emigráns politikusok között is. És amikor az amerikai vezetés meghirdette a „felszabadítást", akkor a Magyar Nemzeti Bizottmánytól a nyilas szórványokig ez lett a jelszó. Részleteiben is idomultak a jelszavakhoz, célkitűzésekhez. Az emigráció politikai megnyilatkozásaiban azt látjuk viszont, ami az amerikai külpolitikai propagandában helyet kapott.

Megközelítően sem volt olyan szerepük a politikai és taktikai elképzelések népszerűsítésében, mint az Amerika Hangjának

vagy a SZER-nek. Mégis sajátos jelentőségük volt, mert politikai megnyilatkozásaik bizonyos mértékig előmozdították annak a látszatnak a kialakulását, hogy itt „magyar ügy"-ről van szó, önálló magyar törekvésekről, amelyeket az Egyesült Államok és más kapitalista országok kívülről támogatnak. A nyugati rádióadók befolyását és hitelét is erősítette, hogy ismert magyar politikusokat szerepeltettek. A legkülönbözőbb irányzatú politikusok léptek itt fel – Horthy Miklóstól Nagy Ferencig, Eckhardt Tibortól Peyer Károlyig, Hennyei Gusztávtól Alföldi Gézáig –, s ezzel hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarországon a népi demokratikus hatalom számára kritikus pillanatban a horthysták, a nyilasok, a jobboldali kisgazdapártiak, Mindszenty hívei, a Habsburg-pártiak, a jobboldali szociáldemokraták összefogjanak.

Az emigráció politikai mozgása alapvetően más körülmények között ment végbe, mint a honi reakcióé, mégis volt közöttük hasonlóság. Az itthon végbemenő folyamatokra hatott az emigráció politikai élete, összefogása, de belső küzdelme is.

Megfigyelhető, hogy az addig reménytelennek tűnő helyzetben levő, ábrándokat kergető emigráció élete hogyan alakul 1954 után „reményteljessé". A magyarországi események a korábbi irreális és irracionális elképzeléseket a „valóság" talajára hozták. Ezért az 1954–1956 közötti években minden jobboldali irányzat felélénkült és aktivizálódott.

Az aktivizálódásban a vezető imperialista hatalmak politikai lépései fontos szerepet játszottak. E lépések közé tartozott, hogy a Szabad Európa Bizottság kezdeményezésére 1953 novemberében életre hívták az úgynevezett *Európai Rab Nemzetek Képviseletét*. Ez az intézmény a kelet-európai népi demokratikus országokból emigrált vezető politikusokból jött létre, egyben nemzetközi fórumot teremtett számukra.

Az Európai Rab Nemzetek Képviselete az ENSZ tanácskozásaival egyidőben tartotta üléseit. 1953–1956 között sok határozatot hozott, s ezeket eljuttatta az ENSZ Közgyűléséhez. Kimondta, hogy nem fogadja el a népi demokratikus államok létét. Hirdette: Európában csak akkor lehet tartós béke, ha „felszabadítják" a leigázott kelet-európai népeket.[56]

A SZEB e testületnek azt a szerepet szánta, hogy létével és működésével tanúsítsa a kelet-európai népi demokratikus országok állami létének „bizonytalan" voltát. Ezzel mintegy jogi alapot akart adni az emigráns szervezetek követeléseinek, különösen azáltal, hogy az ENSZ-et rábírják a népi demokratikus államok elleni állásfoglalásra.

Az Egyesült Államok kormánya több okból is segítette az emigráns politikai szervezeteket. Elsősorban azért, mert a központi hírszerzés a különböző politikai árnyalatú menekültekben nagy lehetőséget látott. Számításba vette, hogy a magyar emigráció tevékeny tagjai jól ismerik az otthoni viszonyokat, és bizonyos befolyással bírnak a lakosság egyes rétegeire.

Különösen épített és számított rájuk a Központi Hírszerző Hivatal.[57] Kiváltképp az emigrációnak azokat a hontalan és gyökértelen vándorait tudta jól felhasználni, akik nem találták helyüket, elégedetlenek, bajban levők, sértődöttek voltak, akiknek becsvágya kielégítetlen, családi élete boldogtalan volt. Ezeket a különböző hírszerző szervezetek igyekeztek megkeresni, és nem is eredménytelenül.[58] Mint Allen Dulles írta: „Nem mindig kell elmennünk a célponthoz, gyakran az jön el hozzánk azok révén, akik jól ismerik... A menekültektől származó értesülés gyakran töredékes és szórványos, de éveken át gyarapította az európai szovjetcsatlós-államokra vonatkozó ismereteinket."[59]

A CIA igazgatója is kénytelen volt megállapítani, hogy az emigránsok nem mind ideológiai, politikai konfliktus következtében mentek Nyugatra. Akadtak olyanok is, akik nem álltak helyt a munkában vagy a Nyugat anyagi varázsa csábította őket. Előfordul az is, hogy a disszidensek „...nem pontosan azok, akiknek látszanak. Néhányan közülük már jó ideje mint »helybeli« ügynökök dolgoznak a vasfüggöny mögött, és csak azért disszidálnak, mert ők vagy mi úgy véljük, hogy túlságosan veszélyes az országban maradniuk."[60]

A CIA ugyanakkor tapasztalatokat szerezhetett arról is, hogy csalók és szélhámosok is szép számmal akadtak az emigránsok soraiban. Olyanok, akik pénzért mindenre képesek voltak, és abból sem csináltak lelkiismereti kérdést, hogy becsapják a hírszerző szervezetet. A csalókat és szélhámosokat nem mindig ismerték föl idejében. Gyakran hosszú ideig tartó játszma alakult ki a hírszerző tiszt és a ravasz szélhámos között.

A legtöbb fejtörést mégsem ezek az emberek okozták. „Fáradságosabban és nehezebben felismerhető az a tákolmány, amelyeket az úgynevezett papírgyárak termelnek. Futószalagon gyártják a jelentéseket, és nem szorítkoznak szenzációs témákra, mint a szélhámosok. Tájékoztatásuk gyakran hihetőnek látszik, csak egy hibája van, nem származik biztos forrásból."[61]

Az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején, amikor a

legtöbb nyugati hírszerző szolgálatnak nehézséget jelentett bejutni „a vasfüggöny mögé", jó néhány emigráns felismerte, hogy a nyugati hírszerző szolgálatok „szívesen hallanak a nemrég elhagyott területeken uralkodó állapotokról".[62] Ezután folyamatosan ellátták a hírszerző szolgálatokat azzal, amire azoknak éppen szükségük volt. És mert a hírszerző szolgálatoknak szükségük volt futárokra, levelek kicsempészésére, rádióhálózatra - örömmel kaptak az ajánlatokon. „...nehéz megállapítani, hogy a kapott tájékoztatás hamis-e vagy sem, mert szerzőik gyakran jól ismerték szülőföldjük kormányzati berendezkedését és szokásait... megtehették, hogy az anyagot a vasfüggöny mögött megjelenő lapokból és az onnan sugárzó rádióadásokból veszik, kiszínezik és nagy fortéllyal tolmácsolják".[63]

A nyugati hírszerző központok, mindenekelőtt a CIA, törekedtek a magyar emigrációban egységet teremteni. Azon fáradoztak, hogy a befolyásuk alatt álló emigráns szervezetek legalább az alapvető kérdésekben egységessé váljanak, de ugyanakkor ellentétes érdekeikkel és törekvéseikkel ezt egyben meg is nehezítették.

Az emigráció vezető rétege elfogadta az amerikai kormánykörök által meghirdetett „felszabadítási" taktikát. De ez nem volt elegendő a részleteiben is egységes politika kialakításához. Hiszen a magyar uralkodó osztályok, a földbirtokosok és a burzsoázia uralmuk idején sem voltak egységesek, s még kevésbé váltak azzá hatalmuk elvesztése után. Egymásra hárították a felelősséget a hatalom elvesztéséért. Úgyszólván nem volt olyan vezető, aki ellen bizonyos időszakban ne indult volna gyűlöletet kavaró, személyeskedő hadjárat.

Vándor Ferenc egykori Pfeiffer-párti képviselő például körlevelet adott ki, amelyben összeférhetetlenségi vádat emelt Nagy Ferenc ellen. Az utóbbi erre nyílt levélben válaszolt.[64]

Nem mentesült a támadástól Pfeiffer Zoltán sem, akit 1950 márciusában azzal bíztak meg, hogy irányítsa a Magyar Nemzeti Bizottmány „vasfüggönyön túli" hírügynökségét. Az ellene felhozott vádaknak különösen az *Amerikai Magyar Népszava* és a Göndör Ferenc szerkesztette *Ember* című újságok adtak teret (e lapokat egyébként a Magyar Nemzeti Bizottmány félhivatalos orgánumainak tekintették).

A Nemzeti Bizottmány 18 tagja – Bartha Albert volt vezérezredes vezetésével - Varga Béla ellen indított támadást. Bartha Albert ugyanis azt tartotta: a bizottmány elnökségi pozíciója őt

illeti, mivel ő volt 1945-ben a parlament korelnöke. Azzal fenyegetőzött, hogy a SZEB-hez fordul jogorvoslatért.

A sokféle politikai és személyi ellentét közül ezekben az években a legélesebb az volt, amely Eckhardt Tibor, Varga Béla, Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán és Kovács Imre között alakult ki. Eckhardt, aki a Magyar Nemzeti Bizottmány Honvédelmi Bizottmányának elnöki tisztét is betöltötte, 1950-ben belépett az MHBK-ba, hogy elősegítse e szervezet szalonképessé válását. Többször nyilatkozott az MHBK-val való együttműködésről, a magyar emigráció katonai feladatairól.[65]

A Nemzeti Bizottmány más vezetői azonban élesen szembeszálltak az MHBK-val. Évekig tartó küzdelem alakult ki. A hangvétel egyre élesebb és támadóbb lett. Az *Ember* rendszeresen támadta az MHBK-t és azokat a volt horthysta tábornokokat, tiszteket, akik e szervezetet vezették. A Magyar Református Egyház New York-i piknikjén, 1952. július 6-án az ügy tettlegességig fajult: a beszédet tartó Pfeiffer Zoltánt az MHBK New York-i főcsoportvezetője többször arcul csapta. Botrány tört ki, a Nemzeti Bizottmány vezetői később a főcsoportvezető bíróság elé állítását követelték.

1947–1948-tól, de különösen 1953-tól kezdődően a politikai emigráció különböző irányzatai, ellentéteik ellenére számos cszmecserét folytattak arról, milyen lesz a „felszabadítás" utáni Magyarország. Programot hirdettek a mezőgazdaság, az ipar, a közigazgatás, a hadsereg, az államforma kérdéseiben. Sok száz cikk, tanulmány jelent meg e témában.

Az *Új Hungária* 1953 elején cikksorozatot indított „Milyen lesz Magyarország a felszabadulás után?" címmel. Ebben az egyik fő kérdésnek „a magyar földkérdés megoldásá"-t tekintették.[66] Az 1945-ös földosztást nem szabad elismerni – szögezték le –, bár meg nem történtté sem lehet tenni. A földhöz juttatottakat általában meg kell hagyni a birtokukban, az igénylőket pedig a szakszerűség szempontjából kell elbírálni, megvizsgálva „. . . a kommunizmus alatt tanúsított magatartásukat".[67]

Általában az 500 holdas birtokmaximumot tartották megfelelőnek. A szövetkezeteket fokozatosan tervezték felszámolni, új, önálló egzisztenciákat teremtve a helyükbe.[68]

Programokat munkáltak ki a magyar ipar jövőjéről. Hozzászólt a témához Chorin Ferenc, a legnagyobb magyarországi tőkések egyike, a Gyáriparosok Országos Szövetsége volt veze-

HADAK UTJAN

A HAZÁERT ÉLNI ERÉNY, H...

A MAGYAR HARCOSOK BAJTÁRSI KÖZÖSSÉGE

IX. évfolyam

Nyugaton 1957 sz...

HUNGÁRIA

HONTALAN MAGYAROK HETILAPJA

A TARTALOMBÓL

Magyar munka — magyar sikér

Hát most melyik az igazi hangu

Elnökválasztási bohózat

XX. ÉVFOLYAM 10. SZÁM 1981. OKTÓBER HÓ

Ára 1,00 dollár

HIDFŰ

GARIAN WEEK

OTTHON ÉS A JÓVŐ SZOLGÁLATABAN ÁLLÓ GRÁCIÓS POLITIKAI HETILAP

YAM LONDON, 1972 JANUÁR 25

SZITTYAKÜRT

A HUNGARIA SZABADSAGHARCOS MOZGALOM LAPJA

Első hiteles beszámoló paraszlságunk kiloszlásáról

ÚJ HUNGÁRIA

GYAROK FÜGGETLEN HETILAPJA

ÚJ látóhatár

B 71431 E

NEMZETŐR

HAZADNAK RENDÜLETLENÜL LÉGY HIVE ÖN MAGYAR

DÉLAMERIKAI MAGYAR HIRLAP

ORGÃO DA COLÔNIA HUNGARA GAZETA HUNGARA A MAGYAR KOLÓNIA LAPJA

ANO VI. ÉVFOLYAM Ára C$ 2,00 SÃO PAULO, 1954 DECEMBER 6 Preço C$ 2,00 Nº 217 SZÁM

tője is.[69] Chorin fontosnak tartotta, hogy az emigráció foglalkozzon e problémákkal.

Leszögezték, hogy a magyar ipar meglehetősen jelentős leépítése elkerülhetetlenné válik.[70] Átmenetileg munkanélküliséggel kell számolni. De a legnagyobb problémát a következőkben látták: „Nem lehet vitás, hogy minden magyar ember azt kívánja, hogy a felszabadulás után térjünk vissza a magángazdasági rendszerre, vagyis az államosított vállalatok térjenek vissza magánkézbe. Ez az ipari átállítás egész sereg, a nemzet életére rendkívüli hatású problémát vet fel...", amire az emigráció nincs megfelelően felkészülve.[71]

Az állami irányítást és ellenőrzést – vonták le a következtetést – fokozatosan kell leépíteni, amilyen mértékben az iparvállalatok ismét magánkézbe kerülnek. Nehezebb feladatnak látták az egykori részvényesek tulajdonáról való intézkedést. Gondot okozott számukra az is, „akad-e majd a felszabadult Magyarországon olyan magyar magántőke, amely a kommunista rezsimben újonnan létesített vállalatokat át tudja venni az államtól?".[72]

Programok születtek továbbá a közigazgatás átépítésére. E kérdésben itt is az 1945 előtti állapotokat tekintették alapnak. Tervbe vették az alispáni, a főispáni, a polgármesteri intézmény helyreállítását.

Nem feledkeztek meg az alkotmányos kérdésekről sem. Valahogy úgy gondolták, hogy a szent korona tanát beépítik a köztársasági alkotmányba, a parlamentben visszaállítják az alsó- és felsőházat.

Ugyancsak vita folyt arról, milyen legyen a „felszabadított" Magyarország külpolitikája. „Feltétlenül ragaszkodunk ahhoz, hogy a 19-es utódállamok megszűnjenek, szóval nincs Jugoszlávia, Csehszlovákia és Nagy-Románia. Ebben mindnyájan megegyeztünk." Úgy vélték, ha egyezségre jutnak a szlovákokkal, horvátokkal és szlovénekkel, akkor már a románokkal megegyezni „nem lesz nehéz dolog".[73] Természetesen nem mindegyik irányzat vallott ilyen szélsőséges felfogást, már csak azért sem, mert a nyugati tőkés kormányok sem így kezelték ezt a problémát.

Milyen legyen a magyar hadsereg? Hogyan vegyen részt a „felszabadításban"? Erről az MHBK is véleményt nyilvánított a *Hadak Útján* című lapban megjelent cikksorozatban.[74] Az volt a kiindulópont, hogy a Horthy-idők hadserege alapjában véve megfelelő, azt kell újjászervezni és némileg „modernizálni". Ebben a kérdésben minden ellenvéleményt elutasítottak.[75]

Az MHBK vezetése nagyon tartott attól, hogy az 1952-ben Párizsban alapított, úgynevezett európai hadseregből az emigráns magyarok hadserege esetleg kimarad. Ez nem történhet meg – hangoztatták -, „mert a hadjárat egyik célja éppen Magyarország felszabadítása lesz".[76] Hogy bizonyítsák, „a magyar katona mindig is, most is, 1952-ben a Nyugat védelmében harcol", népszerűsítették az Idegenlégió keretében Vietnamban harcoló magyar fiatalokat.[77]

Tárgyalások folytak Anders lengyel reakciós tábornok, Zákó vezérőrnagy, valamint cseh, román és más nemzetiségű emigráns tábornokok között. E tábornoki együttes emlékiratban fordult a NATO parancsnokságához, emigráns légiók felállítását kérve.[78]

Más politikusok is sürgették az emigráns hadsereg létrehozását. Éveken keresztül napirenden volt ez a kérdés, különösen pedig 1953 tavasza után jelentek meg egyre-másra felhívások, születtek elképzelések. Az MHBK New York-i zászlóavatásán Eckhardt Tibor kijelentette: „az amerikai hadosztályok mellett ott fog küzdeni a szabad Magyar Nemzeti Hadsereg is".[79] Ebbe az irányba tett lépésnek tekintették az úgynevezett közép- és kelet-európai Hadviseltek Szövetsége megalakulását is, amelynek tagja lett az MHBK.[80]

A nyilaskeresztesek egyes szórványai is kezdeményezték önálló katonai alakulat szervezését: hozzáfogtak az 1944 őszén már létezett Hungarista Légió felállításához. Hennyey Árpád, a Hungarista Mozgalom fegyveres alakulatainak vezetője ugyanis az MHBK-t nem tartotta megfelelő katonai ütőerejű alakulatnak.[81]

Az MHBK ebben az időben fűzte szorosabbra együttműködését a spanyol kormánykörökkel. Ennek eredményeként magyar katonatisztek továbbképzésben vettek részt spanyol különleges alakulatok kereteiben. E katonatisztek a kiképzés után egy rendfokozattal magasabb kategóriába kerültek. De a spanyol hadseregben képezték ki az egykori Hungarista Légió tagjait is, a Hennyey Árpád és a spanyol külügyminiszter között született megállapodás alapján.[82]

A „felszabadítás" a legtöbb irányzat szemében összekapcsolódott a közelgő háborúval, amelynek kirobbanásában erősen bizakodtak. „A hazai változásokkal való szembenállást az 1940-es évek végén igazolva látják a Kelet és Nyugat között élesedő hidegháborúban. A legtöbb emigránsnak az a meggyőződése, hogy a »harmadik világháború« küszöbön áll, és az Egye-

sült Államok – semmi kétség legyőzi a Szovjetuniót és felszámolja a kommunizmust. Ebben a »keresztes hadjáratban« a »magyar nemzeti gondolat« fényes igazolást nyer, és Magyarország még a trianoni békeszerződésben elszakított területeket is visszakapja."[83]

A Buenos Aires-i *Délamerikai Magyarság* 1950. július 26-i cikkében valóságos haditudósítást közöl, „Az európai kontinens a harmadik világháború előtt, az Európai Egyesült Államok megalapításának előestéjén" főcímmel.

A müncheni *Hungária* 1950. november 24-i száma szintén a harmadik világháborúra való felkészülést hirdette. Arról tudósított, hogy Amerika népe – úgymond - nyugodtan várja a közelgő atomháborút. Szinte általános hangulatot fejeztek ki az alábbi sorok: „Nem kétséges, hogy minden semmibehulló nap közelebb visz bennünket a világtörténelem egyik elkövetkezendő legnagyobb küzdelméhez – a harmadik világháborúhoz... A vasfüggöny mögé zárt népek várják a háborút..."[84]

Az *Amerikai Magyar Népszava* 1951. február 5-i számában Eckhardt Tibor a „felszabadulást" már olyan közelinek tekintette, hogy cikkének az „Indulunk" címet adta. De hasonló hangnemben beszélt e témáról Varga Béla, a Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke is 1951 elején.[85]

A „felszabadítást" ugyanakkor igen sokan összekapcsolták a leszámolással. Közi Horváth József például 1949. április 7-én a müncheni városháza dísztermében elmondott beszédében mondta: „Mikor, hogyan következik el a leszámolás, azt ma még megmondani nem lehet, csak egyet lehet állítani, hogy a leszámolás idejének be kell következnie."[86]

A „felszabadítás" jelszava 1953–1956 között még inkább előtérbe került. 1955–1956-ban az emigráns sajtó tele van e jelszó hirdetésével. Már a címek is önmagukért beszélnek: „Amerika megígérte a felszabadítást", „Európa kereszténydemokrata pártjai a felszabadítás mellett", „Angol politikusok Kelet-Európa szabadságáért".

Az úgynevezett felszabadítási gondolatot népszerűsítő propagandának fokozott erőt kölcsönöztek a vezető tőkés országok, különösen az Egyesült Államok politikusainak demonstratív megnyilatkozásai. Kiváltképp így volt ez 1956 januárjától. 1956. január 9-én kilenc ország úgynevezett nemzeti bizottmányának képviselője látogatást tett John Foster Dullesnál. A delegátusokat a külügyminiszter magas rangú főtisztviselők társaságában fogadta.[87] A Magyar Nemzeti Bizottmányt e találkozón Bakach-Bessenyei György képviselte.

Viták a taktikáról

Az emigráció taktikája szempontjából jelentős volt az a vita, amelyet a *Látóhatár* indított 1956. évi első számában, „Kijózanult emigráció" címmel.[88] A cikk szerzője, Kovács Imre abból indult ki, hogy: „Emigrációnk legnagyobb tévedése magának a felszabadulásnak vagy a felszabadításnak félreértéséből, teljesen helytelen értelmezéséből származik. Általános felfogás szerint a Nyugat egy napon hadat üzen a Szovjetuniónak, az atom- vagy a hidrogénbombát ledobják, és az amerikai csapatok átadják az országot a legalkalmasabb politikai csoportosulásnak kormányzásra. (Ahhoz kétség sem férhet, hogy melyik lesz ez a csoport, mert mindenki a magáét tekinti a legalkalmasabbnak, tehát a legesélyesebbnek.)"[89]

Kovács Imre szükségesnek ítélte cáfolni azt a felfogást, amely szerint változások esetén „a bűnös múlt térne vissza". Figyelembe kell venni, hogy a magyarországi átalakulás már olyan szakaszba jutott, hogy azt keresztény-nemzeti jelszavakkal feltartóztatni nem lehet, „teljes egészében visszacsinálni sem lehet". A mezőgazdaságot nem lehet az 1944–1945-ös állapothoz visszavezetni. Ehelyett egy új, „valamiféle virtuális földosztást kell megkísérelni". A kisajátított földbirtokost és a gyárost kártalanítani kell, mégpedig úgy, hogy ez ne sértse a magántulajdon elvét.[90]

Több tucat cikk, tanulmány, állásfoglalás követte a vitaindítót, és ezek többsége elvetette annak tételeit. A „harmadikutas" politikusok közül viszont többen támogatták. Így a *Látóhatár* 1956. évi 2. számában „Az emigráns politika új útjai" című cikk írója levonta a következtetést: belátható időn belül nem lehet a nyugati demokrácia oldalára állni, nem lehet a „leghaladóbb" demokráciát létrehozni, de nem lehet visszatérni az 1945 előtti állapotokhoz sem. „Egy ilyen Magyarország, amely különb, mint a mai, de nem is az, aminőt akarunk, egy történelmi pillanatban politikai valóság lehet. Ma a fejlődés ebben az irányban halad, és az emigrációnak ehhez kellene igazítani terveit."[91]

Talán mindennél többet mond a magyar politikai emigráció többségének beállítottságáról, hogy a cikk írója fontosnak tartja nyomatékkal hangsúlyozni: „Az emigrációnak először is nem szabadna félnie a nemzetközi feszültség enyhülésétől."[92] A *Látóhatár* politikusai azt is kimondták: véget kell vetni az emigrációs egység illúziójának. Az egész emigrációt felölelő egység sohasem létezett. „. . . kialakult egy kooperáció, amely a

legitimistáktól, horthystáktól és a klerikális politika egyes képviselőitől egészen a mérsékelt szocialistákig terjedt. Ezt az együttműködést külföldi, elsősorban amerikai körök szívesen látták és támogatták... Ez a reprezentáció, ámbár sok alkalommal jó és hasznos munkát végzett, alkalmatlan a mai feladatok elvégzésére, és aligha vívhatja ki a munkájához szükséges bizalmat."[93]

A cikk írója a látszat- vagy a „szükség-egység" helyett a reális szemléletű, „haladó", „liberális", „radikális" elemek összefogását szorgalmazza. Enélkül „ne csodálkozzunk... hogy az otthoni vezető réteg, de sok jóindulatú hazai és külföldi szemlélő is reakciósoknak, sőt fasisztáknak tartja az emigrációsokat, akiknek nincs más tervük, mint hazatérésük után régi vagyonukat és hatalmukat visszaszerezni, az otthoniak felett ítélkezni, az országot a maguk módján berendezni".[94]

A *Látóhatár* májusi számában e vita kapcsán megjelent cikk a taktikai elképzeléseket is körvonalazta. A hazánkban kialakult politikai helyzetre utalva a következőket írta: „A szellemi szabadságmozgalmat e pillanatban még kommunista párttagok vezetik. A nagyobb szabadságot egyelőre még a párton belül követelik... Sokan vannak az emigrációban, akik elmaradtak az eseményektől és azt hiszik, hogy akár az írók sorozatos lázadása, akár a Petőfi Kör ifjúságának hatalmas megmozdulása nem egyéb, mint kommunisták egymás közötti belső harca... Minket nem aggaszt az, hogy a harcot ma még kommunisták vezetik..."[95]

Auer Pál egy cikkében újabb kiegészítéseket fűzött e koncepcióhoz, sürgetve az akciók összehangolását és az állandó kontaktus megteremtését a kapitalista országok vezetőivel, valamint az intenzívebb kapcsolattartást az országban levő híveikkel: „A legnagyobb... rugalmasságra van most szükség, mert ami ma korai, az holnap időszerűvé, sőt sürgőssé válhatik. Állandó kapcsolatban kell lenni a szabad országok kormányaival és politikusaival... Ha otthon megszerveződik az ellenzék, saját akcióinkat összehangolva, egységbe kell hozni azt az ő tevékenységükkel..."[96]

Az amerikai politikusok és a lélektani hadviselés szakértői által vallott és hirdetett kétszakaszos taktikához a legközelebb a „kijózanult emigráció" hívei álltak, mégis elszigeteltek maradtak. A politikai emigráció vezető köreinek többsége gondolataikat nem vette át, nem értett velük egyet, sőt támadta őket.

E polgári liberális felfogás hívei abban bíztak, hogy az úgy-

nevezett felszabadulási folyamat első szakaszában játszott jelentős szerepük lehetővé teszi majd, hogy a későbbi szakaszok eseményeire is döntő befolyással legyenek. Minden elmélet próbaköve, a gyakorlat azonban nem ezt bizonyította. És hogy valami baj lesz a gyakorlattal, azt már az emigráción belüli vita is érzékeltette. E vita jól tükrözte a tényleges erőviszonyokat, a „harmadikutas" elképzelések elszigeteltségét.

Tegyük hozzá: a harmadikutas elképzelések, „a demokratikus szocializmus" irányzatai itthon is elszigetelt helyzetben voltak. Szerepük annyiban volt nagyon lényeges, hogy a hatalom sáncain belül levő revizionista irányzathoz jelentettek átmenetet. Fellépésük megkönnyítette a különböző horthysta, szélsőjobboldali, legitimista, kereszténységszocialista irányzatok fölvonulását, annak a taktikai elvnek az érvényesülését, hogy csak a hibák kijavításáról van szó, csak egy „jobb", egy „modernebb", a „nemzeti viszonyokra alkalmazott" „szocializmus" megvalósítását akarják. Ám ennek a polgári és paraszti radikalizmusnak, „demokratikus szocializmusnak" a győzelme (amely előtt ott halad a revizionizmus) azonnal utat nyit azoknak az irányzatoknak, amelyektől a *Látóhatár* szerkesztői 1956 tavaszán szerették volna elhatárolni magukat.

Élénk vitát váltott ki ez a kérdés a Magyar Nemzeti Bizottmányon belül is. Az itt felszólaló Barankovics István az alaptétel jogosultságát vitatta. Nem tekintette reálpolitikának, s fontosnak tartotta, hogy a Végrehajtó Bizottság ragaszkodjon eredeti céljához. Megzavarodott és öncsaló illuzionizmus volna a békés egymás mellett élésre építeni - hangoztatta. A „nemzeti kommunizmust" a demokrácia első szakaszaként sem tartotta megfelelőnek.[97]

A Látóhatár által indított vitának volt annyi eredménye mégis, hogy segítette az úgynevezett kétszakaszos taktika térhódítását az emigráns politikusok, újságírók, szerkesztők körében. A SZER - természetesen nem a vita hatására - ugyancsak ennek az elképzelésnek az alapján folytatta politikai hadviselését. A lélektani hadviselés, a hírszerző szervek, a SZER és az emigráció politikusabb része ilyen irányban hatottak azokra, akik hallgattak vagy figyeltek rájuk Magyarországon.

Ezzel kapcsolatban érdemes utalni arra, hogy a politikai emigráció nem kis mértékben befolyásolta az itthoni reakció elképzeléseit, s hozzájárult taktikai koncepcióinak kialakításához. A „felszabadító háború"-ban való reménykedése elősegítette, hogy a honi reakció szélsőséges szervezeteinek majd

mindegyike valamiféle fegyveres akcióhoz kösse a változást. Az emigrációnak szerepe volt abban is, hogy a „felszabadítás" gondolata a hazai reakció csoportjaiban elterjedt. Persze az elképzelések, programok, taktikai meggondolások és jelszavak túlnyomó többsége nemcsak a magyar emigráció terméke. Kialakításukban a SZEB, a különböző úgynevezett kommunizmust kutató intézmények, a hírszerző központok meghatározó szerepet játszottak. De a népszerűsítésben, az alkalmazásban, a továbbfejlesztésben vagy a bővítésben a politikai emigrációnak is része volt. Nem kétséges, a honi reakció „alkotóképes vezetői" önállóan is kimunkáltak programokat, s ezek nem is mindig voltak teljesen azonosak a Nyugaton kidolgozottakkal. De lényegében mégiscsak átvették az emigráns szervezetek által hirdetett és népszerűsített, a SZER által terjesztett jelszavakat, taktikai lépéseket.

Az emigráns szervezetek közül csak a legfontosabbak rendelkeztek biztos és megfelelő anyagi támogatással. Ehhez hozzájutni egyáltalán nem volt magától értetődő. Ezt a helyzetet a hírszerző szervezetek gátlástalanul és alaposan kihasználták. Támogatást mind a kormánykörök, mind az alapítványok részéről azok az emigráns politikusok és szervezetek kaptak, amelyek tevékenysége a legjobban megfelelt a befogadó ország hidegháborús politikájának. Egyetlen tőkés kormány nem adott még jelentéktelen támogatást sem emigráns szervezeteknek, ha ahhoz nem fűződött politikai érdeke. Az anyagi támogatásért folytatott harc így jó lehetőséget teremtett arra, hogy az egyes hírszerző szervezetek kijátsszák egymás ellen az emigráns politikusokat, csoportokat és egyesületeket.

A Magyarországról menekültek helyzete még 1956-ban sem volt könnyű. „A nyugati titkosszolgálatok ezt kihasználva verbuváltak hazaküldendő ügynököket a menekültek közül."[98]

Szólni kell még e téma kapcsán néhány szót a magyar kormánynak az emigráció irányában folytatott politikájáról is. Megítélésünk szerint 1945–1949 között ez a politika alapjaiban megfelelt a kívánalmaknak, és a nemzet érdekeit szolgálta. Az MDP politikájának 1949 és 1953 közötti eltorzulása azonban kihatott erre a területre is: az alapvető jellemvonás az „egy bugyorba kötés" lett. Az agresszív jobboldali és szélsőjobboldali vezetők magatartása alapján ítélték meg az emigráció azon tömegeit is, amelyek már akkor sem voltak azonosak vezetőikkel. A jobboldali és szélsőjobboldali emigráns csoportok, pártok és párttöredékek kétségtelenül ellenségei voltak a népi Magyaror-

ságnak. De éppen a kiélezett körülmények között van nagy szükség olyan politikára, amely utat talál a megtévesztettekhez, a félrevezetettekhez, szót ért azokkal, akiknél akár csak a legkisebb lehetőség is fennáll arra, hogy támogassák újjászülető hazájukat.

Felfokozott aktivitás

A magyar emigráció politikai tevékenységében is 1956 ősze jelentette a csúcspontot. A jobboldali emigráns szervezetek már tavasztól koncentrált politikai hadműveletekbe kezdtek a Magyar Népköztársaság ellen. Egymást érték a Nemzeti Bizottmány vezetői és tagjai által folytatott tanácskozások, megbeszélések.

Az egyik ilyen – Londonban folytatott – tanácskozásról Fábián Béla, az MNB tagja így számolt be: „Abban a szerencsében részesültem, hogy Mr. Dobbs Parker, a külügyminisztérium politikai államtitkára, konzervatív képviselő hivatalosan fogadott és átvett tőlem egy memoárt, amelyben a vasfüggöny mögötti állapotokat vázoltam... Elutazásom előtt a Kensington Palace Hotel különtermében a konzervatívok és a Labour Party néhány vezető tagjával volt szerencsém együtt ebédelni... A jelenvoltak hangsúlyozták, hogy a konzervatívok és a Labour Party között nincs különbség a vasfüggöny mögötti helyzet megítélésében."[99]

A Magyar Nemzeti Bizottmány 1956. július 2-án rendkívüli ülést tartott. Ezen határozat született, hogy az Egyesült Államok vezetőit felkérik a szükséges akciókra.[100]

A Magyar Nemzeti Bizottmány vezetői is úgy ítélték meg, hogy mind közelebb kell kerülni Magyarországhoz. Ezért a testület megbízásából Nagy Ferenc egykori miniszterelnök Bécsbe érkezett, ahol tárgyalásokat folytatott emigráns politikusokkal és osztrák állami vezetőkkel. Látogatást tett Figl külügyminiszternél is, akit megkérdezett, hogy a Magyar Nemzeti Bizottmány áttehetné-e székhelyét Bécsbe vagy Salzburgba. Az osztrák külügyminiszter egyetértett a Nemzeti Bizottmány Salzburgba való áthelyezésével, de arra hivatkozott, hogy Ausztria semleges, és ezért ehhez hivatalosan nem járulhat hozzá.[101]

Nagy Ferenc a burgenlandi tartomány elnökének titkárával megtekintette az osztrák-magyar határt. Újságíróknak itt úgy nyilatkozott, hogy adott pillanatban Budapestre szándékozik

menni.[102] Ugyanebben az időpontban egyébként Kisbarnaki Farkas Ferenc is járt kíséretével a határon, tanulmányozva egy katonai akció lehetőségét.

Az események fölgyorsulását érzékelteti, hogy 1956 júliusában Peyer Károly is Bécsbe érkezett. Tárgyalt a belügyminiszterrel, sőt a köztársasági elnök is fogadta. Az MNB Ausztriába való áttelepülését akarta elősegíteni, ám ő is hasonló választ kapott, mint Nagy Ferenc. A megbeszélések befejeztével Peyer tájékoztatta az újságírókat az MNB terveiről, de szólt arról is, hogy az amerikai Külügyminisztérium felkérte az MNB-t, tegye át székhelyét Európába. Az MNB vezetői – mondta – Bécsben szeretnének működni, de ha ez nem sikerül, a nyugatnémet és a francia kormánytól kapott ígéret alapján ez országok egyikébe teszik át székhelyüket. Peyer e zártkörű sajtótájékoztatón úgy nyilatkozott, hogy Magyarországon hamarosan „egy átmeneti korszak következik, amely a rendszerváltozást előkészíti".[103]

Varga Béla, az MNB elnöke 1956. augusztus 4-én indult európai körútra. Felkereste Angliát, Franciaországot, a Német Szövetségi Köztársaságot és a skandináv államokat, tanácskozott a politikai pártok vezetőivel, a kormányok tagjaival, s gyűléseket, előadásokat tartott. Közi Horváth József Ausztriába látogatott, szintén előadást tartott, amelyen számos emigráns magyar pap is részt vett.[104] Ezek az utazások, tárgyalások az európai tőkés országok vezetőivel való megegyezést, az amerikai vezetők Magyarországgal kapcsolatos terveinek velük történő egyeztetését, továbbá a nyugat-európai emigráció fölkészítését szolgálták.

Olyan időszak volt ez, amely nagy reményekkel kecsegtette az emigráció vezetőit. Az *Új Hungária* 1956 augusztusában a következőket írta: „Magyarország mai, alkotmány nélküli államformája is csak átmeneti. Elmúlik egyszer, és... Minden úgy lesz, mint régen volt."[105]

A poznani eseményekből újabb biztatást merítettek. Ez tükröződött Kállay Miklós egykori miniszterelnök szavaiban is: „A magyar felszabadulás a közeljövőben elkövetkezhet. Lehetséges, hogy annak küszöbén állunk... S hiszem, hogy hamarosan mehetünk haza."[106]

Az Egyesült Államok szenátusában szeptember 10-én és 11-én megvitatták Magyarország „felszabadításának" lehetőségeit és kilátásait. A vitára meghívták az MNB elnökét, Varga Bélát, továbbá az MHBK-nak a bonni kormány mellé rendelt

Nagy Ferenc
Bécsbe érkezett

állandó képviselőjét, Justy Emil horthysta vezérezredest. A szenátus úgy ítélte meg, hogy az események figyelemmel kísérése és befolyásolása érdekében időszerűvé vált egy állandó bizottság életre hívása, Délkelet-európai Országok Bizottsága néven. Ezután a magyar emigráció vezetői még inkább közelinek és kézzelfoghatónak tekintették a változásokat.[107]

1956. szeptember végén Münchenben titkos tanácskozásra került sor az amerikai felderítő szolgálat képviselői és magyar emigráns szervezetek vezetői között. A tanácskozáson megvitatták, miképpen segíthető „a forradalom kibontakozása". Kétszakaszos taktikában állapodtak meg. Az első szakasz feladata: szétzúzni az állambiztonsági szerveket, betiltani a kommunista pártot, kikiáltani a semlegességet, gazdaságilag és katonailag csatlakozni a nyugati tömbhöz. A második szakaszban kívánták volna fölszámolni a szocialista rendszert, bevezetni a polgári demokráciát.

1956 szeptemberétől a müncheni, salzburgi, grazi, linzi, bécsi és egyéb szélsőjobboldali emigráns központok és szervezetek nagyfokú aktivitást tanúsítottak. Münchenben a SZER helyiségeiben toborzóirodát nyitottak, hogy egykori tiszteket, katonákat, emigránsokat Magyarországra küldjenek. Katonai utasításokkal és pénzzel látták el őket. Az egyik Münchenben alakult fegyveres csoport – 30 fő – október 24-én átlépte az osztrák–magyar határt.[108]

Londonból a magyar jobboldali emigráció 500 fős csoportot tervezett Magyarországra irányítani. Franciaországban fegyveres csoportok alakultak emigránsokból, akik Fontainebleauban különleges kiképzést kaptak.[109]

Sónyi Hugó 1956 szeptemberében egy müncheni bizalmas tanácskozáson előterjesztett jelentésében ismertette, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban speciális különítményeket képeznek ki. A tanácskozás résztvevői hálájukat fejezték ki az NSZK kormányának a „magyar hazafiaknak" nyújtott segítségért. A megbeszélésen a CIA-t képviselő Jackson őrnagy biztosította az ott levőket, hogy anyagi eszközöket, kiképzőket, fegyvereket bocsátanak rendelkezésükre. Az ellenforradalom időszakában valóban szállítottak fegyvereket és lőszert Magyarországra.[110]

1956. október 10-én ismét összehívták az MNB Végrehajtó Bizottságát. Az ülésről Pfeiffer Zoltán nyilatkozott az *Amerikai Magyar Népszava* 1956. október 13-i számában. Kitért arra is, hogy a testület foglalkozott a magyar munkások, értelmiségiek és parasztok politikai hangulatával.[111]

Varga Béla október 16-án New Yorkban tájékoztatót tartott újságíróknak és ENSZ-küldötteknek, s itt kijelentette: „A magyarországi illegális körök bármely pillanatban megkezdhetik a puccsot... Pár nap múlva Magyarországon nagy események zajlanak le... egy-két héten belül Nagy Imre ismét miniszterelnök lesz, Mindszenty bíboros pedig kiszabadul." E szavak leplezetlenül feltárják az MNB vezetőinek együttműködését a magyarországi titkos mozgalmakkal és szervezetekkel, s egyben azt is érzékeltetik, hogy mire számítottak, milyen irányban munkálkodtak.[112]

A Magyar Nemzeti Bizottmány mellett a többi emigráns szervezet is tevékenyen bekapcsolódott ebbe a hadjáratba. Zákó András már 1955. március 1-én hangoztatta egy kölni tanácskozáson: a nemzetközi helyzet olyan mértékben javul, hogy immár mindent meg kell tenni a „felszabadítás" céljából

mozgósítható, hadra fogható erők megszervezésére. Döntést hoztak, hogy magyar emigrációs dandáralakulatokat szerveznek, elsősorban azokból a Franciaországban, Spanyolországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Hollandiában, Belgiumban élő emigránsokból, akik hajlandók fegyveresen részt venni az ország „felszabadításában". Ennek az akciónak, a régi szokásoknak megfelelően, a „kiürítés" fedőnevet adták.[113]

Az MHBK-nak a katonai alakulatok létrehozására vonatkozó elképzeléseit külön utasításban is rögzítették. Ebben az utasításban többek között az alábbiakat írták: „A kiürítési előkészületek feladata: hazánk felszabadítását célzó fegyveres harcra az alkalmas és önként jelentkező MHBK-tagokat és egyéb, nemzeti irányzatú magyarokat (önkéntesen vállalt katonai fegyelem alapján) egy szervezetbe tömöríteni, amely a vezetésnek módot ad: *a)* zárt fegyveres egységek felállításának megkönnyítésére, gyors, alapos segítséget nyújtani egy nemzetközi feszültség esetén az ez iránt érdeklődő nyugati hatalmaknak; *b)* ...a harcra kész és alkalmas személyeket és azok hozzátartozóit szervezett, fegyveres védekezésre és a szabad világ népeihez való átküzdéshez képessé tenni. E szervezet – kiválasztott személyeivel – az MHBK harcos magvát képezze, amely a katonai erények ápolásával, fegyelmezettségével és harcra kész szellemével példát mutat..."[114]

A katonai jellegű szervezetek újabb lépését jelentette vezetőik 1956. március 11-i hollandiai tanácskozása, amelyen jelen voltak a Rongyos Gárda és a nyilas szórványok képviselői is. A tanácskozást Zákóék irányították. A konferencián részt vett James Graham, a Német Szövetségi Köztársaságban állomásozó amerikai hadsereg őrnagya is. Szükségesnek tartották kinyilvánítani, hogy a tanácskozáson részt vevő szervezetek az elkövetkező időszakban is hűek lesznek az 1920-as magyar hagyományokhoz, a Horthy Miklós vezette hadsereg szelleméhez.

A tanácskozás, a „felszabadítás" közelgő lehetőségeire hivatkozva egyúttal fontosnak tartotta a hírhedtté vált Rongyos Gárda újjászervezését. Graham őrnagy ígéretet tett, hogy az amerikai hadsereg biztosítani fogja a Rongyos Gárda felszerelését, anyagiakkal való ellátását, és segítséget ad a kiképzéshez is. Graham tárgyalt Héjjas Ivánnal, hogy vállalja el az újjászerveződő Rongyos Gárda újbóli irányítását.[115]

A tanácskozás után széles körű toborzómunka indult, melynek keretében „Közérdekű levelek" címen tájékoztatót adtak ki. Úgy határoztak, hogy a szociáldemokrata szervezeteken ki-

vül minden magyar emigráns csoportosulást csatlakozásra szólítanak fel. 1956 júliusában Münchenben létrehozták a Rongyos Gárda ifjúsági tagozatát.

Közvetlenül október 23-a előtt az amerikai és az európai magyar emigráció vezetői közül jó néhányan Párizsban találkoztak. Itt megtárgyalták, hogyan és milyen fegyverekkel, propagandaanyagokkal, káderekkel lássák el magyarországi híveiket. E tanácskozáson többek között ott volt Zákó András, Habsburg József főherceg, Kisbarnaki Farkas Ferenc, Lengyel Béla és Justy Emil, továbbá Jackson őrnagy, aki megígérte, hogy tehergépkocsikat, fegyvereket – még repülőgépet is – bocsátanak rendelkezésükre.[116]

D. F. Arnold amerikai őrnagy 1956. október 20-án Budapestre érkezett, hogy a helyszínen ellenőrizze az amerikai katonai felderítés adatait. A jobboldali lengyel emigráció vezetői október 21-én Münchenből az amerikaiaktól azt az utasítást kapták, hogy a készenlétben álló lengyel osztagok tagjait vissza kell irányítani kiindulási pontjukra, a magyar alakulatokat pedig terv szerint kell felvonultatni.[117]

A helyzetet, a politikai hangulatot és az elképzeléseket szemléletesen fogalmazza meg a *Hadak Útján* 1956. októberi száma: „Mi tehát akkor az emigráns hivatása? ...s a felelet nem lehet más: kívülről segíteni azokat a titkos áramlatokat, amelyek láthatatlanul forrnak a rendszer felszíne alatt... Elkövetkezett az az idő, amikor harcolnunk kell azért is, hogy szervezetten, az ország és a nemzet szolgálatára készen térjen vissza minden magyar, s a szabadság helyett ne válassza a nyugati kényelmet. Ma ez az óra még nincs itt, de üthet bármely pillanatban."

Az 1956. október 23-án kirobbant magyarországi lázadás hírét a jobboldali emigráció minden árnyalata örömujjongással fogadta. Azon nyomban hozzáfogtak, hogy az eseményeket saját céljaik érdekében befolyásolják, a számukra kedvező, általuk célul tűzött irányba fordítsák.

Az Amerikai Magyar Szövetség népes küldöttségét 1956. október 24-én fogadta Dulles külügyminiszter. A küldöttség „kérte, követelte a magyar álláspont érvényesítését". A későbbiekben is nagy eredménynek tudták be, hogy lehetőségük volt nem csupán memorandumot átnyújtani a külügyminiszternek, hanem órákon át tartó személyes tanácskozást folytatni vele.[118]

Hasonló szellemben tartotta meg tanácskozását 1956. október 24-én a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának rendkívüli ülése. A VB felhívással fordult az Egyesült

Államok elnökéhez, adjon segítséget a magyar „forradalomnak". Két nap múlva az ENSZ Alapokmányának 34. pontjára hivatkozva kérték Dulles külügyminisztert, hogy az amerikai kormány sürgősen avatkozzék be a magyarországi eseményekbe. Felhívást intéztek az ENSZ főtitkárához, a világszervezet beavatkozását sürgetve. Hasonló kérést intéztek a londoni, a párizsi, a bonni kormányhoz is.[119]

A Nemzeti Bizottmány emellett erőteljesen bekapcsolódott az amerikai tömegkommunikációs eszközök propagandakampányába. Tagjainak nyilatkozatai, felszólalásai, sürgető követelései nagy helyet kaptak a sajtóban, a rádióban, a televízióban. A Nemzeti Bizottmány vezetői különböző egyetemeken és főiskolákon is előadásokat tartottak, ahol szintén az Egyesült Államok sürgős beavatkozását követelték.

Az Európai Rab Nemzetek Képviselete is aktivizálódott. Egymás után küldte táviratait az ENSZ-hez, követelte a „magyar forradalom" támogatását, valamint táviratokat küldtek még a Biztonsági Tanács elnökéhez és a tanácsban állandó képviselőkkel rendelkező kormányokhoz. Vezetősége megbízta az európai államokban levő képviselőit, hogy nyerjék meg az illető ország kormányának támogatását a beavatkozáshoz.

A Magyar Nemzeti Bizottmány is „mozgósított": többek között megbízottakat küldött az Ausztriában és a Német Szövetségi Köztársaságban felállított táborokba, azok lakóinak mozgósítása céljából. New Yorkban létrehozták a First Aid for Hungary (Gyorssegély Magyarországnak) segélyszervezetet, Eckhardt Tibor elnökletével; ausztriai vezetőjévé Lengyel Béla volt altábornagyot nevezték ki. E segélyszervezet közel egymillió dollárt gyűjtött össze Amerikában a magyar ellenforradalom anyagi támogatására. Ebből az összegből azután 200 000 dollárt a Magyar Nemzeti Bizottmány saját tevékenysége fedezésére kivont a szétosztás alól.

1956. október 30-án Lengyel Béla táviratot kapott Eckhardt Tibortól, hogy azonnal utazzék Bécsbe egy sürgős tárgyalásra. Ott a résztvevőket, közöttük Lengyel Bélát arról tájékoztatták, hogy Varga Béla utasítást kapott az amerikai külügyminiszterhelyettestől: magyar földön, Győrött, esetleg Sopronban alakítson új magyar kormányt, és azonnal kérjen támogatást az amerikai kormánytól.

Más emigráns szervezetek is igen tevékenyen léptek föl. A Magyar Felszabadító Bizottság fegyveres „szabadságharcosokat" toborzott Amerikában. Közel ötszázan jelentkeztek, s

fegyvereket is szereztek. Európába való átszállításukra és bevetésükre azonban már nem került sor.

A nyilas szórványok propagandakampánnyal és más módon próbálták az ellenforradalmat segíteni. József főherceg utasítására a Londonban működő nyilaskeresztes Ötös Bizottság politikai kampány keretében fegyveres csoportok szervezését kezdte meg. Nem teljesen bizonyított állítások szerint itt több mint ezren jelentkeztek. A Német Szövetségi Köztársaságban gyülekező nyilas szórvány a Gehlen-szervezet magyar osztályának megbízásából 1956 októbere előtt közvetlenül, de az ellenforradalom alatt is megbízottakat küldött Magyarországra.[120]

1956. október közepén az Aachen melletti Eschweiler Bergwerks-Verein AG utasította a konszern minden üzemét, hogy azonnal engedélyezzenek szabadságot – egyelőre két hétre – a náluk dolgozó magyar nemzetiségű személyeknek. Felhívták a figyelmet, hogy számolni kell e személyek elhúzódó távolmaradásával is. A Német Szövetségi Köztársaság jó néhány egyéb vállalatánál és üzeménél – ahol szintén dolgoztak magyar munkások – hasonló utasításokat adtak ki. A szabadságoltakat utasították, hogy a rajna–pfalzi amerikai légitámaszpontot kiszolgáló vogelsbergi, a Nürnberg melletti zirndorfi, traunsteini lágerekben és a Walka-táborban gyülekezzenek. E lágerekben ez idő tájt mozgósítási hangulat uralkodott, várták az indulási parancsot.[121]

Habsburg Ottó október 26-án táviratot küldött Eisenhower elnökhöz, amelyben kérte: „A magyar nemzet szabadon megválasztandó képviselői kapják vissza legfőbb nemzeti szimbólumukat, Szent István koronáját." Habsburg Ottó a Német Szövetségi Köztársaságban tárgyalásokat folytatott híveinek egy csoportjával, mert úgy látta, lehetőség van Magyarországon a királyság intézményének visszaállítására. Október 29-én Horthy Miklós egykori kormányzó is táviratban fordult az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Német Szövetségi Köztársaság államfőihez, kérte őket, segítsék a magyar „forradalmat", ha kell, katonailag avatkozzanak be annak győzelme érdekében. Október 31-én Magyarországra érkezett gróf Festetics Miklós és ifjabb gróf Apponyi Albert is.[122]

Október 23-a után azonnal megindult a segélyakciók szervezése a „forradalom" támogatására. A Caritas linzi központjából egy lelkészt küldtek Nickelsdorfba a karitatív segítés központjának létrehozására. Az illető egyúttal a Gehlen-szervezet magyar osztályának megbízottja volt. A karitatív munka meg-

szervezése mellett ügynöktoborzással és ügynökök Magyarországra juttatásával is foglalkozott.

1956. október 30-án az osztrák Caritas egy konferenciát hívott egybe Eisenstadtba, a segélyezés koordinálására. Ezen a tanácskozáson részt vett az osztrák Caritas akkori elnöke, az NCWC ausztriai igazgatója, a Keleti Lelkészi Segély igazgatója, és ott voltak a nyugatnémet Caritas képviselői. A találkozón megállapodtak a Caritas-küldemények Magyarországra juttatásának módozatairól. Az volt a tervük, hogy Magyarországon jelentős Caritas-mozgalmat hoznak létre, amibe bevonják az amerikai segélyszervezeteket is. A segélyezés egyik célja a sztrájkmozgalmak támogatása volt. Delegációt küldtek Magyarországra, amely tárgyalásokat folytatott Mindszentyvel is.[123] Az osztrák–magyar határ mentén mozgó Caritas-állomásokat hoztak létre több helyen.

Az Ausztriában működő Vasutas Segélyszervezetek Központja, amely szintén a nemzetközi Caritas hatáskörébe tartozott, az ellenforradalom előtti időszakban és az azt követő hetekben Csehszlovákia, Magyarország és Jugoszlávia határai mentén létesített átmeneti kirendeltségeket. Az ellenforradalom idején megpróbáltak a vasutasok között segélyszervező csoportokat létrehozni, néhány helyen sikerült is.

A jobboldali emigráció különböző szervezeteinek képviselői is megjelentek az osztrák–magyar határ mentén. Gyorsan kapcsolatba léptek a különböző segélyszervezetekkel, a hírszerző és elhárító tisztekkel, sokan közülük tolmácsokként működtek, de a képzettebbek politikusként is fölléptek. Mindannyian úgy érezték: több éves fáradozásaikat most siker koronázza.[124]

A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége

A magyar emigráció szervezetei közül - mint említettük - az egyik legjelentősebb a *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége* (MHBK) volt. Indokolt kissé részletesebben foglalkozni vele, mert valamennyi közül ez működött a „legeredményesebben".

Megalakítói a Kisbarnaki Farkas Ferenc által vezetett Magyar Szabadság Mozgalomból váltak ki. Vezetőinek és tagjainak túlnyomó többsége a Nyugatra menekült horthysta fegyveres erők állományához tartozott.[125]

Létrejötte voltaképpen közvetlenül a második világháború befejezéséhez nyúlik vissza.[126] Zákó András vezérőrnagy né-

hány fiatal tiszttel 1947 őszén látott hozzá egy katonai alakulat létrehozásához. Ilyen előzmény után alakult meg 1949. január 1-én hivatalosan az MHBK, hogy – mint meghatározták - megvalósuljon „a nagy magyar öncélúság". Megfogalmazásuk szerint az MHBK a bolsevizmus elleni harcra minden rendű, rangú és politikai meggyőződésű magyart egyesítő alakulat.[127] Mindenekelőtt azonban „a volt honvédség, illetve csendőrség emigrált tagjainak zömét magában foglaló" bajtársi közösség. Az MHBK feladata megőrizni „az egységes és oszthatatlan honvéd-, illetve csendőrszellemet, amely valamennyiünk közös, magasztos céljának, a felszabadításnak egyedüli biztosítéka".[128]

Létrehozásában kezdeményező szerepet játszottak az 1944–1945-ben indított Kopjás Mozgalom vezetői és résztvevői. A háború végén Beregfy Károly, a Szálasi-kormány honvédelmi minisztere utasította a VKF-2-t, hogy a szovjet hadsereg háta mögött hozzon létre hírszerzést, szabotázsakciókat, fegyveres harcokat folytató csoportokat. E tervnek megfelelően, az SS-vezetés támogatásával jött létre a Kopjás Mozgalom, amelynek parancsnoka a VKF–2 utolsó vezetője, Zákó András vezérőrnagy lett.[129]

Zákó 1946–1947-ben illegálisan Magyarországon tartózkodott, s ez idő alatt állítólag tanulmányozta egy földalatti ellenállási mozgalom szervezésének lehetőségét.

A szervezet vezetői azt vallották, hogy Magyarország „felszabadításában", a szocialista rendszer felszámolásában a katonai erők összefogása, a külföldi magyar hadsereg megszervezése lesz a döntő tényező. Ennek előkészítése céljából „különféle megbízatások vállalásával – mint pl. a francia és amerikai hírszerzésbe bekapcsolódva; a nyugat-németországi amerikai megszálló erők mellé szervezett üzemi őrzászlóaljakba magyarokat toborozva és a francia Idegenlégióban szolgáló magyarok közti összetartást ápolva építgették a sokféle egyenruhában szolgáló emigráns »katonai potenciált«".[130]

Az MHBK vezetői elsősorban a francia megszálló hatóságokba vetették reményüket. A velük folytatott tárgyalásokat Végh József és Kovács Attila készítették elő, akik akkor már a Deuxième Bureau alkalmazásában álltak. A franciákat érdekelte az MHBK, abban bíztak, hogy ezen az úton az ő irányításuk alatt álló „ellenállási" mozgalmakat tudnak létrehozni Magyarországon.[131] A tárgyalásokba bekapcsolódott a Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (Küldö-

kumentációs és Kémelhárító Szolgálat – SDECE) is, amely elsősorban a népi demokratikus államokban folyó hírszerzésre, az ellenük küzdő reakciós mozgalmak támogatására specializálódott.

A tárgyaló partnerek megegyeztek, hogy az MHBK-n belül hírszerző központot létesítenek. Ennek finanszírozását a franciák magukra vállalták. A tárgyalások után Innsbruck közelében rendezték be az MHBK központját.

Az MHBK vezetője lehetőséget kapott, hogy a párizsi és a római rádióban szólhasson híveihez.[132] A magyar kormány 1952. március 21-én jegyzékben volt kénytelen tiltakozni a francia kormánynál Zákó Andrásnak a francia rádióban való szerepeltetése ellen.[133]

A francia hírszerzés az MHBK mozgalmi feladataihoz szükséges anyagi támogatást a szervezet hírszerző központján keresztül juttatta el, az összeg nagysága az MHBK hírszerzésének eredményességétől függött.

A franciák minden megbízott után egyforma összeget fizettek. Mivel a megbízottak költségeit a kiképzés idejére az MHBK hírszerzésének kellett fedeznie, takarékosságból lerövidítették a kiképzés idejét.

Az MHBK hírszerzése végig azt a látszatot igyekezett kelteni a SDECE vezetői előtt, hogy mozgalmuk erőteljes magyarországi illegális szervezetekre épül. Ennek következtében csak a számszerűségre törekedtek, s minden arra vállalkozót hazaküldtek. A SDECE-hez küldött jelentéseket pedig kiegészítették az MHBK egyéb szervezetei útján szerzett értesülésekkel, amelyeket úgy tüntettek fel, mintha Magyarországon járt megbízottaktól származnának.

Az MHBK felelőtlen, illegális akciósorozatát - miután szóbeszéd tárgy lett – vezetői olyan érvekkel próbálták tisztára mosni, hogy akik ezt szóvá teszik, azok félnek „a szervezett ellenállástól". Úgy érveltek, hogy akik hasonló vállalkozásoktól féltik az otthoniakat, azok elképzelni sem tudják, hogy „civil kényelmükkel miként merészelnének áttörni a rettegett, titokzatos vasfüggönyön".[134] A cikk szerint a szervezett ellenállásnak egymástól elszigetelt csoportokból kell állnia, s tömegtámogatás kell hozzá: „Ehhez azonban szükséges, hogy a tömegek kívülről megfelelő pszichológiai támogatást kapjanak... döntő a jó propaganda, a jól megírt röplapok és a helyesen irányított suttogó hírverés." Fontos a nyugati katonai erőkkel való kapcsolat és a propagandaszervezetekkel való együttműködés.

Mit kell tenni addig, amíg a komoly, nagy cselekedetek ideje eljön? „Kisebb szabotázscselekményekkel bénítani a hadiipart." Éreztetni a tömegekkel, „hogy élünk és vagyunk". Az MHBK vezetői szerint ez „csaknem háborús, de mindenesetre katonai feladat, hősi tett, lehet, semmi látható fontossága nincs, lehet, egykor majd odakerül a hidegháború történetének legszebb lapjaira, mert a szervezett ellenállás... harcol".

Az MHBK vezetői kötelezőnek tekintették tagjaik számára a katonai fegyelmet az emigrációban is. Vallották, hogy „a katonai szervezkedés nem képzelhető el másképpen, mint a katonai rangsor figyelembevételével". A honvédesküt, amelyet otthon mindenki letett, kötelezőnek tartották.[135] Az MHBK tagjainak életét – legalábbis ami az egykori tiszteket és altiszteket illeti – az 1944-es tiszti rangsor adataira és a legutolsó szolgálati szabályzatra építették.[136]

Az MHBK vezetői toborzást is végeztek, a jelentkezők adatait nyilvántartásba vették. Voltak hosszabb időtartamú tanfolyamaik Észak-Afrikában és Spanyolországban. Rövid és gyors kiképző tanfolyamokat a Német Szövetségi Köztársaság és Ausztria területén indítottak, ahol elsősorban katonai és politikai hírszerzésre készítettek fel embereket, de 1956-ban már gerillaharcosok kiképzésére is sor került, kifejezetten azzal a céllal, hogy fegyveres konfliktus esetén „belső forradalmi megmozdulásra", tömeges bevetésre káderek álljanak rendelkezésre.

Az MHBK futárai, megbízottai hazatérve azokat a régi bajtársaikat, évfolyamtársaikat keresték fel, akikkel egy alakulatnál szolgáltak, együtt töltötték ifjúságukat, együtt harcoltak a második világháborúban, akikhez mélyreható élmények, emlékek fűzték őket, mégis nem kevésszer találtak visszautasításra. Az 1948-at követő években az itthon élő volt katonatisztek többsége nem tanúsított aktív ellenséges magatartást. Többségük kész volt beilleszkedni az új viszonyok közé. S az ilyen szándék minden bizonnyal még nagyobb lett volna, ha a túlzott és indokolatlan bizalmatlanság nem nehezíti meg a régi tisztek beilleszkedését.

Az MHBK vezetői 1949-ben részletes szervezeti utasítást dolgoztak ki a Magyarországra küldött megbízottak, futárok, hírszerzők, illetve a honi illegális szervezetek számára. Részletesen kimunkálták a konspirációs szabályokat, megjelölték a szervezet által összegyűjtendő híranyagok fajtáit. Ezek a szervezeti és konspiratív utasítások azonban nagyrészt papíron ma-

radtak. A valóságban az illegális csoportosulások összefonódtak, s a tagok kiléte a szervezeten belül nem maradt titokban.

Az MHBK az úgynevezett kopjás szervezési elvet alkalmazta, amelynek lényege az volt, hogy az ország területén megnyert vagy oda küldött megbízottaknak tilos volt a további szervező munkában részt venniük, s nem kerülhettek kapcsolatba olyan csoportokkal, amelyek szembenálltak a rendszerrel. De figyelemmel kellett kísérniük a rendszer számára megbízhatatlan személyeket, s bevonásukra javaslatot kellett tenniük a központnak. A beszervezést az MHBK hírszerző központja ezután a javaslattevő tudta nélkül hajtotta végre. A központ elképzelése az volt, hogy amikor már megfelelő számú megbízottal rendelkeznek, alkalmas időben nagyobb szervezési egységbe fogják össze őket. Ilyen időpontnak tekintették a „felszabadító" háború megindítását.

A futároknak szép jövőt ígértek: jó állást, megélhetést, győzelem esetén magas pozíciót, megfelelő híranyag gyűjtéséért pedig nagyobb összegeket. A valóságban azonban legtöbbször – bármilyen értékesek voltak is az információk – igyekeztek minél kevesebbet fizetni.

Kétségtelen, hogy valamennyi emigrációs szervezet közül a gyakorlatban az MHBK tett legtöbbet kitűzött céljai megvalósításáért. Ugyanakkor – tények sora bizonyítja – ez a szervezet rendelkezett a legfelelőtlenebb vezetéssel. Megalakulása után százával küldött haza igen felületesen kiképzett embereket, az esetek többségében a biztos letartóztatásba, csak azért, hogy eredményt mutasson föl, anyagi támogatásban részesüljön, az emigráción belüli harcokban előtérbe kerüljön és tekintélyt vívjon ki magának a különböző nyugati hírszerző szervek és kormánykörök előtt.

Az MHBK történetének fontos állomása volt az 1950. december 4–6. között Langenargenben tartott konferencia. E szigorúan zárt tanácskozáson szabályozták az MHBK hírszerzésének belső rendjét, a szolgálati viszonyokat, s kidolgozták a „magyarországi ellenállási szervezés elveit".[137] A francia hírszerző központ intencióinak megfelelően a konferencia olyan álláspontot fogadott el, amely szerint az MHBK-nak nem elsősorban a hírszerzésre kell figyelmet fordítania, hanem az ellenállási mozgalom szervezeteinek kiépítésére. Alex Rauscher, a francia hírszerzés képviselője külön kérte annak jegyzőkönyvbe vételét, hogy a francia hírszerzés nemcsak az információk gyűj-

tése érdekében tartja fontosnak az MHBK erősítését, hanem elsősorban az ellenállási mozgalom fejlesztését tartja szem előtt.

A konferencián megállapították, hogy a rendszer megbuktatása után létrehozandó állami szervezetek alapjait időben le kell fektetni, hogy háborús helyzet esetére már kész keretek álljanak rendelkezésre. Ezért a Magyarországon működő ellenállási mozgalmaknak két fázison kell keresztülmenniük. Az első a békés időszak, amikor a MHBK offenzív csoportjának vezetésével megteremtik az alapokat. A második a mozgósítás fázisa, amikor a hazai alapok önállóan végzik a szervezést és az ellenállási gócok kialakítását.

Az MHBK hírszerző szervezete két részlegből állt. Az offenzív csoport végezte a hírszerzést, a defenzív csoport az elhárítást és az offenzív csoport biztosítását látta el. Alapjában véve 1956-ig az előbbiekben vázolt szervezet működött.

Miután a futár elvégezte feladatát és visszatért, a szabályok szerint pihentetni kellett, és a defenzív csoport egy éven át figyelemmel kísérte őt, hogy megállapítsák, nem lett-e árulóvá. De az egy évet csak igen ritkán tartották be. Ha valamelyik futár eredményesen oldotta meg feladatát, egy-két hónapos pihenés után másodszor, sőt harmadszor is visszaküldték. Indításuk és alkalmaztatásuk előtt egy nyilatkozatot írattak alá velük, mely szerint a futár aláveti magát a francia katonai törvényeknek, s árulás esetén számol ezzel.

Az MHBK hírszerző központjának alárendelve működött egy rádiós csoport is. Sok esetben rádió útján tartották az összeköttetést a központ és a támaszpontok között.

Jelentős eredményt ért el az MHBK hírszerző szervezete a rádiólehallgatásban. Ebben szerepet játszott az a volt katonatiszt, aki annak idején lehallgató szakemberként tevékenykedett a VKF -2-nél. Megfejtette a magyar rendőrség rádióforgalmában alkalmazott két rejtjelezési kulcsot, s ennek birtokában a rejtjelezett rendőrségi táviratok mintegy háromnegyedét meg tudta fejteni. Ez fontos ismeretanyagot jelentett nemcsak az MHBK-nak, hanem a SDECE Kelet-Európával foglalkozó központjának is.

A SDECE elsősorban katonai természetű információk szerzését igényelte az MHBK hálózatától. Emellett érdekelték gazdasági hírek és hazánk nemzetközi kapcsolatai is. Különösen foglalkoztatta őket az állam és az egyház viszonyának alakulása, ennek hatása a lakosság hangulatára.

1951-ben tovább bővült az MHBK hírszerzése. Az inns-

brucki, a grazi és a bécsi támaszpontokon kívül újabbakat hoztak létre.[138] Ugyanakkor a szervezetet ért támadások is szaporodtak. A *Hídverők* című emigráns újságban Alföldi Géza károsnak és felelőtlennek minősítette az MHBK ügynöktoborzási rendszerét. Ugyanebben az időben a Peyer Károly vezetése alatt álló szociáldemokrata szervezet is támadta az MHBK-t.

1952-től megkísérelték a futárokat más társadalmi rétegekből kiválogatni. Addig ugyanis nagyrészt volt katonatisztekből toborozták ügynökeiket. Itthon létrehozott szervezeteik is belőlük verbuválódtak. A franciaországi főcsoport vezetőjének sikerült a francia hírszerzés támogatásával egy meglehetősen jó munkaközvetítő- és segélyszolgálatot kiépítenie, s abban reménykedtek, hogy annak révén az MHBK magyarországi szervezetei fokozatosan népi jellegűekké válnak. 1952-ben egyenesen olyan képtelen terv született az MHBK központjában, hogy az egykori tiszteknek kell átvenniük „a munkásság vezetését és a szocializmus apostolainak szerepét".

1952 és 1956 között a létrehozott magyarországi szervezetekben valóban végbement bizonyos átrétegződés. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy az MHBK szervezetei mind külföldön, mind Magyarországon szélsőjobboldali jellegűek maradtak.

Miközben az MHBK sorra küldte haza megbízottait, tragédiába sodort embereket, botrányok robbantak ki a ki nem fizetett honoráriumok miatt. A becsapottak és rászedettek közül jó néhányan nemcsak fenyegetőztek, de nyíltan panaszt emeltek, hogy az MHBK becsapta őket. Bánhegyi Sándor aláírásával jelent meg az a röpirat, amely az MHBK úgynevezett különleges szolgálatainak ügyeit tárgyalta és súlyos vádakat emelt a szolgálat néhány vezetője ellen. Bánhegyi feltárta, hogy az MHBK különleges csoportjának tagjaként futárokat, hírszerzőket bocsátott egy nyugati kémszervezet rendelkezésére. Azt állította, hogy a szervezet fejlesztésére, a hírszerzők kiképzésére kapott pénzt az MHBK vezetői eltulajdonították. Egyforma öltözetben, egyforma fölszereléssel – aktatáska, óra stb. – küldték a futárokat Magyarországra, s így nem volt nehéz felismerni őket. Akik pedig visszatértek, nem kapták meg a nekik járó összegeket. Zákó András a felelősséget az elkövetett hibákért Lovász Olivér volt vezérkari őrnagyra, a különleges csoport egykori vezetőjére hárította. Hogy védekezése meggyőző legyen, részletesen megírta, ki mennyi pénzt kapott a Magyarországra küldött megbízottak közül. E vitából botrány lett, s tábornoki bizottság alakult az ügy kivizsgálására.[139]

Az ügy kapcsán fény derült arra is, hogy az MHBK a futáraitól és egyéb úton szerzett információs anyagokat nemcsak a francia hírszerzőknek adta át, hanem eladta az amerikaiaknak is. Ez megrontotta a kapcsolatot az MHBK és a francia hírszerzés között.

A francia titkosszolgálat megvonta anyagi támogatását az MHBK-tól, így az felvette a kapcsolatot a Gehlen-szervezettel. Zákó András tárgyalásokat folytatott Adenauer kancellárral is, és ennek következményeképpen a Gehlen-szervezet irányító szerepre tett szert az MHBK életében. Kapitánffy Albin, az MHBK hírszerzésének egyik irányítója, vezető beosztást kapott a Gehlen-szervezet magyar osztályán. 1953 őszétől az MHBK Bajorországban rendszeresítette kiképző iskoláit, most már Gehlenék megbízásából. Itt fegyveres kiképzés is folyt. Az egyik iskolát Alföldi Géza vezette, aki annak idején a Szálasi-kormány egyik államtitkára volt.[140]

Az MHBK, Gehlenék irányítása alá jutva, a CIA, illetve a CIC érdekeltségi körébe került. Ennek révén a Német Szövetségi Köztársaság és Ausztria több városában élénk toborzó tevékenységet folytattak 1955–1956-ban. Ígérgetéssel, munkavállalási lapokkal, vonat- és repülőjeggyel nyerték meg az embereket, akiket azután visszaküldtek Magyarországra, vagy Amerikába küldtek kém- és diverziós tanfolyamokra.[141]

A jobboldali szervezetek közül az MHBK tagjait lehetett leginkább mozgósítani. 1955–1956-ban mintegy 15 000–20 000-ren vettek benne részt. A pontos létszámot még az MHBK központja sem tudta megállapítani. Legerősebb szervezetei a Német Szövetségi Köztársaságban voltak, továbbá Kanadában és az Egyesült Államokban.

Az MHBK törzskara 1949–1956 között több tervet dolgozott ki az ország „felszabadítására", igazodva a nemzetközi helyzet változásaihoz. Nyíltan biztatott robbantásokra, gyújtogatásokra.[142] Az MHBK vezetői ezzel összefüggésben azt állították: az otthoniak „bizalma épp azért fordul a magyar katonai emigráció szakemberei felé, mert egyedül részükről látnak biztosítékot, hogy a legcsekélyebb indiszkréció sem történhetik".[143]

Hogy miképpen vett részt az MHBK a népi demokratikus rendszer ellen irányuló tervek megvalósításában, hogyan próbált létrehozni Magyarországon szervezeteket, úgynevezett ellenállási gócokat, ezt néhány eset bemutatása jól érzékelteti. Elsőként essék szó a Dósa Attila által vezetett csoportosulásról.[144]

Az MHBK megalakítása után Dósa aktívan részt vett a szervezet hírszerzésének kialakításában. Együttműködött a CIC bécsi irodájával is, annak számára is gyűjtött híreket, és gondoskodott futárokról.[145]

Egy volt páncélos őrmestert már 1948 októberében felkészített és visszaküldött futárként Magyarországra. T. K. korábban a CIC linzi kirendeltsége részére végzett hírszerzést, rendelkezett tapasztalatokkal és otthoni kapcsolatokkal. Megbízása az volt, hogy próbáljon volt páncélos alakulatok tisztjei és tiszthelyettesei között beszervezésre alkalmas személyeket fölkutatni.

Néhány nap múlva Sz. L. egykori főhadnagyot küldte Magyarországra, egy katonai ügyész címével, akit azzal kellett volna megbíznia, hogy a letartóztatásokról adjon tájékoztatót.

A legközelebbi futár Sz. Gy. volt. Dósa úgy döntött, hogy amennyiben megvalósítja programját, az általa hozott hírek felét a franciáknak, a másik felét - a Bécsben szerzett hírekkel kiegészítve - a CIC bécsi kirendeltségének adják át.

Ugyanebben az időben Dósa az utcán véletlenül találkozott két volt főhadnaggyal, akik nemrég szöktek ki Magyarországról. Elmondták, hogy a Műszaki Egyetemen 10–12 főből álló csoportjuk volt, főleg volt katonatisztekből. A beszélgetés után egyikük vállalkozott rá, hogy visszatér Magyarországra és a baráti kört összeköti Dósa Attilával. Barátai közül néhányan vállalták hírek gyűjtését, valamint kisebb csoportosulások létrehozását.

Ezekben a hónapokban Dósa jó néhány tisztet küldött vissza – felületes ismeretség és felkészítés után – Magyarországra. Az erre vállalkozóknak részben nem volt megélhetésük, részben pedig egybevágott meggyőződésükkel az a feladat, amire Dósa Attila az MHBK nevében kérte őket. Sokszor nem is gondolták végig, hogy vállalkozásuk milyen veszélyeket rejt magában.

A Bécsbe érkező egykori tisztek egymásnak adták a címeket, neveket. Mind nagyobb volt az a gárda, amelyből Dósának válogatnia lehetett. Közben visszaérkeztek Magyarországról a megbízottak, a futárok. Sikerült adatokat szerezniük a honvédség egyes alakulatairól, bizonyos politikai és gazdasági kérdésekről, bár ez utóbbi nemigen volt bővebb annál, ami a magyar újságokban is megjelent.

A megnövekedett forgalom, az újabb és újabb futárok küldése és érkezése több határkapu létesítését tette szükségessé, ami problémát jelentett. Egy ügyvéd, egy kereskedő és egy vendég-

lős azonban vállalta, hogy megfelelő anyagi ellenszolgáltatásért segít embereket a határon átcsempészni.

Néhány hónap alatt a forgalom igen felduzzadt. Dósa Attila egyre nehezebben tudta összegyűjteni postai úton a Budapestről érkező jelentéseket, fogadni a Magyarországról visszajött futárokat, felkutatni az újabb és újabb embereket.

1949-ben újabb lehetősége nyílt arra, hogy olyan volt katonatisztet küldjön vissza Magyarországra, aki egy kisebb, mintegy 8–10 taggal működő szervezetet irányított. Volt csendőrökből és a soproni katonai iskola néhány volt hallgatójából állt a csoport. A volt soproni katonaiskolások minden hónap első vasárnapján bajtársi találkozót tartottak a Kárpátia Söröző-ben. E találkozók részben politikai jellegűek voltak, részben pedig az emlékezés és a közös múlt tartotta össze őket. Dósa Attila a futárnak azt a feladatot adta, hogy közülük ne szervezzen be senkit, de terjessze el közöttük: ha bárki Bécsbe megy, feltétlenül keresse fel őt.

Dósa továbbá megismerkedett két hadnaggyal, akik csatlakoztak az MHBK-hoz, és vállalták, hogy a szovjet–amerikai zónahatáron embereket csempésznek át. Mivel Magyarországon is volt kapcsolatuk, egyikük visszautazott Budapestre, és részletes adatokat szerzett bizonyos honvédségi rendelésekről, valamint a Honvédelmi Minisztérium anyagi főcsoportfőnökségéről.

Az ilyen sikerekhez azonban egyre több kudarc társult. 1949 elején mind gyakrabban került sor az MHBK által beküldött futárok és az általuk létrehozott szervezetek tagjai letartóztatására. Nem utolsósorban azért, mert a hazaküldött futárok konspirációs fölkészítése szakszerűtlen volt.

Magyarországra küldték L. N.-t is, akinek a barátai illegális egyházi csoportosulásokban vettek részt. Szervezete híreket gyűjtött magyar és szovjet katonai alakulatokról, továbbá a Mindszenty letartóztatása által kiváltott hangulatról, a magyar vegyiparról és hajógyártásról. Arra törekedett, hogy a Kossuth Akadémián, továbbá Pécsett és Mosonmagyaróvárott is vonjon be ismerősei és barátai közül megfelelő embereket. Ezek között volt több tényleges szolgálatot teljesítő repülőtiszt is. Ez a széles körű szervező munka azonban, éppen kiterjedtsége miatt, a szervezkedés lelepleződésével járt, s okozója lett az egyik legnagyobb letartóztatási hullámnak, amely az MHBK embereit érte Magyarországon.

Az MHBK hírszerző központjának tevékenysége mégis foly-

tatódott. Két volt tiszt 1949 októbere és 1950 novembere között három ízben járt ilyen céllal Magyarországon. 1950 novemberében a határ átlépésénél tűzharcba keveredtek a határőrséggel, egyikük megsebesült, a másik meghalt.

1950 januárjában küldték Magyarországra P. L.-t és B. Z.-t. Ez utóbbi az időközben tőle elvált feleségét is ki akarta vinni, de az asszony nem volt hajlandó vele menni. Sőt miután B. erőszakoskodott, feljelentette volt férjét, aki letartóztatása közben tűzharcba keveredett és meghalt.[146]

Ebben az időben épült ki Kapitánffy Albin volt vezérkari őrnagy hírszerző szervezete, amely a hírek gyűjtésén kívül akciókat is végrehajtott. A szervezet egy klagenfurti laktanyában rendezkedett be, ahol egy munkaközvetítő iroda ügynöksége is működött, amely Dél-Franciaországba toborzott mezőgazdasági munkásokat. A francia munkaközvetítő irodának egy magyar páncélos százados volt az egyik vezetője, aki egyben a francia Deuxième Bureau-val is kapcsolatban állott. Így Kapitánffy nemcsak az angol FSS-nek, de a franciáknak is eladta az összegyűjtött híreket. A munkaközvetítő iroda jó lehetőséget nyújtott olyan emberek felkutatására, akik hajlandók voltak megbízással visszatérni Magyarországra. Mivel az FSS nem volt bőkezű, az ügynöktoborzás során főleg a hazafias meggyőződésre apelláltak.

Érdemes szólni a Radnóczy Antal volt vezérkari százados által szervezett hírszerző csoportról, amelynek központja Münchenben volt. Radnóczy jól ismerte Zákó Andrást, aki a Hadiakadémián tanára volt. Az ő csoportjának is szerepe volt abban, hogy az angol hírszerzők támogatták az MHBK-t.

A Magyarországra érkező futárok mindig azt hangoztatták a megnyerni kívánt személyek előtt, hogy ők egy széles alapokra épített szervezkedés vezetői, amely több csoportból áll, s amelynek feladata a fennálló rendszer megdöntése, a hatalom átvétele. Az első csoportosulások helyenként szabotázsakciókat, gyújtogatásokat is végrehajtottak, amelyeket az újonnan csatlakozók előtt kiemelkedő, nagy jelentőségű eseményként tüntettek fel.

Az MHBK egyik sikeres futárja volt S. L., aki többször járt Magyarországon.[147] Mindent, amit megbízói elmondtak neki, feljegyzett noteszába. Ezt letartóztatása során megtalálták nála.

S. L. huszonkét olyan volt évfolyamtársát tartotta számon – főleg Budapesten –, akiket szerinte meg lehet nyerni az

MHBK-nak. Ezen kívül tíz, főleg értelmiségi munkakörben dolgozó mérnököt, tisztviselőt, középiskolai tanárt, akikre szintén úgy emlékezett, mint akik bevonhatók.

S. végigjárta ezeket a címeket, mindenütt átadta a „Bajtársak!" című felhívást és más sajtótermékeket. Meg is nyert néhány embert.

Bekapcsolódott a szervezkedésbe P. T. is, aki Nyugatról visszatérve egy szervezet kiépítésén tevékenykedett. Az általa létrehozott csoportosulás összefonódott másokkal, így a hatóságoknak a későbbiekben nem volt nehéz eljutniuk az egyik szervezettől a másikig.

Jelentős feladatokat vállalt magára a katonatiszti családból származó Sz. L. is, aki a háború után sem a polgári életben, sem a demokratikus hadseregben – ahol tisztként szolgált – nem találta a helyét. Mindazt, amit az MHBK részére elvállalt és aminek végrehajtásához hozzáfogott, nem anyagi ellenszolgáltatásért, hanem meggyőződésből tette. Miután megállapodtak az MHBK-val, hozzáfogott egy széles alapokra épített szervezkedés létrehozásához. Csatlakozott hozzájuk Hadvári Pál vezérkari ezredes, a Kossuth Akadémia tanulmányi felügyelője.[148]

Mivel Sz. L.-nak módja volt az I. kerületi parancsnokságról pontos ismereteket szerezni, feladatát elsősorban ebben határozták meg. De vállalta megfelelő emberek előkészítését és olyan helyek keresését, ahová az MHBK adott alkalommal fegyvereket dobhat le ejtőernyővel. Javaslatára tervbe vették, hogy az egyik honvédségi gépkocsiszínben található négy használható páncélost felgyújtják. Ez – véleményük szerint a propaganda szempontjából bírhat jelentőséggel, jelezheti, hogy kezd kibontakozni az ellenállás, amihez alkalomadtán csatlakozni lehet.

Minderre azonban már nem kerülhetett sor, mert a korábban említett S. L.-t a magyar hatóságok letartóztatták. Megtalálták nála az MHBK szervezeti és hírszerzési utasítását, felhívását, Eckhardt Tibor levelét, a bécsi, salzburgi, innsbrucki fedőcímeket és – ami a szervezkedés szempontjából még súlyosabb volt – azoknak a magyarországi személyeknek a címeit, akiknél már járt vagy akikhez el akart jutni.

1951–1953-ban az MHBK a francia hírszerzés megbízásából volt katonákat, tiszteket és altiszteket toborzott egy francia vezetés alatt álló, de külföldieket magába foglaló katonai alakulat számára, amely a Német Szövetségi Köztársaság és Ausztria

francia zónájában épült ki. Az alakulat kisegítő őrszolgálatként szerepelt. Ilyen feladatokat is ellátott, de alapvetően hírszerzésre, szabotázsakciókra készített fel embereket. A magyarok közül csak azok lehettek tagjai, akiket az MHBK javasolt és akiket a francia politikai rendőrség ellenőrzött. Az alakulat parancsnokai franciák voltak, kiképzőtisztjei között viszont szép számmal szerepeltek az MHBK-hoz tartozó magyar tisztek és tiszthelyettesek. A jelentkezők hat hónaptól egy évig terjedő szolgálatot írtak alá, és szerződésben vállaltak kötelezettséget arra, hogy alávetik magukat a francia haditörvényeknek. A szolgálat tagjai ejtőernyős, rádiós, navigációs, hírszerzési és szabotőri kiképzést kaptak. A kiképzettek szerződésben vállalták, hogy békeidőben és háborúban egyaránt a francia hadsereg oldalán vesznek részt akciókban, illetve a harcban.

Az MHBK-val került kapcsolatba M. A. volt SS-százados, aki a felszabadulás előtt a Nemzeti Front nevű fasiszta szervezet tisztviselője volt, s ezért 1945-ben internálták. Vállalta, hogy Magyarország politikai, gazdasági és kereskedelmi életéről, a lakosság általános hangulatáról, a szovjet és a magyar hadseregről információkat szerez. Hazatérve Magyarországra Szegeden, Kiskundorozsmán, Hódmezővásárhelyen dolgozott, különböző katonai és gazdasági adatokat szerzett. Kapcsolatba került egy BSZKRT-dolgozóval, aki elsősorban e területről tudott adatokat közölni. Hozzájutott olyan dokumentumokhoz, iratokhoz, amelyeket az MHBK szervezői értékeseknek tartottak. Egészen 1951-ig vettek részt a hírszerző munkában, akkor az egyik szervezet felgöngyölítése során letartóztatták őket.[149]

Jelentős szervezkedés lepleződött le, amikor 1952. március 27-én Magyarországról Ausztriába való szökése közben a határőrség elfogta F. Z.-t, a Ludovika Akadémia volt hallgatóját, aki illegálisan élt Magyarországon. Egyebek mellett pisztolyt, öt igazolványt és három részletes, híreket tartalmazó jelentést találtak nála.[150]

F. Z.-ről kiderült, hogy az MHBK egyik ügynökének segítségével már 1951 májusában Nyugatra szökött. Salzburgban kiképezték, majd novemberben visszaküldték hazánkba. Apja főszolgabíró volt, a vitézi rend tagja. Ő piarista gimnáziumot végzett, 1942-ben pedig önként jelentkezett a Ludovikára. A háború végén amerikai fogságba esett. Egy ideig németországi hadifogolytáborokban volt, majd visszatért Magyarországra. Egy régi ludovikás évfolyamtársa 1947-ben bevonta őt egy volt

horthysta tisztekből álló csoportosulásba azzal, hogy fontos feladatok elvégzése vár rá. Ezek megvalósítására nem került sor. Többek között azért is hagyta el az országot 1951-ben. Bécsben jelentkezett a CIC-nél, ahol kihallgatták, és mivel hivatkozott 1947-es megbízatására, felajánlották neki, hogy kiképzésben részesítik, találkozhat régi bajtársaival és visszatérhet Magyarországra.[151]

Az MHBK egyik munkatársával, H. S.-sel megállapodtak abban, hogy visszatér Magyarországra. 1951 decemberében F. Z. már Budapesten volt. Miután összegyűjtötte a szervezete által fölhalmozott adatokat, ezeket jelentésekben egyesítette, és elindult Ausztriába, hogy beszámoljon az elvégzettekről. A határőrök azonban ebben megakadályozták, s ezt követően a szervezetet is felgöngyölítették.

Az MHBK nemcsak létrehozott úgynevezett ellenállási szervezeteket, de kereste a már meglevő kommunistaellenes csoportosulásokat is, hogy együttműködésre lépjen velük. És jóllehet elsősorban a volt katonatisztekre támaszkodott, törekedett értelmiségi, kispolgári, sőt munkásrétegekkel is kapcsolatot teremteni. Ez utóbbi próbálkozás azonban kevés sikerrel járt.[152]

Kísérleteztek egy egyetemisták közötti szervezkedéssel is. E célból használták fel például az 1949 nyarán Nyugatra szökött R. T.-t, akit titokban többször visszaküldtek Magyarországra.[153]

Az MHBK a kispolgári rétegek megingott társadalmi helyzetéből is profitálni tudott. Példaként elmondjuk V. Zs. MHBK-futár ügyét. V. cukrászmester volt, akinek az üzemét 1950-ben államosították, s ezért elhagyta az országot. Ausztriában a grazi Caritas-szervezet titkára pénzt és élelmet utalt ki számára, majd az ottani Magyar Iroda segítségével eljutott Salzburgba, ahol bemutatták a *Hungária* főmunkatársának, Bártfainak. Bártfai fölvilágosította: csak úgy kaphat kivándorlási engedélyt az Egyesült Államokba vagy Kanadába, ha be tudja bizonyítani, hogy ellensége a népi demokráciának. Ilyen előkészítés után az MHBK salzburgi szervezetének vezetője megbízta, hogy hazatérve a Ganz Hajógyárban helyezkedjék el. Megbízta továbbá, hogy próbáljon egy teljesen megbízható embert beszervezni, aki ért a rádiókezeléshez, s keressen egy olyan volt kisiparost, akinek megfelelő üzlethelyisége van, ahol a készülék kezelője biztonságban lehet. Megbízatásának azonban nem tudott eleget tenni.

Eredményesebb munkát tudott végezni L. I., aki fegyverrej-

tegetésért kapott kétévi börtönbüntetése elől menekült külföldre. Több lágert megjárt, végül találkozott Bürgés Sándorral, aki tájékoztatta az MHBK céljairól, s javasolta, vállaljon ott szolgálatot. L. I. rövid gondolkodási idő után elfogadta az ajánlatot. Kapott valamelyes kiképzést, majd átjuttatták a határon. Sikerült is eljutnia barátaihoz, akik közül hárman vállalkoztak a hírszerzésben való részvételre. Az egyiknek olyan feladatot adott, hogy próbáljon kijelölni egy helyet, ahová – ha szükséges – ejtőernyővel ledobhatnak fegyvert és élelmiszert. Egyébként mindhárom beszervezett emberének kiadta, ők is próbáljanak két-három személyt megnyerni.

Három hét után visszaindult, s viszontagságos kalandok után átjutott a határon. Ausztriában rádiós kiképzésben részesült, majd visszatért Magyarországra. Itthon azonban megtudta, hogy egyik beszervezett ismerősét letartóztatták. Ezért még aznap visszaindult, anélkül, hogy feladatát teljesítette volna. Az 1956. október 23-i magyarországi események Innsbruckban érték. Október 27-én néhány társával elindult Magyarországra. Eljutott Győrbe, és mint Nyugatról jött magyar, bekapcsolódott az eseményekbe. November 4-e után visszatért Bécsbe, majd újból megjelent Magyarországon, de december 4-én, amikor ismét át akarta lépni a határt, elfogták.[154]

Voltak emberek, akiknek útja szinte természetszerűleg vezetett el az MHBK-hoz. Ilyen volt például K. I. 1938-ban lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, majd egy nagyüzemben a nyilas szervezet vezetője lett. Katonaként Ukrajnában megsebesült, felgyógyulása után belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahonnan – múltjának napfényre kerülésével – 1947-ben kizárták, s a bíróság népellenes bűncselekményeiért elítélte. Kiszabadulása után Nyugatra szökött, Párizsba került, ott megismerkedett az MHBK vezetőivel, akik beszervezték.

A kiképzés befejezése után azzal az útmutatással küldték Magyarországra, hogy építsen ki hálózatot olyanokból, akik segítségére lesznek politikai és főleg katonai természetű hírek szerzésében. Kikötötték, hogy négy hétig legyen Magyarországon, s ez idő alatt 10–15 embert nyerjen meg a szervezet számára. Ez a feladat önmagában is irreális volt, de különösen az volt a további: olyanokat szervezzen be, akik az ejtőernyővel majdan ledobandó személyek és fegyverek számára megfelelő bázist tudnak létesíteni.

K. I. a megadott útvonalon próbált Magyarországra jutni, de már a határövezetben letartóztatták. Pisztolyt, ciánt, titkos-

íráshoz szükséges eszközöket találtak nála, s egy névsort azokról, akiket az MHBK szerint be lehetett vonni a szervezkedésbe.[155]

G 529-es volt a fedőszáma annak az építészmérnöknek, akit ugyancsak az MHBK bízott meg magyarországi feladatokkal. Párizsból küldték Budapestre, megígérve, hogy jelentős anyagi támogatásban részesítik. Kiképezték, ellátták felszereléssel, fedőcímekkel. Hazaérkezve a Csepel Művekről, különböző egyetemekről, a Chinoin Gyógyszerárugyárról, a Diósgyőri Gépgyárról szerzett információkat. Bevont néhány megbízhatónak vélt embert is a feladat megoldásába. E csoportosulás tagjait 1952 júniusában adták át a bíróságnak.[156]

Az MHBK mindezen fáradozásai, áldozatai sokáig hiábavalóknak tűntek. Annál nagyobb reményekkel töltötték el a szervezet vezetőit az 1956 nyarán kibontakozó események, amelyek hatására igencsak megélénkült az MHBK tevékenysége. Politikai lépéseket is tett ekkoriban az MHBK parancsnoksága, így tárgyalásokat kezdeményeztek különböző emigráns politikusokkal. Szabó Miklóssal például olyan céllal vették fel a kapcsolatot, hogy segítse az együttműködés kialakítását az MHBK parancsnoksága és Nagy Ferenc között. Elmondották Szabónak, hogy szabadcsapatot szerveztek a „forradalom" támogatására.[157]

1956 októberében Zákó András és vezérkara a bécsi Kaiserhof Szállóban rendezte be főhadiszállását. Törzskarának egyik tisztje, Martsa Sándor volt ezredes Szentgotthárdra ment, hogy áttekintse a magyarországi helyzetet. Az események alatti fáradozásaiért később Martsa Sándort az MHBK linzi közgyűlésén aranykoszorús jelvénnyel tüntették ki.[158]

Adonyi Ferencet, aki ez idő tájt az ausztriai főcsoport vezetője volt, Zákó kinevezte az MHBK vezérkari főnökévé, és megbízta „a magyar forradalom anyagi alapjának megteremtésével". Ennek érdekében gyűjtést indítottak. Adonyi Ferenc egy teherautónyi modern kézifegyvert juttatott el Győrbe, sőt ő maga is odament. Ezenkívül kötszerdobozokba csomagolt kézigránátokat – amelyeket Svájcból szereztek – küldtek a különböző fegyveres ellenforradalmi csoportokhoz. A fegyverekkel egyidejűleg egy kisebb fegyveres csoportot is útnak indítottak, részben a fegyverszállítmányok kísérésére, részben az ellenforradalom fegyveres támogatására.

Az MHBK az ellenforradalom idején több megbízottat küldött Magyarországra. Egyik ügynöke, aki már többször járt

Ellenforradalmároktól zsákmányolt, jórészt nyugati fegyverek

Magyarországon, október 29-én olyan céllal lépte át a határt, hogy Győrött instrukciókat adjon „a dunántúli kormánynak".[159] Október 31-én Zákó András úgy döntött, hogy főhadiszállását Bécsből Győrbe teszi át. Ettől azonban az események gyors változása következtében kénytelen volt elállni.

November 4-e után az MHBK vezetői utasították ausztriai szervezeteiket, hogy válogassanak ki megbízható, katonai vezetésre alkalmas személyeket, az új menekültekből pedig, lehetőleg volt katonákból, alakítsanak kisebb – 5–20 fős – csoportokat, amelyek vállalják a fegyveres harcot. Úgy tervezték, hogy ezeket gyors ütemben kiképzik és visszairányítják a harcok támogatására, illetőleg újabb harcok kibontakoztatására. E csoportok fegyverrel való ellátását a spanyol hírszerző központ vállalta.

Az MHBK és más emigrációs szervezetek az ellenforradalom idején szorosan együttműködtek a nyugati hírszerző intézményekkel fegyverek és fegyveresek hazánkba küldésében. Az el-

lenforradalom kirobbantásakor elsősorban nem a korábban eldugottakból és nem is a Nyugatról becsempészettekből került ki a fölkelők fegyvereinek zöme. Ezeket a hazai fegyverraktárakból, fegyvergyárakból, egyes katonai és rendőri alakulatoktól szerezték. De nem lehet eltekinteni attól, hogy 25-étől, 26-ától kezdve a legkülönbözőbb úton és módon küldtek és hoztak fegyvereket Nyugatról a fegyveres ellenforradalmi központokba. Erre igen gyakran a Vöröskereszt szállítmányait használták fel. „Köteteket tesznek ki azok a tanúvallomások, amelyek a különböző utakon beküldött fegyverszállítmányok érkezéséről, átvételéről, szétosztásáról beszámolnak."[160]

Október 26-án osztrák területről érkezett egy vöröskeresztes szállítmány, amely részben fegyvert és lőszert tartalmazott. Október 26-án a szombathelyi rendőrkapitányság átkutatott egy vörös kereszttel ellátott tehergépkocsit, két láda német hadipuskát és egy láda hozzávaló lőszert találtak benne.[161]

Október 27-én a győri megyei kórház épülete elé német rendszámú kocsi érkezett. A gépkocsiban modern fegyverek voltak. A Práter utcai iskolában berendezkedett ellenforradalmi csoport még november 4-én is jelentős mennyiségű fegyvert kapott vörös kereszttel ellátott, német feliratos faládákban. A felbontott vöröskeresztes ládák egy részében citrom, narancs, csokoládé volt, másik részében kézigránátok.[162]

A fegyveres ellenforradalmi csoportok szétszórása után igen sok nyugati gyártmányú, legmodernebb típusú fegyver került a karhatalom, illetve a rendőrhatóságok kezébe. MP–44-es nyugatnémet villámkarabélyok, US Carabine jelzésű amerikai géppisztolyok, új típusú Thompson- és MP–40-es nyugatnémet géppisztolyok.[163] Az egyik „szabadságharcos" egy riporternek elmondotta, hogy november 2-án négy kocsirakomány kézigránátot kaptak.[164]

A jobboldali emigráció katonai szervezetei a különböző nyugati táborokban kiképzett fegyvereseket mint az MHBK alakulatait küldték Budapestre. Az MHBK müncheni, a Caritas Bécs melletti, linzi, innsbrucki táboraiban, valamint a Salzburg és Regensburg környéki táborokban toborozták a „szabadságharcosokat". Ugyanezen táborokban a Hungarista Légió is rohamcsapatokat szervezett. A zirndorfi lágerből egy 35 fős csoportot küldtek Magyarországra.[165]

A salzburgi Caritas október 24-én 45 főből álló csoportot indított el Burgenland irányába, „önkéntes munkacsoport" néven. Október 29-én 130 főből álló fegyveres csoport jött át az

osztrák határon. A csoport vezetői elmondták, hogy korábban szöktek Nyugatra, most Budapestre mennek, részt akarnak venni a szovjet csapatok elleni harcokban. A határőröket felszólították, adják át fegyvereiket, mert különben megtámadják az őrsöt.[166] Az osztrák–magyar határ egyes állomásain szabályos „vezérkarok" jöttek létre, amelyek irányították a fegyveres ellenforradalmárok Magyarországra jutását.[167]

Az MHBK az 1956 utáni években is próbálkozott különböző úton-módon Magyarországon csoportosulásokat létrehozni, szervezeteket kiépíteni. Ezek a kísérletek azonban az idő múlásával egyre reménytelenebbeknek bizonyultak.

Az emigráció hazánk elleni tevékenységének, szervezkedésének feltételei és lehetőségei ugyanis alapvetően megváltoztak az 1956 utáni években. Az imperializmus – bár fő célkitűzését: a szocialista országok felszámolását nem adta fel – a nemzetközi erőviszonyokban bekövetkezett változások: a szocializmus világméretű megerősödése, a Szovjetunió termonukleáris fegyverekkel való ellátottsága, a gyarmati népek antiimperialista felszabadító harcainak fellendülése hatására kénytelen volt külpolitikai irányvonalát módosítani.

Az 1956-os ellenforradalom kudarca is azt sugallta sokak számára, hogy célszerű áttérni a konfliktusok korszakáról a tárgyalások korszakára, elfogadni a békés egymás mellett élés elvét és gyakorlatát, tehát a mérsékeltebb taktika hívei kerültek előtérbe. Ez természetesen nem a harc feladását jelentette részükről, csupán azt, hogy áttételesebb, összetettebb, bonyolultabb módszerekkel próbáltak küzdeni a szocializmus ellen.

Huszonöt év múltán

Befejezésképpen érdemes és tanulságos – ha röviden is – foglalkozni azzal a széles körű politikai kampánnyal, amelyet az 1956-os ellenforradalom 25. évfordulója kapcsán indítottak a nyugati propagandaközpontok.

A magyar nép a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével – s ezt barát és ellenség egyaránt elismeri – az elmúlt két és fél évtized során nagy utat tett meg. Ezt csakis az ellenforradalom fölszámolása és következményeinek leküzdése alapozhatta meg. Eredményeink egyik legfontosabb forrása a marxizmus-leninizmus elméletének alkotó alkalmazása hazai viszonyainkra, ami egyben azt is lehetővé tette, hogy az 1945 és 1956 között létrehozott értékek megmaradjanak és beépüljenek további fejlődésünkbe.

Az MSZMP-nek az iparfejlesztés, a mezőgazdaság szocialista átszervezése s termelési potenciáljának továbbfejlesztése, az életszínvonal emelése, a közoktatás fejlesztése, a művészet és irodalom pártolása, a szocialista demokrácia kibontakozása terén folytatott politikája helyesnek bizonyult, és jelentős eredményeket hozott. Nem vallja senki Magyarországon, hogy mai társadalmi, politikai életünk konfliktusoktól, ellentmondásoktól mentes lenne. De az kétségtelen, hogy a felszabadulás óta e nép és haza élete összehasonlíthatatlanul gazdagabbá vált. Sokat tanultunk az 1945 és 1956 közötti időszak történetéből, mint ahogy levontuk a tanulságokat az 1956-os nemzeti tragédiából, az ellenforradalomból is. E tanulságok az elmúlt évtizedekben mélyen meggyökeresedtek a nép túlnyomó többségének gondolkodásában, cselekvésében, életében. De nem zárkózhattak el eredményeink figyelembevétele elől azok a nyugati kormánykörök, intézmények sem, amelyek igyekeznek ártani és nehézségeket okozni a Magyar Népköztársaságnak.

Ez utóbbinak lehettünk tanúi 1981 őszén, az ellenforradalom 25. évfordulóján is. Az akkori kampány természetesen része volt annak az általános ideológiai és politikai harcnak, amelyet

a vezető imperialista hatalmak kormánykörei, erre hivatott intézményei, különböző tömegkommunikációs központjai folytatnak hazánk és a többi szocialista ország ellen. De része volt annak az újjáéledő hidegháborús politikai hullámnak is, amely az elmúlt másfél-két évben oly erőteljesen jelentkezett.

Különösen két összefüggésben érdemel figyelmet ez a politikai kampány: hogy miként kívánta befolyásolni a mai magyar társadalom életét, illetve hogy milyen szerepet szánt ennek a kampánynak nemzetközi vonatkozásban.

A hazánk ellen irányuló ellenséges propaganda, a lélektani hadviselés az évforduló során arra összpontosította erejét, hogy megbontsa azt a nemzeti egységet, amely az elmúlt 25 év egyik legjelentősebb társadalmi, politikai vívmánya. Másik nem titkolható törekvésük az volt, hogy az 1956-os ellenforradalom eseményeinek számukra levonható tanulságaival elmélyítsék a Lengyel Népköztársaságban kibontakozott válságot.

A nemzeti egység megbontását célzó törekvések természetesen nem vezettek sikerre, jóllehet mindent megtettek ennek érdekében. A Szabad Európa Rádió, de más adók és sajtóorgánumok is hónapokon keresztül próbálták fölidézni az ellenforradalom eseményeit, azzal a céllal, hogy valamilyen módon gyengítsék a magyar nép egységét, a mai magyar társadalom osztályainak, rétegeinek, csoportjainak az alapvető társadalmi célkitűzésekben kialakult összefogását.

Senki nem vonja kétségbe, hogy az alapvető kérdéseken túl nem kevés olyan részkérdés létezik a társadalomban, amelyben nézeteltérések, ellentmondások feszülnek. Mégis, összességében a magyarság olyan nemzeti egységben él, munkálkodik, építi az új társadalmat, amilyen egység ezeréves története során még nem volt. Nem is lehetett, hiszen a társadalom struktúrája, a termelőeszközök magántulajdona, a kizsákmányolás és az ellentétes érdekű osztályok léte kibékíthetetlen ellentmondásokat hordozott. Történelmünk egyik legdrámaibb vonása, hogy a nemzeti összefogás még a nemzet életének legkritikusabb pillanataiban is hiányzott. Jelenleg viszont éppen ez az egység fejlődésünk egyik legfőbb forrása. Éppen ez magyarázza, hogy miért törekedtek 1981 őszén – a függetlenség, a szabadság és az önrendelkezés jelszavával visszaélve – a nemzeti összefogás meggyengítésére azok a politikusok, írók és újságírók, akik ellenségesen tekintenek szocialista vívmányainkra.

A szocialista Magyarország elleni politikai harcban ez alkalommal is két fő irányvonal érvényesült. Az egyik nyíltan a hi-

degháborús politika szolgálatába igyekezett állítani az évfordulót, a másik megpróbált hajlékonyabban, árnyaltabban föllépni. A két véglet között természetesen ezúttal is sokféle volt az átmenet. Mindenesetre, ha nem is egyedül az agresszív, hidegháborús hangvétel jellemezte ezt a kampányt, ennek a szellemisége érvényesült a legerőteljesebben, a legmarkánsabban.

Egyes országokban, elsősorban az Egyesült Államokban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Angliában a polgári sajtó nagyobb figyelmet fordított az ellenforradalmi eseményekre, bár nem egyforma módon, intenzitással és főleg nem egyforma tartalommal; másutt kissé visszafogottabban foglalkoztak 1956 októberével. Néhány politikai akcióra is sor került, főleg az Egyesült Államokban. A képviselőház és a szenátus 1981. október 23-át – az évi érvénnyel – a „magyar szabadságharcosok" napjává nyilvánította (az erről szóló elnöki proklamációt Reagan október 24-én írta alá); a Magyar Szabadságharcos Világszövetség október 18-i emlékülésén felolvasták Reagan elnök és Haig külügyminiszter üdvözletét; Frank Horton képviselő, a magyar ellenforradalomról való megemlékezésre létrehozott bizottság elnöke, 1981. október 21-én fogadást adott az Egyesült Államok Képviselőházában, amelyen megjelent a Képviselőház és a Szenátus Külügyi Bizottságának az elnöke is. Mindezzel azt akarták érzékeltetni, hogy az Egyesült Államok elnöke, Képviselőháza, szenátusa napirenden tartja a magyar ellenforradalom követeléseit. A kanadai kulturális államminiszter a Kanadai Magyarok Szövetségével közösen adott fogadást a parlament épületében; a bajor tartományi kormány munkaügyi és szociális minisztere felszólalt a Szabad Magyarok Európai Kongresszusának ünnepségén, amelynek védnöke Franz-Joseph Strauss volt. Ezek a kormánykörök tehát ugyancsak adtak bizonyos támogatást, tettek inspiratív lépéseket, hogy a jobboldali magyar emigráció ez alkalommal hatékonyabban próbáljon föllépni.

A jobboldali magyar emigráció vezetői, szervezetei, sajtója az 1981-es esztendőt a Magyar Népköztársaság elleni aktív és hatásos politikai akciósorozat évének tervezték. Az akciósorozat megindítását az úgynevezett közös magyar külügyi bizottság 1980 decemberében Clevelandban megtartott ülésén határozták el. Az ellenforradalom évfordulójával kapcsolatos mesz-

1971. október 23-át az ellenforradalom után tizenöt évvel a magyar harcosok napjának nevezték el

City of Los Angeles

Hungarian Freedom Fighters Day

szemenő reményeik azonban nem váltak valóra. Különböző szervezeteik és központjaik nem tudtak a Magyar Népköztársaságnak jelentősebb politikai vagy erkölcsi kárt okozni.

A valóságos tények hatása alól ugyanis még ellenségeink sem tudják kivonni magukat. Éppen ezért kénytelenek voltak a jelen magyar valóságról tárgyilagosabb áttekintést adni, mint korábban. Még olyanok is akadtak, akik azzal próbálták vigasztalni magukat, hogy a „forradalom" nem bukott el, hiszen tovább él azokban az eredményekben, amelyeket a magyar nép az elmúlt 25 évben ért el. Nagyon könnyű tetten érni ezt az érvelést, és bizonyítani, hogy éppen az ellenforradalommal való leszámolás biztosította ezt a fejlődést. Az ellenforradalom követelésével ellentétben a Magyar Népköztársaság a Varsói Szerződés szerves része, szilárd szövetségben van a szocialista országokkal, a Szovjetunióval, Magyarországon érvényesül a kommunista párt vezető szerepe, a termelőszövetkezetek erős, életképes munka- és társadalmi közösségek, a társadalmi rendszer, a szocialista állam szilárd, a szocializmus épül.

Az elmúlt évtizedek bebizonyították, hogy a népi demokratikus forradalomban, a szocialista átalakulás során a magyar társadalom struktúrája, gazdasági berendezése, osztályviszonyai alapvetően megváltoztak, és ezen a talajon megszűnt az elmúlhatatlannak hitt sorscsapás, a nemzeti önmarcangolás. Jelentős társadalmi eredményeink: nincsenek ma Magyarországon kibékíthetetlen ellentmondást hordozó társadalmi osztályok; nincsenek olyan társadalmi csoportok és rétegek, amelyek kibékíthetetlen gyűlölettel fordulnának egymással szembe, sőt a társadalmi osztályok és rétegek alapvető érdekei, ennek következtében az összmagyarság alapvető érdekei és társadalmi küzdelme egységesek, még népünk és rendszerünk ellenségei is kénytelenek elismerni. Éppen ezért a nemzeti összefogás, a különböző osztályok szövetségének az erősítése a feltétele az elkövetkező évek újabb felemelkedésének. Nem véletlen tehát, hogy az ellenforradalom 25 éves évfordulóját a szocialista forradalom legfontosabb társadalompolitikai eredményei elleni megújult támadásra használták fel. Jóllehet mindent bedobtak, nagyarányú kampányt szerveztek, összekapcsolva ezt az újra kibontakozó hidegháborús törekvésekkel, kevés volt a siker, amelyet elkönyvelhettek.

Az 1956-os tragédiát még ennyi év után is újból megpróbálták fölhasználni a szocialista országok összefogása, elsősorban a Szovjetunió ellen. Ebben egyértelműen megmutatkozott a kü-

lönleges összefüggés e kampány és a lengyel ellenforradalmi törekvések között. E lármás hangzavarban alig volt olyan megnyilatkozás, amely ne próbált volna valamiféle tanulságot sugallni a lengyel ellenforradalmi irányzatoknak, tovább élezve a lengyelországi válságot. Ebből a magyar emigráció is tevékenyen kivette a részét. Ahhoz a kérdéshez kapcsolódva, hogy a lengyel „forradalomnak" mit kell tanulnia 1956-ból, az *Új Látóhatár* 1981. november 10-i számában közzétette egy 1958-ban New Yorkban tartott kerekasztal-konferencia kivonatos jegyzőkönyvét. Ezen a konferencián Adolf A. Berle volt államtitkár és nagykövet elnökölt, s részt vettek a Nemzetvédelmi Minisztérium, az Amerikai Menekültügyi Hivatal, a Nemzetközi Menekült-segélyező Bizottság, az Amerikai Tudományos Akadémia, az Amerikai Társadalomtudományi Kutató Intézet, a Kongresszusi Könyvtár Kelet-európai Kutató Osztálya, a Szabad Európa Bizottság, a Kolumbiai Egyetem Orosz Intézete és más hasonló intézmények képviselői. A konferencia hosszú ideig zárolt, de most részletesen közzétett jegyzőkönyvében olvasható: „A magyar forradalom megcáfolta azt a felfogást, amely szerint a totális kommunista uralmat nem lehet megdönteni. Fölmerül a kérdés, megvannak-e másutt is a magyarországi lehetőségek, s ha igen, mi következhet azokból?"

A szocializmus ellenségei közül nem kevesen tápláltak olyan reményeket, hogy a 25 évvel ezelőtt kudarcba fulladt magyar ellenforradalmat, talán egy másfajta kiadásban, sikerül Lengyelországban diadalra vinni. Ezért erőteljesen törekedtek arra, hogy a magyar ellenforradalomból olyan következtetéseket és tanulságokat vonjanak le, amelyek közvetlenül hasznosíthatók a lengyel megújhodás ellenforradalmi irányba való terelésére. Igyekeztek meggyőzni lengyelországi híveiket, hogy – miként Magyarországon, úgy Lengyelországban is – az ellenforradalomnak szükségszerűen be kell következnie, és ha Magyarországon nem is sikerült győznie, Lengyelországban sikerülni fog.

Az adott történelmi helyzetben természetszerűnek tekinthető, hogy magában a lengyel társadalomban is élénk érdeklődés mutatkozott a negyedszázaddal korábbi magyarországi események iránt. Mindazok, akik le akarták küzdeni az ellenforradalmat, akik a szocializmus megújhodásáért szálltak síkra, akik meg akarták menteni Lengyelországot a tragédiától, az anarchiától, azok a tényleges helyzetnek és az igazságnak megfelelően minősítették az 1956-os magyar ellenforradalmat. Akik viszont az anarchia, az ellenforradalmi fordulat, a polgár-

háború fölidézése mellett voltak, azok torz, hamis értelmezésben idézték föl az 1956-os magyar eseményeket. Nem meglepő és nem véletlen, hogy 1981 őszén és kora telén a lengyelországi jobboldali, az ellenforradalmi fordulat mellett síkraszálló újságokban, folyóiratokban, politikai megnyilatkozásokban hasonló érveléssel találkozhattunk, mint amilyenek Münchenben, New Yorkban, Washingtonban hangzottak el. A legerőteljesebben azok a szélsőséges irányzatok torzították el 1956 októberének valódi tartalmát, amelyek zászlajára ez volt írva: boruljon föl minden! Ez összefügg azzal, hogy 1981 őszén az Egyesült Államok vezetésében a hidegháborúhoz való visszatérés szélsőséges irányzata erősödött meg. Ezeknek a szélsőséges irányzatoknak az 1956-os ellenforradalom évfordulója is alkalmat adott a szocializmus, a béke, az enyhülés elleni támadásra, a Szovjetunió elleni föllépésre.

Az ő hangjuk szólalt meg Karl Gustav Strohem rendkívül ellenséges cikkében, mely a *Die Welt* című nyugatnémet lapban jelent meg. Igaz, még ő sem tudta kikerülni, hogy emlékeztessen rá: a mai Magyarország stabil és gazdaságilag egységes. De reménykedik, hogy mindez megváltozhat még: „A valóság azonban nem ilyen szép, Magyarországon is érezhető a lengyel események erjesztő hatása, a lengyel események nyomán veszélybe került mindaz, amit addig önigazolásképpen a magyarok elfogadtak."

Hasonló módon foglalt állást az osztrák *Die Presse* hasábjain megjelent írásában Otto Schuhlmeister. „Lengyelország példát mutat" című cikkében a 25 évvel ezelőtti magyarországi ellenforradalomról ír ugyan, de elsősorban mégis azt elemzi, milyen hatással lehetnek a lengyel események Magyarországra.

A madridi *Ja* című napilap az 1956-os eseményekről szólva fölidézte az Egyesült Államok vezetésének a felelősségét. Ez a cikk is elismeri az elmúlt 25 év eredményeit hazánkban, de lényegesnek és fontosnak tartja azt a következtetést, hogy az 1956-os események történelmi célkitűzései, az akkori napok legégetőbb kérdései ma „Lengyelországban vetődnek föl". Ugyancsak direkt módon igyekszik összekapcsolni az 1981-es lengyelországi eseményeket Magyarországgal a *The Guardian* című angol lap 1981. október 21-i száma. Már maga a cím is sokat mond: „Varsó fölrázza Magyarország 1956-os emlékeit."

A Szabad Európa Rádió 1981. november 12-i, „A magyar forradalom 25 év múltán" című adásában az amerikai Harward Egyetem egyik professzorát szólaltatta meg. A professzor nem

értett egyet azokkal, akik az 1956-os magyar ellenforradalmat azért bírálták, mert túl gyorsan haladt előre. Egyetértett viszont azokkal, akik állítása szerint Magyarországon azzal a véleménnyel lépnek föl, hogy a magyar nemzet engedte „megkörnyékezni" magát, és a magyarok eladták „elsőszülöttségi jogukat" egy tál lencséért, a tiltakozás jogát egy háromévenkénti útlevélért, tisztességüket és becsületüket egy kényelmesebb létezésért stb. A professzor szerint minden megbecsülést ki kell fejezni azok iránt, akik „az ellenállást megvalósítják Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon".

Az osztrák *Die Furche* 1981. október 21-i számában megjelent, „Mi történt a valóságban 1956 őszén Magyarországon?" című cikk is a múlt és a jelen összevetését tekinti lényegesnek. Azt kutatja, hol vannak Magyarországon 1981 őszén az értelmiség vagy az egyetemi ifjúság körében olyanok, akik nem fogadják el a hivatalos történetírás állításait, akik valamiféle talaját jelenthetik a politikai rendszerünk elleni föllépésnek.

Az évfordulóval kapcsolatos burzsoá propaganda tanulságos abból a szempontból is, hogy az általa hirdetett nézetek minden alapvető kérdésben jelentékenyen eltértek az 1956 októberében-novemberében hirdetett fölfogástól. Ugyanakkor az MSZMP és a magyar kormány értékelése az események jellegéről a 25 év során semmit sem változott. Annak idején ellenségeink nagy hangon állították például, hogy a Magyar Népköztársaság nem fog magához térni, a kormány nem lesz stabil, a szocialista rendszer Magyarországon nem tud kibontakozni. Halálhangulatot, pesszimizmust terjesztettek, kilátástalannak festették le a jövőt. És íme, 1981 őszén még a legszélsőségesebb irányzatokat képviselő újságok, folyóiratok és a Szabad Európa Rádió is – még ha manipuláltan is – kénytelenek voltak elismerni alapvető eredményeinket. Igaz, megkísérelték ezeket az eredményeket elszakítani a szocialista átalakítástól, mintegy visszájára fordítva a valóságot, azt bizonyítani, hogy ezek a szocialista viszonyok ellenére jöttek létre. Ám ez sem változtat azon, hogy fejtegetéseik alapjában különböztek a 25, sőt a 15 évvel ezelőtt elhangzottaktól is.

Az 1981. őszi évfordulós kampányban a burzsoá propaganda nem tudott megküzdeni saját ellentmondásaival. Ezt mutatják például az olyasfajta, fejük tetejére állított „érvek", hogy mivel az ellenforradalomhoz az Egyesült Államok, a nyugati hatalmak „segítették hozzá" Magyarországot, s az elmúlt 25 év eredményei nem születtek volna meg 1956 októbere nélkül, ezért

Magyar Kommunisták!
A Magyar Dolgozók Pártjának Tagjai!
Elvtársak!

Dicső múltú és sokat szenvedett pártunk történetének legnehezebb szakaszát éli át. A helyzet megköveteli, hogy összefogjuk a párt minden erejét, mert csak így tudunk eredményesen szembeszállni a kapitalizmus visszaállítására irányuló ellenforradalmi támadásokkal és megvédeni a nép hatalmát. Csak így tudjuk biztosítani a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, a haladó értelmiség, az egész magyar nép számára a demokratizmus legszélesebb körű kifejlesztését, nemzeti függetlenségünket és szuverenitásunkat, a szocializmus teljes győzelmét!

Hogy pártunk újból erős legyen és a tömegek élén járjon, határozottan szakítanunk kell a Rákosi-klikk káros politikájával és vétkes módszereivel, melyek megrendítették a széles dolgozó tömegek pártunkba vetett bizalmát és alapjaiban ásták alá a párt erejét.

Ugyanezek határozottan szakítanunk kell Nagy Imre–Losonczi csoportjával, amely a munkásosztály és a népi hatalom pozícióit feladva, nacionalista, sovinizmus alapra helyezkedve utat nyitott az ellenforradalmi erőknek és ezzel ténylegesen elárulta a szocializmus ügyét.

Hogy a múlt hibáival való határozott szakítást ily módon is világossá tegyük, határoztuk el, hogy a párt nevét megváltoztatjuk, a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet vesszük fel. A párt összes egészséges erőire támaszkodva helyreállítjuk és új életre keltjük a párt szervezeteit.

Pártunk elvi alapjai változatlanok! — A marxizmus–leninizmus megdönthetetlen igazságai vezérelnek bennünket, a szocializmus megvalósításáért küzdünk, megvédjük a népi demokratikus államot és annak alapját, a megbonthatatlan munkás-paraszt szövetséget, a munkásosztály nagy nemzetközi táborához tartozunk, hazánk függetlenségét elválaszthatatlannak tartjuk a proletár internacionalizmus eszméjétől, amelyet rendíthetetlenül vallunk. A szocialista országok népeivel való szoros testvéri együttműködésben, valamennyi nép békés együttélésének és barátságának alapján kívánjuk felvirágoztatni hazánkat.

Most pártunk fő feladata, hogy szétzúzza az ellenforradalom immár leplezetlenül fellépő erőit, amelyek kihasználják a tömegeknek a múlt hibáiból folyó és természetesen nem a népi hatalom ellen irányuló jogos elégedetlenségét. A párt minden tagja és szervezete támogassa teljes erejével a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, amely népi demokratikus rendszerünk megvédését, az ellenforradalom szétzúzását, a dolgozók békés munkájának és életének biztosítását tűzte zászlajára.

Támogassátok a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programjának megvalósítását! A párt erejével segítsétek elő a normális élet azonnali helyreállítását, a munka haladéktalan felvételét, a rend biztosítását, a közélet demokratizálásának továbbfejlesztését, a dolgozó tömegek legégetőbb követeléseinek gyors megvalósítását.

Fogjatok össze a munkástanácsokban, más új hatalmi szervekben, a Hazafias Népfrontban a demokratikus érzelmű hazafiakkal, — ha nem kommunista világnézetűek is — akik készek megvédeni a dolgozó nép hatalmát. Meggyőző erejű politikai felvilágosító munkával nyerjétek meg őket a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány támogatására. Tisztítsátok meg ezeket a szerveket az ellenforradalom szószólóitól. Tartsátok ébren a munkásosztály szocialista öntudatát, harcos hagyományait. Őrizzétek meg a munkásosztály egységét, ne engedjetek teret a dolgozók sorait megbontó ellenforradalmi demagógiának. Támogassátok a nagymúltú magyar szakszervezetek harci erejét és soraik szilárdságát. — Tömörítsétek a párt köré a munkás és paraszt ifjúság, valamint a dolgozó nép soraiból jött diák és egyetemista ifjúság legjobbjait.

Álljanak talpra pártszervezeteink! Minden párttag, aki kész a tömegekre támaszkodva harcba szállni a dolgozó nép hatalmáért, pártunk politikájáért, jelentkezzen haladéktalanul pártszervezetében és lásson munkához! A pártszervezetek életében teljes mértékben érvényesülniök kell a párton belüli széleskörű demokrácia lenini elveinek.

Szervezeteink járjanak élen a békés termelő munka megindítására irányuló harcban! A kommunisták, a párttagok mutassanak példát a népi hatalom iránti hűségben, a nép ellenségeivel szemben harckészségben és éberségben.

Erősítse a kommunistákat annak tudata, hogy szolidáris velünk a világ valamennyi testvérpártja, az összes szocialista országok népei, a haladás ügyét veszélyeztető ellenforradalmi kísérlettel szemben. Teremtsenek baráti viszonyt népünk és a szovjet hadsereg katonái között, akik segítenek a magyar néphatalom megvédésében a reakciós ellenforradalmi támadással szemben.

Kommunisták! Elvtársak!

A helyzet súlyos. De ha összefogunk és rendezzük sorainkat, elég az erőnk! Pártunk legyőzhetetlen, ha kitart eszméi mellett és ha a munkásosztályra, dolgozó népünk széles tömegeire támaszkodik.

Elvtársak! Munkára, harcra fel!

Budapest, 1956. november 6.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Ideiglenes Központi Bizottsága.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. november 6-i felhívása

Az MSZMP 1957. júniusi országos pártértekezlete

ezek voltaképpen nekik köszönhetők. Egy másik feloldhatatlan ellentmondása volt ennek a propagandakampánynak, hogy miközben szüntelenül a magyar önállóság, szuverenitás és függetlenség jelszavait ismételgették, nem tudták elleplezni, hogy a magyar jobboldali emigráns politikusok lényegében azokat a gondolatokat és elképzeléseket hirdetik, amelyeket az Egyesült Államok és más tőkés országok megfelelő szervei dolgoztak ki, hirdettek meg és indítottak útjukra. Az ő függetlenségük és önállóságuk azt jelentette, hogy hirdették a befogadó ország kormányköreinek fölfogását az 1956-os ellenforradalomról.

Magyarország ebben a vitában mindenekelőtt tényekkel, az elmúlt 25 év eredményeivel vett részt, erre tudott építeni. S ezek sorában nem kis helyet foglal el a nemzeti egység létrehozása, a munkásság, a szövetkezeti parasztság és az értelmiség, minden társadalmi réteg összefogása a szocializmus megvalósítása érdekében. Mindenekelőtt ebben jut kifejezésre a Magyar Szocialista Munkáspárt helyes politikája, a párt és a tömegek egybeforrása. Ez nem jelenti azt, hogy immár mindent megoldottunk, hogy társadalmunkban már nincs diszharmónia, ellentmondás. De országunk végérvényesen maga mögött hagyta azt a korszakot, amikor emberek milliói nyomorogtak, éltek nagyon nehéz és rossz körülmények között, amikor az élet nem volt biztonságban. A magyar nép békében él, dolgozik, és biztos a jövőjében.

Jegyzetek

Az 1956. októberi lázadás jellege

[1] The New York Times, 1976. október 25.
[2] Liberation (Párizs), 1976. október 1. – A kollokviumot a Tudományos Kutatások Országos Központja szervezte; elsősorban lengyel és magyar, de más nemzetiségű résztvevői is voltak.
[3] A SZER 1957. május 3-i adásából.
[4] The Nation (New York), 1956. november 1.
[5] Washingtoni rádió, 1976. október 21-i és október 28-i sajtószemle.
[6] Europa Magazine (Brüsszel), 1976. október 12.
[7] Hebdo (Brüsszel), 1976. október 20.
[8] Holland Televízió (Utrecht), 1956. november 16.
[9] Le Figaro (Párizs), 1976. október 27.
[10] The Guardian (London), 1976. augusztus 26.
[11] Stern (Hamburg), 1976. 46. sz.
[12] Ugyanott, 47. sz.
[13] Új Szó (Toronto) 1976. december 25.
[14] Kanadai Magyarság (Toronto), 1976. szeptember 25.
[15] Kanadai Magyarság, 1976. október 3. – Az előadók sorában volt Donald Rumsfeld hadügyminiszter, George S. Brown, az egyesített vezérkar főnöke, Martin R. Hoffmann hadseregügyi miniszter, William J. Middendorf haditengerészeti miniszter és William V. Mcbride tábornok, a légierők minisztere is
[16] Krónika (Toronto), 1976. december
[17] SZER, 1976. október 26.
[18] Új Látóhatár (München), 1976. december. 287. old.
[19] Ugyanott, 288. old.
[20] Hídfő, Hungarian Week (London), 1976. december. Nyisztor Zoltán cikke.
[21] Szittyakürt (Cleveland, Ohio), 1976. október. – A nyilas irányzatú Hungária Szabadságharcos Mozgalom díszebédjén az ünnepi szónok 1956-ot nemzeti forradalomnak, szabadságharcnak nevezte, amely a kommunista rendszer teljes megsemmisítését tűzte ki céljául.
[22] Nemzetőr (München), 1977. január.
[23] AP Róma, 1976. október 24. – Olasz újfasiszta fiatalok 1976. október 23-án Milanóban vörös zászlókat égettek, kommunistaellenes jelszavakat kiabáltak, s szóvivőjük közölte: ily módon kívánnak megemlékezni a magyar felkelés 20. évfordulójáról
[24] Lásd például: Ez történt Borsodban. Északmagyarország Lapkiadó Vállalat, Miskolc.; *Kun László*. Az 1956-os ellenforradalom és a konszolidáció Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Kézirat.; Az ellenforradalom Szabolcs-

Szatmár megyében. Megyei Fehér Könyv. I. Megyei Tanács VB., Nyíregyháza 1957.; Ellenforradalom a siklósi járásban. Kiadja a szerkesztő bizottság, Pécs 1957. Számos adatot és tényt tartalmaz *Pintér István:* Az 1956. évi ellenforradalom falun. Századok, 1960. 5–6. sz. 836–875. old.; *Molnár János:* Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Kiadó 1967.; *Berecz János:* Ellenforradalom tollal és fegyverrel, 1956. Kossuth Könyvkiadó 1969., 1981.

[25] Az Associated Press 1956. november 2-i washingtoni jelentéséből.

[26] *Dwight D. Eisenhower:* The White House Years: Waging Peace. A Personal Account, 1956–1961. (Évek a Fehér Házban: a béke őrhelyén. Személyes számadás, 1956–1961.) Doubleday Co. Inc., New York 1965. 82. old.

[27] *Horváth Béla–Vámos Imre:* Tiltakozás. A Szabad Európa Rádió és Magyarország. Látóhatár, Budapest 1962. február 19.

[28] The Reporter (New York), 1956. december 27.

[29] Az MSZMP VII. kongresszusának határozata. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962. Kossuth Könyvkiadó 1973. 400. old.

[30] Ugyanott.

[31] Az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletének határozata. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 71. old.

[32] V. ö.: Kádár János előadói beszéde az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletén. Közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1957. 23. old.

[33] Kádár János válaszai André Wurmser, a *l'Humanité* tudósítója kérdéseire. Pártélet, 1963. február. Lásd *Kádár János:* Tovább a lenini úton. Kossuth Könyvkiadó 1964. 155. old.

[34] *Bill Lomax:* Hungary 1956. (Magyarország 1956-ban.) Allison and Busby, London 1976.

[35] Ugyanott, 47–48. old.

[36] Ugyanott, 48. old.

[37] Ugyanott, 79. old.

[38] Ugyanott.

[39] Ugyanott, 127. old.

[40] Az MSZMP VII. kongresszusának határozata. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 401. old.

[41] Ugyanott, 399. old.

[42] *Szenes Iván:* A kommunista párt újjászervezése Magyarországon, 1956–1957. Kossuth Könyvkiadó 1976. 66. old.

[43] Erősítsük pártunk egységét, a munkáshatalom, szocialista építőmunkánk alapját. Az MSZMP júniusi országos értekezletén elhangzott beszámolók és határozat. Kossuth Könyvkiadó 1957. 7. old.

[44] Ugyanott, 10. old.

[45] A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 399. old.

[46] Ugyanott, 399–400. old.

[47] Ugyanott, 400. old.

[48] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, Budapest 1958. 17. old.

[49] Ugyanott, 19. old.

[50] Ugyanott, 22–24.; 30–31. old.

A csalódottak

[1] Facts about Hungary. The Fight for Freedom. (Tények Magyarországról. Küzdelem a szabadságért.) Szerk.: Kovács Imre. The Hungarian Committee. New York, 1966. 101. old. - Néhány évvel a jelentés elkészítése után a bizottság elnökét rejtélyes körülmények között meggyilkolták. A sajtójelentések szerint szándékában állt feltárni, milyen szerepe volt a bizottság jelentésének összeállításában a CIA-nak. A tanúk túlnyomó többségét ugyanis a CIA prezentálta a bizottság számára. The Problem of Hungary. (Magyarország problémája.) United Nations Review, New York, 1957. augusztus. IV. köt. 25. old.

[2] *Ferenc A. Váli.* Hungary since 1956.: The Hungarian Road to Communism (Magyarország 1956 óta: A kommunizmus magyar útja.) Ed. by Andrew György, Toronto, New York, London 1960. 3. old.

[3] Jelentés a Magyar Kereszténydemokrata Unió Központi Bizottságának. New York 1958. Sokszorosított anyag. 4. old.

[4] Látóhatár (München), 1957. 5. sz. 251. old.

[5] Ugyanott, 252. old.

[6] Henry Roberts, a Columbia Egyetem Orosz Intézete igazgatójának nyilatkozata Amerika Hangjának, 1961. október 22.

[7] A SZER 1961. október 21-i adásából - Érdemes megjegyezni: éppen e nyilatkozat megjelenésekor fejeződött be Párizsban az úgynevezett rab nemzetek közgyűlése, amelyen hozzávetőlegesen 200 - túlnyomó többségében jobboldali - politikus vett részt. E tanácskozásra annak nyomán került sor, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa határozatot hozott; minden évben gyűljenek össze a „rab nemzetek" vezetői konferenciára, és vitassák meg, miképpen kell Kelet-Európa népeit felszabadítani. Egyrészről tehát az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma nyilatkozatában kijelenti, hogy a „magyar forradalomhoz" a Nyugatnak semmi köze nem volt, s ugyanez a Külügyminisztérium javaslatot tesz az Egyesült Államok Kongresszusának egy olyan konferenciára, amely arra hivatott, hogy az „elnyomott kelet-európai népek felszabadításával" törődjék, kutassa annak lehetőségeit.

[8] A SZER 1962. július 16-i adásából.

[9] Reuter (Tajpej), 1957. április 14.

[10] Hadak Útján. A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének központi tájékoztatója (München), 1957. október.

[11] Hadak Útjan, 1962. szeptember.

[12] Magyar Híradó (Bécs), 1968. november 1.

[13] *Dr. Vitéz Csik László* · A magyar emigráció múltja és jövője. A Buenos Aires-i Mindszenty Akadémián 1969. június 6-án elhangzott elnöki székfoglaló előadás. Mindszenty Magyar Tudományos és Kulturális Akadémia, Buenos Aires 1969. 16. old

[14] Katolikus Magyarok Vasárnapja (Youngstown, Ohio), 1976. november 7.

[15] Hadak Útján, 1959. március.

[16] Hídfő, 1974. január.

[17] Nemzetőr, 1957. március 8.

[18] *Szalay Jeromos:* Igazságot Közép-Európa körül. II. köt. Magyarország megcsonkítása, Trianon - Párizs – 1956. Collection Danubia kiadó, Párizs 1960. 212. old.

[19] Ugyanott, 213. old.

[20] Ugyanott, 215. old.
[21] Ugyanott, 223. old.
[22] Ugyanott, 233. old.
[23] Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1976. november 7.
[24] *Sir Leslie Munro:* United Nations: Hope for a Divided World. (Az ENSZ; A kettéhasadt világ reménysége.) Holt, Rinehart and Winston Inc., New York 1960. Előszó.
[25] Ugyanott.
[26] Ugyanott.
[27] *Molnár Miklós:* Victoire d'une défaite. Budapest, 1956. (Egy vereség győzelme. Budapest, 1956.) Fayard, Paris 1968.
[28] Ugyanott, 266. old.
[29] Ugyanott, 282. old.
[30] Ugyanott, 283. old.
[31] Ugyanott, 284. old.
[32] Ugyanott, 284., 287. old.
[33] Ugyanott, 290. old.
[34] *Gombos Gyula:* Huszonegy év után. Auróra Kiskönyvek. München 1972. 64–65. old.
[35] *Robert D. Murphy:* Diplomat among Warrions. (Diplomata a harcosok között.) Doubleday and Co., New York 1964. 428. old.
[36] Ugyanott.
[37] Ugyanott, 429. old.
[38] Ugyanott, 430. old.
[39] Ugyanott.
[40] Ugyanott.
[41] Ugyanott, 431. old.
[42] Ugyanott.
[43] Ugyanott, 432. old.
[44] Ugyanott.
[45] Erről tanúskodik *Mose Dajan* tábornoknak, az izraeli hadsereg akkori vezérkari főnökének „Diary of the Sinai Campaign" (Napló a sinai hadjáratról) című könyve, valamint *Herman Finer* „Dulles over Suez" (Dulles Szuezről) című műve.
[46] *Robert D. Murphy:* Id. mű, 440. old.
[47] Facts about Hungary. The Fight for Freedom. 210. old.
[48] Ugyanott.
[49] Ugyanott.
[50] Ugyanott.
[51] Ugyanott, 211. old.
[52] *John F. Kennedy:* Strategy of Pace. (A béke stratégiája.) Allan Nevis, Harper, Brothers Co., New York 1960.
[53] Ugyanott, 17. old.
[54] Facts about Hungary. The Fight for Freedom. 208–209. old.
[55] *Francis S. Wagner:* The Hungarian Revolution in Perspective. (A magyar forradalom távlati kihatásai.) Washington D. C. F. F. Memorial Foundation, Washington 1967. 215–250. old.
[56] Ugyanott, 223–224. old.
[57] Ugyanott, 224. old.
[58] Ugyanott, 230. old.
[59] Ugyanott.

[1] *Charles O. Lerche Jr.* · The Cold War... and after. (A hidegháború... és ami azután következik.) Prentice Hall Inc. Engelwood Cliffs, New York 1965. 85–107. old.
[2] *John Lukács:* The Story of the Cold War. (A hidegháború története.) Doubleday and. Co., New York 1961.
[3] *William Pfaff:* The New Politics: America and the End of the Postwar World. (Az új politika: Amerika és a háború utáni korszak vége.) East Europe (New York), 1961. május.
[4] *Zbigniew Brzezinski:* How the cold war was played? (Hogyan játszották a hidegháborút?) Foreign Affairs (New York), 1972. október 181 209. old.
[5] Ugyanott, 189. old.
[6] President Truman's Navy Day Speech, October 27. 1945. (Truman elnök beszéde a tengerészeti napon, 1945. október 27-én.) Vital Speeches of the Day, XII. 1945. november 15. In: *Norman A. Graebner:* Ideas and Diplomacy. (Eszmék és diplomácia.) Univ. Press, Oxford 1964. 693. old.
[7] *Norman A. Graebner:* The Cold War Diplomacy, 1945–1960. (Hidegháborús diplomácia, 1945–1960.) Anv. VanN-Rein 1962. 3–7. old.
[8] Ugyanott, 7. old.
[9] Henry A. Wallace's Speech at Madison Squer Garden. September 12. 1946. (Henry A. Wallace beszéde Madison Squer Gardenben 1946. szeptember 12-én.) In: Ugyanott, 701–705. old.
[10] Ugyanott, 702. old.
[11] Ugyanott, 706. old.
[12] *H. Stimson and Bundy:* On Active Service in Peace and War. (A háború és béke aktív szolgálatáról.) New York 1948. 633. old.
[13] *Norman A. Graebner:* The Cold War Diplomacy, 1945–1960. 29. old.
[14] Ugyanott, 794. old.
[15] „The sources of Soviet Conduct." (A szovjet vezetés forrásai.) Foreign Affairs, 1947. július.
[16] Ugyanott, 17–18. old.
[17] *James Burnham:* Containment or Liberation? An Inquiery into the Aims of United States Foreign Policy. (Megfékezés vagy felszabadítás? Az Egyesült Államok külpolitikai céljainak vizsgálata.) The John Day Company, New York 1953. 16. old.
[18] *Charles O. Lerche Jr.:* Id. mű, 61. old.
[19] Ugyanott, 56. old.
[20] Ugyanott, 58. old.
[21] Ugyanott, 61. old.
[22] Ugyanott, 78. old.
[23] Ugyanott, 69. old.
[24] Ugyanott.
[25] Senator Joseph McCarthy's Speech et Wheeling. West Virginia, February 12. 1950. (McCarthy szenátor beszéde a nyugat-virginiai Wheelingben 1950. február 15-én.) Congressional Record, 81st Congress. 2nd Sess. 1954–1957. In: *Norman A. Graebner:* Ideas and Diplomacy. 764–766. old.
[26] *James Burnham:* The Coming Defeat of Communism. (A kommunizmus közelgő veresége.) The John Days Co., New York 1950.
[27] *James Burnham:* Containment or Liberation?
[28] Ugyanott, 34. old.

[29] Ugyanott, 38. old.
[30] Ugyanott, 39. old.
[31] Ugyanott, 40. old.
[32] Ugyanott, 41. old.
[33] Ugyanott, 42. old.
[34] Ugyanott, 60. old.
[35] Ugyanott, 61. old.
[36] Ugyanott, 63. old.
[37] Ugyanott, 70. old.
[38] Ugyanott.
[39] Ugyanott, 72. old.
[40] Ugyanott, 129. old.
[41] *James Burnham:* The Coming Defest of Communism. 116. old.
[42] Ugyanott, 121. old.
[43] Ugyanott, 122. old.
[44] Ugyanott, 134. old.
[45] *John Foster Dulles.* A Policy of Boldness. (A bátorság politikája.) Life (New York), 1952. május 19. 146–157. old.
[46] *Norman A. Graebner:* Ideas and Diplomacy. 782. old.
[47] Ugyanott, 783. old.
[48] Economist (London), 1952. augusztus 30.
[49] Dulles's Statement on Liberation Policy, January 15. 1953. (Dulles nyilatkozata a felszabadulás politikájáról, 1953. január 15.) In: *Norman A. Graebner:* Ideas and Diplomacy, 805-806. old.
[50] *Norman A. Graebner* · The Cold War Diplomacy, 1945–1960. 41. old.
[51] *Lynn Etheridge Davis:* The Cold War Begins. Soviet-American conflict over Eastern Europe. (A hidegháború kezdete: szovjet–amerikai konfliktus Kelet-Európa miatt.) Princeton Univ. Press, Princeton–London 1974. 370. old.
[52] Ugyanott, 385. old.
[53] Ugyanott, 386. old.
[54] Ugyanott.
[55] Ugyanott, 385. old.
[56] *Dwight D. Eisenhower:* Id. mű, 626. old.
[57] Documents on American Foreign Relations, 1956. Harper and Brothers, New York 1957. 44–46. old.
[58] *Norman A. Graebner.* Ideas and Diplomacy. 786. old.
[59] Ugyanott.
[60] *Norman A. Graebner:* The Cold War Diplomacy. 1945–1960. 59. old.
[61] Ugyanott, 43. old.
[62] *Adolph A. Berle:* Tides of Crisis. (A válság hullámai.) Reynal and. Co., New York 1957. 461-462. old.
[63] Ugyanott, 466. old.
[64] Current History, Philadelphia. 52. köt. 308. old.
[65] *Norman. A. Graebner:* The Cold War Diplomacy, 1945–1960. 30. old.
[66] *Georg F. Kennan:* Memoires, 1950–1963. (Emlékirataim, 1950–1963.) Hutchinson and Co., London 1973.
[67] Ugyanott, 101. old.
[68] Ugyanott, 104. old.
[69] *Dwight D. Eisenhower:* Id. mű, 686. old.
[70] *Bennett Kovrig:* East Europe and the West. (Kelet-Európa és a Nyugat.) In:

Charles Gati: The International Politics of Eastern Europe. (Kelet-Európa a nemzetközi politikában.) New York, Washington, London 1976. 131. old.
[71] Ugyanott, 132–133. old.

Különös hadviselés

[1] *Tom Sorensen:* Auch wenn sie uns nicht lieben. Die Metoden der amerikanischen Propaganda. (Ha senki sem szeret minket. Az amerikai propaganda módszere.) Walter Verlag. Olten 1969.
[2] Ugyanott, 127. old.
[3] Ugyanott, 128. old.
[4] Ugyanott, 128., 129. old.
[5] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* A Psychological Warfare Casebook. (A lélektani hadviselés. Esettanulmányok gyűjteménye.) Operations Research Office, The John Hopkins University. Baltimore 1958. 41. old.
[6] Ugyanott, 45. old.
[7] Ugyanott, 49. old.
[8] *Paul M. A. Linebarger:* Psychological Warfare. (Lélektani hadviselés.) Combat Forces Press, Washington 1954. 25–61. old.
[9] *Harold D. Lasswell: Political and Psychological Warfare. (Politikai és lélektani hadviselés.)* Megjelent a Daniel Lerner által szerkesztett „Propaganda háborúban és válság idején" című műben.
[10] The New York Times, 1952. október 8.
[11] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* Id. mű, 76. old.
[12] Richard H. S. Crossmann „Psychological Warfare" című előadása alapján. Az előadás szövege megjelent a *Journal of the Royal United Service Institution* című folyóirat 97. számának (1952) 319. és következő oldalain.
[13] *John Scott:* Political Warfare. (Politikai hadviselés.) John Day Co., New York 1955. 8. old.
[14] Ugyanott, 71. old.
[15] Ugyanott, 93. old.
[16] Ugyanott, 97. old.
[17] Ugyanott, 98. old.
[18] Ugyanott, 108. old.
[19] Ugyanott, 124–125. old.
[20] Ugyanott, 56–57. old.
[21] *Terence H. Qualter:* Propaganda and Psychological Warfare. (Propaganda és pszichológiai hadviselés.) Random House. New York 1962. 134. old.
[22] Ugyanott, 154. old.
[23] *C. N. Barclay dandártábornok:* The New Warfare. (Újszerű hadviselés.) William Clowes and Sons Ltd., London 1953.
[24] Ugyanott, 34. old.
[25] Ugyanott, 19. old.
[26] Ugyanott, 30. old.
[27] Ugyanott, 33–34. old.
[28] Ugyanott, 35–36. old.
[29] Ugyanott, 57. old.
[30] *James Burnham:* Containment or Liberation? 28. old.
[31] Ugyanott, 186–188. old.
[32] Ugyanott, 195. old.

[33] Ugyanott, 200–201 old
[34] Ugyanott, 237 old.
[35] Ugyanott, 238. old.
[36] *James Burnham* The Coming Defeat of Communism 268. old.
[37] Ugyanott, 151 old
[38] Ugyanott, 151–152 old.
[39] Ugyanott, 153–154 old.
[40] Ugyanott, 154 old
[41] Ugyanott, 155. old
[42] *William E Daugherty–Morris Janowitz* Id mű, 310–311. old.
[43] Representative O K Armstrong's Speech on Psychological Warfare, February 1952 (O K Armstrong képviselő beszéde a lélektani hadviselésről 1952 februárjában) Vital Speeches of the Day, XVII. 1952. április 1. 381–382 old In. *Graebner* Ideas and Diplomacy. 798–800 old
[44] The New York Times, 1952 október 9 176–177. old.
[45] The New York Times, 1953 július 9
[46] *William E. Daugherty–Morris Janowitz* Id. mű, 314–316. old
[47] U S Information Agency Theodore C Streibertnek, az USIA igazgatójának levele Eisenhower elnökhöz, 1953. október 27. 4–5. old.
[48] *William E Daugherty–Morris Janowitz* Id mű, 315. old
[49] U. S Information Agency 113 old.
[50] Ugyanott, 67 old
[51] Ugyanott, 83 old.
[52] Ugyanott, 91 old
[53] Ugyanott, 78 old.
[54] *Robert T Holt–Robert W van de Welde* Strategic Psychological Operations and American Foreign Policy (Stratégiai jellegű lélektani hadműveletek es az amerikai kulpolitika) University of Chicago Press Chicago 1960 10 old · *H. D Lasswell* Psychological Policy Research and Total Strategy (Lélektani-politikai kutatasok es a totális stratégia.) Public Opinion Quarterly 1952–1953 491–500 old
[55] *Paul M A Linebarger* Id mű, 24 old.
[56] *Charles Thomson* Overseas Information Service of the United States Gouvernement (Az Egyesult Államok kormányának Tengerentúli Tájékoztatási Szolgálata) Brookings Institut, Washington 1948. 37 old
[57] *William E Daugherty Morris Janowitz* Id. mű. 1144 old
[58] Ugyanott, 1152. old
[59] *Robert Strausz-Hupe–Stefan Possony* International Relations in the Age of the Conflict between Democracy and Dictatorship. (Nemzetközi kapcsolatok a demokracia és a diktatúra közötti küzdelem korszakában.) McGraw–Hill Book Co , Inc New York, Toronto, London 1950 45. old.
[60] Ugyanott, 47. old
[61] *T Sorensen* Id. mű. 83 old
[62] Ugyanott, 85 old
[63] *Hans Speier* Psychological Warfare Reconsidered. (A lélektani hadviselés és felulvizsgálata) Megjelent *Daniel Lerner–Harold Lasswell* The Policy Sciences (A politikai tudományok) Stanford, Univ. Press, Stanford 1951. 252–270 old , valamint *Daniel Lerner* Propaganda in War and Crisis (Propaganda háborúban és válság idején) George Stewart, Publ Inc. New York 1951 261–266 old
[64] *Robert T Holt–Robert W van de Welde* · Id mű. 36. old

[65] *E Montagu* The Man Who Never Was (Az ember, akı sohasem letezett) J B Lıppıncot Co , Philadelphia 1954
[66] *Robert T Holt–Robert W van de Welde* Id mu, 71 old
[67] Delamerıkaı Magyar Hırlap (Sao Paulo), 1952 augusztus 31 1 old
[68] Ellenforradalom Magyarországon 1956 Tanulmanyok I 42 old
[69] Ugyanott, 41 old
[70] Mass Communıcatıons ın Eastern Europe (A tomegpropagandak Kelet-Europaban) Special Operatıons Research Office SORO The American Unıversıty, Washıngton Operatıng Under Contract wıth the Department of the Army (Az Amerıkaı Egyetem Specialıs Tevekenysegeket Kutato Intezete, Washıngton A Hadseregugyı Mınıszterıummal kotott megallapodas alapjan mukodık) 1956
[71] Ugyanott, 3 old
[72] Ugyanott
[73] Ugyanott, 4 old
[74] Ugyanott, 6 old
[75] Ugyanott, 7 old
[76] Ugyanott, 10–11 old
[77] Ugyanott, 11 old
[78] Ugyanott, 12 old
[79] Ugyanott, 13 old
[80] Ugyanott
[81] Ugyanott, 14 old
[82] Ugyanott, 16 old
[83] Ugyanott, 17 old
[84] Ugyanott, 18 old
[85] Ugyanott, 19 old
[86] Ugyanott, 19–20 old
[87] Ugyanott, 69 old
[88] Ugyanott, 70 old
[89] Ugyanott, 37 old
[90] Ugyanott, 51 old
[91] Ugyanott, 52 old
[92] *Sıegfrıed Kracauer–Paul L Berkman* Satellıte Mentallıty (Csatlos mentalıtas) Frederıck A Praeger, New York 1956 121–152 old
[93] Ugyanott, 121 old
[94] Ugyanott, 122 old
[95] Ugyanott, 123 old
[96] *Stewart–D G Smıth* The Defeat of Communısm (A kommunızmus kudarca) I kot Ludgate Press Ltd , London 1964 175 old
[97] *Gombos Gvula* Id mu, 23 old
[98] Ugyanott
[99] Ugyanott, 24 old
[100] *G A Arbatov* Nemzetkozı polıtıkaı es ıdeologıaı harc Kossuth Konyvkıado 1972 112–113 old
[101] *Lyman B Kırkpatrıck Jr* The Real Cıa (Az ıgazı CIA) Macmıllan Company, New York, London 1968 184–204 old
[102] RIAS The Voice East Germany Belıeves (RIAS A hang, amelynek hısznek Kelet-Nemetorszagban) The Reporter, 1953 november 10
[103] *Wılliam E Daugherty–Morrıs Janowıtz* Id mu, 323 old
[104] Ugyanott, 324–325 old

[105] Ugyanott, 325–326. old.
[106] Ugyanott, 767–778. old.; *George Clay:* Ballons for a captive audience. (Ballonok a rab hallgatóság számára.) The Reporter, 1954. november 18. 28–31. old.; Czechoslovakia: RFE Launches Operation VETO. (A SZER megindítja a VETO-hadműveletet.) News Behind the Iron Curtain. 1954. július.
[107] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* Id. mű, 767. old.
[108] Ugyanott.
[109] Ugyanott, 769. old.; *George Clay:* Id. mű, 28–31. old.
[110] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* Id. mű, 770. old.
[111] *Robert T. Holt–Robert W. van de Welde:* Id. mű, 316. old.
[112] Ugyanott, 317. old.
[113] Ugyanott, 318. old.
[114] Ugyanott, 318–319. old.
[115] Ugyanott, 319. old.
[116] Ugyanott.
[117] Ugyanott, 336. old.
[118] Ugyanott, 335. old.
[119] *T. Sorensen:* Id. mű, 121. old.
[120] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* Id. mű, 339. old.
[121] Ugyanott.
[122] The New York Times, 1955. augusztus 25.
[123] *Robert T. Holt–Robert W. van de Welde:* Id. mű, 339. old.
[124] Ugyanott, 341. old.
[125] Ugyanott, 342. old.
[126] Ugyanott, 343. old. 26. számú Különleges útmutató: Az SZKP XX. kongresszusa, 1956. március 27. 9–10. old.
[127] Szabad Nép, 1956. július 29.

A CIA és a többiek

[1] *Albrecht Charisius–Julius Mader:* Nem titok többé. Az imperialista német titkosszolgálat fejlődése, rendszere és munkamódszere. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó 1971.
[2] Ugyanott.
[3] *Arnold Lockshin:* The CIA. Instrument of U. S. Foreign Policy. (A CIA: az USA külpolitikájának eszköze.) Political Affairs (New York), 5. sz. 1975. május 30. 30. old.
[4] Ugyanott, 41. old.
[5] Ugyanott, 34. old.
[6] *Lyman B. Kirkpatrick Jr.:* Id. mű, 90. old.
[7] *Arnold Lockshin:* Id. mű, 34. old.
[8] Ugyanott, 38. old.
[9] Szekretü szekretnüh szluzseb SZSA. (Az Egyesült Államok titkosszolgálatainak titkai.) Izd. Polityicseszkoj Lityeraturi, Moszkva 1973. 1. old.
[10] *Allen Dulles:* The Craft of Intelligence. (A hírszerzés mestersége.) Harper and Row. New York–Evanston–London 1963. 230. old.
[11] Ugyanott, 231. old.
[12] Ugyanott, 157. old.
[13] *Harry Howe Ransom:* Central Intelligence and National Security. (Köz-

ponti hirszerzés és nemzetbiztonsag) Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1958 108 old

[14] Ugyanott, 187 old.

[15] Ugyanott, 243. old

[16] Ugyanott, 22–23 old

[17] Ugyanott, 166 old

[18] Ugyanott, 103 old.

[19] *Ray S Cline* Secrets, Spies and Scholars Blueprint of the Essential CIA (Titkok, kémek, tudósok A CIA lenyege) Acropolis Books Ltd , Washington 1976 119 old

[20] Ugyanott, 131 old

[21] Ugyanott, 128 old

[22] Ugyanott, 131 old

[23] *Philip Agee* Inside the Company CIA Diary (A szervezeten belul CIA-naplo) Bantom Book Stonehill Publishing Co , New York 1975 79 old

[24] *Sanche de Gramont* The Secret War The Story of International Espionage since 1945 (A titkos haború A nemzetkozi kemkedés története 1945 óta) André Deutsch, London 1962 735 old

[25] Ugyanott, 735 old

[26] Ugyanott, 13 old

[27] Ugyanott, 14 old

[28] U S News and World Report (Washington) 1954 március 19

[29] Ugyanott

[30] Ray S Cline Id mű, 165 old

[31] Ugyanott, 166 old

[32] Ugyanott, 167 old.

[33] Ugyanott, 168 old

[34] Ugyanott, 197 old

[35] Ugyanott, 194 old

[36] *Fred J Cook* The CIA (A CIA) The Nation, 1961 június 21 Kulonkiadás

[37] *Andrew Tully* CIA – The Inside Story (CIA - A kulisszák mogott) William Morrow and Company, New York 1962 77 old

[38] Ugyanott, 209 old

[39] Ugyanott

[40] Les Temps Modernes (Párizs), 1971 december

[41] *Harry Howe Ransom* Id mú, 118 old

[42] Ugyanott, 120–121 old *Istvan Fehérváry* Bortonvilag Magyarországon Nemzetór (Kalb Pike), 1978

[43] *Sanche de Gramant* Id mú, 710 old

[44] *Bíró Lajos-Komjath Pal* Háború – haduzenet nélkul Zrinyi Katonai Kiadó 1963 161 old

[45] A szervezet vezetoje Ferdinando Baldelli, a S Congregazione Constitoriale emigracios bizottsag tagja, titkára Carlo Bayer, német származású fópap, aki a második világháború alatt kapcsolatban állt a nyugatnémet hirszerző szervekkel

[46] *Kovács Jenő* Kémek, ugynokok, diverzánsok Zrínyi Katonai Kiadó 1960 259 old

[47] Budapesti Katonai Bírósag Bv 048/1957/7 sz , valamint Magyar Nepkoztarsasag Legfelsőbb Birósaga, Katf II 469/1957 sz

[48] Ugyanott

[49] *Vlagyiszlav Minajev:* Fény derül a titokra. Zrínyi Katonai Kiadó 1963. 255. old.
[50] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok, I. 45–48. old.
[51] *Gyula István–Pintér István Rudnyánszky István Zala Tamás:* Árnyék Európában. Kossuth Könyvkiadó 1960. 202–203. old.
[52] Ugyanott, 203. old.
[53] Ugyanott, 204. old.
[54] Budapesti Katonai Bíróság, B. II. 0012/1959.
[55] Dagens Nyheter (Stockholm), 1956. november 5.
[56] *Kovács Jenő* · Id. mű, 70. old. – Ezenkívül még 21 kiképzőközpont állt az amerikai titkosszolgálat rendelkezésére.
[57] Budapesti Katonai Bíróság. B. II. 0019/1961.
[58] Budapesti Katonai Bíróság. B. I. 0083/1962.
[59] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. XI. 0085/1961.
[60] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. XI. 00/1961.
[61] Budapesti Katonai Bíróság. B. I. 0083/1962.
[62] Budapesti Katonai Bíróság. B. II. 0012/1959.
[63] Ugyanott.
[64] Budapesti Hadbíróság. Kb. VIII. 049/1952/49. sz.
[65] *Alain Guérin:* A hidegháború martalócai. Kossuth Könyvkiadó 1971. 118–119. old.
[66] *Berecz János:* Id. mű, 39 40. old.
[67] Budapesti Katonai Bíróság. B. II. 0012/1959.
[68] Budapesti Hadbíróság. Bl. B. 04/1952.
[69] Budapesti Hadbíróság. Bl. B. 04/1950.
[70] *Bíró Lajos–Komjáth Pál:* Id. mű, 160. old.
[71] Budapesti Büntető Törvényszék. B. X. LI. 16711/1949/10. sz.
[72] Budapesti Hadbíróság. Kb. IX. 019/1950/97.
[73] *Bíró Lajos–Komjáth Pál:* Id. mű, 89–98. old.
[74] *Félix Christopher:* Manuel de la guerre secrète. L'espionnage en 9 leçons. (A titkosháború kézikönyve. A kémkedés 9 leckében.) Gallimard, Paris 1969. 194. old.
[75] Szekretü szekretnüh szluzseb SZSA. 22. old. - Félix Christopher a későbbi években mint vezető amerikai hírszerző tiszt a moszkvai amerikai követségen dolgozott. A Félix Christopher álnév volt.
[76] *Minajev:* Id. mű, 253. old.
[77] Ugyanott, 252-253. old.
[78] Ugyanott, 253. old.
[79] Budapesti Fővárosi Bíróság, TB. XV. 7101/1957. 10. sz.
[80] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. TB. I. 24/1938. 2. sz.
[81] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, Katf. I. 00 115/1956.
[82] Budapesti Fővárosi Bíróság, B. VIII. 4309/1958/5. sz.
[83] Budapesti Katonai Bíróság. B. I. 00 100/1957.
[84] Budapesti Katonai Bíróság. B. III. 1255/1958. sz., valamint Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katf. kt. 0061/1958.
[85] Ugyanott.
[86] *Gyulai-Pintér–Rudnyánszky–Zala:* Id. mű, 206–207. old.
[87] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. XI. 00/1961.
[87/a] Budapesti Katonai Bíróság. B. I. 00 100/1957.
[88] Szekretü Szekretnüh Szluzseb SZSA. 23-25. old., *István Fehérváry.* Id. mű, 92 95. old.

[89] Budapesti Megyei Bíróság. B. III. 002 275/1953/4. sz.
[90] Budapesti Hadbíróság. Kb. 019/1950/97.
[91] Budapesti Katonai Ügyészség. K. Ü. II. 011/1950/41. sz.
[92] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. II. 0052/1961.
[93] Budapesti Megyei Bíróság. B. III. 002 119/1952/2. sz., valamint Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. B. IV. 00 363/1952/95. sz.
[94] Budapesti Katonai Törvényszék. KB. VIII/021-1950. sz.
[95] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok, I. 44. old.
[96] Budapesti Központi Katonai Ügyészség. K. Ü. II. 0011/1950.
[97] Vádol a magyar nép! Zrínyi Katonai Kiadó 1958. 33. old.
[98] Ugyanott.
[99] Budapesti Fővárosi Bíróság. TB. XVI. 9320/1962.
[100] Ugyanott.
[101] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok. I. 53. old.
[102] Ugyanott.
[103] *Kovács Jenő:* Id. mű, 85–89. old.
[104] E tények késztették a Magyar Népköztársaság kormányát arra, hogy az említett követségek több diplomatáját és hírszerző tisztjét, köztük az itt felsoroltakat is kiutasítsa a Magyar Népköztársaság területéről. Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok. I. 59–62. old.
[105] Budapesti Fővárosi Bíróság. TB. XI/1960. sz.
[106] Ugyanott.
[107] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. I. 00 115/1956.
[108] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok. I. 60. old.
[109] 1956. december 8-án a Corvin köziek egyik parancsnoka, aki egyébként jelen volt a Kilián Laktanyában a katonai attasé és Maléter megbeszélésén, jelentkezett az angol követségen. Az ezredessel kívánt beszélni, de az nem fogadta; egyik munkatársát bízta meg fogadásával. A parancsnok beszámolt arról, hogy Bécsben volt, ismét ki akar menni, s kéri hogy a katonai attasé igazolja őt a bécsi angol konzulátuson. Elmondta, hogy összeköttetésben áll „forradalmárokkal", s újabb fegyveres harcot szeretnének kezdeményezni. A katonai attasé munkatársán keresztül azt a választ adta, hogy most ilyen akciónak nincs értelme, de fegyvereiket, ha tudják, tartsák meg.
[110] France Nouvelle (Párizs), 1957. január 25. 32. old.
[111] Selected American documents from State Department and Eisenhower files. (Válogatott amerikai dokumentumok a Külügyminisztérium és Eisenhower dossziéiból.) – F 760 003–2230 Department of State. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 151. October 23. 2^h Barnes távirata.
[112] Ugyanott.
[113] Ugyanott. – F 760 003–2233 Department of State. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 153. October 25. 5^{30} a. m.
[114] Ugyanott. – F 760 003–2237 Department of State, Unclassed. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 516. October 24. lp. m. Control: 14 654. Rec'd: October 25, 1956. 7:47 a. m. – E jelentés arról is tudósít, hogy a felkelők megkeresték a követséget, és tájékoztatást adtak a Rádiónál, a *Szabad Nép* székházánál és másutt folyó harcokról.
[115] Ugyanott. – From: Budapest To: Secretary of State. No: Unnumbered, October 25. (Section Two), Control 14 791, Rec'd: October 25, 1956.
[116] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: Unnumbered, October 25. (Section Five), Control: 14 835, Rec'd: October 25, 1956.

[117] Ugyanott. - From: Budapest, To: Secretary of State. (Section Six): Control: 14 853, Rec'd: October 25. 1956.
[118] Ugyanott. - From: Budapest, To: Secretary of State. No: 163. October 26, 3 p. m. Control: 17 435, Rec'd: October 29, 1956. 5:50 p. m.
[119] Ugyanott. – F 760 003 -2241 Department of State. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 157, October 24. 3. p. m. Control: 14 687 Rec'd: October 25. 1956. 8:36 a. m.
[120] Ugyanott.
[121] Ugyanott. – F 760 009–2118 Department of State. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 162, October 26. midnight. Control: 17 452, Rec'd: October 29, 1956. 7:04 p. m.
[122] Ugyanott.
[123] Ugyanott. – F 760 003–2135 – From: Budapest, To: Secretary of State No: 171, October 28, 2. p. m. Control: 17453, Rec'd: October 29, 1956. 7:00 p. m.
[124] Ugyanott.
[125] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 169, October 27, 4 p. m. Control: 17 465. Rec'd: October 29, 1956. 7:17 p. m.
[126] Ugyanott. – F 760 003–2135 Department of State. – Unclassified. From: Budapest, To: Secretary of State, No: 171, October 28. 2 p. m. Control: 17453, Rec'd: October 29, 1956. 7:00 p. m.
[127] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 197, October 30, 1 p. m. Control: 18 530, Rec'd: October 30. 1956. 9:58 p. m.
[128] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 180, October 29, 9 p. m. Control: 17 332, Rec'd: October 29, 1956. 3:48 p. m.
[129] Ugyanott.
[130] Ugyanott. - From Budapest, To: Secretary of State, No: 188, October 30, 2 p. m. Control: 18 108, Rec'd: October 30, 1956. 11:08 a. m.
[131] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 191, October 30, 4. p. m. Control: 18 132, Rec'd: October 30, 11:25 a. m.
[132] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 200, October 31. 1. p. m. Control: 18 993. Rec'd: October 31, 1956. 10:10 a. m.
[133] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, no: 201, October 31, 2. p. m. Control: 18 984, Rec'd: October 31, 1956. 10:10 a. m.
[134] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 203, October 31, 3. p. m. Control: 19 176, Rec'd: October 31, 1956. 2:09 p. m.
[135] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 212, November 1, Midnight. Control: 1123, DRec'd: November 2, 1956. 6:22. a. m.
[136] Ugyanott. – F 760 003–2204 – Unclassified - From: Budapest, To: Secretary of State, No: 226, November 3, 10 p. m. Control: 2374, Rec'd: November 3, 1956, 6:01 p. m.
[137] Ugyanott. - From: Budapest, To: Secretary of State, No: 204, November 1. 11. a. m. Control: 422, Rec'd: November 1, 1956. 10:40 a. m.
[138] Ugyanott. – From: Budapest, To: Secretary of State, No: 210, November 1, 10 p. m. Control: 745, Rec'd: November 1. 1956. 6:32 p. m.
[139] Ugyanott. From: Budapest, To: Secretary of State, No: November 1, 3 p. m Control: 1278, Rec'd: November 1, 1956.

A Szabad Európa Rádió

[1] *Allan A. Michie:* Voice through the Iron Curtain: The Radio Free Europe Story. (Hangok a vasfüggönyön át: a Szabad Európa Rádió története.) Dodd, Mead and Company, New York 1963. 208–240. old.
[2] Ugyanott, 248. old.
[3] Ugyanott, 248. old.
[4] Ugyanott, 250. old.
[5] Ugyanott, 255. old.
[6] Ugyanott, 256. old.
[7] Ugyanott, 257. old.
[8] Ugyanott.
[9] Ugyanott, 258. old.
[10] Ugyanott, 262. old.
[11] *Casas Nelson Iriniz:* Korrupció az ENSZ-ben, Editorial Europe-südamerica, Montevideo 1951. 130. old.
[12] *Allan A. Michie:* Id. mű, 13. old.
[13] Ugyanott, 15. old.
[14] *Alain Guérin:* Id. mű, 191. old.
[15] *William E. Daugherty–Morris Janowitz:* Id. mű, 343, old., *John Scott* Id. mű.
[16] Ugyanott, 344. old.
[17] *S. Ray Cline:* Id. mű, 128. old.
[18] Ugyanott, 129. old.
[19] The New York Times, 1971. január 24.
[20] Az Egyesült Államok szenátusa 93. kongresszusának első ülésszaka, Richard Helms, a Központi Hírszerző Hivatal volt igazgatója iráni nagykövetté történő jelöléséről és a CIA nemzetközi és hazai tevékenységéről. 1973. február 5–7., továbbá május 21.
[21] Ugyanott, 26. old.
[22] Ugyanott, 27. old.
[23] U. S. Senate Commitee on Foreign Relations. Statment by Senator J. W. Fulbright on Radio Free Europe and Radio Liberty. (Az Egyesült Államok külügyekkel foglalkozó szenátusi bizottsága. J. W. Fulbright szenátor kijelentése a Szabad Európa Rádióval kapcsolatban.) 1972. február 17.
[24] A SZER 1956. július 23-i, július 24-i adásaiból.
[25] A SZER 1956. augusztus 31-i adása.
[26] A SZER 1956. augusztus 8-i adásából.
[27] A SZER 1956. szeptember 25-i adásából.
[28] Amerika Hangja, 1956. augusztus 13.
[29] A SZER 1956. szeptember 11-i adásából.
[30] A SZER 1956. szeptember 16-i adásából.
[31] *Allan A. Michie:* Id. mű, 48., 56. old.
[32] Ugyanott, 56. old.
[33] *Robert T. Holt:* Radio Free Europe. (A Szabad Európa Rádió.) University of Minnesota Press, Minneapolis 1968. 99. old.
[34] *Sanche de Gramont:* Id. mű, 707. old.
[35] *James Burnham:* Containment or Liberation? 199–200. old.
[36] A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága IV. 001 459/1955/12. sz.
[37] Budapesti Fővárosi Bíróság. B II. 005 133/1955/5. sz.

[38] Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. B II. 0049/1956., valamint Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. III. 0056/1956. sz.
[39] Budapesti Fővárosi Bíróság. B II. 005 133/1955/5. sz.
[40] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. B IV. 001 538/1955/14. sz., Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. HB. X. 057/1955. sz., Budapesti Fővárosi Bíróság. B I. 005 122/1955/8. sz.
[41] Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. HB. X. 0058/1965. sz., Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. HB. II. 001 138/1955. sz., Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. III. 00 164/1955. sz.
[42] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. I. 0094/1955. sz.
[43] Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. HB. III. 00 195/1955. sz.
[44] Budapesti Fővárosi Bíróság. B. I. 005 106/1966–10. sz.; Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. B. IV. 001 416/17/1955. sz.; *István Fehérváry:* Id. mű, 82–83. old.
[45] Budapesti Hadbíróság. HB. 00 177/1953. sz.; Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. Törv. 309/1957. sz.
[46] Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága. B. II. 0047/1956. sz.; Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. IV. 0060/1956. sz.
[47] Budapesti Hadbíróság. HB. I. 00 173/54. sz.
[48] Budapesti Fővárosi Bíróság. B. VIII. 4309/1958/5. sz.
[49] Budapesti Katonai Bíróság. B. IV. 0020/1959. sz.
[50] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. 016/1958. sz.
[51] Budapesti Fővárosi Bíróság. Tb. II. 1115/1957/11. sz.
[52] A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbírósági Tanácsa. NBF. 5195/1958/27. sz.
[53] Az Amerika Hangja 1956. december 30-i adásából.
[54] New Statesman (London), 1956. december 3.
[55] Győri Megyei Bíróság Népbírósági Tanácsa. TNB. 8/1958. 8. sz.
[56] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. 60. old.
[57] Der Ungarndeutsche, München 1966. november 6. – Robert Qentin vezércikkében megállapítja: „... a magyarok körében a SZER azt a reményt keltette, hogy Amerika segíteni fog... A segítség elmaradt."
[58] Afrique-Aise, Paris (a harmadik világ kéthetenként megjelenő lapja), 1975. április 7–20. 49–51. old.
[59] Newsweek (London), 1956. november 12.

Az emigránsok

[1] A IX. magyar találkozó krónikája. Közzéteszi: Nádas János dr., Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio 1970, 162. old.
[2] Ugyanott.
[3] *Georg F. Kennan:* Id. mű, 97. old.
[4] Ugyanott, 98. old.
[5] Lásd például: *Charles Gáti:* Id. mű.
[6] *James Burnham:* Containment or Liberation? 194–196. old.
[7] Ugyanott, 197–198. old.
[8] *James Burnham:* The Coming Defeat of Communism. 233. old.
[9] Ugyanott, 235. old.
[10] Ugyanott.
[11] Ugyanott, 237. old.

[12] Ugyanott, 239. old.
[13] Ugyanott, 239–240. old.
[14] Ugyanott, 241. old.
[15] Ugyanott, 242. old.
[16] Ugyanott, 243. old.
[17] Ugyanott, 244. old.
[18] *Robert T. Holt* Id. mű, 11. old.
[19] Ugyanott, 9. old.
[20] Ugyanott, 12. old.
[21] Ugyanott.
[22] Ugyanott, 12–13. old
[23] A SZEB elnöke 1951-ben C. D. Jackson volt, aki a második világháború idején fontos szerepet játszott a lélektani hadviselés vezérkarában. (Ugyanott, 16. old)
[24] *Kutasi Kovács Lajos* Eltévedt lovasok. Bécs 1971. 11-12. old. Kézirat
[25] *Nagy Kázmér*. Elveszett alkotmány. Auróra könyvek, München 1974. 30 old.
[26] Ugyanott, 15. old.
[27] Ugyanott, 30. old.
[28] Látóhatár, 1956. 2. sz. 117. old.
[29] U. S. News and World Report, 1954. március 19.
[30] Express Hungarian (München), 1948. augusztus 14.
[31] Hungária (München), 1949. május 20.
[32] Délamerikai Magyar Hírlap, 1952. július 20.
[33] *Nagy Kázmér* Id. mű, 46–60. old.
[34] Délamerikai Magyar Hírlap, 1948. 22. sz.
[35] Ugyanott.
[36] *Bíró Lajos–Komjáth Pál:* Id. mű, 197. old.
[37] Ugyanott, 196–197. old.
[38] *Nagy Kázmér*. Id. mű, 33. old.
[39] Új Hungária (München), 1954. március 26. – A Magyar Szabadság Mozgalom elnöke és az MHBK vezetője együttműködési megállapodast kötött. Ezt hosszas tárgyalások előzték meg. Az elképzelésük az volt, hogy az *Út és Cél* körül csoportosuló Hungarista Mozgalomtól a független szocialistákig „nagy nemzeti összefogást hozzanak létre". Az utóbbiak ellenállásán azonban ez az összefogás meghiúsult.
[40] Új Hungária, 1954. július 23. – Sónyi Hugó fölhívása rámutatott arra, hogy a katonai rendezés egyetlen alapja a szolgálati szabályzat. A Magyar Katonai Emigráció Képviselete megjelentette a szervezet ún. szervi határozmányait is. Fontosnak tartották kiemelni, hogy: „A katonai képviselet kapcsolatokat teremt nyugati illetékes tényezőkkel, és ott kedvező feltételeket igyekszik biztosítani a magyar katonai emigráció részére "
[41] Krónika, 1947. június 15.
[42] Krónika, 1959. február 2.
[43] *Nagy Kázmér*. Id. mű, 24. old.
[44] *Cserjes Sándor–Zsebedits Pál* · Papok a hontalanságban K n Budapest 1969. 36–37 old.
[45] A Magyar Keresztény Népmozgalom elvi és gyakorlati kátéjának tervezete. (A Magyar Keresztény Népmozgalom kiadványa.) Tourcoing 1950.
[46] Ugyanott, 53. old.
[47] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok. I. 101-105. old

[48] *Kutasi Kovács Lajos:* Id. mű, 13. old.
[49] *Alain Guérin:* Id. mű, 241. old.
[50] Bulletin (Párizs), 1949. július 7.
[51] *Nagy Kázmér:* Id. mű, 46–47. old.
[52] Ugyanott, 33. old. – Az Országtanács 1945 után Salzburgban, Linzben és másutt üléseket tartott. Egy üres széket ilyenkor mindig fenntartottak a hercegprímás számára. Mindszenty 1945 és 1948 között gyakran hangoztatta a közjogi űr létét, valamint azt, hogy Magyarország közjogi zsákutcába került, és ezért ő képviseli alkotmányjogi alapon a jogfolytonosságot. Ezt úgy tekintették, hogy a hercegprímás elismerte a külföldön funkcionáló Országtanácsot. Az Országtanács híveinek az volt a felfogásuk, hogy Magyarországra való visszatérésük után nyolc napon belül meg kell választaniuk az új államfőt, és az 1939-es parlamentnek ott kell folytatnia működését, ahol abbahagyta.
[53] A II. és III. magyar találkozó krónikája. Közzéteszi Nádas János dr., Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio 1966. 12. old.
[54] *Nagy Kázmér:* Id. mű, 38. old.
[55] Új Látóhatár, 1975. április 30., 98. old.
[56] Új Hungária, 1955. október 7.; Amerikai Magyar Népszava (New York). 1955. január 8.
[57] Richard Helms iráni nagykövetté történő jelölése és a CIA nemzetközi és hazai tevékenysége. Az Egyesült Államok szenátusa, külügyi bizottsága előtt történő meghallgatások. A 93. kongresszus. 1973. február 5. és 7., továbbá május 21. 76. old.
[58] *Allan Dulles:* Id. mű, 114. old.
[59] Ugyanott, 133. old.
[60] Ugyanott, 137. old.
[61] Ugyanott, 211. old.
[62] Ugyanott.
[63] Ugyanott, 212. old.; *Lyman B. Kirkpatrick, Jr.:* Id. mű, 181. old.
[64] *Dr. Vándor Ferenc:* Körlevél a Magyar Nemzeti Bizottmány tagjaihoz és felhívás a magyar emigrációhoz és a külföldi magyarsághoz. New York, 1954. június 8. Soksz. anyag.
[65] Hungária, 1950. augusztus 25.
[66] Új Hungária, 1953. május 15.
[67] Új Hungária, 1953. április 10.
[68] Új Hungária, 1953. április 24.
[69] Hungária, 1953. március 27.
[70] Hungária, 1953. november 6.
[71] Új Hungária, 1953. november 13.
[72] Ugyanott.
[73] Első magyar találkozó „Krónikája". (Szerk.: Dr. Béldy Béla.) Nádas Gyula dr. Árpád Könyvkiadó Vállalata, Buenos Aires 1962. 62. old.
[74] Hadak Útján. - A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Központi Tájékoztatója 1953 januárja és júniusa között minden számban foglalkozott e témával.
[75] Új Hungária, 1953. május 22.
[76] Délamerikai Magyar Hírlap, 1952. június 20.
[77] Új Hungária, 1953. augusztus 7. – A legitimisták lapja ugyanebben az időben azt írta, hogy az egykori honvédség tagjai közül mintegy 15 000 fő teljesít szolgálatot és harcol a kommunisták ellen Vietnamban a „nyugati világ-

gért, a magyar királyért, a kereszténységért. Magyarország felszabadításáért". (Krónika, 1952. szeptember.)

[78] Délamerikai Magyarság (Buenos Aires), 1952. augusztus 29.

[79] Hadak Útján, 1953. április.

[80] Angliai Új Magyarság (Wolverhampton), 1952. július 1.

[81] Út és Cél (Macquarie Fields), 1953. augusztus 5.

[82] *Gyulai–Pintér–Rudnyánszky–Zala:* Id. mű, 205. old.

[83] *Kutasi Kovács Lajos:* Id. mű, 13. old.

[84] Délamerikai Magyar Hírlap, 1952. január 1.

[85] Amerikai Magyar Népszava, 1951. február 5.

[86] Hungária, 1949. április 22. *Közi Horváth József:* El fog jönni a leszámolás ideje.

[87] Amerikai Magyar Népszava, 1956. január 21.

[88] Látóhatár, 1956. 1. sz. 4–11. old.

[89] Ugyanott, 4. old.

[90] Ugyanott, 9. old.

[91] Látóhatár, 1956. 2. sz. 116. old.

[92] Ugyanott, 117. old.

[93] Ugyanott.

[94] Ugyanott, 118. old.

[95] Látóhatár, 1956. 3. és 4. sz. 147., 151. old.

[96] Új Hungária, 1956. július.

[97] Barankovics István felszólalása a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának 1956. június 5–6-i folytatólagos ülésén. Kézirat.

[98] A strassburgi magyar forradalmi tanács tagja voltam. Szabó Miklós önvallomása. Kossuth Könyvkiadó 1957. 6. old.

[99] Új Hungária, 1956. április 27.

[100] *Szabó Miklós:* Foglalkozásuk: emigráns. Kossuth Könyvkiadó 1958. 29. old.

[101] A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának 006 434/1. sz., 1956. augusztus 8-i jelentéséből.

[102] France Nouvelle (Párizs), 1957. január 25.

[103] A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának 006 434/1. sz., 1956. augusztus 8-i jelentéséből.

[104] Ugyanott.

[105] Új Hungária, 1956. augusztus 17.

[106] A Szabad Európa Rádió 1956. augusztus 31-i adásából.

[107] A Szabad Európa Rádió 1956. szeptember 12-i adásából.

[108] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Tbf. XX. 33/1958/3. sz.

[109] Ugyanott.

[110] *Vlagyiszlav Minajev:* Id. mű, 256. old.

[111] *Szabó Miklós:* Foglalkozásuk: emigráns. 56. old.

[112] A Szabad Európa Rádió 1956. október 17-i adásából.

[113] *Hollós Ervin:* Kik voltak, mit akartak? Kossuth Könyvkiadó 1967. 185. old.

[114] Ugyanott.

[115] Ugyanott, 184. old.

[116] *Vlagyiszlav Minajev:* Id. mű, 252. old.

[117] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Katf. XI. 0075/1961.

[118] Első magyar találkozó „Krónikája". 54. old.

[119] Amerikai Szabadság (New York). 1956. október 24.

[120] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése.
[121] Berliner Zeitung. 1956. november 20.
[122] Magyar Nemzet, 1956. november 2.
[123] Budapesti Katonai Bíróság, B. II. 0012/1959.
[124] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. 103. old.
[125] Hadak Útján, 1952. január.
[126] *Arday Géza:* M. kir. tisztikar – Nyugaton. Pannónia, Budapest 1961. 27–28. old. Arday szerint az MHBK-t Ausztriában a Hunyadi és Szent László hadosztályok szélsőjobboldali tisztjei, főleg vezérkariak alapították azzal a céllal, hogy „fegyverrel »szabadítsák fel« Magyarországot".
[127] Hadak Útján, 1952. január.
[128] Az MHBK felhívásából. Hungária, 1951. december 7. – Szintén az MHBK céljáról olvashatjuk: „Azokat, akik a magyar Haza bolsevizmustól való felszabadításáért nemcsak szóval és írással, hanem... tettel és fegyverrel is áldozatra készek, tehát a magyar jövő katonáit, azaz minden igaz magyar embert nyilvántartani szerte a nagyvilágon, tájékoztatni az őket érdeklő eseményekről, előkészíteni lelkileg a jövő feladataira, és segíteni a lehetőségek keretein belül." (A Hungária, Hontalan Magyarok Hetilapja 1950. évi naptára. Bad Wörishofen. Kiadja: Dr. Lippóczy Miklós. 121. old.)
[129] *Arday Géza:* Id. mű, 29–36. old.
[130] *Nagy Kázmér:* Id. mű, 42–43. old.
[131] Katonai Törvényszék. II. o. 1949. 12. sz.
[132] Hungária, 1952. július 4. – Zákó András a római rádióban tartott beszédében kijelentette: „A magyar katonák ma még nem léphetnek nyíltan hős elődeik nyomdokába... ha az óra ütni fog és határozni kell, a magyar katonák... Szent László szellemében fognak cselekedni."
[133] Szabad Nép, 1952. március 22.
[134] Hadak Útján, 1953. március.
[135] Új Hungária, 1953. május 8.
[136] *Arday Géza:* Id. mű, 35. old.
[137] Budapesti Hadbíróság. Kb. XX. 089/1952.
[138] Budapesti Hadbíróság. Kb. XX. 08/1952.
[139] *Arday Géza:* Id. mű, 32–34. old.
[140] *Gyulai–Pintér–Rudnyánszky–Zala:* Id. mű, 204–205. old.
[141] *Bíró Lajos–Komjáti Pál:* Id. mű, 194–196. old.
[142] Hadak Útján, 1952. május.
[143] Ugyanott.
[144] *Fehérváry István:* Id. mű, 68–69. old.
[145] Katonai Főtörvényszék. II. 050/1949. sz. (12)
[146] Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, B. IV. 012/1950/2. sz.
[147] Budapesti Büntető Törvényszék. B. XLI. 16711/1949/10. sz.
[148] *Fehérváry István:* Id. mű, 34–35. old.
[149] Budapesti Katonai Törvényszék. KB. IX. 0230/1951. 16. sz.: Katonai Felsőbíróság. II. 09. Katf. b.-ság 1952.
[150] Budapesti Hadbíróság. KB. IX. 097/1952.
[151] Ugyanott.
[152] Budapesti Büntető Törvényszék. B. XLI. 16711/1949/7. sz.
[153] Budapesti Megyei Bíróság. B. II. 02742/1953/6. sz.
[154] Budapesti Katonai Bíróság. B. III. 0019/1957. sz.
[155] Budapesti Hadbíróság. Kb. VIII. 0348/1951. sz. 16.; Katonai Felsőbíróság. II. 092/Ktb. 1952. sz.

[156] Budapesti Fővárosi Bíróság, 005217/1956/3. sz.
[157] A strassburgi magyar forradalmi tanács tagja voltam. 14–15. old.
[158] *Arday Géza:* Id. mű, 34. old.
[159] Ellenforradalom Magyarországon, 1956. Tanulmányok. I. 53. old.
[160] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. 101. old.
[161] Ugyanott, 102. old.
[162] Ugyanott.
[163] Ugyanott.
[164] Welt am Sonntag (Hamburg), 1956. november 4.
[165] Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. 103. old.
[166] Ugyanott, 104. old. Brencsák Károly határőr tanúvallomásából.
[167] Österreichische Volksstimme (Bécs), 1956. október 30.

Névmutató

A. A. – 234
Abbott, George – 187
Acheson, Dean – 93, 97, 106
Adenauer, Konrad – 208, 306
Adonyi Ferenc – 314
Adreánszky Jenő – 159
Agee, Philip – 339
A. J. – 169
A. J. – 234
Albert, Carl – 13
Alföldi Géza – 279, 305–306
Anders, Wladyslaw – 285
Andrew György – 331
Apponyi Albert gr., ifj. – 298
Arbatov, G. A. – 337
Arday Géza – 348, 349
Armstrong, O. K. – 119, 336
Arnold, D. F. – 296
Aron, Raymond – 10
Auer Pál – 288

Ábrányi Aurél – 233–235

Bain, Leslie B. – 207–208
Bakach-Bessenyei György – 286
Barankovics István – 185–186, 289, 347
Barclay, C. N. – 114–115, 335
Barnes – 202
Bartha Albert – 281
Bán Antal – 274–276
Bánhegyi Sándor – 305
Bártfai – 312
Bell ezr. – ld. Borsányi Julián
Bently, M. – 82
Berecz János – 330, 340
Beregffy Károly – 300
Berkman, Paul, L. – 337
Berle, Adolf A. – 323
Berle, Adolph – 105–106, 334
Berner, Rosemarie – 168
Bíró Lajos – 339, 340, 345, 348
Boros László – 228
Borsányi Julián – 208, 243
Brencsák Károly – 349
Brown, George S. – 329
Brzezinski, Zbigniew – 84, 333
Buda Béla – 168
Bundy – 333
Burnham, James – 95–99, 115–118, 232, 258, 260–261, 333, 334, 335, 336, 343, 344
B. Z. – 309

Cabot Lodge, Henry – 8, 9, 11, 76, 80
Carter, James (Jimmy) – 84
Chapin, Selden – 183–184
Charisius, Albrecht – 146, 338
Chorin Ferenc – 283–284
Christopher, Felix – 170–171, 340
Churchill, Winston L. – 88–89
Clark ezr. – 183
Clay, George – 338
Clay, Lucius D. – 262
Cline, Ray S. – 153–154, 339, 343
Clisson, – 192
Cook, Fred J. – 339
Cowley ezr – 192
Cronkite, Walter – 77
Crossmann, Richard H. – 112, 335
Curtice, Harlow H. – 262

Cserjés Sándor – 345
Csík László, vitéz, dr. – 331

Dajan, Mose – 332
Dallam, Welwyn – 191
Daugherty, William – 335, 336, 337, 338, 343
Davidson, Basil – 190
Davis, Lynn Etheridge – 103, 334
Dawson, Donald S. – 13
Demel István – 175
Dessewffy Gyula gr. – 213
Dobbs, Parker – 291
Dodd, Thomas J. – 80
Dole, Robert – 13
Donovan – 171
Donovan, Charles – 190–191
Dósa Attila – 306–308
Dudás József – 192
Dulles, Allen W. – 25, 66, 147–153, 262, 265, 280, 338, 346
Dulles, John Foster F. – 24, 66–68, 72–73, 76, 79, 96, 101–102, 104, 150, 286, 296–297, 334

Eckhardt Tibor – 266, 270, 279, 282, 285–286, 297, 310
Eisenhower, Dwight D. – 5, 24–25, 66, 68, 73–74, 76–80, 82, 95–96, 101, 104, 107, 111, 119–120, 142, 150, 153, 210, 262, 298, 330, 334
Erdei Ferenc – 249
Ewing, Gordon – 135

F. M. – 175
F. Z. – 311–312
Fabregat – 69
Fábián Béla – 291
Fehérváry István – 344, 348
Feigham – 82
Festetich Miklós gr. – 298
Finer, Herman – 332
Ford, Henry II. – 262
Franco, Francisco B. – 102
Fulbright, William J. – 212, 343

G. L. – 168–169
Gati, Charles – 335, 344
Gehlen, Robert – 154, 156–159, 161, 167, 171–172, 240, 298, 306
Gellért Andor – 213
Gerő Ernő – 53
Gombos Gyula – 73, 332, 337
Goppel, Alfons – 13
Göndör Ferenc – 281
Graebner, Norman A. – 86, 105, 333, 334, 336
Graham, James – 295
Gramont, Sanche de – 339, 343
Grew, Joseph C. – 261
Grittenberger, Willis – 262
Guérin, Alain – 340, 343, 346

Gyulai István – 340, 347, 348

H. S. – 312
Habsburg-dinasztia – 134, 278–279
Habsburg József fhg. – 267–268, 296, 298
Habsburg Ottó – 13, 268, 270–271, 298
Hadffy Kovács Péter – 173, 175
Hadvári Pál – 310
Haig, Alexander – 320
Hajdu Német Lajos – 175
Haller István – 185
Helms, Richard – 212, 343, 345, 346
Hennyei Gusztáv – 279
Hennyey Árpád – 285
Hermann, K. – 11
Héjjas Iván – 295
Hillebrand, M. J. – 212
Hitler, Adolf – 115
Hoffmann, Martin R. – 329
Hollós Ervin – 347
Holt, Robert, T. – 336, 337, 338, 343
Hoover, Edgar J. – 152
Horthy Miklós – 12, 54, 68, 128,

134, 186, 190, 250, 262, 264, 266, 268, 279, 284, 295, 298
Horton, Frank – 13, 320
Horváth Béla – 330
Horváth József – 286, 292
Hoyne ezr. – 183–186
Hunya Dániel, P. – 160

Iriniz, Casas Nelson – 343
István, I. – 130, 298

Jackson őrm. – 294, 296
Jackson, C. D. – 210, 345
Janowitz, Morris – 335, 336, 337, 338, 343
Jörgensen, Balslev – 252
Juhász, Emil W. – 184
Justy Emil – 293, 296

K. I. – 313
K. J. – 170
K. L. – 167–168
Kapitánffy Albin – 306, 309
Kádár János – 30, 38, 51, 330
Kállay Miklós – 266, 292
Károlyi Bernát, P. – 185–186
Kennan, George F. – 91, 106–107, 255–256, 334, 344
Kennedy, John – 78–79, 332
Kersten – 126, 258
Kéthly Anna – 275
Király Béla – 171, 253, 275
Kirkpatrick, Lyman B. Jr. – 337, 338, 346
Kisbarnaki Farkas Ferenc – 65, 185–186, 266–268, 277, 292, 296, 299
Kolényi György – 156, 171
Kolosváry-Borcsa Mihály – 18
Komjáth Pál – 339, 340, 345, 348
Kopcsák – 181–182
Kopt, Zdenek – 171
Korponay Miklós – 174
Kossuth Lajos – 130
Kovách György – 170–171, 181
Kovács Attila – 300
Kovács Imre – 189, 282, 287, 331
Kovács Jenő – 339, 340, 341
Kovrig, Bennet – 107, 334
Kővágó József – 275
Közi Horváth József – 347
Kracauer, Siegfried – 337
Kun László – 329
Kutasi Kovács Lajos – 345, 346, 347

L. D.-né – 183
L. I. – 312–313
L. I. – 238–239
L. N. – 308
Lázár Miklós – 223
Lasswell, Harold D. – 335, 336
Lengyel Béla – 161, 296–297
Lerche, Charles – 92–93, 333
Leverich – 195
Leviero, Anthony – 125
Lichtenstein hg. – 175
Linebarger, Paul M. A. – 111, 335, 336
Lippmann, Walter – 87
Lockshin, Arnold – 338
Lomax, Bill – 38–39, 330
Lovász Olivér – 305
Lukács, John – 84, 333

M. A. – 311
Mader, Julius – 146, 338
Maléter Pál – 12, 192, 199, 202
Marosán György – 223
Martsa Sándor – 314
Mcbride, William W. – 329
McCarthy, Joseph R. – 93–95, 120, 333
McCloy – 133
McKisson – 194
Meany, George – 13
Michie, Allan A. – 206, 209, 343
Mille, Cecil B. de – 122
Minajev, Vlagyiszlav – 340, 347
Mindszenty József – 12, 14, 17, 25–26, 28, 38, 67, 184, 193, 199,

201–202, 207, 220–221, 248, 252, 273, 295, 346
Molnár János – 330
Molnár Miklós – 72–73, 332
Montagu, E. – 337
Montgomery, Bernard L. – 114
Morgan, Cecil – 262
Munro, Leslie – 70, 72, 332
Murphy, Robert – 74–78, 332

N. A. – 182
Nagy Ferenc – 279, 281–282, 291–293, 314
Nagy Imre – 11–12, 24–26, 28, 30, 34, 38, 47–48, 55, 194, 198–199, 201–202, 207, 223–226, 242–245, 247–249, 252–253, 294, 330, 344, 348, 349
Nagy Kázmér – 345, 346, 348
Nagy Lajos – 169
Neumann, Stefan – 238
Nixon, Richard F. – 212, 259

Nyisztor Zoltán – 329

P. L. – 309
P. T. – 310
Petőfi Sándor – 130
Peyer Károly – 274–277, 279, 292, 305
Pfaff, William – 84, 333
Pfeiffer Zoltán – 281–282, 294
Pintér István – 330, 340, 347, 348
Pittmann, Joseph M. – 184
Pius, XII., pápa – 270
Possony, Stefan – 123, 336

Qentin, Robert – 344
Quade – 200
Qualter, Terence H. – 335

R. J. – 183–194
R. T. – 312
Radnóczy Antal – 309
Rajk László – 224
Ranson, Harry H. – 150, 338, 339
Rauscher, Alex – 303
Rawndal, Christian M. – 74, 187
Rákosi Mátyás – 48, 52–53, 57, 223, 225
Reagan, Ronald – 320
Richardson, John – 64
Roberts, Henry – 331
Rogers – 194–195
Romanelli, Guido – 66–67
Roosewelt, Franklin D. – 85
Rudnyánszky István – 340, 347, 348
Rumsfeld, Donald – 14, 329

S. L. – 309–310
Salazar, Oliviera de – 102
Sarkadi István – 240
Sarnoff, David – 126
Schoenfeld, Arthur – 183
Schuhlmeister, Otto – 323
Scott, John – 113–114, 335
Sheel, Patrick O. – 184
Sheperd, Howard – 262
Singer, John – 174
Smith, D. G. – 337
Somogyvári Lajos – 243
Sónyi Hugó – 268, 294, 345
Sorensen, Tom – 109–110, 121–122, 335, 336, 338
Speier, Hans – 336
Spencer, Louis – 182
Stevenson, Adlai – 101
Stewart, Jackson G. – 171, 337
Stimson, H. – 333
Strauss, Franz-Joseph – 320
Strausz-Hupé, Robert – 123, 336
Streibert, N. – 252
Streibert, Theodore C. – 336
Strohem, Karl G. – 323

Sz. Gy. – 307
Sz. I. – 182
Sz L. – 307, 310
Szabó Miklós – 314, 347
Szalay Jeromos – 68, 331
Szatmári Lajos – 168

Szálasi Ferenc - 262, 267, 273–274, 277, 300, 306
Szélig Imre - 274–276
Szenes Iván – 330
Szitnyai Zoltán – 169
Sztálin, Joszif Visszarionovics - 98

T. K. - 307
Thomson – 174
Thomson, Charles – 336
Tildy Zoltán – 202, 249
Togliatti, Palmiro – 46–47
Truman, Harry S. - 85–86, 88–91, 101, 110, 333
Tully, Andrew – 339

V. Zs. - 312
Vandervelde, Emile – 276
Varga Béla – 236, 281–282, 284, 292, 294, 297
Váli A. Ferenc – 63, 331
Vámos Imre – 330
Vándor Ferenc – 281, 346
Végh József 300
Vidovics Ferenc – 182
Viller, Richard W. - 184
Visnyei Sándor – 157, 159, 169

Wagner, Francis S. – 332
Wailes - 202
Wallace, Henry A. – 87, 333
Watson, Alfred B. - 184
Welde, Robert W. van de - 336, 337, 338
Wilson, Woodrow T. – 132
Wurmser, André – 330

Zala Tamás – 340, 347, 348
Zágon József – 270
Zákó András – 267–268, 284, 294–296, 299–301, 305–306, 309, 314–315, 348

Zsebedits Pál – 345

Tartalom

Az 1956. októberi lázadás jellege 5

Forradalom vagy ellenforradalom? 5
Az ellenforradalom okai 47

A csalódottak 63

A megfékezéstől a felszabadításig 84

Az első lépések 84
A megfékezés 88
A felszabadítás 95

Különös hadviselés 109

Intézmények – módszerek 118
Magyarországi helyzetelemzés 126
Az akciókról 134

A CIA és a többiek 145

A nyugati hírügynökségek tevékenysége 146
Beszervezések, bevetések 167
A követségek 180
Az amerikai követség jelentései 193

A Szabad Európa Rádió 206

Egy „független" intézmény 206
Buzdítás a cselekvésre 216
Nemcsak propagandával 231
Lelkiismeretlenül 240

Az emigránsok 255

A reakciós emigráció szerepe 255
A magyar emigrációról 262
Az emigráció szervezetei 265

Viták a taktikáról 287
Felfokozott aktivitás 291
A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége 299

Huszonöt év múltán 318

Jegyzetek 329

Névmutató 351

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető Vágó Sándorné vezérigazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem
A kötetet Farkas Mária szerkesztette
A névmutatót készítette Komáromi Béla
Képszerkesztő Fábri Magda
A borító és a kötésterv Kun Gábor munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Terjedelme 21,3 (A/5) ív